

Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”
Secția de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a
Academiei de Științe a Moldovei
Universitatea de Stat din Moldova

DIALOGICA

REVISTĂ DE STUDII CULTURALE ȘI LITERATURĂ

Anul IV, nr. 3, septembrie-decembrie 2022

Revista noastră vizează fenomenul cultural contemporan ca produs al gândirii și creativității și se manifestă în planul științelor socioumane și în cel al artei. Prin urmare, ne vedem încadrați în paradigma dialogului interdisciplinar, al relațiilor între abordările diferitor discipline. Vom înlesni articolele cu preocupări teoretice și interpretative din aria studiilor culturale, unde literatura, spre exemplu, e un fenomen cultural ca oricare altul în contextul timpului său. Totuși, pentru a crea un pandant la reducerea numărului de studii literare, care au generat prin transformare de sine și împrumut de metode noua și extrem de prolifică direcție de cercetare, am rezervat un loc aparte, în titlul revistei și în spațiul unor rubrici, literaturii și promovării ei. Promitem să facem gesturi similare și în cazul celorlalte arte.

APARE DE TREI ORI PE AN

Anul IV, Nr. 3, 2022

DIRECTOR DE PROIECT ȘI REDACTOR-ȘEF

Aliona GRATI, doctor habilitat în filologie, profesor, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Natalia PROCOP, doctor în studiul artelor și culturologie, Secția de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

Ghenadie SÎRBU, doctor în istorie, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău.

Ludmila ȘIMANSCHI, doctor în filologie, conferențiar cercetător, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău.

Diana DEMENTIEVA, secretar de redacție, doctor în filologie, Universitatea de Stat din Moldova.

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Liliana CONDRATICOVA, doctor habilitat în istorie și studiul artelor, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău.

Bogdan CREȚU, doctor în filologie, profesor universitar, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Academia Română, Filiala Iași, România.

Aurelian DĂNILĂ, academician, Academia Europeană de Științe și Arte, Salzburg, Austria, doctor habilitat în studiul artelor, Secția de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

Inga DRUȚĂ, doctor habilitat în filologie, cercetător științific principal, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, Chișinău.

Nicolae ENCIU, doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal, Institutul de Istorie, Chișinău.

Aurelia HANGANU, doctor habilitat în filologie, conferențiar, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău.

Mariana HARJEVSCHI, doctor în științele comunicării, Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”, Chișinău.

Adrian-Silvan IONESCU, doctor în științe istorice, cercetător științific gradul I, Institutul de Istoria Artei „George Oprescu”, București, Academia Română.

Katica KULAVKOVA, academician, Academia de Științe și Artă din Macedonia, Academia Europeană de Științe și Arte, Salzburg, Austria, profesor universitar, Skopje, Republica Macedonia de Nord.

István KIRÁLY V., doctor în filosofie, conferențiar, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, România.

Lidia KULIKOVSKI, doctor în pedagogie, Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”.

Mircea MARTIN, academician, profesor universitar, Academia Română, București, România.

Victor MORARU, membru corespondent, doctor habilitat, Secția de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

Gheorghe MUSTEA, academician, Secția de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

Ioan OPRIȘ, doctor în științe istorice, profesor, Universitatea „Valahia” din Târgoviște, România.

Ion SIMUȚ, doctor în filologie, profesor, Universitatea din Oradea, România.

Mariana ȘLAPAC, membru corespondent, doctor habilitat, Secția de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

Răzvan THEODORESCU, academician, profesor universitar, Academia Română, București, România.

Alina TOFAN, doctor în filologie, Institutul de Romanistică, Universitatea din Leipzig, Germania.

Elena UNGUREANU, doctor habilitat în filologie, Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”, Chișinău.

Cornel UNGUREANU, doctor în filologie, profesor, Universitatea de Vest din Timișoara, România.

Nicoleta VORNICU, doctor habilitat în arte vizuale, cercetător științific gradul I, Centrul Mitropolitan de Cercetări T.A.B.O.R., Iași, România.

Diana VRABIE, doctor în filologie, conferențiar, Muzeul Național al Literaturii Române din Iași.

Tudor ZBÂRNEA, academician, Academia Europeană de Științe și Arte, Salzburg, Austria, Muzeul Național de Artă al Moldovei, Chișinău.

Central and Eastern European Online Library

Conceptie copertă: N. PROCOP; Pictură: Ion SERBINOV, *Peisaj cu biserică*, 2009, ulei, pânză, 800×900 mm.

Responsabilitatea opiniilor exprimate în paginile revistei aparține autorilor.

Revista este editată în cadrul proiectului 20.80009.0807.19 Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii.

tel.: +373 22 221181, email: dialogica.asm@gmail.com, site-ul web: <http://dialogica.asm.md>

Our journal focuses on the contemporary cultural phenomenon as a product of thought and creativity and manifests itself in the field of socio-human and art sciences. We see fit in the paradigm of interdisciplinary dialogue, of the relationships between approaches of different disciplines. We will, therefore, facilitate articles with theoretical and interpretative concerns from the area of cultural studies, where literature, for example, is a cultural phenomenon like any other in the context of its time. However, in order to create a pendant in reducing the number of literary studies that generated self-transformation and loan of new and extremely prolific research methods, we reserved a special place in the title of the journal and in the space of some columns, for literature and its promotion. We promise to make similar gestures and for other arts.

APPEARS THREE TIMES A YEAR

Year IV, No. 3, 2022

PROJECT MANAGER AND EDITOR CHIEF

Aliona GRATI, PhD in Philology, professor, Moldova State University, Chişinău.

EDITORIAL BOARD

Natalia PROCOP, PhD in the Study of Arts, Department of Social, Economic, Humanities Sciences and Arts Section of the Academy of Sciences of Moldova, Chişinău.

Ghenadie SÎRBU, PhD in History, Moldova State University, Chişinău.

Ludmila ŞIMANSCHI, PhD in Philology, associate professor, Moldova State University, Chişinău.

Diana DEMENTIEVA, editorial secretary, PhD in Philology, Moldova State University, Chişinău.

SCIENTIFIC BOARD

Liliana CONDRATICOVA, PhD in History and the Study of Arts, Academy of Sciences of Moldova, Chişinău.

Bogdan CREȚU, PhD in Philology, professor, Institute of Romanian Philology "A. Philippide", Romanian Academy, Iasi Branch, Romania.

Aurelian DĂNILĂ, academician, European Academy of Sciences and Arts, Salzburg, Austria, PhD in the Study of Arts, professor, Department of Social, Economic, Humanities Sciences and Arts Section of the Academy of Sciences of Moldova, Chişinău.

Inga DRUȚĂ, PhD in Philology, "B. P.-Hasdeu" Institute of Romanian Philology, Chişinău.

Nicolae ENCIU, PhD in History, scientific researcher, Institute of History, Chişinău.

Aurelia HANGANU, PhD in Philology, associate professor, Moldova State University, Chişinău.

Mariana HARJEVSCHI, PhD in Sciences of Communication, "B. P. Hasdeu" Municipal Library, Chişinău.

Adrian-Silvan IONESCU, PhD in Historical Sciences, professor, "George Oprescu" Institute for Art History, Bucharest, Romanian Academy, Romania.

Katica KULAVKOVA, academician, Macedonian Academy of Sciences and Arts, European Academy of Sciences and Arts, Salzburg, Austria, professor, Skopje, RN Macedonia.

István KIRÁLY V., PhD in Philosophy, associate professor, Babes-Bolyai University, Cluj, Romania.

Lidia KULIKOVSKI, PhD in Pedagogy, "B. P. Hasdeu" Municipal Library, Chişinău.

Mircea MARTIN, academician, professor, Romanian Academy, Bucharest, Romania.

Victor MORARU, correspondent member of the ASM, PhD in Social Sciences, professor, Department of Social, Economic, Humanities Sciences and Arts Section of the Academy of Sciences of Moldova, Chişinău.

Gheorghe MUSTEA, academician, Department of Social, Economic, Humanities Sciences and Arts Section of the Academy of Sciences of Moldova, Chişinău.

Ioan OPRIŞ, PhD in Historical Sciences, professor, "Valahia" University of Targoviste, Romania.

Ion SIMUȚ, PhD in Philology, professor, University of Oradea, Romania.

Mariana ŞLAPAC, correspondent member of the ASM, PhD in Social Sciences, professor, Department of Social, Economic, Humanities Sciences and Arts Section of the Academy of Sciences of Moldova, Chişinău.

Răzvan THEODORESCU, academician, professor, Romanian Academy, Bucharest, Romania.

Alina TOFAN, PhD in Philology, Institute of Romance, University of Leipzig, Germany.

Elena UNGUREANU, PhD in Philology, scientific researcher, "B. P. Hasdeu" Municipal Library, Chişinău.

Cornel UNGUREANU, PhD in Philosophy, professor, West University of Timisoara, Romania.

Nicoleta VORNICU, PhD in Visual Arts, scientific researcher, Metropolitan Research Centre T.A.B.O.R, Iasi, Romania.

Diana VRABIE, PhD in Philology, professor associate, The National Museum of Romanian Literature Iaşi.

Tudor ZBÂRNEA, academician, European Academy of Sciences and Arts, Salzburg, Austria, National Art Museum of Moldova, Chişinău.

Bookbinding's conception: N. PROCOP; Painting: Ion SERBINOV, *Landscape with Church*, 2009, oil on canvas, 800×900 mm. The authors hold sole responsibility for the views expressed in their texts.

The journal is edited in the frame of the project 20.80009.0807.19 The culture of promoting the image of the cities of the Republic of Moldova through the prism of art and mythopoetics.

Phone.: +373 22 221181, email: dialogica.asm@gmail.com, web site: <http://dialogica.asm.md>

DIALOG

Aliona GRATI, Ion GHELEȚCHI Galeria subterană din orașul Cahul „și astăzi rămân o enigmă”	6
---	---

INTERTEXT

Ludmila ȘIMANSCHI Imaginea urbană a orașului Cahul în diacronie literară	13
Elisaveta IOVU-MACARI Orașul Cahul în creația lui Andrei Ciurunga	22
Rodica GOTCA Literatura digitală – abordări teoretice ale textualității virtuale	29

ACENTRICE

Mariana ȘLAPAC, Alla CEASTINA Evoluția arhitectural-urbanistică a orașului Cahul în secolul al XIX-lea	38
Constantin CIOBANU Manuscrise de lux din vremea lui Neagoe Basarab	45
Nicoleta VORNICU Biodeteriorarea picturii murale de la biserica „Adormirea Maicii Domnului”, Căușeni, Republica Moldova	52
Mihail AGAFIȚA Aportul lui Francisco Corbetta în evoluția chitarei baroce	57

LIANTUL SOCIAL

Ion CHIRTOAGĂ Localitatea Cahul până la începutul secolului al XIX-lea	63
Nicolae ENCIU Municipiul Cahul din punct de vedere demografic, edilitar, economic și cultural (conform datelor recensământului din 29 decembrie 1930) (I)	74
Marina MIRON, Viorel MIRON Influența etniilor asupra dezvoltării socio-economice a orașului Cahul de-a lungul timpului	94

ORAȘUL MEU

Maria PREPELIȚĂ Din istoria clădirii Muzeului Ținutului Cahul	107
Lavinia DUMITRAȘCU Orașul Constanța văzut prin pana contemporanilor sfârșitului de secol XIX	112

GIUVAIERE CULTURALE

Natalia PROCOP Contribuția artistului Ion Serbinov la formarea generațiilor de plasticieni	120
Amalia DRĂGULĂNESCU Regele Mihai și Basarabia. O poveste uitată de neuitat	129
Adrian-Silvan IONESCU Tudor Zbârnea – între mitic și mistic	134

IMAGINARUL LITEREI

Andrei CIURUNGA „Eu așa te văd...” Din corespondența lui Andrei Ciurunga cu Lilia Popovici	138
--	-----

CUVÂNTUL CELUILALT (ancheta revistei)

Maria PREPELIȚĂ Istoria orașului Cahul în sălile Muzeului Ținutului Cahul	142
--	-----

ABAJUR PENTRU O BIBLIOTECĂ

Бондаренко Дмитро Якович, Румунія та Фінляндія: від Антибільшовицьких війн до флан-гів Санітарного Кордону (1918–1920); Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine (vol. IV, editor dr. hab. Liliana Condricova)	146
--	-----

Content

DIALOGUE

Aliona GRATI, Ion GHELEȚCHI The Underground Galleries in the City of Cahul “Even Today They Remain an Enigma”	6
---	---

INTERTEXT

Ludmila ȘIMANSCHI The Urban Image of Cahul City in Literary Diachrony	13
Elisaveta IOVU-MACARI The City of Cahul in the Creation of Andrei Ciurunga	22
Rodica GOTCA The Digital Literature – Theoretical Approaches to Virtual Textuality	29

ACENTRICS STUDIES

Mariana ȘLAPAC, Alla CEASTINA The Architectural-urban Evolution of the Cahul Town in the 19 th Century	38
Constantin CIOBANU Luxury Manuscripts from the Time of Neagoe Basarab	45
Nicoleta VORNICU Biodeterioration of the Mural Painting from the “Adormirea Maicii Domnului” Church, Căușeni City, Republic of Moldova	52
Mihail AGAFIȚA Francisco Corbetta’s Contribution to the Evolution of the Baroque Guitar	57

THE SOCIAL LIANT

Ion CHIRTOAGĂ The Town of Cahul Until the Beginning of the 19 th Century	63
Nicolae ENCIU The Municipality of Cahul from a Demographic, Urban Point of View, Economic and Cultural (According to the Census Data of December 29, 1930) (I)	74
Marina MIRON, Viorel MIRON The Influence of Ethnic Groups on the Socio-economic Development of the City of Cahul Over Time	94

MY CITY

Maria PREPELIȚĂ From the History of the Cahul County Museum Building	107
Lavinia DUMITRAȘCU The City of Constanta Seen Through the Eyes of Contemporaries at the End of the 19 th Century	112

CULTURAL JEWELS

Natalia PROCOP Contribution of the Artist Ion Serbinov to the Formation of Generations of Plastic Artists	120
Amalia DRĂGULĂNESCU King Mihai and Bessarabia. A Forgotten Unforgettable Story	129
Adrian-Silvan IONESCU Tudor Zbârnea – Between Mythical and Mystical	134

IMAGINARY OF THE LETTER

Andrei CIURUNGA „This is how I see you...” From Andrei Ciurunga’s Correspondence with Lilia Popovici	138
--	-----

THE OTHER’S WORD (journal’s inquiry)

Maria PREPELIȚĂ The History of the City of Cahul in the Halls of the Cahul County Museum	142
--	-----

THE LAMPSHADE FOR A LIBRARY

Bondarenco Dmimtro, Romania and Finland: from the Anti-Bolshevik Wars to Flanks of the Sanitary Border (1918–1920); Yesterday’s Cultural Heritage – Implications for the Development of Tomorrow’s Sustainable Society (vol. IV, editor dr. hab. Liliana Condaticova)	146
--	-----

GALERIILE SUBTERANE DIN ORAȘUL CAHUL „ȘI ASTĂZI RĂMÂN O ENIGMĂ”

Aliona GRATI

Ion GHELEȚCHI

Galeriile subterane din orașul Cahul „și astăzi rămân o enigmă”

Rezumat. Dialogul se desfășoară pe marginea uneia dintre cele mai interesante descoperiri din ultimii ani din zona orașului vechi Cahul. Ion Ghelețchi, doctor în istorie, conferențiar și prorector la Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul, își dezvăluie experiența de cercetare arheologică asupra galeriilor subterane, descoperite recent în orașul Cahul, expunându-și ipotezele privind perioada în care acestea au fost construite, precum și modul în care au fost utilizate. Aceste galerii subterane sunt de obicei amplasate la o adâncime ce variază între 3 și 7 m. Ele au forma unui tunel cu înălțime de aproximativ 1,70 și 1,80 m, căptușit cu cărămizi arse așezate aproape perfect, având o boltă semicilindrică. Materialul de fabricare a cărămizilor este lutul amestecat cu nisip. Unele galerii serveau ca depozite de păstrare a produselor alimentare și a diferitor băuturi, altele pentru păstrarea peștelui și depozitare a gheții. Cea mai vehiculată legendă din regiune în legătură cu acestea este că ar exista un pasaj de trecere de la Cahul, pe sub râul Prut, care ar ieși în localitatea Oancea (România). Adevărul istoric al acestor tuneluri rămâne a fi o temă de cercetare pentru viitor.

Cuvinte-cheie: Cahul, galerii subterane, legendă urbană, adevăr istoric.

The Underground Galleries in the City of Cahul „Even Today They Remain an Enigma”

Abstract. The dialogue takes place on the sidelines of one of the most interesting discoveries of recent years in the area of the old city of Cahul. Ion Ghelețchi, doctor in history, associate professor and vice-rector at the State University “B.P. Hasdeu” from Cahul, reveals his experience of archaeological research on the underground galleries, recently discovered in the city of Cahul, exposing his hypotheses regarding the period in which they were built, as well as how they were used. These underground galleries are usually located at a depth varying between 3 and 7m. They are in the form of a tunnel about 1.70 and 1.80 m high, lined with almost perfectly laid burnt bricks, having a semi-cylindrical vault. The material for making bricks is clay mixed with sand. Some galleries served as warehouses for storing food and various beverages, others for storing fish and storing ice. The most circulated legend in the region in relation to these underground galleries is that there would be a passage from Cahul, under the Prut river, which would come out on the town of Oancea (Romania). The historical truth of these tunnels remains a research topic for the future.

Keywords: Cahul City, Underground Galleries, Urban Legend, Historical Truth.

AG: Domnule doctor Ion Ghelețchi, sunteți conferențiar și prorector la Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul și, cu siguranță, unul dintre cei mai activi animatori ai lumii universitar-academice de aici. Localitatea are o vechime de mai multe secole, schimbându-și de câteva ori denumirea în contexte istorice diferite. Simțiți nevoia, mă refer la comunitatea dumneavoastră de cercetători și de studenți, de a cunoaște trecutul localității? Ce aspecte ale acestui trecut vă interesează cel mai mult? Ce nu acceptă amânarea?

IG: Amplasată în partea de sud-vest a Republicii Moldova, localitatea Cahul nu s-a bucurat de-a lungul anilor de o atenție mai specială a cercetătorilor și nici nu s-au prea făcut săpături arheologice. Abia în ultimii opt ani a început cercetarea sistematică a orașului Cahul din punct de vedere arheologic, istoric, etnografic, economic, social, cultural etc.

AG: Orașul Cahul este menționat în notele de călătorie ale pelerinilor, adunate în colecțiile Academiei Române *Călători străini despre Țările Române*, despre această localitate au scris, încă în perioada interbelică, istoricul Zamfir Arbore și scriitorul Geo Bogza. Ce descoperiri noi, pe care nu le-au menționat aceștia, de pildă, s-au făcut în perioada la care vă referiți?

IG: Pe teritoriul actualului municipiu, în special în partea de sud a orașului, s-au descoperit nenumărate fragmente de galerii subterane și beciuri vechi, care, potrivit legendelor locale ar data din perioada turcilor. Se zice că intervalul de construcție al acestora ar fi perioada între secolul al XVI-lea și începutul secolului al XIX-lea. Totuși, conform ultimelor cercetări arheologice, ele au fost construite începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Cea mai vehiculată legendă din regiune în legătură cu aceste galerii subterane este că ar exista un pasaj de trecere de la Cahul, pe sub râul Prut, care ar ieși în localitatea Oancea (România). Lucrul acesta este imposibil dacă ții cont de tehnicile rudimentare de construcție din acea perioadă și de faptul că o galerie pe sub râul Prut cu distanța de 7 km necesită o mare risipă de materiale de construcție și de resurse umane. Acest fapt ar fi fost consemnat, cu siguranță, în cronicile timpurilor.

AG: Descoperirea neașteptată a unor galerii poate provoca imaginarul colectiv, legendele fiind indispensabile în aceste situații. Bănuiesc că existența unor astfel de vestigii ale trecutului le dă localnicilor un plus de demnitate și îi face să se simtă niște privilegiați. Există vreun studiu dedicat acestor galerii?

Fig. 1 Galeria de la restaurantul „Marco Polo”.

IG: Din păcate, nu s-a găsit până acum nici o descriere de epocă și nu există niciun plan al construcției acestor pasaje subterane. Anume din acest considerent orice nouă descoperire trezește mare entuziasm în rândul cahulenilor.

AG: Când au fost săpate aceste galerii și cine a avut nevoie de ele?

IG: Și în prezent apar mai multe întrebări în privința anilor în care au fost construite aceste galerii. Rezultatele cercetărilor arheologice, efectuate în anul 2016, în comun de către Agenția Națională Arheologică și Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul, la sediul nou al Teatrului Republican Muzical-Dramatic „B.P. Hasdeu” scot la iveală mai multe dovezi științifice privind perioada de construcție, precum: piese de ceramică, piese de fier, resturi de vase de sticlă și faianță de la mijlocul și din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cea mai concludentă dovadă a dat-o descoperirea unui vas de sticlă cilindric de bere marca „Калинкинъ”, având imprimată stema Imperiului Rus, care a fost fabricat între anii 1882 și 1896.

O altă dovadă este existența în regiune, începând cu anul 1844, a fabricilor de cărămidă, care au funcționat neîntrerupt până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial. De aceea, la momentul actual, arheologii aduc ipoteza unei datări mai vechi de 1840.

AG: Cum arată construcțiile acestea subterane?

IG: Aceste galerii subterane sunt de obicei amplasate la o adâncime ce variază între 3 și 7 m. Ele au forma unui tunel cu înălțime de aproximativ 1,70 și 1,80 m, căptușit cu cărămizi arse, așezate aproape perfect, având o boltă semicilindrică. Materialul de fabricare a cărămizilor este lutul amestecat cu nisip.

AG: Ziceați de mai multe canale de astfel care străpung pământul în zona orașului vechi.

IG: Da, sunt mai multe. Cercetările arheologice au descoperit până în prezent câteva galerii subterane în spațiul actual al municipiului Cahul. Acestea se situează, după cum urmează:

O galerie de 10 m, descoperită în anul 2004, în prezent în stare de conservare, se află la sediul actual al restaurantului „Marco Polo” (fig. 1, 2, 3, 4).

Un beci cu lungimea de 7 m, lățimea de 5 m și înălțimea de aproximativ 2,5 m, precum și o galerie lungă, de aproape 20 de metri se află la sediul vechi al Teatrului Republican Muzical-Dramatic „B.P. Hasdeu” (fig. 5, 6, 7). Cercetările acestora s-au efectuat în primăvara anului 2016.

Trei galerii subterane, cea mai importantă fiind galeria nr. 2, conservată în prezent, amplasată la adâncimea de 2,5 m, cu o lungime de 22,5 m, se situează la sediul nou Teatrului Republican Muzical-Dramatic „B.P. Hasdeu” (fig. 8, 9, 10, 11, 12, 13). Cercetările s-au efectuat, la fel, în primăvara anului 2016. Specialiștii presupun că tunelul a fost construit acum o sută de ani sub o casă de jocuri de noroc pentru ostașii români.

Fig. 2, 3 Galeria de la restaurantul „Marco Polo”.

Fig. 4 Galeria de la restaurantul „Marco Polo”.

Fig. 7 Cărămida din galerie de la sediul vechi al Teatrului Republican Muzical-Dramatic „B.P. Hasdeu”.

Fig. 5 Galeria de la sediul vechi al Teatrului Republican Muzical-Dramatic „B.P. Hasdeu”.

Fig. 6 Galeria de la sediul vechi al Teatrului Republican Muzical-Dramatic „B.P. Hasdeu”.

Fig. 8, 9 Galeria de la sediul nou al Teatrului Republican Muzical-Dramatic „B.P. Hasdeu”.

Fig. 10, 11 Galeria de la sediul nou al Teatrului Republican Muzical-Dramatic „B.P. Hasdeu”.

Fig. 12 Galeria de la sediul nou al Teatrului Republican Muzical-Dramatic „B.P. Hasdeu”.

Ion Ciobanu, reprezentantul Agenției Naționale Arheologice, susține că „A fost construită cu scopul de a avea o legătură subterană ferită de ochii lumii între mai multe clădiri. Care ar fi clădirea și de ce nu a fost finisată construcția acestei galerii rămân aspecte sub semnul întrebării”.

O galerie de aproximativ 5 m, care s-a descoperit în urma ploilor din primăvara anului 2017 și care a fost demolată, deoarece reprezenta un pericol public se află în perimetrul răzoarelor cu flori, se află lângă sediul fostei Judecătoria Cahul (fig. 14, 15, 16).

Fig. 13 Obiecte din galeria de la sediul nou al Teatrului Republican Muzical-Dramatic „B.P. Hasdeu”.

O galerie de 12 metri lungime care a fost demolată în primăvara anului 2017 se situa lângă sediul Procuraturii Cahul (fig. 17, 18, 19).

Galeria cu o lungime de 15 m și o înălțime de 1,8 m, foarte bine păstrată, descoperită recent, în vara anului 2022, lângă poarta de la intrare în Fabrica de Vinuri SA „Cricova”, filiala Cahul a dat peste cap ipoteza că galerii au fost construite doar în regiunea orașului vechi. Această se află în partea de nord a orașului, la o distanță de aproximativ 3 km de regiunea veche a orașului. În momentul de față, această galerie este conservată.

Vorbim acum doar de galeriile descoperite de arheologii de la Agenția Națională Arheologică, dar în oraș sunt diferite locuri private unde se păstrează urme ale galeriilor și beciuri, unele dintre ele fiind valorificate și în prezent.

Fig. 14,15 Galeria lângă sediul fostei Judecătorii Cahul.

AG: Un tunel subteran este săpat, de regulă, pentru a asigura trecerea nevăzută a oamenilor dintr-un loc în altul. În perioadele mai vechi, proprietarii de cetăți și castele își asigurau astfel evadarea, cum, de pildă, stau lucrurile la Hânțești, cu galeriile de pe lângă Conacul Manuc Bey. Care a fost scopul construcției galeriilor de la Cahul?

IG: Din cercetările arheologice și de arhivă referitoare la destinația galeriilor din epocile anterioare, dar pornind și de la specificul local al orașului Cahul, se deduc mai multe ipoteze:

a) *Depozite de păstrare.* În orașul Cahul, ca și în orașul Leova (unde au fost descoperite galerii și beciuri asemănătoare ce datează aproximativ din aceeași perioadă), care erau cele mai mari târguri din regiune, aceste galerii serveau ca depozite de păstrare a produselor alimentare și a diferitor băuturi. Lățimea acestora nu permitea amplasarea butoaielor obișnuite, de aceea aici erau depozitate vinurile în sticle destinate pentru export. Ținem să menționăm în acest context că râul Prut a fost navigabil între anii 1850 și 1940 pe porțiunea Giurgiulești – Leușeni.

Fig. 16 Galeria lângă sediul fostei Judecătorii Cahul.

b) *Depozite de păstrare a peștelui.* Orașul este amplasat pe locul unde râul Frumoasa se vărsa în lacul cu același nume. Aici erau numeroase bălți pline cu pește care era prins, depozitat și ulterior transportat către porturile Galați și Brăila. Pescarii bătrâni din regiune povestesc că, iarna, gheața – pe care o foloseau vara pentru păstrarea peștelui – era tăiată și depozitată în straturi acoperite cu paie aici în galerii. Adică, aceste galerii și beciuri serveau ca locuri de depozitare a gheții. De-a lungul malului fostului lac Frumoasa și al bălții Bălcea sunt mai multe beciuri și galerii.

c) *Baza de aprovizionare cu materiale de construcție.* Cahulul a obținut statut de oraș și de centru de reședință județeană pe 18 decem-

Fig. 17 Galeria de lângă sediul Procuraturii Cahul.

Fig. 18 Galeria de lângă sediul Procuraturii Cahul.

Fig. 19 Obiect din galeria de lângă sediul Procuraturii Cahul.

brie 1835. Începând cu anul 1840, aici au demarat numeroase lucrări de construcție a unor sedii ale diferitor instituții administrative, dar și a Catedralei Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil. Materialul de construcție de bază a fost cărămida arsă, întrucât orașul este amplasat într-o regiune foarte săracă în zăcămintele naturale, aici fiind prezente doar argila și nisipul. Astfel că meșterii s-au orientat să utilizeze bogățiile subsolului local, iar aceste galerii au fost construite pentru a colecta cât mai mult material de construcție. De menționat e că ele nu au un perete terminal. La această ipoteză se mai adaugă dovada că s-au descoperit o mulțime de astfel de galerii în jurul Catedralei și a centrului administrativ vechi, amplasat în prezent în jurul Parcului Municipal „Grigore Vieru”.

d) *Pasaje de trecere.* Atât orașul Cahul, cât și Leova au avut comunități foarte mari de evrei pe la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, care depășeau cifra de 12 mii în Cahul și, respectiv 9 mii, în Leova. Principalii comercianți din regiune erau evreii. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, orașul Cahul avea o faimă foarte rea din cauza drumurilor impracticabile din cauza noroiului, unde adeseori se înglodau căruțele încărcate. Evreii, fiind ingenioși, au construit aceste pasaje de trecere pentru a transporta iute marfa. În galerii au fost descoperite mai multe inele de fier de care, de obicei, erau legați caii. Înălțimea galeriilor permitea trecerea cailor, dar lățimea nu permitea trecerea căruțelor.

AG: În lumina acestor descoperiri, aveți cumva vreun proiect de cercetare în care să vă doriți să aflați mai multe?

IG: Astăzi galeriile subterane de la Cahul rămân încă o enigmă. Ele există, dar trebuie cercetate. În perspectivă, ele pot fi o carte de vizită pentru turismul din sudul Republicii Moldova. Galeria subterane din Cahul, Leova și Hâncești trebuie cercetate, conservate și puse în valoare prin crearea unui traseu turistic național și internațional.

IMAGINEA URBANĂ A ORAȘULUI CAHUL ÎN DIACRONIE LITERARĂ

Doctor în filologie, conferențiar, cercetător științific coordonator, Universitatea de Stat din Moldova. Domenii de preocupare: istorie, literatură, teoria literaturii, hyperliteratură, folcloristică, studii culturale. Cărți publicate: *(Auto)ironia și (auto)parodia în „Levantul” de Mircea Cărtărescu*, Chișinău, 2014; *Opera literară în postmodernitate*, Chișinău, 2015.

Ludmila ȘIMANSCHI

Imaginea urbană a orașului Cahul în diacronie literară

Rezumat. Studiul sintetizează imaginile urbane ale Cahulului modelate în textele de ficțiune, dar și în publicistica literară. Sunt analizate percepțiile artistice endogene și exogene în diacronie, pentru a surprinde atât criza identitară a orașului Cahul și constanta patriarhală, cât și topofiliile și topofobiile spațiale ale scriitorilor. Autoarea își propune să modeleze un metadiscurs sintetic geocritic al orașului Cahul din toate imaginile literare pe care le-a produs de-a lungul timpului. Acumulând referințele literare diacronice despre orașul Cahul, s-a ținut cont atât de capacitatea de „mărturie” a textelor, cât și de faptul că referentul – spațiu urban – și reprezentarea sa sunt interdependente, într-o relație dinamică, dialectică, imbricate. Din lipsa multitudinii de texte literare, s-au cercetat și texte istorico-culturale, publicistică literară, note de călătorie, epistole care iau în vizor modificarea în timp a imaginii orașului Cahul. De asemenea, pentru a sintetiza imaginea literară diacronică a spațiului urban cahulean, au fost definite instrumentele terminologice cu care s-a operat și grilele analitice care au determinat interpretarea geocritică complexă: imagine urbană, identitate urbană, percepție endogenă/exogenă, stereotip spațial, tipologie topofilă, topoindiferentă, topofobică.

Cuvinte-cheie: imagine urbană, identitate urbană, percepție endogenă/exogenă, stereotip spațial, tipologie topofilă/ topoindiferentă/ topofobică.

The Urban Image of Cahul City in Literary Diachrony

Abstract. The study synthesizes the urban images of Cahul city modeled in fiction texts, but also in literary publishing. The endogenous and exogenous artistic perceptions in diachrony are analyzed, in order to capture both the identity crisis of Cahul city and the patriarchal constant, as well as the spatial topophilia and topophobias of the writers. The author aims to shape a geocritical synthetic metadiscourse of the city of Cahul from all the literary images it has produced over time. Accumulating the diachronic literary references about the city of Cahul, it was taken into account both the “testimony” capacity of the texts, as well as the fact that the referent – urban space – and its representation are interdependent, in a dynamic and a dialectical relationship. Due to the lack of a multitude of literary texts, the historical-cultural texts, literary publishing, travel notes, epistles that focus on the modification of the image of the city of Cahul over time were also researched. Also, in order to synthesize the diachronic literary image of the Cahulean urban space, the terminological tools used and the analytical grids that determined the complex geocritical interpretation were defined: urban image, urban identity, endogenous/exogenous perception, spatial stereotype, topophilic typology, topoindifferent, topophobic.

Keywords: urban image, urban identity, endogenous/exogenous perception, spatial stereotype, topophilic/ topoindifferent/ topophobic typology.

În acest studiu ne-am propus să modelăm un metadiscurs sintetic geocritic al orașului Cahul din toate imaginile literare pe care le-a produs de-a lungul timpului. Acumulând referințele literare diacronice despre orașul Cahul, am ținut cont atât de capacitatea de „mărturie” a textelor, cât și de faptul că referentul – spațiu urban – și reprezentarea sa sunt interdependente, într-o relație dinamică, dialectică, imbricate. Din lipsa multitudinii de texte literare, am cercetat și texte istorico-culturale, publicistică literară, note de călătorie, epistole care iau în vizor modificarea în timp a imaginii orașului Cahul. Astfel am identificat textul *Un drum la Cahul* din volumul *Copii de pe natură* (1874) de Iacob Negruzzi, cu referință la „capitala județeană” [1] Cahul; studiul de publicistică literară *Cahulul* de Dumitru Iov din volumul *Privești basarabene* (1941), în care Cahulul e consemnat ca „unul din cele mai noi orașe din Basarabia” [2]; poemele lui Andrei Ciurunga: *Jertfă cahuleană*; *Te las, Cahul...*; *Hai, măi Cahul...* din volumul *Cântece de dor și de război* (1944); *La 70 de ani* din volumul *Lacrimi pentru Basarabia* (1995) [3]; articolele *Cahul cultural* (2011) de Alexandru Tabac [4] și *Cahulul Literar* (2019) de Ionel Novac [5]; fragment din *Călătorind spre Babadag* (2007) de Andrzej Stasiuk [6]; fragment din *Geografia fericirii: În căutarea celor mai fericite locuri din lume* (2020) de Eric Weiner [7].

Înainte de a începe sintetizarea imaginii literare diacronice cvasitotale a spațiului urban cahulean, vom defini instrumentele terminologice cu care vom opera și grilele analitice care au determinat interpretarea geocritică complexă: *imagine urbană, identitate urbană, percepție endogenă/exogenă, stereotip spațial, tipologie topofilă/ topoindiferentă/ topofobică*.

Imaginea urbană, conceptualizată de urbanistul american Kevin Andrew Lynch, relevă modalitatea percepției spațiilor urbane, regăsirea lor pe harta orașului mental, redarea în timp a unui sens locului fiind determinată de lizibilitatea orașului, vizibilitatea reperelor, semnificația formelor și elementelor urbane [8]. Conform metacriteriului lizibilității, rezidenții sau turiștii unui oraș trebuie să poată, în aceeași

manieră, „să citească” cu ușurință orașul, ceea ce înseamnă că înțelegerea și organizarea informației, orientarea în peisajul urban ar trebui să fie facile, iar nivelul de vizibilitate a reperelor ar trebui să fie înalt, elementele vizuale puternice fiind recunoscute ușor și simbolurile asimilate mental după o structură cognitivă coerentă. De gradul de lizibilitate al orașului depinde dacă imaginea acestuia este pozitivă sau negativă, percepție care, prin dimensiunea în care se încadrează, formează atitudini față de localitatea respectivă. Imaginabilitatea, noțiune introdusă de Lynch în lucrarea *The Image of the City*, vizează calitatea unui oraș de a provoca percepția unei imagini puternice unui observator extern. La această calitate contribuie nu numai personalitatea vizuală a peisajului urban respectiv, ci și structura sa coerentă și sentimentul identitar pe care orașul este capabil să îl genereze. Aceasta, pentru că un loc *bun* este acela care poate fi cartografiat mental de către indivizi, cu o organizare spațială ușor de memorat.

Profesorul universitar român Marius-Cristian Neacșu, specializat în geografia socio-urbană și geografia umană, în studiul în *Orașul sub lupă*, insistă în aceeași ordine de idei asupra definirii *imaginii identitare*, mentale a orașului: „Orașul nu este numai un spațiu fizic, ci imprimă locuitorilor săi atitudini și comportamente, prin prisma semnificațiilor subspațiilor urbane ce se regăsesc în mentalul acestora. Fiecare individ sau grup social percepe orașul într-un fel propriu. Orașul perceput, orașul mental («a doua realitate», cea din interior, cea mentală responsabilă în luarea deciziei, decizie confirmată sau infirmată mai târziu de realitatea fizică de «prima realitate») este sintetizat la nivelul unei imagini. Pentru orice oraș, există două imagini și anume: imagini individuale ale actorilor urbani, imagini unice, datorită unor repere fizice, care uneori sunt personificate, și o imagine colectivă, a comunității urbane care îl reprezintă” [9].

În toate studiile de referință urbanistice de geografie mentală, actorii care participă la formarea imaginii urbane se clasifică în două categorii: *rezidenți*, aceștia sunt locuitorii de zi cu zi

ai orașului, cu o atitudine participativă în mod direct, voluntar sau indirect în viața economică, socială și culturală a orașului. Ei percep într-un anumit fel orașul, fiind spațiul în care își desfășoară viața; *non-rezidenți*, locuitori temporari ai orașului, care îl percep secvențial, își formează o anumită percepție și pe care o pun în circulație (non-rezidenții pot fi foști locuitori ai orașului, vizitatori ocazionali ai orașului, turiști, navetiști etc.). În funcție de apartenența observatorului, imaginea urbană poate fi: *endogenă* (rezidențială, imagine percepută și reprodusă de propriii locuitori ai orașului, din interiorul spațiului urban, internă, de regulă coerentă, clară și bine-definită) și *exogenă* (turistică, reprezentare mentală a tuturor non-rezidenților, de cele mai multe ori vagă, difuză și abstractă, deoarece sunt mai puțin familiari cu spațiul).

Percepția endogenă este dominată de centralitate, de simboluri și de afectivitate. Toate aceste aspecte construiesc o anumită identitate a locului, care este împărtășită de locuitorii săi. Centralitatea se poate referi la persoană – ego-centrism, sau la comunitate – etnocentrism [10].

Percepția exogenă este influențată, în primul rând, de distanța care o separă de spațiul perceput, iar, în al doilea rând, de mijloacele de formare a percepției în absența sau insuficiența experienței directe, și anume comunicarea. Viziunea exterioară asupra unui teritoriu este marcată nu de apartenență și identitate, ci mai degrabă de un anumit grad de deformare a percepției, de stereotipuri și clișee. În mod evident nu există percepție eronată, însă influențele care sunt exercitate asupra acesteia o pot deforma într-un sens sau altul. Gould și White în studiul *Mental maps* relevă faptul cum interesul, „gradul de implicare emoțională a unui individ scade odată cu creșterea distanței față de locul unde există stimulul. Mai exact, interesul scade cu rădăcina pătrată a distanței” [11, p. 41]. În aceste condiții apariția clișeelelor și a stereotipurilor este comună. Percepția exogenă este caracterizată de stereotipuri și clișee formate în timp îndelungat. Acestea pot fi pozitive, negative sau neutre, având însă numeroase nuanțe intermediare și tipologice. De cele mai multe ori spațiul „propriu” unei perso-

ne ajunge să poarte valențe afective și simbolice. De cealaltă parte, percepția unui spațiu „străin” devine din ce în ce mai puțin influențată de fapte pe măsură ce distanța între subiect și acel spațiu crește. În cazul spațiilor îndepărtate percepția este dominată de stereotipuri și clișee, mai mult sau mai puțin conforme cu realitatea.

În fragmentul intitulat *Destinul stereotipului*, Bertrand Westphal consideră că la baza stereotipului stă „concepția monolitică asupra spațiului înțeles ca *teritoriu*. Astfel, teritorializarea corespunde de fapt unei logici exclusive și unei operațiuni interesante de selectare a unor *bucăți de trecut*, care, amestecate, formează o imagine convenabilă prin care se prezintă o veridicitate istorică. Stereotipul servește astfel în același timp ca instrument de localizare și de poziționare în raport cu altul” [12], iar pentru Robert Frank stereotipul „nu livrează o imagine în sine, ci una pentru sine, „o imagine-pretext destinată autoreprezentării” și care este o imagine-tip, elaborată de un discurs hegemonic, monofocal, monocrom” [13]. Profesorul universitar David Sibley în lucrarea *Geographies of Exclusion* delimitează conceptul de *stereotip spațial*, prin care se desemnează „spațiul încorporat reprezentărilor stereotipe, spațiu real fiind modelat în conformitate cu un spațiu idealitic, stereotip, în care dramele se consumă fără ecou, iar conflictele sunt nivelate de imaginea unui univers idealizat, dar poate configura și spații ostile, deconstruind utopia patriarhalismului provincial” [14].

Cristian Ciobanu în teza de doctorat *Studiu de Geografie Mentală în Municipiul București*, analizând conceptele-cheie ale geografiei mentale, vine cu argumente concludente de delimitare a percepției exogene de cea endogenă: „În concluzie percepțiile exogenă și endogenă constituie modul principal de polarizare a percepțiilor și reprezentărilor spațiale. Între identitatea la care ajunge o percepție endogenă și stereotipul care poate caracteriza o percepție endogenă există o mulțime de viziuni asupra aceluiași spațiu. Este demn de reținut, însă, complexitatea spațiilor mentale care au ca sursă unul și același spațiu real” [15]. Importantă pentru dezvolta-

rea cercetării românești în domeniul geografiei mentale este identificarea diferitor paliere de percepție: „Primul palier este cel locațional, spațiul perceput de bază cu utilitate imediată de deplasare, de existență (de exemplu traseul de acasă la serviciu proiectat înainte de a pleca). Al doilea palier este cel atributiv, legat de valorile mentale ale spațiilor percepute. Odată cunoscut, un spațiu capătă anumite însușiri în mintea fiecăruia (de exemplu o zonă în care persistă un anumit miros, sau locurile cu vad cunoscute de vânzători). Al treilea palier este cel afectiv, unde spațiu capătă semnificații personale, simbolice (de exemplu locul unei prime întâlniri cu persoana iubită). Când percepția este completată de imaginație avem de a face cu cel de-al patrulea palier, cel imaginativ” [9].

Percepția endogenă cunoaște un maximum de importanță și complexitate atunci când devine identitate: „*Identitatea urbană* reprezintă acel set unitar de caracteristici capabil să poarte aceeași semnificație pentru fiecare locuitor al orașului” [9].

Deși toate orașele pot fi identificate în mod precis, nu toate au o identitate „clară”, dimpotrivă multe din orașele contemporane traversează o adevărată criză de identitate, fiind în procesul de „căutarea a noii identități sau a reconfigurării acesteia” [16], orașele monofuncționale încercând să reafirme identitatea prin imaginea culturală. Astfel B. Florian afirma că „regenerarea urbană presupune crearea unei identități urbane originale și de necopiat. Aceasta se bazează pe imaginea urbană și, în ultimă instanță, pe chimia locuitorilor ce trăiesc acolo” [9].

În funcție de calitate, imaginea urbană poate fi categorisită în *tipologie negativă* (*topofobică*, tip de imagine repulsivă rezultată atât la nivel individual, cât și colectiv, datorită unor spații urbane deficitare în primul rând prin condițiile habitatului), *neutră* (tip de imagine urbană care descoperă o atitudine *topoindiferentă*, echilibrată la nivelul percepției), *pozitivă* (tip de imagine atractivă, *topofilă*, rezultată la nivel individual și colectiv datorită unui spațiu urban cu grad ridicat al calității vieții, generând atractivitatea).

Profesorul american Robert Tally, care este preocupat de cercetarea geografiei literare și a relației spațiu – narațiune – reprezentare, afirmă că „nici cea mai realistă hartă nu poate înfățișa spațiul complet, literatura aduce în ajutor un set complex de relații imaginare” [17]. El face distincția între două ipostaze ale geocriticii: pe de-o parte *spațiile reale redată în artă*, iar pe de cealaltă parte spațiile complet fictive. În cazul orașului Cahul, bineînțeles, vom lua în considerare setul complet de relații imaginare ale scriitorilor cu spațiului real urban.

Orașul Cahul este cel mai tânăr oraș din Basarabia, își obține numele și statutul în anul 1835 prin transformarea târgului Frumoasa în centru administrativ, reședință de județ, în dauna târgului Leova [18, pp. 156-157]. La 1839, istoricul N. Nadejdin, vizitând Cahulul, menționa: „Nu are absolut nimic corespunzător rangului său. Este același sătuc moldovenesc de altădată, doar cu o singură deosebire că în locul țăranilor avea cinovnici” [19, p. 81].

Iacob Negruzzi, care absolvise Facultatea de Drept la Berlin și a fost ales în 1870 deputat în colegiul al IV-lea de cahuleni, rememorează cu multă vervă umoristică în lucrarea *Un drum la Cahul*, din volumul „Copii de pe natură” (1874), ce i s-a întâmplat în Cahul, „un oraș în care am pățit ceea ce nu pățisem nicăieri” [1], atunci când „faceam și eu într-o vreme pe avocatul, apărând pe-un cap la curți și tribunale” [1]. Implicat într-un proces pentru un rus care nu-și obținuse plata pentru moșie, e nevoit să se deplaseze de la Iași la Cahul și să cunoască toată corupția și dezmățul provincial, care domina în tribunalul de la Cahul.

Iacob Negruzzi își asumă din start ipostaza retrospectivă care îi permite să vină cu judecăți critice generale asupra moravurilor ce dominau în Cahul: „Pe vremea aceea orașul Cahul făcea încă parte din statul român. El era capitală de județ, prin urmare rezidența unei prefecturi și a unui tribunal” [1]. Este invocat faptul că orașul era loc de surghiun pentru funcționarii care au fost implicați în scandaluri, personajul central al narațiunii fiind și el președintele tribunalului de Cahul, Manolaș Meriuță, pe care

„Ministrul justiției îl trimisese în această parte a țerei cam părăsită de Dumnezeu, ca să nu se mai audă vorbind de densul”. Imaginea inițială urbană a non-rezidentului este destul de dezolantă: „Vara îi mâncau țințarii, iarna n-aveau ei ce manca, casele lor erau mici, strâmte, joase în pod, mai fără ferești și de tot fără sobe, și abia la o septemână odată le venea o căruță de poștă, cu câte vreo gazetă, arareori și cu câte-o scrisoare din care aflau târziu și deobște cu deplină nepăsare ce se mai petrecea prin lume” [1].

Scriitorul se dezlănțuie în satirizare și indică doar un singur reper spațial, care nu este de ajuns pentru a forma o hartă cognitivă a orașului de către un observator extern: „Prin tribunal trebuie să ne închipuim o căsuță ca toate celelalte din Cahul, numai ceva mai mică și mai murdară” [1].

Vizitatorul ocazional al orașului manifestă o percepție exogenă vagă, difuză și abstractă, cu un grad puternic de deformare a percepției de stereotipuri și clișee negative: „Orașul Cahul era vestit din două cauze. Întâi pentru că locuitorii lui jucau grozav de reu preference.[...] A doua cauză de celebritate a Cahulului era fabrica sa, nu de obiecte industriale, ci de deputați și senatori. În formă și la Cahul alegătorii singuri numeau pe reprezentanții lor, în fapt însă ministrul de interne din București” [1].

Doar autoironia diminuează puțin gradul de nemulțumire: „Dar uite! Pomenesc de oameni rei și nu bag samă că și eu vorbesc reu de alegătorii din Cahul, eu care am fost ales deputat de denșii! Dar! Am fost ales, ba încă în colegiul al IV-le și aveam și eu mandat iscălit și pecetluit, însă spun drept că am meritat această despăgubire de la un oraș în care am pățit ceea ce nu pățisem nicăiere”. Totuși imaginea urbană, parțial directă (fiind modelată de un navelist), rămâne a fi neatractivă, chiar topofobă: „A doua zi când am plecat din Cahul eram mai puțin vesel decât când sosisem și mă hotărâi să fac ceva vuiet pe la cel guvern. De atunci n-am mai uitat pe prezidentul tribunalului de Cahul și am căutat să aflu cât se poate mai multe știri despre acest interesant personaj” [1]. Răzbunarea pe președintele tribunalului e singurul gând care îl mai leagă de oraș. Prin contribuția sa vin-

dicativă, înlesnește mai târziu schimbarea benefică a președintelui tribunalului și, la o nouă vizită ocazională, peste un timp, atitudinea de deziluzie legată de identitatea urbană cahuleană este înlocuită de constatarea unei reforme importante pentru oraș: „Câțiva ani după judecata mea, ducându-mă cu alte trebi la Cahul, găsii un oțel nou, și pe fostul procuror al lui Manolaș prezident al tribunalului, în locul său” [1].

Dumitru Iov, mobilizat în 1919, participă la Primul Război Mondial și ajunge cu unitatea din care făcea parte în Basarabia. Îndrăgostit de oamenii locului, impresionat de pitorescul orașului Soroca și a împrejurimilor lui, rămâne aici până în 1944. Scriitorul se angajează în 1930–1936 într-o constantă susținere a unor rubrici permanente la emisiunile postului Radio România, în care se străduie să prezinte publicului ascultător o imagine cât mai complexă a Basarabiei. Drept rezultat, în 1941, la Editura Națională *Gh. Mecu* din București, îi apare volumul „Priveliști basarabene”, note de călătorie prin trecutul și prezentul Basarabiei, care concentrează, în primul rând, marea dragoste a scriitorului pentru acest meleag, dar și o profundă cunoaștere a realităților acestei provincii năpăstuite. Călătorind de multe ori la Cahul, reușește să-i facă orașului cea mai amplă radiografie din epocă în studiul de publicistică literară *Cahulul* din acest volum. Deși este non-rezident, percepția sa nu mai este exogenă, ci directă, coerentă și bine definită. Conform formulei narative a jurnalului de călătorie este prezentat drumul de intrare în orașul Cahul și se clarifică eroarea asocierii spațiului urban cahulean cu personalitatea istorică a lui Ioan-Vodă prin identificarea vârstei adevărate a orașului: „Cahulul, ca oraș n-are nicio legătură cu existența lui Ioan-Vodă, deoarece așezarea lui datează de la 1838, fiind unul din cele mai noi orașe din Basarabia. Chiar târgul Leova din nordul județului, are o vechime cu care se mândrește, fiind înființat la 1619. Cahulenii însă persistă a confunda vechimea orașului cu vremea de eroism a lui Ioan-Vodă Armanul. Este o mândrie istorică, spre a nu fi mai prejos de celelalte capitale de județe: Hotin, Soroca, Tighina, Cetatea Albă, Ismail” [2, p. 90].

D. Iov creează teză la început o imagine atractivă urbană și insistă cu argumente de rigoare asupra păstrării identității românești și a rezistenței rusificării acestui spațiu: „Nici chiar administrația, de la 1877 până la 1918, n-a putut fi rusificată. Pe când în restul Basarabiei ființa *zemstva*, în județele de sud a rămas *Consiliul județean* ca-n România, iar judecătorul de pace niciodată nu s-a numit *zemski nacialnic*. În administrație, limba oficială a fost totdeauna moldovenească. [...] Încercările de deznaționalizare a județului Cahul n-au reușit” [2, p. 90].

După ce își epuizează toate dovezile drep- turilor României asupra Basarabiei, discursul își schimbă registrul narativ și imaginea urbană nu mai este topofilă, ci capătă configurația unei critici consistente prin identificarea reperelor repulsive: „Cahulul, ca și celelalte orașe basarabene nelegate cu calea ferată, lânzește. Nu vrea parcă să izbucnească din conservatorismul înrădăcinat de cursul anilor. Deși la 6 kilome- tri de Prutul care-i dă perspectiva de port, nicio mișcare comercială nu intensifică existența lui” [2, p. 92]; faima spațiului dat ca fost oraș de pe- nitență și lipsa infrastructurii: „colbăraie ca la Cahul rar întâlnești” [2, p. 93].

Aproape lipsesc reperele la locurile de re- ferință, convingând de monotonia generală din oraș, mai mult un târg rural, de liniștea totală seara, nespecifică orașelor moderne. Casa medi- cului-șef al județului dr. Perciune devine model de *neorășenizare* a acoperișului: „Dacă n-ar fi ca- pitală de județ, Cahulul cu indulgență l-am putea numi oraș. În lungimea bulevardelor întâlnești case mai „răsărite” lângă altele acoperite cu stuh. Multe clădiri sunt acoperite cu stuh, păstrând parcă tradiția vechilor așezări moldovenești” [2, p. 92]. Patriarhalitatea este dominantă urbanisti- că disconfortantă pentru observatorul ocazional: „monotonia *bulevardelor străjuite de salcâmi, lo- calul tribunalului* ca un rătăcit de drumul mare, *grădina publică* numită nu știm pentru ce așa, glodurile tomnatice și dunele de colb ale verii, *modestele căsuțe* în stilul lor rural, înrădăcinează nostalgii în cel care împrejurările îl îndepărtează de orașul lui Ioan-Vodă. Numai schimbările de regim tulbură tihna acestui oraș” [8, p. 95].

Întâlnim în text doar referința la câteva no- duri strategice culturale, relevarea cărora deno- tă apariția unei atitudini participative benefice pentru identitatea orașului: „șezători anuale ce se țin în sala Liceului *Ioan-Vodă*”, „*librăria Mă- inescu*, unde se vând cărți mai multe ca în alte centre basarabene”, tipografia unde se scoate revista săptămânală botezată *Minciuna*.

Dar e destul de iluzorie ideea că aceste mici fărâme culturale ar putea schimba impresia ge- nerală de urbe nedezvoltată, sedentară; avalan- șa de comportamente „topofobice” (oraș „mort comercialicește”, evitat de turiști) relevă reve- nirea definitivă la convingerea că: „Puțini au curajul să se aventureze până la Cahul. [...] Și orașul lui Ioan-Vodă rămâne liniștit, cu oame- nii lui, cu sărăcia lui, cu străzile lui peste care fâlfâie ceva din stindardul desprins din filele is- toriei” [2, p. 95].

Robert Cahuleanu, despre care D. Iov spu- nea entuziasmat: „Un nepot al său, Robert Ei- senbraun (pseudonim Robert Cahuleanu), care azi răscolește senzația intelectualității orașului prin darul lui de a versifica, deși e numai în cla- sa I a liceului” [2, p. 93], este o personalitate cul- turală cahuleană cu un spirit emulativ, energic și un destin tragic: refugiat în România (1944), forțat să-și schimbe identitatea în Andrei Ciur- unga (1946), trecut prin penitenciarele Ura- nus, Galați, Jilava și prin lagărele „cumplitului Canal” (1950–1954), executant al unei noi pe- depse în închisorile din Balta Brăilei și la închi- soarea Gherla (1958–1964).

Locuitor al orașului Cahul, Andrei Ciurun- ga reperează frecvent în scrierile sale imaginea orașului, impunând în textele sale literare o per- cepție endogenă, rezidențială. Imaginea urbană percepută și reprodusă din interiorul spațiului este dominată de centralitate, de simboluri și de afectivitate, căci este locul copilăriei, devenirii adolescente și afirmării tinerești.

În volumul *Cântece de dor și de război* (1944) trei poezii circumscriu identitar sensul locului: *Jertfă cahuleană*; *Te las, Cahul...*; *Hai, măi Cahul...* Dacă în *Jertfă cahuleană* tonali- tatea tânguitoare de bocet însoțește evocarea plecării unui recrutar cahulean din spațiul secu-

rizant al oraşului: „El a pornit de-acasă, dintr-o stradă,/ Pe unde plâng salcâmi şi se-ndoaie,/ El a pornit cu sufletu-n puhoia/ Să şi-l reverse peste vis – grămadă...” [3, p. 73], ducând în moarte imaginea unei fete şi a oraşului basarabean, atunci în *Te las, Cahul...* discursul liric devine personalizat şi transpune plecarea plină de avânt tineresc a poetului, care îşi doreşte ardent ruperea de oraşul natal: „Te las, Cahul... În urma mea, rămâi cu bine./ Mă cheamă glas de altă datorie.../ Nu-mi pare rău că mă despart de tine,/ Plec singur – dar cu mine port o mie...” [3, p. 91]. Dialogul imaginar poetic cu urbea ia forma unei iertăciuni şi se nuanţează mici regrete, configurând simboluri spaţiale importante care vor fi luate cu sine în memoria subiectivă: „Toată tristeţea parcului, de seară,/ O iau în ochi şi plec... Nu plâng, nu sânger./ *Tomnaticele frunze*, ca frunţile de ceară, / Mă urmăresc pe drumuri, cu fâlfâiri de înger./ Şi plec... Te văd din ce în ce mai mic,/ Mi te-ai ascuns privirii, sărmană nălucire,/ Dar din tristeţi, din bucurii şi din nimic,/ Te simt mereu cum mi te urci în amintire...[...] Vreau să mă doară depărtarea ta/ Şi tu să creşti tot mai aproape-n mine” [3, p. 92].

În textul poetic *Hai, măi Cahul...* se menţine aceeaşi dialogitate afectivă cu oraşul, dar mutaţia sensibilă intervine în evitarea ruperii de oraş şi concentrarea pe îndemnul de a pleca împreună (cu oraşul crescut în sine) în căutarea unor noi spaţii de afirmare, reperând plictiseala de toată harta mentală a oraşului care înglobează simboluri urbane personale (*râsete de fete, salcâmi ca nişte steaguri, fiecare colţ de stradă*): „Hai, măi Cahul, ia-ţi florile cu tine/ Şi mergem să găsim o nouă zare./ Lin, vom zbură pe aripi de albine/ Şi vom luntri într-un potir de floare./ Că sunt sătul de râsete de fete/ Şi de salcâmi tăi ca nişte steaguri./ – Hai – măi Cahul, de mâna, măi băiete./ Să ştrengărim pe alte noi meleaguri...” [3, p. 102].

Peste 50 de ani, în poemul *La 70 de ani* din volumul *Lacrimi pentru Basarabia* (1995), făcându-şi retrospectiva vieţii, poetul evocă cu durere, dar fără tânguire jalnică, acea ruptură de oraşul natal, la vârsta când nu bănuia cât de vitregă îi va fi soarta: „Plecat întreg de la Cahul, de-acasă,/ În cioburi uneori m-am prefăcut,/ dar mi le-

am strâns din praf şi le-am făcut/ la loc, ulcică de-nchinat la masă” [3, p. 335]. Nota metaludică finală relevă caracterul dârz şi puterea de a se reface permanent, de a se detaşa de confortul copilăresc din spaţiul cahulean cu salcâmi şi castanii atât de apropiaţi şi de a accepta noi confruntări pe care i le oferă destinul: „Rămân salcâmi în urmă şi castani,/ eu urc mereu spre brazii din tărie/ şi-mi dăruie, ca pe-o scumpă jucărie,/ acest poem, la şaptezeci de ani...” [3, p. 335].

Următoarele două studii publicistice contemporane, *Cahul cultural* de Alexandru Tabac şi *Cahulul Literar* de Ionel Novac, le-am luat în vizor pentru a surprinde sintetic analiza consistentă a imaginii culturale actuale a oraşului Cahul cu areale atractive, dar şi realităţi negative. Alexandru Tabac comunică îngrijorat criza identitară a spaţiului urban cahulean şi lipsa totală a reperelor urbane care ar forma atractivitatea unui oraş contemporan: „oraşul, capitala Sudului – o forţată analogie –, e încă în căutarea unei identităţi. O descriere culturală a oraşului Cahul presupune ocurenţa unor repere, or tocmai acestea lipsesc, iar dacă există, atunci stau bine ascunse sub pospaiul timpului. Cahulul are o istorie, inevitabilă, însă e prea puţin culturală, e o istorie stoarsă, trăită liminal şi inconştient, departe de manifestări culturale coerente” [4].

Imaginea culturală urbană creată de non-rezidentul Alexandru Tabac într-o panoramă critică a deficienţelor e negativă, notând anemia şi reperele slabe, neschimbate de foarte mult timp ale oraşului, care nu-i oferă şansa să-şi regenereze şi reconfigureze identitatea urbană: „De cele mai multe ori, imaginea Cahulului e asociată cu sanatoriul *Nufărul Alb* sau cu Festivalul bienal ce poartă acelaşi nume, rareori aceste limite sunt escaladate. Există câteva instituţii care-i definesc structura culturală (inclusiv etnică), tendinţele sociale – Universitatea de Stat B.P. Hasdeu, liceele *Ioan Vodă*, *Mihai Eminescu*, *Ion Creangă*, două licee de limbă rusă – *P. Rumeanţev*, *S. Rahmaninov*, Colegiul de Medicină, Colegiul Pedagogic *Iulia Hasdeu*, Teatrul muzical-dramatic *B.P. Hasdeu*, librăriile *Luceafărul* şi, mai nou, *Pro Noi*. Dincolo de cultura oficială, programatică, reluată mimetic, rămâ-

ne o indiferență generalizată care alimentează disprețul față de actul cultural autentic. *Librăria Luceafărul* e săracă în carte bună, jumătate din spațiu e alocat vânzării de mobilă, cele mai întâlnite articole sunt manualele, lucrările cu conținut didactic și, bineînțeles, rechizitele” [4].

Alexandru Tabac vine cu explicații relevante ale cauzei crizei identitare, determinând distorsiunile politice sovietice care au debusolat orașul: „Identitatea interbelică a orașului a fost ștearsă, vechile clădiri ale administrației românești, puține la număr, au fost demolate. S-a păstrat doar primul nivel (parterul) al Tribunalului județean Cahul, azi muzeul orașului. Coexistă mai multe identități suprapuse, trimiterea la ideea de palimpsest e inevitabilă. Cei care au trecut prin malaxorul erei sovietice și-au șubrezit conștiința la o apartenență fără echivoc. Prezentarea diacronică a Cahulului e o modalitate de a-i sesiza contracțiile culturale, angoasele identitare, de a-l explica și plasa într-o geografie proprie, pertinentă și cât se poate de rațională” [4]. Concluzia din final este una dur constatatatoare a involuției orașului (revenirea la situația din perioada patriarhală) și a imposibilității conducerii actuale de a reda un sens valoric nou locului: „Trăsătura definitorie a orașului rămâne patriarhalitatea, e numit semnificativ de bătrâni – târg. E greu de crezut că arta ar putea prolifera în sărăcie, într-un mediu unde nevoile primare au întâietate. Activitățile cu tentă culturală sunt considerate un moft, o pierdere de timp, provoacă martorilor ricane și idiosincrazii. Privirea unui ochi străin ne dezbracă de împătimitele clișee naționale, ne cauterizează goliciunea, trasând geometria timpului ratat” [4].

Ionel Novac insistă asupra aceleiași situații dezastruoase în plan literar: „Viața literară a Cahulului, în trecut, dar din nefericire și astăzi, a fost și este destul de săracă” [5] și reface istoria încercărilor de a edita reviste literare și de a confirma identitatea Cahulului ca al doilea centru de cultură din Basarabia, pentru a ajunge la aceeași judecată finală a eforturilor mereu zdruncinate de factorii politici.

Percepțiile exogene asupra Cahulului ale celor doi călători străini, polonezul Andrzej Stasiuk în *Călătorind spre Babadag* (2007) și ame-

ricanul Eric Weiner în *Geografia fericirii: În căutarea celor mai fericite locuri din lume* (2020), au rolul funcțional, pe care l-a invocat Alexandru Tabac, de a denuda drastic neatractivitatea spațiului urban și de a arunca clișeele naționale vetuste care nu salvează defel imaginea urbană cahuleană de derizoriu și repulsiunea străinilor.

Andrzej Stasiuk, vizitator ocazional, nu descoperă o formă concretizată a urbei și reacționează negativ la ipostaza de zonă de tranzit, de frontieră a spațiului urban, care ar trebui să fie un centru al Regiunii de Sud a țării, prezentând imaginea clară a unei delăsări totale, patriarhale, de lăncezeală în lene și plictiseală a orașului: „Ce pot să spun despre Cahul? De la Cahul până la granița cu România sunt doar câțiva kilometri [...]. În Cahul, pe strada principală se putea vedea această vecinătate a frontierei. Treceau mașini cu basul duduind și pe terasele crâșmelor se încălzeau la soare triștii regi ai vieții. Comandau coniac moldovenesc, beau din pahare, dar chipurile lor nu-și schimbau expresia. Reușeau doar să-și miște buzele. Restul trăsăturilor le rămăneau imobile pentru totdeauna. Își aranjau lanțurile de aur și verificau dacă toată lumea îi vede. Nici măcar nu stingeau motoarele mașinilor, pentru ca toată lumea să afle că au din plin benzină. Așa arăta Cahulul la prima vedere, un târg uitat de lume, trândăveala nervoasă a unor pierde-vară lingușiți de cei din jur și mersul fără țință cu mașina pentru a alunga plictisul” [6].

În căutarea celor mai fericite locuri din lume, americanul Eric Weiner judecă vehement anumite realități existente în fiecare stat pe care-l traversează și o face fără pic de menajamente. Atitudinea comportamentală urbană față de orașul Cahul este radical negativă, tofobă, integrată în atitudinea discreditată generală a Republicii Moldova.

Călătoria sa ocazională la Cahul a fost făcută în compania unor oameni nepotriviți, care nu doar că au mărit nivelul stereotipurilor deja existente, ci au introdus unele noi, pe care nu le poți eradica prea ușor: „Destinația mea, un oraș Cahul, în partea de sud a țării, unde se poate ajunge cu un microbuz. Liuba se oferă să-mi arate de unde iau microbuzul. Ieșim din apartament și

ne urcăm în lift. Arăt cu mâna către desenul graffiti – o explozie de culori, ca și când aici ar fi explodat o fabrică de vopsele, amestecată cu limbaj obscen. Liuba ridică din mână și zice: «*Perestroika!*». Așa explică ea într-un cuvânt tot ce e rău în Moldova, de ce viața ei e de rahat. Gropi în asfalt? *Perestroika*. Infraționalitate? *Perestroika*. Vodcă proastă? *Perestroika*” [7, p. 192]. Prima impresie e respingătoare, persistând deziluzia la descoperirea unui anturaj nicidecum urban, necorespunzător prezentărilor oficiale administrative: „Câteva ore mai târziu, ajung la Cahul. Este al treilea oraș ca mărime din țară, dar arată mai curând ca un sat mai mare” [7, p. 193].

Vizitarea Cahulului e legată de întâlnirea cu voluntarii de la Corpul Păcii, care au misiunea de a „recrea lumea după chipul și asemănarea fericirii de tip american”. Nemulțumirea voluntarilor e debordantă, misiunea lor fiind aproape imposibilă, din cauza gradului ridicat de corupție, a violenței domestice, condițiilor de viață insuportabile: „Eu îi ascult și le absorb plângerile ca un burete. Totuși, nu pot să cred că lucrurile stau așa de prost aici”. În dialogul cu voluntara Joanna clarifică cauzele nefericirii moldovenilor: nepuțința, nepotismul, lipsa controlului asupra vieții lor. Joanna este singura voluntară americană care se simte fericită aici: „– La drept vorbind, da, sunt fericită, îmi spune ea. Mai fericită decât eram în New York. Mă simt mai utilă aici.

Nu-mi vine să-mi cred urechilor. Dar ceea ce spune ea are sens. A fi util, a fi de ajutor contribuie în mod hotărâtor la dobândirea fericirii” [7, p. 198].

Concluzia de la plecarea din hotel e una care păstrează percepția imaginii repulsive a spațiului cahulean: „Achit nota de plată. Cățeaua îmi ia banii, fără să rostească un cuvânt sau să-mi arunce un zâmbet. Mă urc în camera mea și încep să-mi fac bagajul. Am văzut destul din viața la țară în Moldova” [7, p. 199]. Locuitorii fiecărui oraș sunt alimentați de anumite realități, care nu doar le modelează parcursul firesc, ci le oferă anumite pattern-uri de evoluție emoțională, la Cahul oamenii nu vor să încerce altceva, dominând lipsa încrederii și nemulțumirea generală de viață.

Referințe bibliografice:

1. Negruzzi, Iacob. *Un drum la Cahul. Copii de pe natură...* În: Almanahul Societății Academice Social-Literare România-Jună, Viena, 1883, pp. 97-114.
2. Iov, D. *Scrieri*. Vol. 2. Chișinău: Știința, 2017.
3. Ciurunga, Andrei. *Scrieri*. Chișinău: Știința, 2018.
4. Tabac, Alexandru. *Cahul cultural*. În: Contrafort, ianuarie-februarie 2011, nr. 1-2 (195-196) [online]. [Accesat: 20.10. 2022]. Disponibil pe Internet la adresa: <http://www.contrafort.md/numere/cahul-cultural>
5. Novac, Ionel. *Cahulul Literar*. 2 august 2019 [online]. [Accesat: 20.10. 2022]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://www.asiromani.com/cahulul-literar/>
6. Stasiuk, Andrzej. *Călătorind spre Babadag / Andrzej Stasiuk; trad.: Cristina Godun*. București: RAO International Publishing Company, 2007.
7. Weiner, Eric. *Geografia fericirii: În căutarea celor mai fericite locuri din lume*. București: Editura Niculescu, 2020.
8. Lynch, Kevin Andrew. *The image of the city*. Cambridge: MIT Press, 1960.
9. Neacșu, Marius-Cristian. *Orașul sub lupă: concepte urbane. Abordare geografică*. București: Editura Pro Universitaria, 2010.
10. Tuan, Y. *Topophilia*. New Jersey: Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1974.
11. Gpuld, P.; White, R. *Mental maps*. Middlesex: Penguin Books, Harmondsworth, 1974.
12. Westphal, Bertrand. *La Géocritique. Réel, fiction, espace*. Paris: Minuit, 2007.
13. Frank, Robert. *The Americans*. New York: Grove Press, 1959.
14. Sibley, D. *Geographies of Exclusion*. London&New York: Routledge, 1995.
15. Ciobanu, Cristian. *Studiu de Geografie Mentală în municipiul București*. 2011 [online]. [Accesat: 20.10. 2022]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://www.researchgate.net/publication/320739627>
16. Greenberg, M. *Branding Cities: A Social History of the Urban Lifestyle Magazine*. In: Urban Affairs Review, Vol. 36 (2,) 2000, pp. 228-263.
17. Tally, R. T. Jr. *Review of Bertrand Westphal, La Geocritique: Reel, fiction, espace*. In: L'Esprit Createur: The International Quarterly of French and Francophone Studies, 2009.
18. Ghelețchi, Ion. *Abordări istoriografice privind siliștea Frumoasa și apariția orașului Cahul*. In: VII Дунайські наукові читання. Локальні ідентичності українського пограниччя: практики, взаємовпливи, шляхи інтеграції. Збірник наукових праць. Ізмаїл: ПБВ ІДГУ; «ІРБІС», 2021.
19. Manoil, Al. *Cahul la răscruci de vremi*. Cahul: ProinfoCom, 2008.

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor Republicii Moldova prin intermediul artelor și mitopoeticii*.

ORAȘUL CAHUL ÎN CREAȚIA LUI ANDREI CIURUNGA

Elisaveta IOVU-MACARI

Doctor în filologie, cercetător științific la Centrul de Studii Filologice „E. Coșeriu”, Universitatea de Stat din Moldova, profesoară de LLR/ LU în I.P.L.T. „Mihai Eminescu”, Strășeni. Domenii de preocupare: teoria literaturii, imagologie literară, filozofie, pedagogie, politici publice, studii culturale. Cărți publicate: *Imagologia literară: școli, direcții, metode*, Chișinău, 2020; *Imagologia Orientului în creația lui Mircea Eliade*, Globe Edit, 2021; *Imagologia literară: școli, direcții, metode*, ediția a II-a, Chișinău, 2021; *Opera literară ca dialog și relație: Noi modele critice: dialogica, imagologia, sociocritica, critica orientată către cititor, ergocritica* (în colaborare cu Grati A., Iovu E., Popa O., Dementieva. D.), Chișinău, 2021.

Orașul Cahul în creația lui Andrei Ciurunga

Rezumat. Privind imagologia orașului Cahul, deosebit de relevantă ni se arată opera literară a lui Andrei Ciurunga, o personalitate redutabilă în contextul epocii sale. Distingem în creația lui imagini reprezentative atât pentru tema orașului în general, cât și a Cahulului în particular. Orașul Cahul este leagănul celor mai frumoase și dulci amintiri, oraș patriarhal, orașelul legat de memoria domnitorului Ioan Vodă cel Cumplit, bietul nostru Cahul, orașul copilăriei și tinereții, oraș basarabean, oraș liniștit, oraș de piatră, unde plâng salcâmi, cu parcul său, cu vulturul miraculos, cu un cinematograf în centru, cu restaurantul răcoros al lui Golțman, cu împrejurări frumoase, cu cofetăria lui Galan, cu viile surorilor Vasiliev, cu fabrica lui de ciorapi, cu vreme frumoasă de primăvară, cu oameni buni la inimă, harnici și fericiți, cu fete foarte frumoase, unde te simți într-adevăr acasă. Toate acestea adună o bogată și veritabilă colecție de imagini productive și reproductive, care completează imagologia moldoveanului român din partea de sud a Republicii Moldova, contribuind la patrimoniul imagologic general.

Cuvinte-cheie: orașul Cahul, imagine literară, spațiu urban, identitate, autoimagologie, text imagotipic.

The City of Cahul in the Creation of Andrei Ciurunga

Abstract. Looking at the imagery of the city of Cahul, the literary work of Andrei Ciurunga, a formidable personality in the context of his era, is particularly relevant. We distinguish in his creation representative images both for the theme of the city in general and of Cahul in particular. The City of Cahul is the cradle of the most beautiful and sweet memories, patriarchal city, the small town linked to the memory of ruler Ioan Vodă cel Cumplit, our poor Cahul, the city of childhood and youth, Bessarabian city, quiet city, stone city, where acacias cry, with its park, with the miraculous eagle, with a cinema in the center, with Goltman's cool restaurant, with beautiful surroundings, with Galan's confectionery, with the vineyards of the Vasiliev sisters, with his Stocking Factory, with beautiful spring weather, with good-hearted, hardworking and happy people, with very beautiful girls, where you really feels at home. All of this brings together a rich and veritable collection of productive and reproductive images, which completes the imagery of the Romanian Moldavian from the southern part of the Republic of Moldova, contributing to the general heritage.

Keywords: the city of Cahul, literary image, urban space, identity, self-imagology, imagotypic text.

Orașul a devenit un topos predilect pentru cercetările din perspectiva imagologiei literare. Acestuia i se atribuie un set de caracteristici asociate cu țara din care face parte. El este adesea prezentat ca un microcosmos concentrat: orașul ca o țară, ca o comunitate și, mai ales, ca un spațiu de confluență a mai multor etnii. Dacă examinăm imagologia orașului Cahul, nu putem trece cu vederea contribuția lui Andrei Ciurunga, o personalitate reductibilă în contextul epocii sale. Cu un destin dramatic, într-o perioadă aproape imposibilă pentru manifestarea unui talent, Andrei Ciurunga lasă mărturie literare despre localitatea în care a văzut lumina zilei. În acest demers, analizăm opera literară a acestui scriitor în vederea colectării imaginilor pentru dosarul imagologic al orașului Cahul.

Orașul Cahul este leagănul nașterii, copilăriei și tinereții lui Andrei Ciurunga. I-a fost hărăzită o soartă plină de suferință, necaz și îndepărtare, care i-a alimentat dorul de orașul natal. Debutul literar i s-a produs la revista liceului de băieți „Ion Voievod” din Cahul, despre care își amintește peste ani: „Era o zi de ianuarie, când am ajuns acasă pe înserat venind de la liceu, cu numărul de revistă, triumfător, agitându-l prin cameră. Îmi apăruse prima poezie («24 ianuarie») în publicația Liceului, semnată Eisenbraun Robert, elev clasa I-a Liceul «Ion Voievod»” [5, p. 174].

Tot la Cahul, elevului de numai șaisprezece ani îi apare prima plachetă de versuri *Melanconie*, semnată cu pseudonimul Robert Cahuleanu. Volumul conține poezii de dragoste și dor, despre tinerețe și fericire. Cu un an mai târziu, este invitat să prezinte o poezie cu ocazia inaugurării, la Cahul, a unui bust al lui Ioan Vodă cel Viteaz. Peste ani, el își va aminti următoarele: „În orașelul legat de memoria ilustrului domnitor Ioan-Vodă Cumplitul, care și-a regăsit moartea eroică în apropiere, pe dealurile Roșcanilor. Adunând fondurile necesare prin contribuția învățătorilor și a elevilor, a ridicat în centrul orașului, la intrarea principală, un bust închinat marelui voievod, al cărui nume îl purta și liceul. La dezvelire a participat un public imens din oraș și județ, cu invitați de la Inspectoratul

Regional din Galați, ba chiar și oficialități de la București. «Ioan-Vodă» era singurul monument din oraș – și ne plăcea grozav nouă, elevilor, să facem câte-o poză cu profesorii noștri sau colegii la picioarele soclului. La inaugurare am fost solicitat și eu să scriu și să recit o poezie adecvată momentului” [3, p. 512].

Va publica și sub alte pseudonime, cum ar fi: Radu Calomfir, Matei Scutaru, Nicu Grădinaru etc., iar creațiile sale își vor schimba tematica în funcție de vremurile și peripețiile prin care va trece acest „talent răstignit pentru Basarabia”. În perioada în care lucrează în calitate de profesor la fostul liceu „Ioan Voievod” din Cahul, pune la cale, împreună cu doi ofițeri, poeți și ei (Haralambie Țugui și Napoleon Nițescu), „Cahulul literar”. Din păcate, prima ediție cuprinzând studii valoroase, precum și opere semnate de Andrei Ciurunga, Constantin Reabțov, Haralambie Țugui, Napoleon Nițescu și alții, nu a putut bucura imediat cititorii. Va apărea cu mulți ani mai târziu.

Pentru imagologia orașului Cahul, relevante sunt poeziile ca: *Hai, măi Cahul...*, *Te las, Cahul...*, *Jertfa cahuleană*, *La 70 de ani*, *Ajută, Doamne, Rănit basarabean*, dar și multe altele în care este prezent cahuleanul, moldoveanul din partea de sud a țării, dar și din Basarabia „crucificată”. Orașul Cahul este leagănul celor mai frumoase și dulci amintiri, orașul plin de salcâmi înfloriți, „salcâmi ca niște steaguri”, „oraș patriarhal”, „oraș basarabean”, „oraș de piatră”, „de pe Prut”, cu cinematograful și restaurantul răcoros, cu vremea frumoasă primăvara, cu oameni buni și fericiți etc. Orașul este cel mai devotat prieten al poetului: „hai, măi Cahul, dă mâna, măi băiete” (*Hai, măi Cahul...*), căruia îi destăinuie dorul de casă: „mă doare fiecare colț de stradă”, sau „sfios, eu fug de dorurile grele”. Plecarea de acasă și regretele creează frământări în poezia *Jertfa cahuleană*, unde „urla pe dealuri moartea cât un munte”, iar „la el acasă-n parcul din Cahul,/ Acum poate râd atâtea fete”, „acolo poate chip duios de fată/ Se roagă pentru el încet și plânge,/ Și dânsul, înecat aici în sânge,/ N-o s-o mai vadă niciodată... niciodată...” [1]. Orașul, în sens mai larg, Basarabia, reprezintă țara ce nu poate pie-

Cahul, 1935.

ri niciodată, atâta timp cât sunt „bunici care-și amintesc și nepoți care știu să asculte”, este „țara unde înfloresc salcâmi”, „țara cu pridvoare și cu prune brune”, „țara cu domnițe”, „țara mea dincolo de țară”, „țara lui Roș-Împărat” [1].

Pentru un dosar imagologic complet este nevoie și de memorialistica de valoare a lui Andrei Ciurunga: *Memorii optimiste* (1992) [2] și *Prin Basarabia de odinioară* [3], unde se conțin mărturii despre întâmplările care s-au petrecut pe meleagurile natale. Texte ca *Băieți și fete, băieți și fete, Un bronz la Cahul, Rostogolite pietre de hotare, În țara lui Roș-Împărat* și altele vorbesc despre oameni și locuri, despre Cahul și cahuleni. În aceste lucrări, orașul Cahul apare ca un oraș patriarhal, oraș liniștit, protector, cu străzi de piatră: „Noaptea erau calde, orașul era liniștit și atât de restrâns” [3, p. 510], cu oameni buni și fericiți: „Așa ne petreceam zilele de vacanță noi, tineretul unui oraș patriarhal, care nu avea alte distracții, dar eram fericiți, părinții ne erau încă tineri și sănătoși, atmosfera dintre noi era nepoluată de răutățile omenești...” [3, p. 511]. Scriitorul era încântat de tot ceea ce-i amintea de Cahul și cahuleni, fie că este vorba de liceul unde învățase și debutase, fie că doar de numele orașului natal: „îți mulțumesc mult pentru cele două fotografii. Mi-ai reîntors tinerețea în casă!” [5, p. 81]; „îți trimit poemul făgăduit. ... mie îmi va face o mare plăcere să-l văd apărut la Cahul, acolo de unde au pornit în lume acești ani necăjiți” [5, p. 84]; „îți mulțumesc din toată inima pentru minunata surpriză făcută. Nu mă așteptam la această generozitate

din partea publicației de la Cahul – singurul loc unde m-aș simți într-adevăr acasă la mine!” [5, p. 82]; „Peste toate aceste colaborări, mai mare bucurie nu va fi pentru mine decât să apar la Cahul, să se scrie ceva, să știe frații de la Cahul că eu trăiesc și mă gândesc la dânsii fără istov” [5, p. 71]. Bineînțeles, cele mai delicioase mâncăruri se găsesc la Cahul: „Dăscălița pregătea niște mâncăruri moldovenești să-ți lingi degetele, nu alta” [3, p. 520], precum și cele mai frumoase fete: „această fată frumoasă cum numai la Cahul se mai poate găsi” [5, p. 180] etc.

Importantă e corespondența lui Andrei Ciurunga cu prietenul său din copilărie, Constantin Reabțov, un „iluminist” de la Cahul [5]. Cunoaștem din epistole personalități din Cahul cu care a colaborat, cum ar fi Matei Tomșa, Lili Popovici, Valentina Rogai, Gheorghe Gheorghiu, Lenuța Zlati, Anton Teri, Mircea Teodorescu, Matei Susanu, Constantin Negru, Costică Alexe, Pavel Dimitriu și alții. Scriitorul își marchează spațiul identității populându-l cu cahuleni, precum: Mariana (fostă colegă de clasă de la liceul din Cahul), Anton Teri (cahulean, locuia la București, prieten cu familia Cembergi, Andrei și Mariana, au fost colegi de clasă la liceul din Cahul), Mircea Teodorescu și Matei Susanu (cahuleni, făceau parte din diaspora cahuleană la București), Costică Alexe (cahulean, s-a stabilit în 1940 în România, la București) și alții. Pierderea Marianei îl întristează: „Dragă Costică. Am pierdut singurul om din România cu care mai puteam vorbi despre anii atât de frumoși ai Cahulului nostru de odinioară. Acum am rămas numai noi doi să mai evocăm niște clipe, dar mult mai rar și numai prin scris” [5, 164]. Diaristul speră că-și va reîntâlni prietenii cahuleni într-o altă lume: „Pe măsură ce trece timpul, rămân tot mai singur aici. Din cei 10-15 prieteni care-mi populau masa și casa la 28 octombrie, nu a mai rămas unul măcar – toți s-au dus pe la alte mese și case, ultima care ne-a părăsit a fost Mariana. Azi aș avea numai scaune goale și pahare fără închinători. Dar ce să-i faci, într-o zi vom ajunge și noi în acea lume a muritorilor nemuritori - și vom încinge poate, acolo, o horă și-o masă!” [5, p. 180].

La Ciurunga identitatea este un produs al interacțiunii sociale, similare unei reprezentări scenice, iar alteritatea poate fi detectată ca o rădăcină a marii injustiții și a suferinței. Spațiul alterității reprezintă închisoarea, fiind un spațiu al suferinței și al creației, al determinării și al întruchipării desăvârșirii poetice: „Mă întrebi, dragă Costică, în ultima ta scrisoare, cum s-au păstrat versurile mele din închisoare? Uite că nu-i un secret, am să-ți spun mintenaș. La Canal (1950–1954) aveam la îndemână bucăți de hârtie rupte din sacii de ciment cu care lucram. Le compuneam mintal (nu era hârtie suficientă și pentru ciorne) și le treceam pe curat când erau finisate. Odată cu acestea, le învățau pe de rost colegii de suferință, pentru a le pune în circulație, din baracă în baracă și din colonie în colonie. Făcusem chiar un mic carnetel, ascuns în paiele din saltea. Dar la o percheziție mi s-au găsit și am dat de dracul. Au ieșit deci pe cale orală, au ajuns în țară și în străinătate, s-au citit la radio și au apărut în antologii și reviste străine. În a doua perioadă a închisorilor mele (1958–1964) în temnițe nu se găsea hârtie. Atunci le compuneam tot mintal, băieții le învățau pe de rost (și eu de-asemene, evident) și le coseam numai titlurile, cu ață, pe bucăți rupte din cămăși și băgate prin căptușelile unui cojocel de care nu mă despărțeam niciodată. Așa le-am scos, după care le-am transcris în caiete bine păstrate timp de 26 de ani, până la Revoluție” [5, p. 102]. În spațiul infernului, naratorul găsește totuși și bucurie și speranță, făcând într-un final bilanțul: „câțiva prieteni buni la activ, o experiență bogată de viață, câte-o toană de reumatism prin părțile esențiale și câteva zeci de poezii rupte din inimă” [2, p. 77]. Din punctul de vedere al deținutului politic, nu hrana, nu condițiile inumane erau problema, ci faptul că nu avea identitate, nume. Pentru torționari era un „mă!”.

Orașul este un topos predilect pentru cercetările din perspectiva imagologiei literare, iar la Andrei Ciurunga acesta – Chișinău, Cahul sau București și Brăila – exprimă identitatea, spațiul afirmării și desăvârșirii poetice. Amintirile despre orașul de piatră cu străzile lui produc alina-

Cahul, 1935.

re: „Mă doare fiecare colț de stradă/ Și fiecare piatră parcă-mi spune/ Că amintirile se-nalță să mă vadă/ Când trec ușor precum o rugăciune...” (*Hai, măi Cahul...*). Orașul e ca o mamă protectoare, care-și așteaptă întoarcerea fiilor: „Atâtea crânguri tainice ne cheamă, /Cu umbre moi ca blana de hermină/ Și primitoare ca un sân de mamă” (*Hai, măi Cahul...*); „Și plec... Te văd din ce în ce mai mic, / Mi te-ai ascuns privirii, sărmană nălucire, / Dar din tristeți, din bucurii și din nimic, / Te simt mereu cum mi te urci în amintire...” (*Te las, Cahul...*).

Amintirea orașului va fi salvatoare în cele mai grele momente ale vieții: „Hai, măi Cahul, ia-ți florile cu tine / Și mergem să găsim o nouă zare. / Lin, vom zbura pe aripi de albine / Și vom luntri într-un potir de floare” (*Hai, măi Cahul...*); „Că te-am lăsat, nu-ți cer a mă ierta, / Ci dă-mi pedeapsă dulce de la tine:/ Vreau să mă doară depărtarea ta/ Și tu să crești tot mai aproape-n mine...” (*Te las, Cahul...*). Și la vârsta de 70 de ani amintirea este vie: „Plecăt întreg de la Cahul, de-acasă,/ în cioburi uneori m-am prefăcut,/ dar mi le-am strâns din praf și le-am făcut/ la loc, ulcică de-nchinat la masă” (*La 70*

Prima plachetă de versuri „Melancolie” (1936), semnată cu pseudonimul Robert Cahuleanu; debutul editorial, fiind elev la Liceul de băieți „Ion Voievod” din Cahul.

de ani). Orașul din amintire are străzi mari și e plin de salcâmi înfloriți, care plâng când își pierde feciorii: „El a pornit de-acasă, dintr-o stradă,/ Pe unde plâng salcâmi și se-ndoaie” (*Jertfă cahuleană*). Potrivit unor prejudecăți salcâmul are capacitatea să alunge „fantomele” și „demonii”, iar floarea de salcâm este asociată cu încheierea unui ciclu și cu împlinirile vieții, cu dragostea, salcâmul fiind un simbol al nemuririi sufletului, al inocenței și inițierii. Ei pot simboliza încheierea ciclului unei vieți: „Rămân salcâmi în urmă și castanii,/ eu urc mereu spre brazii din tărie” (*La 70 de ani*). Plopul reprezintă rădăcina puternică de la vatra părintească: „Și plopul din Cahul, cu frunți întunecate” (*Rănit basarabean*), având totodată exprimând securitatea și rezistența: „Ajută-i, Doamne, îndârjirii sfinte/ Să se prefacă-n plopul din Cahul” (*Ajută, Doamne*). Melancolia se alimentează tot din amintirile orașului natal: „E noapte grea... Și ochii de mărgean/ Au tresărit și s-au închis pe veci,/ Ducând cu ei, ca două stele reci,/ O fată mică și-un oraș basarabean” (*Jertfă cahuleană*). Aproape toate temele modernității care leagă tristețea și resemnarea de urbea natală se regăsesc în această poezie a poetului de la Cahul: „Te las, Cahul... În urma mea, rămâi cu bine. / Mă cheamă glas de altă datorie...” (*Te las, Cahul...*), dar „Toată tristețea parcului de seară, / O iau în ochi și plec... Nu plâng, nu sânger. / Tomnaticile frunze, ca frunțile de ceară, / Mă

urmăresc pe drumuri, cu fâlfâiri de înger” (*Te las, Cahul...*).

În proză, Cahulul își completează imaginile de la ipostaza unui oraș „potopit de somnolența cetățenilor săi” [3, p. 511] la contururile unui spațiu balcanizat. Atât Chișinău și București, cât și Brăila și Cahul sunt toposurile care conturează spațiul identității, fiecare în parte jucându-și rolul predestinat: „Mă stabilisem deci cu familia în frumosul oraș dunărean, unde se născuse bunica și pe care-l vedeam pentru prima oară. ... Orașul, cu străzi radiare, drepte și lungi, aducea cu orașele noastre basarabene, portul era ceva cu totul nou pentru mine” [2, p. 7]. Brăila, „micul orașel de la Dunăre” [2, p. 16], i-a înlocuit, pentru o mică perioadă de timp, orașul natal și casa părintească. Cât privește Bucureștiul, este Mecca afirmării poetice: „Știam și eu că numai acolo (la București) puteam să-mi aflu un rost cât de modest” [2, p. 78]. Și Chișinăul este leagănul unor amintiri frumoase: „O amintire din anii războiului, rămasă ca o ultimă bucurie a mea, trăită pe pământul natal. Era în ziua de 7 februarie 1944, când organizasem la Chișinău un mare festival literar-artistic, la care își aduceau contribuția toate provinciile românești. ... E de prisos să vă spun că, oricât am încălzit noi atmosfera cu producțiile noastre, marele succes l-a obținut Rodica Bujor. Tânără, frumoasă, în marama pe care știa s-o poarte ca nimeni alta, a făcut ca miile de oameni din sală s-o aclame minute în șir în picioare” [3, p. 521].

Cahulul de la 29 iunie 1940 arăta altfel, provocând emoții sfâșietoare: „Să stai la un colț de stradă și să privești cum se duc băjenarii – iată ce înseamnă a trăi tu însuși istoria! Căruțele scârțâiau sub greutatea bagajelor, biciurile șfichiuiuau spinările cailor istoviți, camioanele gemeau, arhipline cu arhive și mobilier aparținând instituțiilor evacuate – și toate se derulau prin fața ochilor mei, ca într-un film scris de un scenarist specializat în suspansuri și regizat de un maestru aparținând celui mai dur realism. ... La un moment dat am văzut o coloană oprindu-se. Oamenii alergau de la o căruță la alta, râdeau și plângeau, se îmbrățișau. ... Se duc pribegi basarabenii mei/ cu ochii numai lacrimi, numai

zare/ și cresc mereu pe drumuri pașii grei,/ rostogolite pietre de hotare...” [3, p. 519].

Copilăria se asociază cu vulturul „miraculos”, „un vultur împăiat care trona în sufragerie” și care semnifică puterea și asocierea omului cu divinul. Tocmai acest simbol îi aducea aminte de tatăl său, „vânător pătimaș”, care murise înainte ca Andrei să împlinească vârsta de patru ani: „Curios că tocmai această pasiune a sa mi l-a fixat în memorie. Parcă-l văd stând în prag, întors de la vânătoare într-o seară geroasă de iarnă. Purta o scurtă îmblănită, pantaloni strânși pe picior și niște jambiere din piele maro, cu o mulțime de nasturi rotunzi ca niște sâmburi de vișine. Avea pușca pe umăr, iar la brâu cartușiera care nici la întoarcere nu era goală. Cartușele trase nu le arunca niciodată. Mi le aducea să mă joc. Erau de diferite culori și miroseau ciudat a fum și a încă ceva, pe care nu-l pricepeam” [3, p. 500]. Imaginea vulturului se suprapune pe cea a tatălui: „dar cred că fiecare aripă a sa măsoara peste 60 de centimetri. Știam că-l vânase tata demult, poate chiar înainte de nașterea mea... era singurul său trofeu cinegetic necomestibil și-i plăcea grozav să se împăuneze cu el” [3, p. 501].

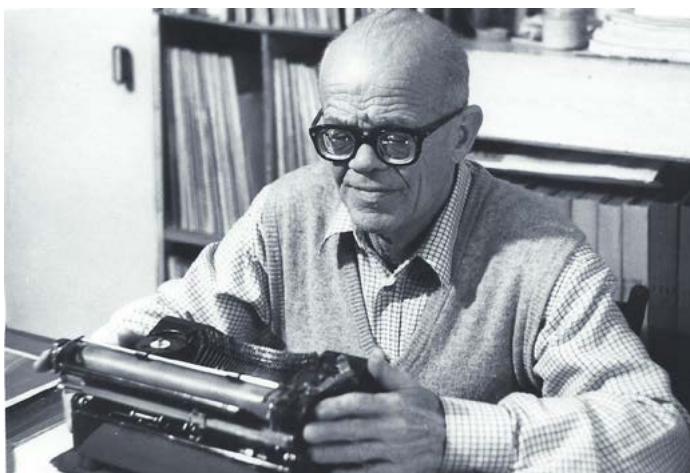
Tineretea naratorului se asociază cu localitatea sau împrejurimile ei: „Prin anii 30-40, nu prea existau la Cahul aparate de radio, în orice caz, nici noi, nici familiile prietenilor mei de joacă și de distracții nu posedam un asemenea aparat. Televizorul nu se inventase încă, iar discotecile nu apăruseră” [3, p. 509]. La Cahul era un cinematograful care îi mai ademenea cu câte un film pe săptămână: „Singurul cinematograful din oraș, al domnului Tăbăcaru, aducea câte un film pe săptămână, atât de uzat, încât se rupea din zece în zece minute. Când intervenea defecțiunea și se aprindea lumina în sală, apărea doamna Tăbăcaru, soția patronului, care striga: «- Nu plecați, că nu s-a terminat încă. Mai este!». Iar publicul, adică dracii de noi, repetam în cor: «- Mai este! Mai este!” [3, p. 509]

Pe lângă cinematograful, tinerii cahuleni mai aveau și alte ocupații, de la jocul cu table pe „un leu” la jocul cu table pe o „mămăligă”: „Imediat după masa de prânz, când canicula nu ne îngăduia statul afară, mă refugiam cu Gherș, pri-

etenul meu de-atunci, în restaurantul răcoros al tatălui său. ... Jucam table cu Gherș la un leu linia ... până la urmă părăseam masa de joc cu banii cu care venisem sau cu un câștig minim de un leu, doi. Cât însemna leul pe-atunci e ușor de imaginat, dacă îmi amintesc că un ziar costa trei lei, iar o cutie de chibrituri așijderea.” [3, p. 509]. Printre ocupațiile tinerilor din Cahul de atunci era și „voleyul” peste sforile întinse pe stâlpii susținători, care se găseau berechet la Cahul [5, p. 509]. Parcul semnifică spațiul întâlnirii îndrăgostiților „urmărind pe aleile parcului silueta unei eleve în uniformă de liceană, cu codițele castanii aruncate pe spate” [3, p. 499].

Motivul dorului trece prin aproape toate scrisorile adresate prietenului din copilărie, Constantin Reabțov: „Mi-e dor de voi toți și de tot Cahulul, deși nu mai este ca pe vremea când alergam ca nebunii pe șoseaua Oancea-Cahul, la întrecerea pe care cred că nu ai uitat-o” [5, p. 70]. Speranța că va mai reveni vreodată pe meleagurile cahulene se țese în proiecte imaginare: „Când am să vin la Cahul o să bem un vin din acela copt la soarele Basarabiei (care începe să răsară și pentru noi), aud că de la 27 septembrie se vor suprima pașapoartele, se va trece numai pe baza buletinului de identitate. Atunci să vezi du-te-vino la Prut!” [5, p. 108]; „Îți făgăduiesc că la 28 octombrie nu numai că vom fi «tineri și ferice», dar ne vom și afla cu câte-o stacană în mână, cu vin de la viile surorilor Vasiliev din Cahul, de lângă «Izvoare»” [5, p. 112]. Reîntâlnirea celor doi prieteni se va întâmpla abia la sfârșitul lunii martie a anului 1992, dar nu la Cahul, după cum sperau ambii, ci la București, când familia Reabțov, împreună cu familia Focșa, îi fac o vizită naratorului. Reîntâlnirea după 52 de ani ca „după o viață”, după cum afirmă Ionel Novac [6, p. 112], este copleșitoare, trei zile și trei nopți și-au depănat amintiri de neuitat despre Cahul și cahuleni. Nici anii grei, nici închisoarea, nici depărtarea nu a putut șterge cu buretele amintirile frumoase despre ceea ce a reprezentat Cahulul și cahuleni în viața lui Andrei Ciurunga.

Conform tipologiei cercetătorului francez Jean-Marc Moura, imagologia studiază două tipuri de imagotipuri: *reproductive* și *productive*.

Andrei Ciurunga (1966–1967), când reintră în actualitatea literară, după 16 ani de tăcere sau de apariții sub diferite pseudonime, și i se restabilește calitatea de membru al Uniunii Scriitorilor.

Imaginile *reproductive* sunt acele imagini care circulă în societate, fiind transmise de grupul etnic din care face parte autorul, adică acelea care „pot fi considerate o reflectare a stereotipului colectiv”. Imaginile reproductive la Andrei Ciurunga sunt acelea care se regăsesc și la alți scriitori și poeți români, ca orașelul legat de memoria ilustrului domnitor Ioan Vodă cel Cumplit (B.P. Hasdeu, D. Iov), cu un cinematograf în centru (A. Sahia), orașul copilăriei și tinereții (L. Nuzbroh), Cahulul ca o mamă iubitoare (L. Nuzbroh), orașul plin de salcâmi înfloriți (L. Nuzbroh), cu parcul său, oraș liniștit (D. Iov), cu împrejurări frumoase (D. Iov), cu oameni buni la inimă, harnici și fericiți (D. Iov).

Imaginile *productive* sunt acelea care sunt create/ inventate de autor. Comparatistul francez Jean-Marc Moura susține că imaginile productive constituie „o nouă creație, o inovație a forței creatoare în textele unui autor hotărât, care se distanțează de imaginile sociale sau colective” [4, p. 280]. La Andrei Ciurunga acestea pot fi considerate ca productive: imaginile „bietul nostru Cahul”, oraș de piatră, cu vultur miraculos, cu restaurantul răcoros a lui Golțman, cu cofetăria lui „Galan”, cu viile surorilor Vasilev, cu fabrica lui de ciorapi. Cahul este locul unde se simți într-adevăr acasă.

Opera literară a lui Andrei Ciurunga, atât poetica de valoare cât și memorialistica se prezintă ca un document important în alcătuirea unei imagologii a orașului Cahul. Distingem

în creația lui un set de imagini reprezentative atât pentru tema orașului în general, cât și a Cahulului în particular: oraș patriarhal, orașelul legat de memoria domnitorului Ioan Vodă cel Cumplit, bietul nostru Cahul, orașul copilăriei și tinereții, oraș basarabean, oraș liniștit, oraș de piatră, unde plâng salcâmi, cu parcul său, cu vulturul miraculos, cu un cinematograf în centru, cu restaurantul răcoros a lui Golțman, cu împrejurări frumoase, cu cofetăria lui Galan, cu viile surorilor Vasilev, cu fabrica lui de ciorapi, cu vreme frumoasă de primăvară, cu oameni buni la inimă, harnici și fericiți, cu fete foarte frumoase. Colecția de imagini productive și reproductive completează imagologia moldoveanului român din partea de sud a Republicii Moldova, contribuind la patrimoniul general.

Referințe bibliografice:

1. Ciurunga, Andrei. *Scrieri*. Chișinău: Știința, 2018.
2. Ciurunga, Andrei. *Memorii optimiste*. București: Editura Fundației Culturale Române, 1992.
3. Ciurunga, Andrei. *Din periodice*. În: *Scrieri*. Chișinău: Știința, 2018.
4. Moura, J.M., *L'imagologie littéraire, essai de mise au point historique et critique*. În: *Revue de Littérature Comparée* 3, 1992, pp. 271-287.
5. Novac, Ionel. *Corespondența. Andrei Ciurunga – Constantin Reabțov*. București, 2020, 245 p
6. Novac, Ionel. *Reîntâlnire... după o viață*. În: *Cahulul literar și artistic*, nr. 5 (9), ianuarie- martie, 2021, pp. 16-18.

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor Republicii Moldova prin intermediul artelor și mitopoeticii*.

LITERATURA DIGITALĂ – ABORDĂRI TEORETICE ALE TEXTUALITĂȚII VIRTUALE

Doctoranda Școlii Doctorale Științe Umanistice, Universității de Stat din Moldova, program de doctorat: Teorie literară; cercetător, Centrul de Cercetări Filologice „Eugen Coșeriu” al Universității de Stat din Moldova. Domenii de preocupare: teorie literară, critică literară, TIC. Cărți publicate: *Opera literară ca dialog și relație. Noi modele critice: Dialogica, Imagologia, Sociocritica, Critica orientată către cititor, Ergocritica* (în colaborare cu Aliona Grati, Elisaveta Iovu-Macari, Oxana Popa, Diana Dementieva), Chișinău: Știința, 2021.

Rodica GOTCA

Literatura digitală – abordări teoretice ale textualității virtuale

Rezumat. În articolul dat realizăm o abordare teoretică a textualității virtuale și anume a literaturii digitale, ca formă de manifestare a acesteia, pornind de la studii semnate de Espen Aarseth, Luciana Barroso Gattass, Esko Lius, Mirela Rusu ș.a. Conceptul de „literatură digitală” marchează apariția unei literaturi amplasate în mediul virtual, care depășește textualismul tradițional oferind un material și mediu nou creației. Cititorul trece la un alt nivel, iar ipostaza de user al rețelei îi oferă oportunitatea de a fi (co)autor și personaj. Virtualitatea oferă un spațiu creativ mult mai larg, în care se deschid diferite portaluri ce oferă atât acces la literatură, cât și la softurile de creare a acesteia. Produsele literaturii digitale pornesc de la versiunile digitizate ale literaturii tipărite, culminând cu produsele literare create exclusiv în rețea; aceasta contestă limitele limbajului, fuzionând imaginea artistică cu codul, iar semnificantul și semnificatul saussurian se reconfigurează din unitate binară în unitate „pâlpăitoare”. Literatura digitală provoacă o reorganizare și inovare în serie a teoriei literaturii, solicitând un instrumentar adecvat, performând genurile și speciile literare cu forme inedite, hibride, ce presupun îmbinarea textualității cu tehnologia. Literații, cu sau fără implicații în producerea literaturii digitale, reacționează destul de adecvat și pozitiv la dezvoltarea literaturii digitale, un exemplu este extrasul de opinii din ancheta revistei „Vatra”. Literatura nu este „pe moarte”, ci într-o criză de (re)conceptualizare, care anunță apariția unor noi forme, ce răspund la evoluția tehnologiilor, culturii, politicii, societății etc.

Cuvinte-cheie: literatură digitală, textualism virtual, teoria literaturii, digitizare, literatură.

The Digital Literature – Theoretical Approaches to Virtual Textuality

Abstract. In this article we make a theoretical approach to virtual textuality, namely digital literature, as a form of its manifestation, starting from studies signed by Espen Aarseth, Luciana Barroso Gattass, Esko Lius, Mirela Rusu et al. The concept of “digital literature” marks the emergence of a literature located in the virtual environment, that goes beyond traditional textualism by providing a new material and environment for creation. The reader moves to another level, and the pose of a network user gives him the opportunity to be (co)author and character. Virtuality offers a much wider creative space, in which different portals are opened that offer both access to literature and the software to create it. Digital literature products start from digitized versions of printed literature, culminating in literary products created exclusively on the network; it challenges the limits of language, fusing the artistic image with the code, and the Saussurian signifier and signified reconfigure from a binary unit into a “flickering” unit. Digital literature causes a serial reorganization and innovation of the theory of literature, requiring an appropriate tool, performing genres and literary species with novel, hybrid forms, which involve the merging of textuality with technology. Literates, with or without implications in the production of digital literature, react quite adequately and positively to the development of digital literature, an example is the extract of opinions from the “Vatra” magazine survey. Literature is not “dying”, but in a crisis of (re)conceptualization, which announces the emergence of new forms, which respond to the evolving technologies, culture, politics, society, etc.

Keywords: digital literature, virtual textualism, literary theory, digitization, literature.

Evoluția literaturii în raport cu tehnologiile s-a soldat cu apariția unor forme literare noi care necesită o abordare teoretică fundamentată pe un instrumentar ce ar permite studiul complex al literaturii date, numită literatură digitală.

În articolul dat analizăm, din perspectiva teoretică, literatura digitală cu trăsăturile și formele sale, oferind un set de definiții ce ar facilita înțelegerea fenomenului și un set de trăsături care ar permite studiul formelor textualității virtuale.

Noțiunea de „literatură digitală” s-a născut cu mult înaintea expresiei propriu-zise, atestate în limba franceză, iar anul 1949 este cel care marchează începutul coeziunii dintre TIC (Tehnologiile Informației și Comunicației) și literatură. Aceasta determină apariția, în scurt timp, a diferitor „seminare de literatură experimentală” cum ar fi „Oulipo” (1960), „Alamo” (1981) și Asociația Laire (1989) care a lansat, prima din lume, jurnale de „poezie animată la computer” [18, p. 66].

Literatura digitală, numită și literatură electronică, evoluează procesul de creație oferind autorului, în schimbul cuvântului, un „bitstream”, care poate fi exprimat ca text, sunet sau imagine. Acest „material” revoluționează practica scriitorului oferindu-i nu doar un mediu, ci și un instrumentar nou. „Literatura electronică considerată de Stephanie Strickland drept singura imperativă de scriere și citire care depășește întreaga tradiție literară într-un mod tehnologico-istoric, este de fapt o reducere a domeniului mult mai larg al practicilor literare la spațiul virtual” [2, p. 23].

În *Digital Narrative Literature and the changing Role of the Reader*, Esko Lius revede poziția cititorului în raport cu literatura digitală, specificând că acestuia i se propune „colonizarea” unui spațiu nou, din ce în ce mai „locuit” după anii '90. Cititorul nu mai este doar un admirator, un călător care se lasă absorbit de povești și nici un explorator uimit de noile forme de literatură digitală; cititorul devine un (co)autor/ personaj al lucrării accesate.

Această schimbare de perspectivă este motivată de evoluția fructuoasă a cercetărilor din

jurul literaturii digitale, începute prin anii 1997, marcate de lucrările lui Espen Aarseth, George Landow, Janet Murray și Marie-Laure Ryan, care au devenit semnaluri de referință în analiza producțiilor literare ale noilor media [10, p. 1].

În primul rând, cercetătorul Esko Lius atenționează asupra necesității clasificării formelor literaturii digitale, având drept model categoriile lui Raine Koskimaa, care presupun patru tipuri de literatură digitală:

1. produse ale digitizării literaturii tipărite;
2. publicații digitale ale literaturii originale;
3. literatură creată în format digital prin intermediul noilor tehnici;
4. literatura din rețea [10, p. 3].

În articolul său *Russian literature in the digital age*, Vladimir L. Shunikov, analizând dihotomia literatură-literatură de/din rețea (*network literature/ cemeepamypa*) spune că influența tehnologiilor digitale a devenit sesizabilă după a doua jumătate a sec. XX, făcându-ne martori ai unei digitizări intense, care ștergând granițele teritoriale, a inclus literaturile naționale într-un proces simultan de modernizare a principiilor de creație [16, p. 103]. De exemplu, în literatura rusă au apărut portaluri care reprezintă spațiul creativ online unde autorul poate crea, publica și urmări reacția cititorului, căruia îi este pusă la dispoziție atât literatura clasică, cât și cea contemporană, creată în mediul digital: <http://proza.ru>, <http://stihi.ru>, <http://zhurnal.lib.ru>, <http://svistok.ru>, <http://taspol.info>, <http://snezhny.com>, <http://litkonkurs.ru>, <http://litsovet.ru>, <http://my-works.org>, <http://chitalnya.ru>.

Astfel, Internetul este considerat o platformă pentru un start-up literar: destul de mulți autori publică întâi pe internet textele sale, apoi în volume tipărite (ex: Слава Сэ). Iar cititorul este ghidat în această lume literară de alte platforme și portaluri, cum ar fi cele ce prezintă cărțile: booktrailer-ele (<http://booktrailers.ru>) [16, p. 105].

Ceea ce provoacă dificultăți este procesul de analiză a acestor lucrări deoarece limbajul artistic capătă trăsături noi datorită mediului digital: textul devine nelimitat, crescând până la infinit în planul spațial și fiind schimbător în cel tem-

poral. O asemenea literatură poate fi numită „dinamică”, deoarece realizează o strategie neliniară de creare și interpretare a textului [16, p. 107].

Luciana Barroso Gattas, în teza sa *Literatura Digital: Desafios Teóricos e Estéticos*, observă că apariția literaturii digitale a provocat o reorganizare și inovare în serie a teoriei literaturii, pornind de la concepte și mergând până la instrumentarul teoretic și analitic. Cercetarea academică a acestui fenomen solicită reformulări semnificative în studiile literare, iar lucrările apărute în prezent sunt niște răspunsuri la provocările lansate de apariția și evoluția literaturii digitale [9, p. 7].

Roberto Simanowski menționează că înainte de a diferenția formele literaturii (digitală, ergodică, interactivă, electronică, hypertext, rețea, cybernetică, cod etc), teoreticienii ar trebui să ofere piste de lectură pentru acest tip de literatură, să ghideze cititorul cu privire la modul în care poate interpreta aspectele digitale și cele literare coagulate în limbajul noilor media [9, p. 18].

Considerată inițial „nedemnă” de o analiză teoretică serioasă, literatura digitală a rămas mult timp în afara atenției mediului științific. Totuși, absența sensurilor fixe și analizabile conform tiparelor tradiționale, nu este un motiv pentru ignoranță și nici o amenințare pentru teorie, ci mai degrabă o provocare ce solicită teoriei să ajusteze instrumentarul de analiză unui nou mediu „non-lingvistic” [9, p. 19].

Literatura digitală este „pătrunsă de cod”, iar semnificația acesteia este dependentă de prelucrarea codului de către utilizator. Interacțiunea dintre opera digitală și utilizatorul acesteia depășește ceea ce presupune lectura tradițională, iar acceptarea ideii „imediateității codului față de interpretarea textului” devine o premisă epistemologică și ontologică dată de estetica digitală. Evoluția fulminantă a formelor literaturii digitale a demonstrat că tehnologiile pot dicta schimbări drastice la nivel estetic. Produsele hypertextuale ale anilor 1980 au fost schimbate foarte repede de lucrări mult mai dinamice, interactive, captivante și de o viteză neînchipuită. Noutatea crescândă în rândul acestor forme ale literaturii digitale determină teoreticianul și

criticul să țină pulsul acestui ritm febril și să revizuiască destul de des categoriile cuprinse de concepte precum „cybertextul” sau „literatura ergodică”. Respingerea sau negarea existenței literaturii digitale este numită de L.B. Gattas „act de miopie teoretică”. Pornind de la o întrebare, cu privire la crearea unei noi critici postmoderniste, a lui Leslie Fiedler din *Cross the Border, Close the Gap* (1969), cercetătoarea face referință la literatura digitală, specificând că aceasta, la fel, ar avea nevoie de o nouă critică, adecvată formelor apărute. Acest lucru pare acceptabil, poate chiar posibil, doar că e simplu să spui, pe când să realizezi această turnură în mediul academic este foarte dificil [9, p. 20-22].

Pornind de la studiile lui Marie-Laure Ryan, L.B. Gattas afirmă că evoluția literaturii digitale s-a soldat cu contestarea limitelor limbajului. Atât timp cât literatura este interconectată la rețeaua discursivă mai largă a culturii, ea va reacționa mereu la schimbările culturale de mare importanță. Deci, „limbajul noilor media” (Lev Manovich) este un rezultat, o consecință a evoluției și nu o revoltă ori un atentat asupra canoanelor [9, p. 23].

Un exemplu ar fi reconfigurarea schemei saussuriene binare (semnificant/ semnificat) în „semnificantul pâlpăitor” (Hayles), care descrie mult mai bine deschiderea pentru jocul intern plin de diferențe de sensuri și forme de ilustrare ale acestora. Semnificantul, în mediul tehnologic, nu se referă doar la un singur marker, ci prezintă un lanț de markeri [9, p. 24].

Literatura digitală era numită de Roberto Simanowski (în primele sale scrieri din anii 1999) *interficțiune*, după care autorul a abandonat acest termen în favoarea denumirii mai largi de literatură digitală (2007) [9, p. 33].

R. Simanowski anunță o trecere de la „hermeneutica lingvistică” la o „hermeneutică a semnelor intermediare, interactive și performative”, ceea ce sugerează că accentul se pune nu pe sensul unui cuvânt, ci pe performanța acestuia, fie el pe ecran sau în formă de hologramă. Cititorul, fiind un coautor, un colaborator la procesul de creație și un element interactiv al acestuia poate fi numit parte integrantă

a compoziției. Acesta este considerat „cititor intruziv”- cel care, datorită libertății sale de acțiune în compoziția digitală, încalcă puterea scriitorului, luându-i o parte din aceasta. Conform acestei abordări, comunicarea literară trebuie privită ca un „efort de reconstrucție” foarte contextual, în cadrul căruia semnificațiile textului sunt generate de cititori [9, p. 34-35].

Literatura digitală conectează „semnele nediscrete” (elementele vizuale, sonore și performative) de cele „discrete” (codul alfanumeric). Drept exemple, L.B. Gattas prezintă lucrări precum *The Child* de Alex Gopher și Antoine Bardou-Jacquet, care prezintă o istorie comună: o femeie în travaliu și partenerul ei, care trec în plină viteză prin Manhattan ca să ajungă la maternitate. Inovația constă în înlocuirea imaginilor cu semnificații lingvistice (la apropierea fiecărui element din piesă, îți dai seama că este o

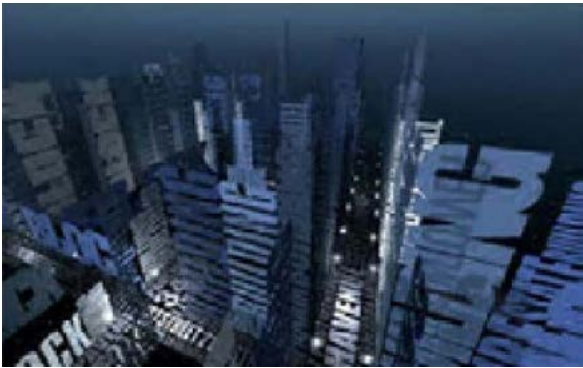

Fig. 1 Captură de ecran din *The Child* (1999) de Alex Gopher și Antoine Bardout-Jacquet.

image construită din cuvinte reprezentative)-

R. Simanowski menționează că această lucrare „nu spune o poveste invizibilă în spatele zidurilor, ci mai degrabă reduce obiectul vizibil la sensul lor momentan” [9, p. 38-39].

O altă lucrare, la fel de captivantă, este cea a lui Jeffrey Shaw, care presupune ca cititorul așezat pe o bicicletă să facă o plimbare pe niște străzi proiectate, doar că în locul clădirilor, acesta va trece pe lângă litere/ cuvinte [9, p. 40].

În studiul literaturii, ca și în filosofia mai largă a culturii, digitalizarea este percepută în egală măsură ca avantaj tehnologic și ca amenințare la adresa unei identități umane autoreflexive. Pe de o parte, ea înlesnește deschiderea

Fig. 2 Captură de ecran din *Legible City* (1989-91) de Jeffrey Shaw.

și mobilitatea comunicării, acordând o amplitudine fără precedent industriei literaturii de divertisment, genurilor populare, însă pe de altă, se face vinovată de o anumită dezumanizare.

Reabilitarea puterilor expresive ale literaturii într-o epocă post-alfabetică (la Michael Benedikt) și post-simbolică (la Jaron Lanier) ar avea de profitat din comparația cu tehnologiile realităților virtuale” [17, p. 29].

Marie- Laure Ryan, în *Narrative and Digitality: Learning to Think With the Medium*, studiază sistemele digitale de creare a literaturii și accentuează faptul că, în domeniul expresiei artistice, computerele au rol dublu: direcționarea creării textului și afișarea acestuia pe ecran [15, p. 515]. Cercetătoarea consideră că următoarele proprietăți ale sistemelor digitale sunt importante pentru studiul narațiunii și textualității:

1. Interactivitatea și feedback-ul natural,
2. Variabilitatea informației transmise (schimbarea unui cod duce la schimbarea imaginii și modului de interacțiune cu mediul digital),
3. Multitudinea canalelor semiotice și senzitive,
4. Capacitatea rețelei de a-și aduna utilizatorii într-un spațiu virtual.

M-L. Ryan consideră că un text digital este cel care utilizează capacitățile computerului și ale rețelei ca modalități de expresie, nu doar ca

mediu de transmitere a conținutului său. (...) Această judecată susține capacitatea textului de a oferi o experiență originală, care nu poate fi dublată de niciun alt mediu, o experiență ce argumentează necesitate acestui mediu [15, p. 516].

H. Porter Abbot, în *The Future of All Narrative Futures*, susține că viitorul narațiunii este strâns legat de viitorul tehnologiilor. Progresul digitalizării, conectivității, manipulării grafice, procesării paralele, interfeței multimodale, realității virtuale (VR), Flash și a multor altora a permis transformări izbitoare ale senzației și texturii narațiunii, fie că este ficțiune, ficțiune interactivă (IF), aventură textuală, cyber-text, MUD-uri (domenii multiuser), MOO-uri (MUD-uri orientate pe obiect), MMORPG-uri (jocuri de rol multiplayer online masive) sau oricare alte forme hibride [13, p. 529].

L.B. Gattas recomandă, în procesul analizei literaturii digitale, să facem diferența dintre textul literar analizat ca obiect de artă și obiectul fizic- softul de pe care/ prin intermediul căruia citim acest text. Trebuie să putem înțelege că apariția în mediul digital a literaturii este un truc prin care sunt extinse și perturbate convențiile tiparului [9, p. 42]. Cercetătoare accentuează că deși facem diferențe evidente între textualitatea digitală și instanțierea acesteia în mediile noi, nu trebuie să neglijăm faptul că acestea se amestecă, reprezentând o „mutație” la nivel de canon și percepție, în general. Cum afirmă și Katherine Hayles: un monstru format din alipirea diferitor părți preluate din tradiție, care nu se potrivesc întotdeauna.

Literatura digitală este percepută până în prezent drept un hibrid, un „spațiu de negocieră” în care se fac tranzacții cu funcții și convenții relativ stagnate, rigide în construcția și modul lor de exploatare. Are loc o remediere a literaturii, nicidecum o substituție, deoarece mediul digital, fiind un mediu nou, nu înlocuiește tiparul ci îl completează atât prin păstrarea anumitor caracteristici ale mediului original, cât și prin reconfigurarea parametrilor de reprezentare ai acestuia. Mediarea digitală va favoriza practici

de recepție care nu se mai bazează exclusiv pe mandatele tipografiei. Acest lucru nu înseamnă că mediarea digitală ordonă sfârșitul alfabetizării, dar înseamnă că textele programabile vor necesita noi modalități de citire, noi alfabetizări la egalitate cu instanțiile lor procesuale (executabile). Comunicarea literară digitală necesită reconfigurări cognitive bazate pe o paradigmă de reintrare a restructurărilor materiale și (inter)mediale. Interiorizarea tehnologiilor de scriere provoacă o schimbare operativă a proceselor de percepție și cunoaștere [9, p. 43-52].

Cercetătoarea afirmă că „adevărata revoluție” în spațiul literar se face în perioada adaptării cu noile medii și forme literare. Digitalul are nevoie de o perioadă îndelungată de gestație pentru a putea fi asimilat de spațiul cultural în care ne aflăm, iar semnatica se va adapta treptat la noile media din punct de vedere operațional [9, p. 54].

În articolul *O nouă literatură, literatura digitală*, Mirela Rusu vorbește despre literatura digitală ca despre „o schimbare a percepției cu privire la statutul literaturii în era digitală”, care poate fi caracterizată atât cu ajutorul instrumentelor TIC, cât și din perspectiva culturii, esteticii secolului XXI. Pentru analiza unui produs literar digital, aceasta propune următoarele trăsături: algoritmii, generativitatea, calculabilitatea, codificarea numerică, interactivitatea, ubicuitatea, labilitatea, gestionarea fluxului și compatibilitatea.

Iar referitor la formele literaturii digitale, oferă următoarele categorii:

- literatura generativă – produsă de un generator de text automat/ semiautomat, în conformitate cu un set de pași prestabiliți;
- poezia digitală animată sau non-animată – cu text ce valorifică deplin multimedia, relaționând mesajul cu suportul sau mediul de producție, oferind textului dinamism;
- literatura hipertextuală, structurată în baza legăturilor ce direcționează cititorul pe anumite piste de lectură, creând impresia unei comunicări, unui schimb unilateral de informații;

➤ literatura web, ce include producțiile din spațiul web, cum sunt blogurile sau diferite site-uri ce permit unor comunități să creeze și să aibă acces liber la diferite creații.

Referitor la site-urile și antologiile care se referă la literatura digitală, M. Rusu prezintă o serie, dintre care se evidențiază:

➤ revista *Revue Bleue Orange*, o publicație canadiană ce prezintă activitatea Laboratorului NT2 de la Universitatea Quebec din Montreal;

➤ *Electronic Literature Collection*, o antologie a ELO (Electronic Literature Organization), fiind cea mai mare colecție internațională online;

➤ *L'anthologie de littérature numérique européenne*, publicată în 2012 ca parte a proiectului european ELMCIP, prezentând lucrări digitale, imagini și înregistrări ale conferințelor din cadrul proiectului și diferite articole și materiale utile în studiul literaturii digitale [14].

Definiția „funcțională” a literaturii digitale ca echilibru între o structură globală și un set de bifurcații care acționează local în această structură poate fi aplicată la operele pentru care digitalul este un mediu și nu doar un suport, un canal sau un mediu, adică pentru lucrări care nu își pierd natura digitală de la programare la afișare. Literatura digitală este în mare parte o „literatură a dispozitivului” [3, p. 82].

Adrian Marino, în *Biografia ideii de literatură* menționează că secolul XX introduce, destul de agresiv, o nouă oralitate prin atacul asupra culturii scrise-literare din partea mass mediei electronice/ moderne. „Galaxia Gutenberg” este înlocuită de ecranul sonor care anunță criza literaturii și a culturii. Cartea devine treptat un obiect depășit, gata să dispară, oferind locul produselor tehnologizate, care atentează asupra dominației absolute a scrisului (cum sunt cărțile-afiș, cărțile-colaș etc.). Totuși, acest „atac” condiționează și o serie de fenomene pozitive, cum ar fi apariția unor noi genuri și specii literare în care fuzionează tehnologia modernă cu literarul, revederea conceptului de scriitură și scriitor în lumina digitizării și trecerea evoluției literaturii într-o nouă fază [12, p. 166].

Impactul societății tehnologice asupra literaturii a fost văzut cu multă ostilitate și a avut parte de numeroase reacții negative, deoarece se consideră că moartea literaturii se datorează progresului tehnico-științific iar fuziunea dintre cele două medii este o calamitate. Totuși, au fost și reacții pozitive, cum ar fi ipotezele lui C.P. Snow și M. Eastman, care admit colaborarea literaturii cu știința [12, p. 188].

Ceea ce este important de reținut este că scriitura tehnologizată nu distruge scrisul tradițional, literatura nu se desființează trecând în mediul digital, ci preia o formă nouă, coexistând cu tehnologiile. A admite că inovația distruge tradiția, este un gest pripit și nejustificat, deoarece istoria ne arată că apariția fotografiei nu a distrus pictura, așa cum mediatizarea literaturii nu va elimina cartea tipărită. Literatura își reafirmă vitalitatea, se reactualizează în raport cu evoluția tehnico-științifică și nicidecum nu pierde [12, p. 210].

„Moartea cărții”, deci, este „o minciună a viitorului și a futurologiei” (Z. Ornea) [12, p. 231].

Literatura digitală nu anulează literatura anterioară, și, cum afirmă L. Malomfălean, „nu putem sugera chiar „demisia literaturii” în epoca digitalismului. Există doar o diminuare a literarității ca fiind ceea ce face textul să fie de fapt un text și, în al doilea rând, suntem martorii unei proliferări a noilor practici textuale, a stilurilor alternative de citire și a modalităților spectaculoase de colaborare” [11, p. 156]. Literatura este doar redefinită, deja ca „un joc combinatoric care urmărește posibilități implicite în propriul material, independent de personalitatea poetului, dar este un joc în care un anumit punct este investit cu un mijloc neașteptat” afirmă Espen J. Aarseth [1, p. 148].

Această imprevizibilitate a literaturii și induce starea de criză a teoriei literare deoarece evoluția fulminantă a speciilor și genurilor literare nu permite orientarea în spațiu a domeniilor științifice și nici nu se oprește pentru a oferi răgaz teoreticienilor, criticilor și istoricilor literari să surprindă și să urmărească în detaliu fenomenul literar. Deci, putem afirma, că

existența crizei este un efect al evoluției și este nevoie de timp pentru a fi confirmate teoriile, definițiile și conceptele emise, atât cu privire la fenomenul literar în genere, cât și cu privire la noile forme ale literaturii digitale.

În secțiunea *Dosar* a revistei *Vatra* a apărut o serie de anchete ce țin în vizor literatura din mediul virtual și încearcă să prezinte opiniile și atitudinile literaților români față de acest fenomen care ia amploare- digitalizarea. În partea I- *Literatura pe internet (I)*, Călin Crăciun și Andreea Pop (inițiatorii acestei anchete în serie) prezintă *Un scurt argument* în care descriu miza deschiderii acestui dosar: „reprezentarea, în sensul cuprinderii cât mai multora dintre nișe, dincolo de dispute estetice și epistemologice, de aderențe ori repulsii ideologice, de simpatii sau antipatii” și miza poetică, „accentul fiind pus pe cum concep insider-ii ființarea literară internautică sau specificul acestui mediu literar”. Rezultatul acestei anchete este reprezentarea fidelă și la zi a imaginii fenomenului de digitizare a literaturii, formularea unei opinii despre interacțiunea dintre digital și literar și atestarea, prin discuție, a literaturii de pe internet, ca fenomen/ curent/ etapă de evoluție a literaturii.

Vom prezenta câteva răspunsuri ale scriitorilor români contemporani, pentru a asambla „panoul de reacții” al spațiului literar autohton la fenomenul digitizării literaturii și proliferării unei noi forme literare- literatura electronică/digitală.

La prima întrebare: „Literatura este, desigur, una singură, însă transferul unei părți tot mai mari din ea pe internet a modificat mediul ei de ființare. Care credeți că ar fi plusurile aduse de această modificare a „fizionomiei” creației?, scriitorii autohtoni au avut opinii împărțite: Laurențiu Blaga vede transferul literaturii în mediul online ca pe un spectacol, care în goana promovării, a început a șterge ceea ce însemna cândva cultura. Cu precauție se pronunță și Elena Boldor, care consideră că arta trebuie să fie „open pentru oricine pe internet, dar să existe și o variantă fizică”. Mult mai entuziasmat de această metamorfoză este Lucian Brad, pentru care internetul a adus literaturii un aspect

„fresh” prin „paginile cu emoji-uri, capturi de ecran, ilustrații și conversații” [4].

Online-ul este un „excelent poligon de teste” (Valentin Covaciu), de pe care literatura poate „bate” mult mai precis la țintă decât cea tipărită pe hârtie (Daniel Cristea- Enache) și aceasta este una dintre bucuriile și surprizele umanității (Gabriela Feceoru) [5].

Ioan Mateiciuc vede această modificare de mediu fertilă, care se rezumă doar la o „schimbare de instrumentar” [6] aducând cu sine o expunere și o vizibilitate mai sporită (Cristina Pașcanu), fiind deja o normalitate, parte firească a vieții noastre (Florentin Popa) [7] în care mijloacele tradiționale și cele moderne încearcă să păstreze echilibrul (Sorina Rîndașu) [8].

Întrebați despre riscurile și minusurile „expansiunii literaturii internautice” autorii români au evidențiat faptul că surplusul de cantitate șterge din calitate (Laurențiu Blaga) [4], iar scriitorul riscă să devină prizonierul „fanbase-ului” (Andrei Dósa) [5], să se piardă în „balastul” textelor ce inundă internetul (Antonia Mihăilescu) [6]. Societatea se află în era iluziei deoarece online-ul este cu desăvârșire lipsit de discernământul a ceea ce este „fake” și adevărat. „Prea mulți nechemați pe plantația artei și prea puțini sunt cei care au cu adevărat har.” (Cristina Pașcanu) [7]. Lipsa filtrului calității pentru literatura internetului riscă să producă o „inversare a scării valorilor” (Marcel Vișa) [8].

La întrebarea dacă „obligă o astfel de prezență la un anumit limbaj/ o atitudine diferită”, scriitorii români au menționat că indubitabil este faptul că la cititor nu se mai ajunge prin intermediul abordărilor tradiționale (Laurențiu Blaga) [4]. Limbajul s-a tehnologizat (Antonia Mihăilescu) [6] și banalizat, iar digitalul este mediul în care autorul a devenit personaj (Cristina Pașcanu) [7]. Totuși „migrarea dintr-un mediu în altul nu obligă la schimbarea limbajului” (Sorina Rîndașu) [8].

Referitor la diferențele dinamicii creațiilor literare din spațiul online față de cea de pe hârtie, este necesar de menționat faptul că trecerea din mediul de hârtie în cel digital a făcut ca distanța dintre cititor și autor să fie mult mai scurtă

tă, chiar și uneori să dispară (Laurențiu Blaga) [4]; literatura să obțină o viteză fulminantă de difuzare, pentru care plătește cu apariția unor producții superficiale (Mihók Tamás) [6]. Tudor Pop observă existența unei rețineri și chiar dispreț pentru literatura online, considerată mai „slabă” decât ceea ce iese de sub tipar. Totuși, această atitudine nu este una edificatoare în chestiunea dată, căci sunt numeroase platforme literare care promovează literatura de calitate în formatul online: *O mie de semne*, *citestema.ro*, *NoisePoetry*. (Savu Popa) [7]. Marcel Vișa vede online-ul ca pe o etapă de triere a literaturii, care urmează, totuși, să ajungă pe hârtie, la îndemâna unui „mediu literar avizat”, considerând că „veleitarii le abandonează în online” [8].

Întrebați „Care e diferența de asumare a unui act artistic de genul acesta în raport cu procesul clasic de scriere? Cele două se consumă în mod diferit?” scriitorii autohtoni au spus: „...nu mă pot limita la o carte negru pe alb și că funcționez mai bine când experimentez cu multe chestii concomitent” (Elena Boldor). Lena Chilari se arată a fi impresionată de partea vizuală a literaturii de pe internet, inspirată de aceasta să facă videopoeme pe YouTube și să posteze filmările lecturilor de la evenimente [4].

Cristina Pașcanu subliniază faptul că cititorul nu mai pare atât de atras de cuvânt, ci de imagine, de conținutul livrat mult mai facil, pentru că am devenit „imagofagi” [7].

Cât despre relevanța ideii de generație în epoca internetului, s-a punctat faptul că internetul a nivelat ideea de generație, făcând mai degrabă să se simtă o continuitate, o simbioză de energii creatoare (Lucian Brad) [4], acesta a șters granițele (Gabriela Feceoru) iar fiecare literat vrea să fie zoomer (Andrei Dósa) [5]. „Pare că există o singură generație, cea a internetului” (Mihai Marian) [6], „totul seamănă cu un teritoriu, un soi de amestec dintre Vegas și Babilon” (Savu Popa) [7].

S-a pus accentul și pe relația cu cititorul, feedback-ul primit în online, despre care s-a spus că mediul internautic a oferit scriitorului luxul de a fi în contact permanent cu cititorii săi, cum ar fi platformele de tipul Goodreads,

unde cititorii lasă recenzii pentru cărțile pe care le citesc (Andrei Mocuța) [5].

Întrebați dacă „Există o critică literară specifică literaturii internetului?” scriitorii români au spus că critica de pe internet este și ea diferită de variantă clasică (Laurențiu Blaga), fiind uneori rezumată la vizualizări și distribuire (Lena Chilari), care sunt tot o modalitate de apreciere a calității. Elena Boldor spune că „atât timp cât zoomerii vor fi pe reddit & forum-uri și boomerii pe facebook”, putem afirma că avem o critică internaută [4]. Totuși această critică nu este „văzută în acțiune” (Daniel Cristea-Enache) [5].

Existența booktuberilor pe YouTube și a cronicarilor pe Goodreads confirmă adecvarea criticii la spațiul virtual (Mihók Tamás) [6], care, în esență, e aceeași, doar că are caracter mult mai dinamic, fiind bazată pe interactivitate și comunicare directă (Savu Popa) [7].

Critica literaturii internetului este în formare încă (Gelu Vlașin) și e un fenomen extrem de rar la moment (Andrei Zbîrnea) [8].

Iar la ultima întrebare, cu privire la contribuția, utilitatea online-ului în promovarea literaturii române, unanim s-a vorbit despre faptul că accesul spre literatura noastră a devenit deschis, ceea ce îi oferă șansa să depășească limitele geografice ale spațiului vorbitor de limbă română și să „atenteze” la recunoașterea universală.

Literatura digitală, indiferent cum este numită (electronică, cibernetică), reprezintă o reabilitare a literaturii tradiționale, marcate de evoluția TIC. Revoluționând cuvântul, aceasta aduce literaturii trăsături noi, precum: interactivitatea, nelimitarea, variabilitatea în plan spațial și temporar și interferența cu codul, datorită căruia aria de reprezentare a literaturii se lărgește foarte mult.

Fenomenul digitizării literaturii soliciită o abordare teoretică corespunzătoare, care ar oferi cititorilor piste orientative de lectură, instrumental adecvat produselor digitale și acceptarea acestei etape de evoluție cu o doză mai redusă de scepticism. Autorul nu este devalorizat în spațiul online, ci obține un soi de libertate pe care o împarte și cititorului, ultimul fiind implicat direct în text, ceea ce înseamnă că

răspunzând provocărilor și schimbărilor epocii, literatura digitală este mult mai aproape de societate, de cultura, care și ea se digitalizează.

Referințe bibliografice:

1. Aarseth, Espen J. *Cybertext. Perspectives on Ergodic Literature*. London: The Johns Hopkins University Press Ltd., 1997, 203 p. ISBN-13: 978-0801855795.
2. Berszán, István. *Ages and Rhythms of Literary Practices*. În: Phantasma, volumul 20 – „Literature in the Digital Age”, Cluj-Napoca: Editura Fundația Culturală Echinox, 2011, p. 20-38. [Accesat: 08.02.2021]. Disponibil: <https://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=573&lang=en>
3. Bootz, Philippe. *Regarding Digital Literature*. În: Phantasma, volumul 20 – Literature in the Digital Age, Cluj-Napoca: Fundația Culturală Echinox, 2011, pp. 79-96. [Accesat: 03.02.2021]. Disponibil: <https://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=612&lang=en>
4. Crăciun, Călin; Pop, Andreea. *Literatura pe internet (I)*. În: Vatra, nr. 5-6/2022, pp. 42-48. [Accesat 10.09.2022]. Disponibil: <https://revistavatra.org/2022/08/01/literatura-pe-internet-i/#more-10162>
5. Crăciun, Călin; Pop, Andreea. *Literatura pe internet (II)*. În: Vatra, nr. 5-6/2022, pp. 48-54. [Accesat 10.09.2022]. Disponibil: <https://revistavatra.org/2022/08/02/literatura-pe-internet-ii/#more-10177>
6. Crăciun, Călin; Pop, Andreea. *Literatura pe internet (III)*. În: Vatra, nr. 5-6/2022, pp. 54-59. [Accesat 10.09.2022]. Disponibil: <https://revistavatra.org/2022/08/03/literatura-pe-internet-iii/#more-10192>
7. Crăciun, Călin; Pop, Andreea. *Literatura pe internet (IV)*. În: Vatra, nr. 5-6/2022, pp. 59-66. [Accesat 10.09.2022]. Disponibil: <https://revistavatra.org/2022/08/04/literatura-pe-internet-iv/#more-10207>
8. Crăciun, Călin; Pop, Andreea. *Literatura pe internet (V)*. În: Vatra, nr. 5-6/2022, pp. 66-72. [Accesat 10.09.2022]. Disponibil: <https://revistavatra.org/2022/08/05/literatura-pe-internet-v/#more-10226>
9. Gattass Barroso, Luciana. *Literatura Digital: Desafios Teóricos e Estéticos*. Tese de Doutorado – Departamento de Letras, Rio de Janeiro: Pontifícia Universidade Católica do Rio de Janeiro, 2011, 192 p. Certificação Digital N°0710504/C. [Accesat 16.01.2022]. Disponibil: https://www.academia.edu/6366921/Luciana_Barroso_Gattass_Digital_Literature_Theoretical_and_Aesthetic_Reflections?email_work_card=view-paper
10. Lius, Esko. *One more link bound them now. Digital Narrative Literature and the changing Role of the Reader*. Undergraduate assignment, Comparative Literature, University of Helsinki, 10 Oct. 2003. [Accesat 10.07.2022]. Disponibil: https://www.academia.edu/1885725/Digital_Narrative_Literature_and_the_changing_Role_of_the_Reader?email_work_card=view-paper
11. Malomfălean, Laurențiu. *Hipertext. Cybertext*. În: Phantasma, volumul 20 – Literature in the Digital Age, Cluj-Napoca: Fundația Culturală Echinox, 2011, pp. 151-156. [Accesat: 11.03.2021]. Disponibil: <https://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=659&lang=en>
12. Marino, Adrian. *Biografia ideii de literatură*. Vol. 6, partea IV. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1991–2000, 283p. ISBN 973-35-1008-4.
13. Porter, H. Abbott. *The Future of All Narrative Futures*. Cap.35 in *A Companion to Narrative Theory*. Edited by James Phelan and Peter J. Rabinowitz. UK, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2005, 571 p. ISBN-13: 978-1-4051-1476-9
14. Rusu, Mirela. *O nouă literatură, literatura digitală*. În: EDICT, Revista Educației, nr. 2, februarie 2020. ISSN 1582-909X. [Accesat 19.08.2021]. Disponibil: <https://edict.ro/o-noua-literatura-literatura-digitala/>
15. Ryan, Marie-Laure. *Narrative and Digitallity: Learning to Think With the Medium*. Cap.34 in *A Companion to Narrative Theory*. Edited by J. Phelan, P.J. Rabinowitz. UK, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2005, 571 p. ISBN 13: 978-1-4051-1476-9.
16. Shunikov, Vladimir. L. *Russian literature in the digital age*, RSUH/RGGU Bulletin. În: Literary Theory. Linguistics. Cultural Studies, n. 3, (2021), pp. 102-114. DOI 10.28995/2686-7249-2021-3-102-114.
17. Ursa, Mihaela. *Literatura cibernetică*. În: Vatra, nr. 491, 2/2012, p. 29-31.
18. Vuillemin, Alain. *L'Émergence des littératures digitales*. În: Phantasma, volumul 20 – Literature in the Digital Age, Cluj-Napoca: Fundația Culturală Echinox, 2011, pp. 65-70. [Accesat: 16.03.2021]. Disponibil: <https://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=601&lang=en>

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor Republicii Moldova prin intermediul artelor și mitopoeticii*.

EVOLUȚIA ARHITECTURAL-URBANISTICĂ A ORAȘULUI CAHUL ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Mariana ȘLAPAC

Membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, doctor habilitat în studiul artelor, cercetător principal, Universitatea de Stat din Moldova. Domenii de preocupare: istoria și teoria arhitecturii, istoria urbanismului, istoria științei, heraldica, epigrafica. Cărți publicate: *Castelologia comparată. Arhitectura de apărare a Țării Moldovei între Occident și Orient*, Chișinău: ARC, 2020 ș.a.

Doctor în studiul artelor, cercetător științific coordonator, Universitatea de Stat din Moldova. Domenii de preocupare: arhitectură, istorie. Cărți publicate: *Архитекторы Бессарабии (первая половина XIX века)*, Chișinău: Garomont Studio, 2018.

Alla CEASTINA

Evoluția architectural-urbanistică a orașului Cahul în secolul al XIX-lea

Rezumat. Orașul Cahul a fost conceput de inginerii militari ruși ca o localitate model pentru așezarea coloniștilor la sudul Basarabiei. A fost înființată pe locul așezării rurale Frumoasa de către guvernatorul militar al Basarabiei, generalul Pavel Fedorov, care a contribuit la dezvoltarea acestui oraș. Primele planuri topografice și de sistematizare ale acesteia au fost realizate în anul 1840 de către inginerul cadastral județean Stepan Mikulin și un alt inginer cadastral al regiunii Basarabia, Bogdan Eitner. Planul orașului județean Cahul a fost examinat de mai multe ori la Ministerul Afacerilor Interne al Imperiului Rus și a fost confirmat la 9 februarie 1845. Acest document de urbanism aprobat de țarul Nicolae I și ministrul Afacerilor Interne Lev Perovski, s-a caracterizat printr-o schematizare accentuată. O „renaștere” a monotoniei ortogonale s-a putut observa în partea de sud-vest a așezării. Noul centru al orașului s-a constituit în Piața Catedralei. În anul 1850, pe locul vechii biserici de lemn construită în 1785, a fost ridicată catedrala Sf. Arhangheli Mihail și Gavril ca centru de compoziție al întregii așezări urbane, iar în anii 1856–1858 biserica lipovenească a Ocrotirii Maicii Domnului. În oraș au apărut Piața Bazar, Piața Gostinyi Dvor, Piața Hay și grădina publică.

Cuvinte-cheie: Cahul, Basarabia, arhitectură, urbanism, Pavel Fedorov, Stepan Mikulin, Bogdan Eitner.

The Architectural-urban Evolution of the Cahul Town in the 19th Century

Abstract. The town Cahul was conceived by the Russian military engineers as a model locality for the settlement of colonists at the south of Bessarabia. It was established on the site of the Frumoasa rural settlement, in which the military governor of Bessarabia, General Pavel Fedorov, contributed to the development of this town. The first topographic and systematization plans of it were made in 1840 by the county cadastral engineer Stepan Mikulin and another cadastral engineer of the Bessarabia region, Bogdan Eitner. The plan of the county town of Cahul was examined several times at the Ministry of Internal Affairs of the Russian Empire and confirmed on February 9, 1845. This urban planning document approved by Tsar Nicholas I and the Minister of Internal Affairs Lev Perovski, was characterized by an accentuated schematization. A “revival” of the orthogonal monotony could be observed in the southwest part of the settlement. The new center of the town was made up of the Cathedral Square. In 1850, on the site of the old wooden church built in 1785, the cathedral of St. Archangels Michael and Gavril was erected as the compositional center of the entire urban settlement, and in 1856–1858 the Lipovan church of the Protection of the Mother of God. The Bazar Square, Gostinyi Dvor Square, Hay Square and the public garden appeared in the town.

Keywords: Cahul, Bessarabia, architecture, town-planning, Pavel Fedorov, Stepan Mikulin, Bogdan Eitner.

Izvoarele documentare informează că, în secolul al XVI-lea, pe locul actualului oraș Cahul, se găsea așezarea rurală Șcheia. În suretul de pe un ispisoc al lui Ștefan cel Mare din 2 iulie 1502 se indică că domnul moldovean a cumpărat, contra unei sume de 30 de zloți tătarești, cinci sate, inclusiv și satul Șcheia, la gura pârâului Frumoasa [1, p. 230]. În documentul din 2 februarie 1503 se menționează că satele au fost dăruite de voievod mănăstirii Putna [1, p. 231]. Așezarea rurală Șcheia a fost pustiită în 1574 după înfrângerea lui Ioan Vodă cel Cumplit în bătălia de la Cahul. După revenirea localnicilor la vetrele părăsite, câteva sate de pe Frumoasa puteau fuziona, noua așezare împrumutând de la pârâu toponimul Frumoasa. Pe harta din „Descrierea Moldovei”, publicată de Dimitrie Cantemir la 1716, denumirea Șcheia lipsește, pe același loc fiind indicat toponimul latinizat Formoza. La 1774 satul Frumoasa dispunea de 95 de gospodării și 465 de locuitori [2, p. 6].

În secolul al XIX-lea așezarea și-a schimbat statutul. La 18 decembrie 1835 a fost emis decretul țarului rus Nicolai I despre întemeierea orașului în târgul Frumoasa: „În vederea asigurării legăturii comode a locuitorilor din toate părțile județului Leova cu Administrația și Judecătoria județeană și oferirea Poliției de zemstvă a acestuia a posibilităților pentru exercitarea cu succes a atribuțiilor sale, Administrația județului Leova și Judecătoria Județeană să fie transferate în târgul Formoza, numindu-l drept orașul Cahul, iar după acesta și însuși județul, în loc de Leova, să fie numit Cahul” [3, p. 1189]. Acest toponim era propus în cinstea aniversării a 65-a a victoriei armatei ruse asupra otomanilor în lupta de pe râul Cahul din 1770.

Noul oraș a fost conceput de inginerii militari ruși ca o localitate-model pentru locuirea coloniștilor din sudul Basarabiei. La dezvoltarea localității a contribuit guvernatorul militar al Basarabiei, generalul Pavel Fedorov, a cărui soție, Ekaterina, a cumpărat în 1835 de la boierul Gheorghe Balș terenurile situate în preajma vărsării pârâului Frumoasa în râul Prut [4, f. 2].

În 1839–1940 a fost edificată clădirea cazarmii cu slujbe pentru echipa locală de invalizi.

Noua construcție a fost examinată de vestitul arhitect Francesco Boffo [5, f. 17].

Apariția școlilor Lancaster la Cahul, în anul 1840 este confirmată de corespondența între direcția școlilor din regiunea Basarabia și guvernatorul general din Novorosia despre deschiderea acestor în 1842–1847, precum și despre închirierea și cumpărarea ulterioară a unei clădiri pentru o școală Lancaster.

În 1840 Cahulul „a păstrat, în mare parte, aspectul unui sat obișnuit, cu case joase acoperite cu stuf, cu străzi înguste, nepavate” [6, p. 27]. Prima ridicare topografică și primul plan de sistematizare a orașului au fost realizate în același an de inginerul cadastral județean Stepan Mikulin și inginerul cadastral al regiunii Basarabia Bogdan Eitner [7, p. 13]. În 1941 în Administrația regională au fost transmise următoarele documente [7, p. 13]:

1. Planul existent al orașului.
2. Planul orașului cu indicarea cartierelor proiectate.
3. Planul orașului cu toate teritoriile aferente.
4. Descrierea statistică a orașului.

În „Planul orașului județean Cahul în starea lui existentă” [8, p. IV], semnat de guvernatorul militar Pavel Fedorov, inginerul cadastral al regiunii Basarabia Bogdan Eitner și inginerul cadastral județean Stepan Mikulin, sunt înfățișate atât construcțiile existente, cât și cele proiectate, situate în cartierele noi, trasate după principiul „hippodamic”. În legendă figurează obiectivele existente (Catedrala Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil cu piața de paradă, clădirile administrative de stat; penitenciarul; cazarmile și grădina boierescă), dar și cele proiectate (Piața Gostinăi Dvor, piața destinată vânzării proviziei, piața pentru construcția unei biserici, piața destinată vânzării fânului și locul pentru construcția unei magazii de provizie).

În 1841 la Cahul au existat șase construcții de piatră: trei clădiri administrative de stat; casa trezoreriei din cărămidă arsă așezată pe fundația de piatră, acoperită cu draniță; cazarmile din cărămidă crudă așezate pe fundații de piatră, acoperite cu olane; clădirea închisorii, din lut,

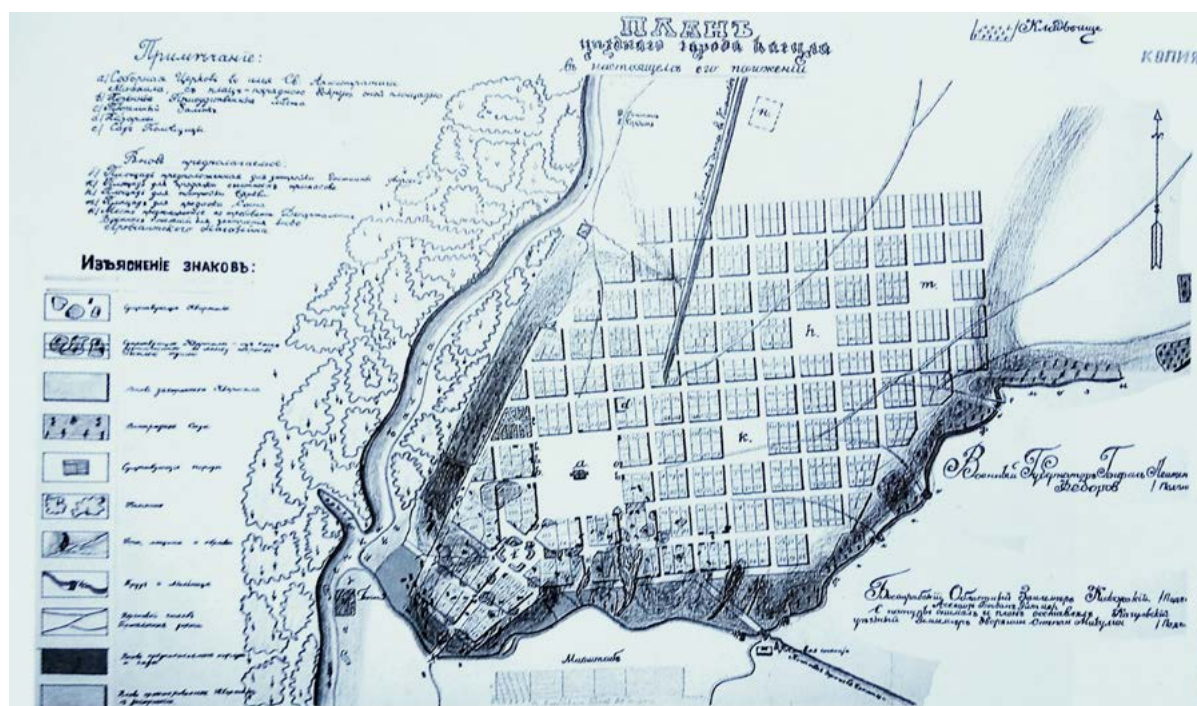

Fig. 1 Planul existent și de sistematizare a orașului Cahul din 1840 (după P. Liubici).

acoperită cu stuf și o mică baie construită din cărămidă [8, p. 53, 55]. În 1842 au fost construite două case de piatră, 91 de case de lemn, o prăvălie, un han și o cârciumă [6, p. 31]. În anul următor în oraș existau deja 655 de case din lut [7, p. 16]. Era de asemenea o piață nepavată și două poduri de lemn peste pârâul Frumoasa [8, p. 53].

„Planul orașului județean Cahul cu arătarea cartierelor noi propuse pentru construcția acestui oraș” a fost examinat de câteva ori la Ministerul Afacerilor Interne al Imperiului Rus și aprobat la 9 februarie 1845. Acest document urbanistic aprobat de țarul Nicolai I și Ministrul Afacerilor Interne Lev Perovski [9, p. 4] se caracterizează printr-o schematizare accentuată, teritoriul orașului fiind împărțit în cartiere identice, de contur pătrat, a câte șase sau opt parcele egale. O „înviorare” a monotoniei ortogonale poate fi observată în partea de sud-vest a așezării, unde apar o piață comercială și o stradă, ambele plase diagonale. Ultima asigură legătura între piața principală a orașului și cheiul de pe Prut.

Noul centru al așezării este format din piața Catedralei/Sobornaia (în zona actualelor străzi Lev Tolstoi, 31 August 1989, Ioan Vodă cel Cumplit și B.P. Hasdeu), dominată de catedrală Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil. Pe la-

turile de vest și de est ale pieței sunt amplasate clădirile administrative. În apropiere se găsesc cazarmile militarilor ruși. Diagonal, dinspre nord-vest, pieței principale i se alătură grădina boierească existentă. Se prevăd a fi construite: piața Gostinâi Dvor cu stabilimente comerciale dispuse perimetral (în zona actualelor străzi Stejarilor, Șoseaua Prieteniei și B.P. Hasdeu), piața alimentară Bazarnaia/Piața Bazarului (în zona actualelor străzi 31 August 1989, Bulevardul Republicii și Bulevardul Victoriei), Piața Sennaia/Piața Fânăriei (în zona actualelor străzi I.L. Caragiale, Matei Basarab, Tineretului, Ion Neculce), o piață unde urma să fie construită o viitoare biserică parohială (în zona actualelor străzi Ștefan cel Mare și Sfânt și Mihail Frunze), magazinele ale Departamentului Militar, închisoarea, numeroase locuințe de piatră ș.a. În documentul urbanistic sunt indicate stația de poștă, havuzul și cimitirul orașenesc. În oraș se putea de intrat dinspre nord (drumul de la Chișinău), dinspre nord-est și dinspre sud-est.

Vechea construcție de locuit, supusă demolării, nu figurează în planul din 1845. În același timp, indicii demografici sunt exagerați: astfel în descrierea anexată proiectului este semnalat că în oraș locuiesc 1893 oameni, pe când „Lista

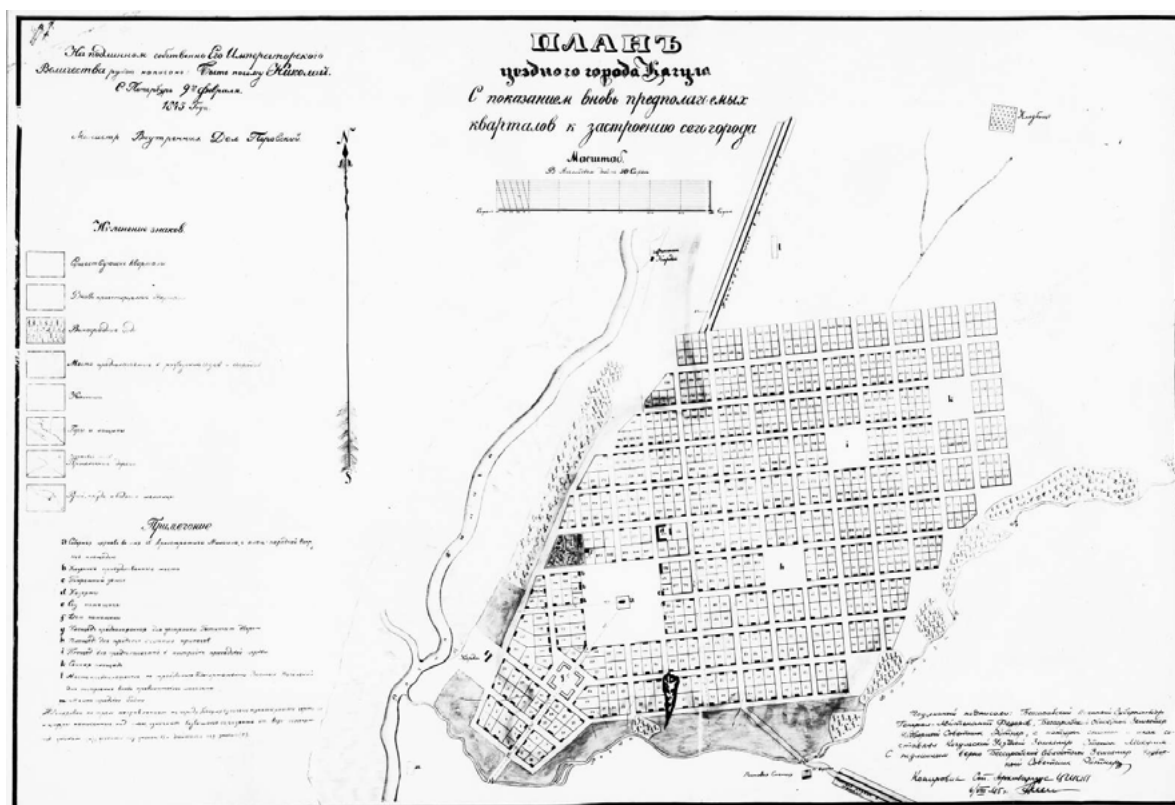

Fig. 2 Planul de sistematizare a orașului Cahul din 1845 (după V. Borovski).

stării orașelor regiunii Basarabia” consemnează doar 454 oameni. Este evidentă dorința autorităților de a avea un oraș mare, frumos și bine planificat.

Conform planului din 1845, suprafața terenurilor orașenești ajungea la 4000 de deseatine (1 deseatină = 2400 stânjeni pătrați sau 1,09 ha), dintre care 1965 deseatine erau ocupate de construcții urbane, livezi, vii și pământuri pentru cultivarea grâului, iar 32 deseatine – de pășuni, 1816 deseatine – de teritorii inundabile și 185 deseatine – de păduri [8, p. 55].

În anii 1844–1847 se preconiza construcția clădirii Primăriei din Cahul. În aprilie 1845, arhitectul Von der Shkruf, a consemnat într-un raport trimis guvernatorului militar P. Fedorov despre elaborarea planului și estimarea construcției clădirii Primăriei din orasul Cahul [10, f. 6].

În 1850 la inițiativa guvernatorului P. Fedorov pe locul vechii biserici de lemn construite în 1785 a fost înălțată Catedrala Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil – centrul compozițional al întregii așezării urbane. Locașul de cult, com-

partimentat în altar, naos, pronaos și pridvor, beneficiază de un plan dezvoltat de-a lungul axei longitudinale. Naosului de plan pătrat i se racordează dinspre est absida semicirculară a altarului flancată de proscomidie și diaconicon, iar dispre vest i se alătură pronaosul precedat de pridvor. Deasupra naosului se află un tambur cu șase fețe încununat cu un acoperiș de tip „bulb” cu glob. Muchiile exterioare ale compartimentelor componente sunt puse în evidență de lisene. Tamburul de pe naos, decorat cu cadre reliefate terminate în arc dublu, dispune de o friză alcătuită dintr-o succesiune de cercelete înscrise în pătrate. Pridvorului este surmontat de camera clopotelor de plan pătrat, cu colțuri teșite. Cele patru goluri ale camerei clopotelor sunt terminate în arc de cerc. Din părți sunt flancate de pilaștri cu capitelluri, iar în partea superioară se învecinează cu frontonașe în acoladă. Terminația clopotniței reprezintă o piramidă înaltă cu opt fețe, încununată cu un mic turnuleț cu bulb și glob. În biserică se accede dinspre vest (prin pridvor), dinspre sud (prin naos) și dinspre nord (prin naos).

Fig. 3 Catedrala Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din Cahul (<https://m.facebook.com/170142179673911/photos/a.244123008942494/948629675158487/?type=3&source=54>).

Edificiul de cult propune o serie de detalii din vocabularul arhitecturii clasice și cele ruse vechi. Printre elementele decorative se numără friza alcătuită dintr-o suită de pătrate reliefate și un cordon. Ușile și ferestrele edificiului de cult sunt flancate de ancadrame asemănătoare cu pilaștri și evidențiate în partea superioară cu frontonașe triunghiulare sau în arc în acoladă. Arhitectura catedralei Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil este inspirată din proiectele-model de biserici provinciale ruse.

S-au păstrat documentele de arhivă referitoare la gardul bisericii, pentru construcția căruia s-au alocat la licitația publică 425 de ruble de argint din vânzarea de cherestea din orașul Ismail [11, f. 2]. Arhitectul Francesco Boffo a construit acest gard după planul și devizul de cheltuieli întocmite de un alt arhitect basarabean – Luka Zaușkevici.

În octombrie 1854, proprietarul Cahulului a devenit cetățeanul de onoare al orașului Dimitri Karavasili, care a cumpărat 4000 de deseatine de teren urban de la soția generalului P. Fe-

dorov, Ekaterina. Acest act de vânzare, aprobat de judecătoria civilă din Basarabia și judecătoria județeană a orașului Cahul, a obținut forță juridică definitivă la 1 februarie 1855 [12, f. 11].

Conform Tratatului de Pace de la Paris din 1856, orașul Cahul, împreună cu o parte din sudul Basarabiei, a fost cedat Principatului Moldovei, aflat în dependență vasală de Imperiul Otoman. În 1878 aceste teritorii au fost întoarse Imperiului Rus.

În anii 1856–1858, spre sud de pârâul Frumoasa, în actualul sector Lipovanca, a fost ridicată biserica de rit vechi cu hramul „Acoperământul Maicii Domnului”. Biserica înfățișează în plan o cruce alungită, compartimentată în altar, naos, pronaos și pridvor. În partea de est se află absida semicirculară a altarului, flancată de proscomidie și diaconicon. Din pridvorul supraetajat cu o clopotniță se accede în pronaos. Două intrări auxiliare sunt amenajate în naos, în brațele laterale ale crucii. Camera clopotelor aflată la cel de-al treilea nivel, dispune de patru deschideri arcuite flancate de pilaștri, patru ferestre circulare

Fig. 4 Biserica de rit vechi Acoperământul Maicii Domnului din Cahul (<https://sobory.ru/photo/266341>).

și o cornișă amplă cu modilioane. Este încoronată cu un acoperiș-„coif” cu felii împodobit cu un mic turnuleț orb cu bulb și glob. Legătura pe verticală se realizează cu ajutorul unei scări.

Brațele laterale ale crucii sunt evidențiate prin porticuri decorate cu modilioane. În centrul frontoanelor triunghiulare se află o fereastră rotundă. Pe naos este așezat un tambur octogonal perforat de opt ferestre arcuite și încoronat cu un acoperiș-„coif” cu felii, surmontat de un turnuleț orb cu bulb și glob. Trecerea de la planul pătrat al naosului la cel octogonal al tamburului se realizează cu ajutorul a patru trompe de colț de formă originală. Toate ferestrele dispun de arhivolte. Deasupra arhivoltelor de la primul nivel apar decorații reliefate, plasate în axele ferestrelor. Toate intrările în biserică sunt protejate de mici acoperișuri în două pante susținute de două coloane.

Elementele decorative ale locașului de cult țin de clasicismul rus și de arhitectura barocă: pilaștrii de colț, arhivoltele și frizele reliefate, nișele dreptunghiulare alungite, cornișele dezvoltate,

mulurile orizontale, înlanțuirile de modilioane ș.a. Coloristica bisericii propune o tratare bicromă contrastantă, specifică barocului rus: fundalul roșu al cărămidei pe care se evidențiază detaliile arhitecturale și decorative albe. Inițial interioarele erau pictate, ferestrele aveau vitralii color, iar ușile erau ferecate.

La mijlocul secolului al XIX-lea în orașul Cahul existau 786 de clădiri, dintre care patru de piatră aflate în posesia statului, două de piatră particulare, celelalte fiind de lemn [8, p. 55]. Mai erau două biserici, visteria, stația de poștă, închisoarea și cazarma militară. La acea vreme a fost amenajată grădina publică.

În decursul secolului al XIX-lea se observă o creștere considerabilă a populației urbane – astfel, la 1870 numărul locuitorilor a ajuns la 6878. Sursele documentare consemnează pe teritoriul orașului mici fabrici de olane și cărămizi, vreo 20 de mori de vânt, câteva oloinițe, mai multe ateliere ș.a. În 1878 în oraș au existat 992 case, două biserici, două sinagogi, două școli și 69 de prăvălii.

Însă nu toate ideile schițate în proiectul din 1845 au fost realizate. Viața a introdus unele corective în conceptul urbanistic propus. Nu a fost realizată construcția din partea de sud-vest a așezării. S-au păstrat doar fragmente neînsemnate din digul amenajat mai jos de Prut. Nu a fost respectată întocmai configurația unor cartiere de locuit.

În general, Cahulul prezintă un exemplu de „oraș nou”, de planșetă, conceput și construit în perioada modernă.

În Agenția Națională a Arhivelor s-a păstrat corespondența între Administrația orașului și Departamentul județean de poliție din Ismail referitor la vânzarea în 1887-1898 a două case de stat din Cahul [13]. Potrivit unui inventar întocmit la 9 octombrie 1878, autoritățile române au fost nevoite să transfere: „o casă cu două etaje în care se afla Prefectura cu un indispensabil Comitet al zemstvei și un tribunal, precum și o casă cu un nivel în care se afla închisoarea județeană cu clădiri ce îi aparțineau și cu anexe” [13, f. 5]. În 1852, când guvernatorul Cahulului era P. Fedorov, a fost începută construcția unei case cu două niveluri, clădirea fiind destinată instituțiilor de stat. În același an, întreaga moșie a Cahului a trecut în posesia lui Dmitri Karavasili. Din cauza războiului cu Imperiul Otoman din 1853, construcția clădirii a fost suspendată și finalizată doar în 1857. O altă clădire cu un nivel a fost construită în 1842 de Guvernul rus, iar până în 1857 a găzduit trezoreria. După 1878, „într-o clădire cu două niveluri, pe lângă Comitetul zemstvei, era Primăria orașului, Administrația executorului judecătoresc și o închisoare a zemstvei, iar într-o clădire cu un nivel era corpul de gardă a poliției” [13, f. 5 ob.-6].

În 1891, comunitatea evreilor din Cahul a solicitat guvernatorului Basarabiei permisiunea de a construi în oraș o nouă casă de rugăciune evreiască [14] din cauza închiderii simultane a două case similare denumite Talmud Torah și Bed Amedriș. În iunie 1892, conform planului aprobat de Departamentul de Construcții al Administrației Guberniale din Basarabia, a fost

edificată o nouă casă de rugăciune [14, f. 12]. La construcția acestei case a participat inginerul gubernial Grigori Lozinski [14, f. 16 ob.].

În Arhiva Națională a Republicii Moldova s-au păstrat documente privind construcția de poduri care legau orașul Cahul cu alte așezări. Începând din anul 1841, au fost cheltuite 45 de ruble de argint pentru reparația podurilor orașenești [15]. În 1895–1896 inginerul civil Karl Gasket a prezentat un deviz de cheltuieli aprobat de Departamentul de Construcții al Administrației Guberniale din Basarabia referitor la un pod de metal de pe râul Ialpuș [16].

Referințe bibliografice:

1. Eremia, Anatol. *Orașul Cahul: pagini de istorie*. În: Limba română, Chișinău, 2006, nr. 4-6 (130), p. 230.
2. Травушкин, В.С. *Кагул*. Кишинев, 1966, p. 6.
3. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание второе, Т. 10, 1835. Санкт-Петербург, 1836, p. 1189.
4. Agenția Națională a Arhivelor (ANA), Direcția generală Arhiva Națională (DGAN), F. 2, inv. 1, d. 3225, f. 2.
5. ANA, DGAN, F. 2, inv. 1, d. 3124, f. 17.
6. Маноил, Александру. *Наши Кагул*. Москва, 2010, p. 27.
7. Истомина, Лидия. Из истории развития города Кагула (1835-1836 гг.). În: История города Кагула: Материалы документальные, личности выдающиеся, Кагул, 2006, p. 13.
8. Любич, Павел. *Славное имя Кагул. «Кагул»*. Книга III, Кишинев, 2014, p. IV.
9. Боровский, Василий. Архитектурно-планировочное развитие городов Молдавии в XIX – начале XX вв., Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры, Т. 2, Москва, 1988, p. 4.
10. ANA, DGAN, F. 2, inv. 1, d. 4406, f. 6
11. ANA, DGAN, F. 2, inv. 1, d. 3225, f. 2
12. ANA, DGAN, F. 2, inv. 1, d. 6813, f. 11
13. ANA, DGAN, F. 6, inv. 4, d. 36
14. ANA, DGAN, F. 6, inv. 4, d. 129.
15. ANA, DGAN, F. 2, inv. 1, d. 3225, f. 1.
16. ANA, DGAN, F. 6, inv. 4, d. 367.

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor Republicii Moldova prin intermediul artelor și mitopoeticii*.

MANUSCRISE DE LUX DIN VREMEA LUI NEAGOE BASARAB

Dr. hab. în arte vizuale, Secretar Științific gr. I, Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu” al Academiei Române. Membru al Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova. Cărți publicate: *Text și imagine în pictura românească din secolul al XVI-lea: o abordare structural-semiotică*, București: Oscar Print, 2021, 224 p.; *Muzeul Național de Artă al Moldovei. Colecția Pictură Națională / National Art Museum of Moldova. National Painting Collection*, Chișinău: Muzeul Național de Artă al Moldovei, 2014; *Stihia profeticului. Sursele literare ale imaginii „Asediul Constantinopolului” și ale profețiilor Înțelepților Antichității din pictura murală medievală moldavă*, Chișinău: Ed. Business-Elita, 2007; *Mihail Petric*, Chișinău: ARC, 2007; *Andrei Sârbu*, Chișinău: ARC, 2005; *Valentina Rusu-Cioabanu*, Chișinău: ARC, 2003; *Icoane vechi din colecții basarabene* (în colaborare cu T. Stavilă), Chișinău: ARC, 2000; *Patrimoniul cultural al Republicii Moldova* (în colaborare cu T. Stavilă, T. Diaconescu), Chișinău: ARC și Museum, 1999; *Biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Căușeni*, Chișinău: Știința, 1997.

Constantin I. CIOBANU

Manuscrise de lux din vremea lui Neagoe Basarab

Rezumat. Cartea manuscrisă de lux, împodobită cu frontispicii sau miniaturi, era răspândită în special în Moldova și mai puțin în Țara Românească, în perioada primului sfert al secolului al XVI-lea. Studiul dat prezintă Evanghelarul (pentru sărbători și zile lucrătoare peste an) și un Tetraevangel (Patru-Evanghelii) – două manuscrise decorate bogat, aparținând la epoca lui Neagoe Basarab. Evanghelarul este un dar de la însuși voievodul, care a ajuns la Mănăstirea Sucevița printr-un concurs neclar de împrejurări. Manuscrisul a fost realizat, cel mai probabil, într-unul din scriptoriile active în vremea lui Neagoe Basarab, așa cum ne indică și inscripția de danie de pe ferecătură. Tetraevangelul, care a păstrat – nu pe paginile codexul, dar pe feronieria lui – numele lui Marcea postelnicul (seneschalul) și al soției sale Marga, sora lui Neagoe Basarab, a fost descoperit de Alexandru Odobescu, în anul 1860, în bogata bibliotecă a Mănăstirii Bistrița (jud. Vâlcea).

Caligrafia foarte elegantă a titlurilor și a textului celor două evanghelii amintește de cea a codicelor moldovenești din secolul al XV-lea: în frontispiciile lor găsim un tip înrudit de motive decorative bazate pe cercuri înălțuite similar celui utilizat de Gavril Uric. Aceste asemănări nu permit înscrierea manuscriselor într-o tradiție locală valahă, ci mai degrabă le plasează într-o zonă de influență a decorațiunii de carte a țării vecine.

Cuvinte-cheie: Alexandru Odobescu, Mănăstirea Bistrița, Codex, Patru Evanghelii, Marcea seneschalul, codice moldovenești, Neagoe Basarab, Mănăstirea Sucevița.

Luxury Manuscripts from the Time of Neagoe Basarab

Abstract. The luxury manuscript book, decorated with frontispieces or miniatures, was especially widespread in Moldova and less so in Wallachia, during the first quarter of the 16th century. The given study presents the Gospel (for holidays and working days throughout the year) and a Tetraevangel (Four Gospels) – two richly decorated manuscripts, belonging to the era of Neagoe Basarab. The Gospel is a gift from the voivode himself, who arrived at Sucevița Monastery through an unclear contest of circumstances. The manuscript was made, most likely, in one of the scriptoriums active in Neagoe Basarab's time, as the danie inscription on the iron indicates. The Tetraevangel, which preserved – not on the pages of the codex, but on its hardware – the name of Marcea postelnicul (the seneschal) and his wife Marga, the sister of Neagoe Basarab, was discovered by Alexandru Odobescu, in 1860, in the rich library of the Monastery Bistrita (Vâlcea county).

The very elegant calligraphy of the titles and the text of the two gospels recalls that of the 15th century Moldavian codices: in their frontispieces we find a related type of decorative motifs based on chained circles similar to that used by Gavril Uric. These similarities do not allow the inscription of the manuscripts in a local Wallachian tradition, but rather place them in an area of influence of the book decoration of the neighboring country.

Keywords: Alexandru Odobescu, Bistrita Monastery, Codex, Four-Gospels, Marcea the seneschal, Moldavian codices, Neagoe Basarab, Sucevița monastery.

În primul sfert al secolului al XVI-lea cartea manuscrisă de lux, împodobită cu frontispicii sau miniaturi, nu a fost atât de răspândită în Țara Românească precum în Moldova. Cele două manuscrise bogat decorate, aparținând epocii lui Neagoe Basarab, sunt un *Evangheliar* (pentru sărbătorile și zilele săptămânilor de peste an) și un *Tetraevanghel*. Primul din ele reprezintă un dar al însuși voievodului, ajuns printr-un concurs neclar de împrejurări tocmai la mănăstirea Sucevița, iar cel de al doilea, care a păstrat – nu pe filele codicelui, ci pe ferecătura acestuia – numele lui Marcea postelnicul și al soției sale Marga, sora lui Neagoe Basarab, a fost descoperit de Alexandru Odobescu, în anul 1860, în bogata bibliotecă a Mănăstirii Bistrița (jud. Vâlcea), alături de alte numeroase manuscrise și tipărituri de mare valoare, care au fost transferate la scurt timp după aceea Muzeului Național de Antichități din București pentru ca mai târziu, să ajungă la Muzeul de Artă Religioasă – înființat în 1931 – iar, de acolo, în anul 1949, să intre în fondurile actualului Muzeu Național de Artă al României. Evident că numărul și varietatea tematică a manuscriselor luxos decorate era cu mult mai mare. Necesitatea în cărți de cult diferite și existența în Valahia a unor scriptorii mănăstirești de tipul celui al mănăstirii Dealu și, posibil, a celui al mănăstirii Bistrița, ctitorie a boierilor Craiovești, justifică pe deplin această afirmație. Din nefericire, pierderea și – în consecință – absența în Muntenia și Oltenia a unor manuscrise similare ca valoare și calitate celor amintite mai sus nu permite o analiză paleografică bazată pe un eșantion mai vast de exemple și nu favorizează o încadrare stilistică mai pertinentă.

După cum a remarcat istoricul de artă Te-reza Sinigalia, caligrafierea foarte elegantă a titlurilor și a textului celor două evangheliare amintește de codicele moldovenești din secolul al XV-lea: în frontispiciile lor regăsim un tip înrudit de motive decorative bazate pe cercuri înălțuite, de sursă similară, chiar dacă mai puțin rafinate cromatic [1, p. 388-389]. Aceste similitudini nu permit înscrierea manuscriselor într-o tradiție valahă locală, ci mai curând le si-

tuează într-o zonă de influență a decorului de carte din țara vecină. Absența portretelor evangheliștilor în cele două cărți, este, de asemenea, o caracteristică care indică spre Moldova, unde o bună parte din manuscrise nu includeau acest tip de imagini figurative, ci se rezumau doar la frontispicii și letrine.

Trebuie accentuat și faptul că influența decorului frontispiciilor moldovenești nu se limitează doar la cartea de lux manuscrisă. O serie de lingviști și istorici au remarcat asemănarea dintre *Tetraevanghelia* [2] tipărită în 1512 de către călugărul sârb Macarie, venit în Țara Românească, și *tetraevangheliile* moldovenești din timpul lui Ștefan cel Mare, concluzia lor fiind că tiparul macarian a fost inspirat de manuscrisele lui Gavril Uric.

Referitor la sursele decorului manuscriselor moldovenești de secol XV au fost lansate mai multe presupuneri. Au fost vehiculate ipotezele unor influențe bizantine, sud-slave și chiar armene (?). Plauzibilă pare a fi ipoteza conform căreia originea motivelor decorative din frontispiciile lui Uric este sud-dunăreană, acest tip de decorație fiind frecventă în arta sârbă a Evului Mediu.

Influența lui Gavril Uric

După cum consemnează Liana Tugearu în *Miniatura și ornamentul manuscriselor din colecția de artă medievală românească a MNAR*, „decorația manuscriselor lui Gavril Uric, constă în primul rând în frontispicii, care au aspectul părții superioare a unui portal, cu deschiderea în acoladă: din vârful acestei acolade atârână un ciucure care, după unii cercetători, ar putea fi un element derivat dintr-o cheie de boltă ornamentală; în interior, câmpul frontispiciilor este decorat cu împletituri de cercuri înălțuite, suprapuse de o rețea de X-uri. Alături de aceste motive din împletituri geometrice, la frontispiciile mici ale capitolelor ajutoare apar palmete, semipalmete, inimi sau frunzulițe, toate înșiruite pe vrejuri șerpuitoare, precum și motivul „frânghiei”, din două sau trei ițe împletite. (...) Începutul fiecărei evanghelii este marcat și de câte o inițială policromă ornată, desfășurată pe

înălțimea a șase până la opt rânduri, concepută în același sistem decorativ ca și frontispiciile mari (...)” [3, p. 8].

Conform opiniei aceleiași cercetătoare, „*modul cum Gavril Uric a desenat și pictat frontispiciile și inițialele policrome cu împletituri de motive geometrice – folosite de el și anterior, în primul codice copiat în 1424, cât și în cel din 1429 – a dat naștere unor noi teme decorative, care s-au perpetuat și s-au statornicit ca modele pentru manuscrisele moldovenești până în secolul următor (...)*” [3, p. 7]. Dar aceleași teme și motive, aceeași punere în pagină se vor regăsi și în decorația manuscriselor din Țara Românească, cum putem demonstra grație amintitului *Tetraevanghel* din colecția Muzeul Național de Artă al României (inv. ms. 7/12614) realizat la comanda jupânului Marcea, mare postelnic, și jupâniței Marga.

Tetraevanghelul postelnicului Marcea

Tetraevanghelul ferecat – comandat de marele postelnic Marcea și de soția lui, jupânița Marga [4] – este scris în limba slavonă (de redacție românească) înainte de anii 1518–1519. Scriptorul și/sau miniaturistul care au realizat manuscrisul rămân necunoscuți. Hârtia manuscrisului este de producție italiană, databilă între 1472–1508 și are trei tipuri de filigran: a) ancoră cu brațe duble, înscrisă într-un cerc, având deasupra cercului o stea cu șase colțuri; b) lampă, sub forma unei candelă, atârnată cu două fire; c) litera L. După filigrane se poate aprecia că textul a fost copiat după anul 1508, folosindu-se stocuri mai vechi de hârtie. Deși este ornamentat în stilul manuscriselor moldovenești de epocă, *Tetraevanghelul* a fost atribuit de specialiști unui scriptoriu din Țara Românească. Argumentele acestei atribuirii prezumtive se bazează pe faptul că hârtia era suportul predilect al codicelor valahe, în timp ce în Moldova, manuscrisele erau copiate pe pergament. Textul *Tetraevanghelului* este caligrafiat în scriere semiuncială, pe o singură coloană, cu cerneală neagră, roșie și aurie. Numărul de rânduri pe pagină variază de la 24 la 26. Frontispiciile și inițialele sunt ornate cu cerneală roșie, albastră, verde și cu aur coloidal.

Manuscrisul are 228 de file [5] cu dimensiunile de 43 × 29 cm plus două file lipite pe copertele II și III. Copertele manuscrisului sunt ferecate în anul 1519 și au dimensiunile de 43,2 × 30,3 cm. Ferecătura este constituită din plăci de argint ciocănit, gravat, cizelat și aurit, fixate pe blaturi din lemn îmbrăcate în brocart din catifea roșie. Catifeaua este decorată cu motive vegetale stilizate, în relief, completate cu fir metalic aurit, răsucit pe miez de mătase. S-au păstrat fragmente din patru încuietori și cotorul din zale – toate – din argint aurit. În general, starea de conservare a manuscrisului este mediocră [6].

Ferecătura manuscrisului a păstrat inscripțiile slavone – pe coperta I, perimetral: † NŮŌÂÎÐĚ NŮĚ ŌÂŌÐÎÂÂÎ/ÂÂĚ ÆŌÎÂÎ ÎÂÐ×Ý ÂÂĚĚĚŮ ÎÎŇŌÂĚÎĚŮ Ě ÆŌÎÂ/ÎĚŌÂ ÂÂÎ ÎÂÐÂÂ ÂŮ ÂÎŮ ĚW ÍÝÂÎÂ / ÂÎÂÂÎÂ Ě ÂÎŇÎĚÂÂ ÂÂŇÎŮÎÂ } Â(ú) ĚÝ(ò) #ÇÊÇ, *Au făcut acest tetraevanghel jupan Marcea mare postelnic și jupanița lui, Marga, în zilele lui Io. Neagoe Voievod și ale Doamnei lui, Despina, în anul 7027 (1519); – în câmp: Â(ú)ŇĚÐ(ă) ŇÂÎ²Â Ō(ðěňò)ÂÎ, Învierea Domnului și ÎŇ ŌŇ, Iisus Hristos; – pe coperta IV: ÎVNÎÂÎ²Â ÂÎÂÎÐÎÂŌĚ, Adormirea Maicii Domnului.*

Din punct de vedere al conținutului, *Tetraevanghelul* cuprinde următoarele titluri: Capitolele Evangheliei de la Matei (ff. 2r-3r), Predoslovie la Evanghelia de la Matei (ff. 3r-5r), Evanghelia de la Matei (ff. 8r-58v), Capitolele Evangheliei de la Marcu (f. 59r-v), Predoslovie la Evanghelia de la Marcu (ff. 60r-61r), Evanghelia de la Marcu (ff. 62r-96v), Capitolele Evangheliei de la Luca (ff. 97r-98v), Predoslovie la Evanghelia de la Luca (f. 98v), Evanghelia de la Luca (ff. 100r-163v), Capitolele Evangheliei de la Ioan (f. 164r), Predoslovie la Evanghelia de la Ioan (ff. 164r-166r), Evanghelia de la Ioan (ff. 167r-213r), Învățătură despre folosirea numărului evangheliilor pentru toți anii, de unde începe și unde se sfârșește (f. 213r-v), Învățătură pentru fiecare (orice) zi, ce Evanghelie trebuie rostită, în duminicile întregului an (ff. 214r-218r), Sinaxar, cu Dumnezeu, pe douăsprezece luni (ff. 219r-224r), [Capitolele] din felurite evanghelii, de trebuință la sfinți-

rea maslului cu șapte popi; la sfințirea bisericii; la pomenirea sfinților; a mucenicilor; pentru cei bolnavi; când năvălesc dușmanii; pentru spovedanie; pentru frică (etc.) (ff. 224v-225v), Tipicul glasurilor și a Evangheliilor la Înviere, la Utre-nie și ale Apostolului și Evangheliei la Liturghie (f. 226r).

Pictura manuscrisului cuprinde patru frontispicii mari (la începutul fiecărei Evanghelii), împodobite cu motive decorative. Fiecare dintre aceste frontispicii se poate înscrie, ca formă generală, într-un dreptunghi; el este puțin mai îngust decât lățimea textului paginii și are aspectul părții superioare a unui portal, datorită faptului că este străpuns pe latura de jos de o deschidere. În afara frontispiciilor mari, manuscrisul mai cuprinde și patru frontispicii înguste de capitole, cu motive decorative. Aceste frontispicii sunt încadrabile în dreptunghiuri formate din împletirea, respectiv, a două (f. 2r, f. 164r), trei (f. 97r) sau patru ițe (f. 59r), pictate în interior. Alături de aceste motive din împletituri geometrice, „la frontispiciile mici ale capitolelor apar palmete, semipalmete, inimi sau frunzulițe, toate înșiruite pe vrejuri șerpuitoare, precum și motivul frânghiei, din două sau trei ițe împletite...” [7]. Mai există un *frontispiciu de coloană*, cu motive decorative (f. 214r): el este „încadrabil într-un dreptunghi, format din împletirea a șase ițe, desenate cu roșu-cărămiziu și pictate cu albastru și cu ocră-muștar; firele au de-a lungul lor culori diferite, după ce trec printr-un nod al împletiturii schimbându-și uneori culoarea. La capete, împletiturile se termină cu câte două volute, iar de jur împrejurul împletiturii apar stelute verzi” [7, p. 103]. Decorul paginii de început a fiecărei din cele patru evanghelii cuprinde și litere-inițiale policrome ornate, de mari dimensiuni, desfășurate pe înălțimea de la cinci până la nouă rânduri de text.

Concluziile la care putem ajunge după o detaliată analiză a frontispiciilor și inițialelor din *Tetraevangelul* postelnicului Marcea ar putea fi rezumate în felul următor: motivele geometrice prevalează asupra motivelor vegetale stilizate iar limbajul decorației policrome ornate certifică o puternică influență a motivelor mol-

dovenești, apărute cu aproape un secol în urmă, sub pana lui Gavril Uric. Grație desenului sigur și aspectului *prețios* al manuscrisului (termenul îi aparține Lianeii Tugearu!) [7, p. 105] aceste frontispicii devin similare unor sofisticate broderii sau rafinate *cloisonné*-uri.

Ferecătura din argint aurit, de o mare finețe, din nefericire nu poate fi atribuită cu certitudine unui anumit orfevru sau atelier din epocă. Lipsa unor indicații de atelier sau semne de meșter este compensată de șansa de a putea compara această ferecătură cu ferecătura *Evangheliarului* de la Mănăstirea Sucevița (nr. inv. 30, vezi *infra*) și cu ferecătură dăruită de Neagoe Basarab Mănăstirii Iviron (vezi *supra*). Similitudinile existente între cele două ferecături indică existența unui atelier de orfevrărie ce deservea curtea valahă a vremii. Mai trebuie subliniat faptul că în absența altor date referitoare la meșter sau atelier, inscripția de pe ferecătură ne oferă importante informații despre mediul artistic în care piesa a fost lucrată. Faptul că aceasta nu a fost gravată, ci este realizată prin ciocănire, asemenea întregului relief, ne indică, înainte de toate, că artistului îi era familiară limba slavonă. Modul de redactare a textului și distribuția echilibrată a literelor în spațiul rezervat inscripției confirmă acest lucru, deși este greu de stabilit dacă orfevrul era prezent la curtea voievodului valah sau doar beneficia de consilierea atentă a unui cărturar muntean. În pofida faptului că inscripția nu ne spune cărei mănăstiri a fost închinat acest codex ferecat, există, totuși, serioase motive să credem că aceasta ar fi Mănăstirea Bistrița.

Ferecătura *Tetraevangelului* este una dintre rarele mărturii scrise în care jupânul Marcea apare cu titlul de *mare postelnic*, după o lungă absență a lui din actele oficiale, interpretată de anumiți istorici drept un indiciu al morții acestuia în jurul anului 1512. Un document emis de Neagoe Basarab în 1520, păstrat doar într-o traducere românească mai târzie, confirmă faptul că la momentul redactării documentului „jupânului Marcii i s-au întâmplat despărțire de noi, de lume și dăn viața aciasta deșartă”, făcând plauzibilă dispariția acestuia imediat după

realizarea ferecăturii *Tetraevanghelului* (analiza datelor referitoare la ferecătură îi aparține Emauelei Cernea – C. C.).

O capodoperă a vechii orfevrării românești de la Mănăstirea Ivron

Un dar extrem de prețios acordat de către Neagoe Basarab mănăstirii Ivron îl prezintă coperta ferecată cu dedicație slavonă († ĀZb PABb BOΓA И I, W ÍǾǾĬǾ Ā(oe)Ā(o)ĀĀ WĒĬĀĀĬ NŮĒ TETPAEVA(н)Γ(e)Πb ĪĪĀNŌĒĒĀ Y ИБЕΠΙЕМŮ <), ce acoperă astăzi filele unui vechi evangheliar bizantin, din secolele XI-XII [8]. Tradus românește [9], textul dedicației sună în felul următor: „Eu robul lui Dumnezeu și [10] Io Neagoe Voevod am făcut acest tetraevangel pentru mănăstirea Ivirion [11]”. Realizată în interiorul intervalului de timp cuprins între anii 1512–1521, coperta evangheliarului are dimensiunile de 45 × 32 × 7 cm și este alcătuită din plăci de argint ciocănit, cizelat, ștanțat și aurit. Pe cele două fețe ale ferecăturii sunt reprezentate „Răstignirea” și „Coborârea la iad”. Se remarcă prezența celor trei clapete laterale avându-i reprezentați pe sfinții evangheliști Matei și Marcu, Luca și Ioan (imaginea celui din urmă nemaipăstrându-se [12]) și pe sfinții militari Gheorghe, Dimitrie și Teodor Tiron. În opinia cercetătorului grec Dimitris Liakos [13], ornamentația copertii prezintă afinități cu alte obiecte similare realizate de ateliere din Valahia, precum coperta ferecată a *Evangheliarului* lui Neagoe Basarab, aflat actualmente în biblioteca Mănăstirii Sucevița (vezi *infra*) și ferecătura *Tetraevanghelului* comandat de marele postelnic Marcea și de soția lui, jupânița Marga (vezi *supra*). Caracteristicile comune ale acestor trei piese de orfevrărie includ reliefurile joase, execuția stilizată a figurilor și tipul de ornamente florale influențate de arta otomană.

Un posibil dar al lui Neagoe Basarab în Moldova: *Evangheliarul* de la Sucevița

Evangheliarul lui Neagoe Basarab aflat actualmente în biblioteca Mănăstirii Sucevița (numărul de inventar 30, cota 25/1863; numărul de inventar vechi: 7,92) [14] s-a găsit o vre-

me și în custodia Muzeului Național de Istorie a României, unde a fost înregistrat cu numărul de inventar 9192. Hârtia albă, groasă și lucioasă a manuscrisului are două tipuri de filigran: inel (Briquet, III, nr. 696, anul 1506) și coroană (Briquet, III, nr. 4651, anul 1491). După filigrane se poate aprecia că textul a fost copiat după anul 1506, folosindu-se atât stocuri de hârtie de început de secol XVI, cât și stocuri mai vechi, de sfârșit de secol XV. Manuscrisul de 389 de file (cu dimensiunile de 38 × 28 cm) este constituit din 48 de caiete a câte 8 file, la care se adaugă primul caiet, care are doar 5 file. Textul *Evangheliarului* este caligrafiat în scriere semiuncială, pe o singură coloană cu 20 de rânduri pe pagină. Cerneala folosită este neagră, dar titlurile și inițialele sunt acoperite cu aur coloidal sau chinovar, iar câteva inițiale – cu culoare albastră. Frontispiciile – bogat împodobite cu împletituri, cercuri îmbinate cu vrejuri și animale stilizate – sunt, de asemenea, viu colorate și ornate cu aur (vezi: f. 2r și f. 329v).

Scris de către un caligraf necunoscut într-o limbă slavonă de redacție românească, *Evangheliarul* cuprinde următoarele titluri: *Sfânta Evanghelie de la Ioan în sfânta și marea duminică a Paștelui* (f. 2r – 329r), *Sinaxar cu Dumnezeu pe 12 luni* (f. 329v – 378r), *Evanghelii diferite pentru orice trebuință* (f. 378r – 379v), *Stâlpii: indicații privind evangheliile și tipicul bisericesc* (f. 380r), filele 1 și 381 sunt albe. Tot textul manuscrisului este împărțit pe zile, în ordine liturgică, *pentru duminicile, sărbătorile și zilele săptămânilor de peste an*.

Scoarțele de lemn ale cărții sunt îmbrăcate în piele ștanțată și imprimată cu aur, în a cărei decor prevalează motivele geometrice, vegetale și zoomorfe.

Ferecătura este din argint aurit și a păstrat inscripțiile slavone: pe coperta I avem imaginea *Învierii* – în varianta-i ortodoxă de *Coborâre a lui Hristos în iad* – însoțită de inscripția Ā(ú)NĒĒ(úñǾ)ĪĬĀ Ō(ǿñò)ĀĬ (rom. *Învierea Domnului*); deasupra acestei inscripții putem citi textul daniei voievodului român: NĪP ŌĀŌĒĬĀ(ǾǾf)Ā(ǾǾ)Ē²Ā NŮŌĀĬĒĒ²W ÍYĀĬĀ ĀĬĀĬĀĀ² Ā(ĩñĩǾ)ĪŮ (rom. *Acest Tetraevan-*

ghel a fost făcut (=comandat) de Io(an) Neagoe Voievod și Domn); pe coperta IV avem reprezentată scena *Adormirii Maicii Domnului* însoțită de inscripția corespunzătoare, prezentată în limba greacă: **Η ΚΟΙΜΗCΙC ΤΗC Θ(Ε)ΟΤΟ ΚΟΥ** (rom. *Adormirea Maicii Domnului*).

Tranșele volumului sunt ornamentate cu circumferințe albastre în care sunt înscrise – cu roșu, în limba slavonă – numele evangheliștilor: *Matei, Marcu, Luca, Ioan*.

În general, *Evangheliarul* este bine păstrat: doar ferecătura este puțin distrusă la cotor iar de la cele două încuietori au rămas numai butonii de susținere.

Manuscrisul a fost realizat, cel mai probabil, într-una din scriptoriile active în vremea lui Neagoe Basarab, așa cum ne indică și inscripția de danie de pe ferecătură. Prezența unui dar al voievodului Țării Românești în Moldova a suscitat de-a lungul timpului imaginația istoricilor, care au oscilat în a considera piesa drept pradă de război a Movileștilor, ori un posibil dar al lui Neagoe Basarab către Mănăstirea Moldovița. Cea de-a doua ipoteză se sprijină pe faptul că voievodul muntean dăruise aceleiași mănăstiri și o familie de robi țigani, danie întărită în 1522 și printr-un hrisov al viitorului său ginere, Ștefăniță Vodă [15, p. 193]. Faptul că piesa se păstrează astăzi la Mănăstirea Sucevița nu trebuie să ne surprindă, cunoscut fiind faptul că aici au fost transferate și depozitate de-a lungul timpului piese din tezaurele unor celebre mănăstiri bucovinene cum ar fi cele de la Solca, de la Bogdana din Rădăuți și chiar de la Moldovița.

Ferecătura manuscrisului poate fi asociată cu alte două ferecături păstrate din aceeași epocă: celei donate de domnitor Mănăstirii Ivron (vezi *supra*) și celei ce acoperă *Tetraevanghelul* postelnicului Marcea (vezi *supra*). Or, toate trei au în comun compoziția scenelor și numeroase detalii stilistice și de execuție, evidențiind astfel existența unui centru de prelucrare a metalelor prețioase de înaltă ținută artistică, aflat în strânsă legătură cu voievodul Neagoe Basarab și curtea valahă a epocii.

Referințe bibliografice:

1. Sinigalia, Tereza. *Miniatura din Țara Românească în secolele XVI-XVII*, în *Arta din România: din preistorie în contemporaneitate*, Vol. I, București-Cluj, 2018, p. 388-389.

2. Un exemplar de lux din această *Tetraevanghelie*, tipărită în 1512 pe pergament (celelalte exemplare fiind pe hârtie) și colorată de mână, se păstrează în colecția Muzeului Național de Artă al României, respectiv Tp 1 MNAR.

3. Tugearu, Liana. *Miniatura și ornamentul manuscriselor din colecția de artă medievală românească a MNAR*, Vol. II, București, 2006, p. 8.

4. Vezi bibliografia în care este citat *Tetraevanghelul*: Odobescu, Alexandru. *Despre unele manuscrise și cărți tipărite aflate în Mănăstirea Bistrița*. În: *Revista Română pentru Științe, Litere și Arte*, Vol. I, București, 1861, p. 703-742, f. 17r, nr. 21; Brun, Jules. *L'art religieux au Musée de Bucarest*, București, 1902, p. 11, nr. 4; Tocilescu, Grigore. *Catalogul Muzeului Național de Antichități*, București, 1906, p. 143, nr. 3; Brătulescu, Victor. *Miniaturi și manuscrise din Muzeul de Artă Religioasă*, București, 1939, p. 79-85; Vătășianu, Virgil. *Istoria artei feudale în țările române*, Vol. I, București, 1959, p. 894-895, 913, fig. 856, 877; Nicolescu, Corina. *Argintăria laică și religioasă în țările române*, București, 1968, p. 41, 277-279 (cat. 330), p. 354; Tugearu, Liana. op. cit., p. 99-109.

5. Numerotarea originală a filelor este cu slovoci-fre, pe caiete: o filă independentă, nenumerotată (f. 1); un caiet de șase file nenumerotat (ff. 2-7); șase caiete de opt file (ff. 8-55), primul numerotat numai la sfârșit; un caiet de 6 file (ff. 56-61), numerotat numai la început; patru caiete de opt file (ff. 62-93); un caiet de șase file (ff. 94-99); 16 caiete de opt file (ff. 100-228); numerotare târzie pe file, cu cifre arabe scrise cu creionul; file nescrise: 1r-v, 5v, 6r-7v, 61v, 99r-v, 166v, 218v, 226v, 227r-228v; Vezi: Tugearu, Liana. op. cit. p. 99.

6. Conform descrierii Liane Tugearu: filele lipite pe copertele II și III prezintă rupturi și îndoituri; primele și ultimele file sunt mai deteriorate decât restul cărții și cu pete de murdărie pe margini; filele desprinse sunt 1, 94, 99, 116, 123, 124 și 131 (parțial), 132, 140 și 147-149 (parțial), 154-156 (parțial), 221- 228, (desprinse trei sferturi și foarte deteriorate pe margini, cu îndoituri și lacune); toate filele desprinse au îndoituri și mici rupturi pe margini; colțul din dreapta jos, la toate filele, este mai mult sau mai puțin deteriorat, ros, fisurat sau lacunar; pe multe file apar pete galbene pe marginea de jos sau pe cea laterală, mai rar și pe cea de sus; pe alocuri se observă pete de ceară; rupturi la ff. 45,

129, 138, 169; lacune la: f. I (mai scurtă), f. 38 (pe latura de jos), f. 57 (lângă cotor, jos), f. 76 și ff. 94-96 (în colțul din dreapta, jos), f. 167 (tot colțul din dreapta lipsă), f. 201 (pe marginea din dreapta), f. 214 (pe marginile de jos și de sus), f. 221 (jumătate din marginea dreaptă); ff. 97 și 107 sunt adăugate de la origine, prin lipire de o fâșie îngustă de cca. 1 cm, păstrată de-a lungul cotorului, din filele inițiale, care au fost tăiate, probabil din cauza unor greșeli din text. Copertele au catifeaua ușor roasă, iar plăcile ferecăturii sunt în stare relativ bună, cu mici deteriorări: coperta I are colțul din dreapta sus îndoit iar coperta a IV-a (parțial desprinsă de pe scoarța de lemn!) pe cel din stânga jos, rupt. Câteva zale sunt lipsă la cotor; încuietorile lipsesc, din ele păstrându-se pe copertele I și II doar câte patru mici fragmente, prin care ele se fixau de aceste coperte; Vezi: Tugearu, Liana. op. cit. p. 99-100.

7. Tugearu, Liana. Op. cit., p. 8.

8. Din lipsă de informații, nu se poate preciza în ce măsura coperta a fost comandată de către Neagoe Basarab special pentru acest vechi manuscris bizantin.

9. Transcrierea și traducerea textului îi aparține Ruxandrei Lambru.

10. Acest și nu este redundant, prezentarea donatorului trebuie interpretată ca „robul lui Dumnezeu și unsul lui Dumnezeu” Neagoe Voevod, Iw fiind un titlu diplomatic, prescurtare paleografică a grecescului Ιωάννης.

11. Din forma casuală Ivercem putem reconstitui aici nominativul Iverta, care trimite la înfățișarea sonoră originală, în limba georgiană, a numelui mănăstirii athonite.

12. Clapeta cu portretul Sfântului Ioan a fost immortalizată de artistul-fotograf Charles Martel (1878-1922), operator al armatei franceze, în timpul vizitei sale la Muntele Athos în 1918 alături de bizantinistul

Gabriel Millet. www.pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/APGRKMC9405 accesat la 03.08.2022. (notă de Iuliana Dumitrașcu)

13. Liakos, Dimitris. *Η δωροδοσία στις μονές του Αγίου Όρους τον 15ο και 16ο αιώνα. Το τεκμήριο της μεταλλοτεχνίας (I dorodosía stis monés tou Agíou Órous ton 15o kai ton 16o ai. To tekmírio tis metallo-technías)*. În: *Το Άγιον Όρος στον 15ο και 16ο αιώνα*. Thessalonike: Praktiká Synedríou, 2012, p. 318-319; idem, Byzantine and Post-Byzantine Athonite Dedicatory Inscriptions in Historical and Archaeological Context. În: *Texts/Inscriptions/Images-Art Readings*, 2016 (eds. E. Moutafov, J. Erdeljan), Sofia, 2017, p. 169.

14. Vezi bibliografia în care este citat evangheliarul: Melchisedec, episcopul Romanului, *Notițe istorice și arheologice adunate de la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova*. București, 1885, p. 52, nr. 3; Dimitrie, Dan. *Mănăstirea Sucevița*, București, 1923, p. 61-62, nr. 3; Tafrali, Oreste. *Le Monastère de Sucevita: architecture, peinture, trésor*. Iași, 1933, p. 8; Brătulescu, Victor. *Miniaturi și manuscrise din Muzeul de Artă Religioasă*, București, 1939, p. 60, nr. 18; Năsturel, Petre Ș. *Neagoe Basarab și Mănăstirea Moldovița*. În: *Monumente și muzee*. Buletinul Comisiei Științifice a Muzeelor și Monumentelor Istorice și Artistice, I, 1958, p. 253-255; Vătășianu, Virgil. op. cit., p. 895, il. 857; Nicolescu, Corina. op. cit., p. 277-278; Musicescu, Maria Ana; Berza, Mihai. *Mănăstirea Sucevița*, București, 1958, p. 178-179, fig. 144-145; Ioan Zugrav. *Un evangheliar de la Neagoe Basarab la mănăstirea Sucevița*. În: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, anul XLIII, 1967, nr. 7-8, p. 511-517; Mitric, Olimpia. *Catalogul manuscriselor slavo-române din Biblioteca Mănăstirii Sucevița*. Iași, 2018, p. 158-159, nr. 37, fig. 152-158.

15. *DIR*, A, XVI, Vol. I, p. 193, nr. 170.

BIODETERIORAREA PICTURII MURALE DE LA BISERICA ADORMIREA MAICII DOMNULUI, CĂUȘENI, REPUBLICA MOLDOVA

Nicoleta VORNICU

Dr. hab. în arte vizuale, Director, Centrul Metropolitan de Cercetări T.A.B.O.R, Iași România. Expert al Ministerului Culturii România, domeniiile patrimoniu mobil și monumente.

Domenii de preocupare: Cercetare/patrimoniul cultural mobil și imobil / expertizare/inventariere/evaluare/conservare/autentificare etc.

Cărți publicate: *Forgery of art objects and role and medical sciences in forensic, Art and "Poisons" from colors*, Germany: LAMBERT Academic Publishing, 2021, 120 p.; *Investigarea științifică în autentificarea și conservarea monumentelor din piatră*, Iași: Doxologia, 2014, 270 p.; *Instrumental methods in the authentication of cultural heritage*, Germany: LAMBERT Academic Publishing, 2014, 97 p.; *Tehnici moderne în cercetarea obiectelor de metal din patrimoniu eclezial*, Iași: Doxologia, 2012, 253 p.; *Dezvoltarea tehnicilor analitice pentru studierea compoziției degradării patrimoniului cultural* (în colaborare cu Bibire, Cristina; Geba, Maria; Diaconescu Rodica), Iași: Doxologia, 2011, 285 p.; *Tehnici de măsurare și evaluare a destrucțiilor și proceselor de degradare determinate de factori de mediu asupra obiectelor de patrimoniu*, Iași: Doxologia, 2010, 210 p.; *Cercetări privind mecanismele de deteriorare la obiectele de patrimoniu cu suport papetar și lemn*, Iași: Trinitas, 2009, p. 285; *Places of the spirit*, CERMI, 2009, 285 p.; *Cercetări privind obținerea de noi derivați cu acțiune fungicida utilizați în conservarea obiectelor de patrimoniu*, Iași: Trinitas, 2007, 325 p.; *Studiul procesului de degradare a culturilor bacteriene cu compuși chimici*, Iași: Trinitas, 2007, 310 p.; *Metode biochimice și chimice utilizate în conservarea obiectelor de artă*, Iași: Trinitas, 2005, 275 p.; *Metode de investigare științifică a operelor de artă*, Iași: Trinitas, 2004, 255 p.; *Biodeteriorarea operelor de artă* (în colaborare cu Bibire, Cristina), Iași: Trinitas, 2002, 302 p. ș.a.

Biodeteriorarea picturii murale de la Biserica „Adormirea Maicii Domnului”,

Căușeni, Republica Moldova

Rezumat. Lucrarea prezintă complexitatea evaluării stării de degradare la pictura murală din interiorul Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” din Căușeni și necesitatea unei abordări multidisciplinare a cercetării, pentru a obține o imagine cât mai clară a stării de conservare. Microorganismele identificate, care s-au dezvoltat la suprafața sau în profunzimea straturilor pictural, sunt bacteriile și fungii. Tipul de microorganism predominant depinde de compoziția chimică a substratului, temperatură și umiditate, factori care pot potența dezvoltarea acestora. Microorganismele produc în timp modificări de natură chimică astfel încât suprafața afectată își pierde integritatea prin modificările de coeziune și au loc modificări cromatice (modificări estetice). Astfel hifele fungice/actinomicetele pătrund prin fisuri determinând lărgirea acestora. Atât distribuția numerică cât și apartenența taxonomică a biodeteriogenilor pe frescele din interiorul bisericii de la Căușeni sunt diferite în funcție de nutrienții disponibili (fungi *Aspergillus niger*, *Fusarium* sp., *Penicillium*, bacterii *Actinomyces* sp.).

Cuvinte-cheie: biodeteriogeni, frescă, conservare, degradări, OM/SEM.

Biodeterioration of the Mural Painting from the “Adormirea Maicii Domnului” Church,

Căușeni City, Republic of Moldova

Abstract. The paper presents the complexity of assessing the state of degradation of the mural painting inside the church of the Assumption in Căușeni and the need for a multidisciplinary approach to research, in order to obtain a clear picture of the state of conservation. The identified microorganisms, which have developed on the surface or in the depth of the pictorial layer, are bacteria and fungi. The predominant type of microorganism depends on the chemical composition of the substrate, temperature and humidity, factors that enhance their development. Microorganisms produce chemical changes over time so that the affected surface loses its integrity through cohesive changes and chromatic changes (aesthetic changes) take place. Thus the fungal hyphae/actinomycetes penetrate through cracks causing them to widen. Both the numerical distribution and the taxonomic affiliation of biodeteriogens on the frescoes inside the church in Căușeni are different depending on the available nutrients (*Aspergillus niger*, *Fusarium* sp., *Penicillium* and *Actinomyces* sp. bacteria).

Keywords: biodeteriogens, fresco, conservation, degradation, OM/SEM.

Fig. 1 Biserica „Adormirea Maicii Domnului”, Căușeni, Republica Moldova.

1. Introducere

Biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Căușeni, Republica Moldova a fost construită în secolele XVII-XVIII prin grija domnitorul Moldovei Grigore Callimachi și mitropolitului Daniil al Proilaviei. Este un monument unic în spațiul est-carpatic prin amplasarea sa sub nivelul solului, datorită faptului că localitatea Căușeni făcea parte atunci din raiaua Bugeacului, fiind așadar condusă după legea otomană care impunea ca bisericile să nu depășească anumite dimensiuni, se pedepsea cu moartea ridicarea oricărui lăcaș mai înalt decât un oștean pe cal, de aici și aspectul exterior atipic pentru o biserică.

Deasupra intrării în biserică se află pisană – o lespede de piatră, scrisă în limba greacă, mărturie din perioada când biserică era supusă canonic Constantinopolului.

Interiorul bisericii este pictat în întregime, frescele sunt semnate de trei zugrăvi de la Hurez: „Stanciul, Radu și Voicul, la anul 1763”. Pictura este lucrată pe mai multe registre: registrul unu este decorat cu ornamente, registrul doi înfățișează sfinți în picioare, iar registrul trei

este reprezentat prin medalioane cu sfinți. Registrele sunt despărțite prin fâșii ornamentate cu motive caracteristice artei bizantine. Tabloul votiv îi înfățișează pe domnitorii moldoveni Nicolae și Constantin Mavrocordat, Grigore Alexandru Ghica și Grigore Callimachi purtând în mână biserică alături de Mitropolitul Daniil. Catapeteasma bisericii este zidită din piatră. [2]

2. Biodeteriogeni și efectele lor asupra picturii murale

Biodeteriorarea picturilor murale se datorează în general atât factorilor biotici cât și abiotici dintre care cel mai distructiv este umiditatea de infiltrație sau de condens și se recunoaște prin modificarea aspectului original al picturii. Efectele biodeteriorării sunt specifice pentru fiecare categorie de microbiodeteriogen dar depind și de natura și calitatea materialelor din suport și din stratul pictural.

La biserică de piatră din Căușeni echipa de restauratori, coordonată de prof. univ., dr. Carmen Solomonea, au constatat *in situ*, prin examinarea directă a picturii murale degradări

Fig. 2 Pisania

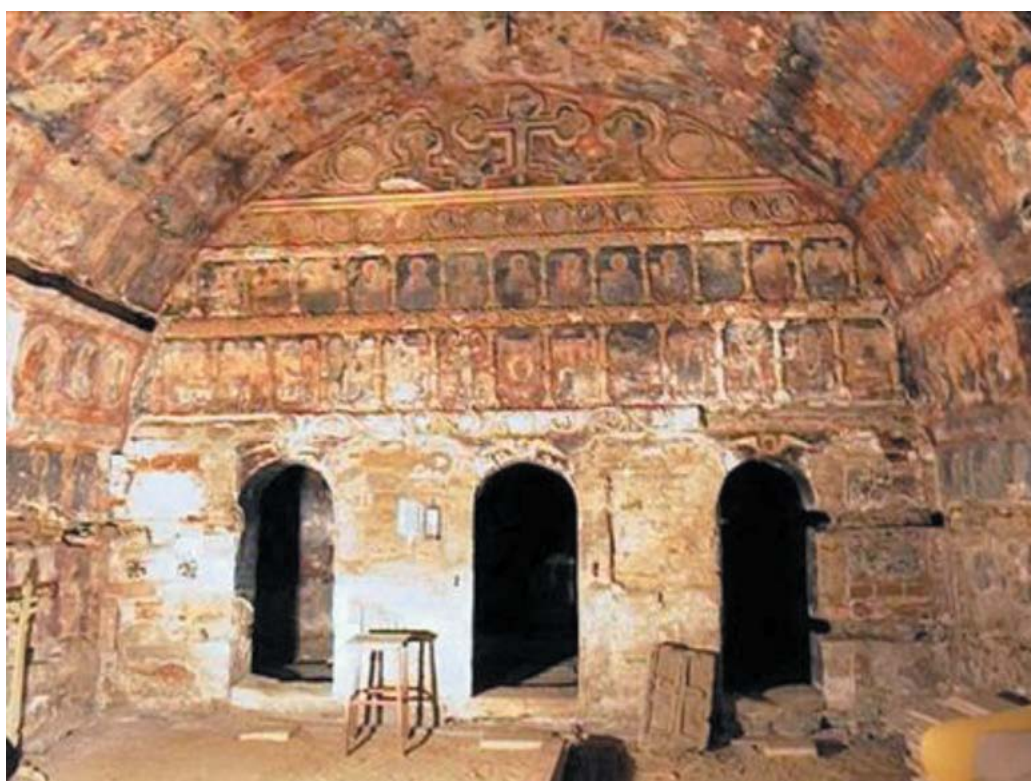

Fig. 3 Iconostas din piatră zidită [1].

pe suprafețe mari la nivelul altarului, naosului și pronaosului, care sub aspect vizual suspectau prezența unui atac biologic. Aceste suprafețe au fost fotografiate pentru ca să se înregistreze starea de conservare a frescei din zonele indicator de unde au fost prelevate probele aduse la laborator pentru validarea prezenței biodeteriogeni-

lor. Prelevarea probelor de pe pictura murală a fost realizată prin rularea unui recoltor medical umezit în apă distilată sterilă și au fost prelucrate micologic în 18 ore de la momentul recoltării prin metode specifice. [3] Utilizând tehnici de microscopie optică și electronică au fost identificați taxonomic biodeteriogeni.

Fig. 3 Proba 1. Pronaos, parte vestică, registrul de la baza peretelui, portret sfântă.

Fig. 4 Proba 2. Pronaos, parte nordică, registrul de la baza peretelui, tablou votiv, fondul scenei.

Fig. 5 Proba 3. Pronaos, parte sudică, registrul de la baza peretelui, tablou votiv, veșmânt

Fig. 6 Proba 4. Naos, parte nordică, registrul de la baza peretelui, fondul albastru al scenei.

3. Concluzii

Biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Căușeni s-a confruntat o perioadă îndelungată cu umiditatea de infiltrare datorată unor deteriorări la nivelul acoperișului care a cauzat degradări semnificative la pictură murală.

În proba 1 prelevată din pronaos, parte vestică, registrul de la baza peretelui, portret sfântă, s-au identificat specii de bacterii și fungi din genul *Actinomyces* sp. Respectiv *Fusarium* sp. Aceleași specii s-au identificat și la nivelul altarului (proba 6), partea estică, registrul cu Sf. Ierarhi de la baza peretelui, veșmânt gri, unde mai apare și *Penicillium* sp. S-au identificat diferite faze de colonizare a stratului pictural cu

Aspergillus niger la nivelul pronaos, parte nordică, registrul de la baza peretelui, tablou votiv, fondul scenei (proba 2), naos, parte nordică, registrul de la baza peretelui, fondul albastru al scenei (proba 4) și naos, parte sudică, registrul de la baza peretelui, scena Deisis, veșmânt albastru (proba 5).

În proba prelevată din pronaos, parte sudică, registrul de la baza peretelui, tablou votiv, veșmânt s-a identificat prezența *Actinomyces* sp (bacterie filamentoasă) și fungilor *Fusarium* sp. care participă la procesul de descompunere a stratului pictural.

Decolorarea stratului pictural pe suprafețele anterior colonizate de fungi se datorează

Fig. 7 Proba 5. Naos, parte sudică, registrul de la baza peretelui, scena Deisis, veșmânt albastru.

Fig. 8 Proba 6. Altar, parte estică, registrul cu Sf. Ierarhi de la baza peretelui, veșmânt gri.

acizilor organici rezultați din metabolismul acestor microorganisme care determină modificarea în sensul scăderii pH și astfel se modifică nuanța pigmentului original. Aceste forme de degradare s-au observat în zonele cercetate din naos, pronas și în altar, fiind însoțite de pierderea coeziunii și apariția pulverulenței datorate în parte pătrunderii hifelor prin fisuri și crăpături sub stratul pictural. De asemenea hifele ca structuri tipice ale fungilor penetrează și suprafețele poroase (mortar, calcar) pe care le colonizează producând fragilizarea acestor structuri prin descompunere chimică.

La alegerea biocidului în vederea realizării tratamentului de asepticizare s-au realizat bioteste pe stratul pictural in situ cu Biotin R 5% și Sin-

tosept QR %, suprafețele pe care s-au efectuat bioteste au fost supuse monitorizării din punct de vedere al aspectului estetic precum și al conținutului de microorganisme. Biocidarea se face prin pensulare, comprese sau prin pulverizare în funcție de stabilitatea stratului pictural.

Referințe bibliografice:

1. https://www.wikiwand.com/ro/Biserica_Adormirea_Maicii_Domnului_din_Căușeni
2. Ciobanu, Constantin. *Biserica Adormirea Maicii Domnului din Căușeni*. Chișinău: Știința, 1997, 162 p.
3. Nugari, P.M.; Realini, M.; Roccardi, A. *Contamination of mural paintings by indoor airborne fungal spores*. In: *Aerobiologia*, 1993, 9, 131-139.
4. Vornicu, Nicoleta; Bibire, Cristina. *Biodeteriorarea operelor de artă*. Iași: Trinitas, 2002, 282 p.

APORTUL LUI FRANCISCO CORBETTA LA EVOLUȚIA CHITAREI BAROCE

Doctorand al Școlii Doctorale Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova, director artistic și prim-dirijor al Orchestrei Simfonice a Filarmonicii Naționale „S. Lunchevici”. Domeniul de preocupare: istoria chitarei clasice moderne. Autor de articole științifice dedicate diferitor aspecte ale evoluției chitarei clasice moderne.

Mihail AGAFIȚA

Aportul lui Francisco Corbetta la evoluția chitarei baroce

Rezumat. În Italia din perioada barocului chitara a devenit una dintre cele mai des folosite instrumente muzicale, fiind pe deplin încadrată în contextul social și cultural – carnaval, pastorală sau bal mascat. Apare o pliadă de muzicieni – interpreți și compozitori, care au contribuit considerabil la evoluția chitarei în spațiul european. Articolul dat are drept scop determinarea rolului chitaristului, profesorului și compozitorului din sec. al XVII-lea de origine italiană Francesco Corbetta în răspândirea chitarei cu cinci coarde în Franța, Anglia, Țările de Jos. Pe lângă activitatea pedagogică și interpretativă prodigioasă desfășurată în curtea regelui Angliei, Charles al II-lea sau regelui Franței, Louis al XIV-lea, F. Corbetta a elaborat manualele de chitară editate în diferite orașe ale Europei: *De gli scherzi armonici* (1639, Bologna); *Varii capricii per la ghittara spagnuola* (1643, Milano); *Varii scherzi di sonate* (1648, Bruxelles), *La guitarre royale* (1671, Paris). F. Corbetta a fost inventatorul unui stil distinctiv bazat pe imbinarea scriiturii acordice cu cea melodică, prin aceasta contribuind la afirmarea stilului omofon-armonic în muzica europeană. Sub aspect genuistic compozitorul pune în centrul repertoriului său suita de dansuri de curte de origini diferite: alemanda, curanta, giga, ciaccona, passacaglia ș.a.

Cuvinte-cheie: chitară cu cinci coarde, baroc, Francesco Corbetta, chitarra battente.

Francisco Corbetta's Contribution to the Evolution of the Baroque Guitar

Abstract. In Italy from the Baroque period, the guitar became one of the most frequently used musical instruments, being fully integrated into the social and cultural context – carnival, pastoral or masquerade. Here appears a plea of musicians – performers and composers, who have significantly contributed to the evolution of the guitar in the European space. The purpose of this article is to determine the role of guitarist, teacher and composer of the 17th century of Italian origin Francesco Corbetta who had an important role in the spread of the five-string guitar in various European countries – France, England, the Netherlands. In addition to the prodigious pedagogical and interpretative activity carried out in the court of the King of England, Charles II, or the King of France, Louis XIV, F. Corbetta elaborated the guitar manuals published in different European cities: *De gli scherzi armonici* (1639, Bologna); *Varii capricii per la ghittara spagnuola* (1643, Milano); *Varii scherzi di sonate* (1648, Brussels), *La guitarre royale* (1671, Paris). F. Corbetta was the inventor of a distinctive style based on combining the chords writing with the melodic one, thereby contributing to the affirmation of the homophonic-harmonic style in European music, placing at the center of his repertoire the suite of court dances of different origins: allemande, courante, gigue, ciaccona, passacaglia and others.

Keywords: five string guitar, Baroque, Francesco Corbetta, chitarra battente.

În perioada barocului în Italia, la fel ca și în alte țări europene, chitara devine una dintre cele mai des folosite instrumente [1, p. 172], fiind pe larg utilizată pentru acompaniament al cântului sau dansului. Dacă vom încerca să indentificăm tipul de chitară utilizat în Italia pe parcursul sec. al XVII-lea, precizăm, că începând cu anul 1650 predomină *chitarra battente*. Este o varietate a instrumentului cu cinci coarde metalice duble [2, p. 218]. Corzile metalice duble asigurau o sonoritate amplă, tare, care permitea folosirea instrumentului în aer liber. Această varietate a instrumentului își va păstra valoarea sa până în secolul al XVIII-lea, când chitariștii încep să renunțe la folosirea coardelor duble deoarece era destul de greu de găsit coarde cu caracteristici identice. În ceea ce privește stilurile de interpretare chitaristică în perioada vizată predomină două tipuri: stilul ciupit (sau *punteado*) și stilul lovit (*rasgueado*).

În cultura muzicală italiană de epocă, interpretarea chitaristică se încadrează pe deplin în contextul social și cultural. După cum relatează interpretul la chitară barocă și cercetătorul din Regatul de Jos, Lex Eisenhardt, acestui instrument îi aparținea un rol important, „în cultura muzicală mai largă – carnaval, pastorală, bal mascat – colorată cu imaginile *commedia dell'arte* și condimentate cu critică socială” [1, p. 172].

După cum relatează L. Eisenhardt, interpretarea chitaristică din perioada vizată se baza pe „abordarea intuitivă, nonintelectuală în contrast cu manierismul stilului tipic madrigalului de la sfârșitul sec. al XVII-lea. sau cu precizia de notație a ornamenticii melodice folosite de compozitori precum Giulio Caccini sau Sigismondo d'India” [1, p. 172].

Sub aspect evolutiv-stilistic, Italia sec. al XVII-lea era o scenă perfectă pentru inovațiile legate de monodia vocală nouă și operă [1, p. 172]; teză confirmată prin faptul, că mai mulți compozitori renumiți de epocă aveau colecțiile ariilor strofice simple cu folosirea *Alfabeto*. Deși „în acest repertoriu existau exemple numeroase ale „ciocnirilor” armonice problematice, unii compozitorii oferind acompaniamentul scris cu *Alfa-*

beto în concordanță cu melodia și linia basului” [1, p. 172]. Acceptarea largă a acompaniamentului acordic la chitară reflectă probabil schimbarea gusturilor publicului în perioada vizată: concomitent, după cum afirmă L. Eisenhardt, „s-ar putea chiar face o ipoteză că marea popularitate a chitarei a modelat într-o oarecare măsură preferințele muzicale ale publicului larg” [1, p. 172].

Genurile vocale italiene ale timpului se bazau pe melodiile expresive și bine conturate, fiind susținute de un fundal armonic. Acompaniamentul pieselor noi „lăsa mai mult spațiu pentru succesiunile acordice mai puțin obișnuite, mai ales din cauza lipsei unei teorii bine puse la punct” – afirmă același autor [1, p. 172].

În repertoriul chitaristic din perioada vizată (de exemplu, variațiunile sau piesele pe baza ostinato), regulile vechi ale polifoniei vocale n-au mai fost relevante în comparație cu perioada precedentă. Aspectul armonic vine în prim-plan și se tratează foarte liber în cadrul repertoriului pentru chitară solo începând cu anul 1630, iar în sec. al XVIII-le devine o normă stilistică. În plus, chitara a adus muzica exotică sau străină în casele oamenilor, precum și o mare varietate de genuri naționale (de exemplu, cicaona din Spania bazată pe stilul lovit sau curanta franceză (în stil ciupit) [1, p. 172].

Una dintre cele mai renumite personalități care aparțin școlii italiene pe de o parte, dar concomitent aparțin diferitor școli europene de chitară, a fost Francisco Corbetta (cca. 1620–1681). Cariera europeană a muzicianului provoacă unele neclarități în atribuirea apartenenței lui la o anumită școală națională. De exemplu, în cartea lui C. Andrei informațiile privind acest autor sunt plasate în compartimentul dedicat chitarei baroce din Franța (vezi 3.3. *Franța, compozitorii și lucrările lor*) în timp ce în alte surse se afirmă că este un chitarist și compozitor italian, drept exemplu poate servi cartea lui J. Tyler și P. Sparks, unde compartimentul dedicat lui F. Corbetta este inclus în capitolul intitulat *Italy: the creation of repertory (Italia: crearea repertoriului)* [2, p. 60].

Ambele abordări își au dreptul la existență, deoarece activând în diferite țări muzicienii ita-

lieni deveneau cei mai de seamă reprezentanți ai diferitelor țări europene promovând tradițiile școlii italiene de interpretare și compoziție pe plan european. Adăugăm, între paranteze, că după cum relatează M. Hall, mulți dintre interpreții și compozitorii angajați la curțile nordice, care au jucat roluri principale în dezvoltarea stilului omofon-armonic, erau italieni provenienți din Roma, Napoli, alte regiuni sudice ale țării [4, p. 37-38].

Întrădevăr, cariera lui F. Corbetta ca muzician a fost legată cu diferite țări, precum Italia, Franța, Anglia, Țările de Jos. Fiind un posesor al unei școli chitaristice renumite din Bologna, activează acolo în calitate de profesor de chitară și ulterior (până în anul 1643) lucrează pe lângă curtea ducelui de Mantua. Începând cu anul 1648, capătă protecția arhiducelui d'Autriche. În anul 1654 este chemat de Louis al XIV-lea la curtea Franței. La Paris F. Corbetta lucrează împreună cu Jean-Baptiste Lully realizând un balet de curte, prin aceasta atragând interesul aristocrației franceze față de chitară. O perioadă relativ scurtă (1662–1671) activează la curtea regelui Angliei. Dacă ne vom adresa la perioada când muzicianul s-a stabilit în Anglia, trebuie de menționat, că chitara a avut o mare popularitate în perioada respectivă și F. Corbetta avea mai mulți elevi din rândurile nobilimii locale. Colecția lui cu titlul *La guitarre royatte* editată în anul 1671 a fost dedicată lui Charles al Doilea, regele Angliei, un chitarist amator și un mare entuziast al instrumentului [5, p. 834].

Totodată au avut loc și niște probleme în cariera muzicianului în spațiul muzical englez. Astfel, în articolul din enciclopedia britanică *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* se scrie despre un oarecare dezgust față de instrument confirmat de unii autori. Menționând două tipuri de interpretare (stilul ciupit și stilul lovit) autorul crede că lipsa succesului binemeritat al lui F. Corbetta în Anglia se explică prin complexitatea muzicii lui în comparație cu stilul mai primitiv practicat printre melomanii englezi din perioada respectivă [5, p. 834].

F. Corbetta a lucrat și în Olanda, contribuind la creșterea interesului față de instrument

pe teritoriile Țărilor de Jos. În articolul citat mai sus se relatează: „Prezența lui F. Corbetta este atestată de culegerea intitulată *Varii scherzi di sonate per la chitara spagnola* publicată la Bruxelles în 1648. Interesul generat de Corbetta a fost menținut până la sfârșitul secolului al XVII-lea, deși sursele naționale urmează să apară abia în secolul următor” [5, p. 834].

Prin aceasta putem trage o concluzie privind influența deosebită a lui F. Corbetta asupra evoluției chitarei în spațiul european. Chitaristul a fost considerat unul dintre cei mai mari virtuozii ai timpului, fapt confirmat printr-o apreciere oferită de către Gaspar Sanz, care în partea introductivă a manualului său *Instruccion de musica* printată în 1674 îl caracterizează ca „el mejor de todo” ceea ce înseamnă „cel mai bun din toți”.

Ca și alți colegi de breaslă din perioada barocului, F. Corbetta a scris o serie de cărți, care reflectă pe deplin practica interpretativă și compozițională a timpului. Conform opiniei reputatului C. Andrei, „cele cinci cărți de chitară ale sale reflectă evoluția stilului în sec. al XVII-lea. Primele două sunt publicate în Italia, între anii 1639–1648 și sunt destinate chitarei spaniole. Ultimele două, editate la Paris, realizează o fuziune între stilul lovit și o scriitură melodică tradițională. Intitulate *La guitarre royalle*, ele sunt dedicate regelui Angliei și regelui Franței, Louis al XIV-lea” [3, p. 74].

În articolul lui M. Hall unde găsim informații detaliate privind moștenirea compozițională și metodică al lui F. Corbetta sunt nominalizate 5 lucrări. Le vom introduce în ordinea cronologică: *De gli scherzi armonici* editată în 1639 la Bologna (editura Giacomo Monti și Carlo Zennero); *Varii capricii per la ghittara spagnuola* publicat la Milano în anul 1643; *Varii scherzi di sonate* care apare la Bruxelles în 1648. Ultima lucrare apare în același an ca o ediție de piraterie. Urmează *La guitarre royale* publicată în 1671 de editura Hierosme Bonneuil din Paris. Lucrarea dată a fost reeditată la aceeași editură în 1674 [4, p. ii].

Vom studia mai detaliat culegerea lui F. Corbetta *La guitarre royatte* realizată în anul 1671. Lucrarea conține o colecție de suite ba-

roce (14 la număr) fiecare dintre ele urmărind o structura tipică genului: preludiu, alemandă, curantă, sarabanda, passacaglia ș.a. Așadar, compozitorul dezvoltă și tratează principiile suitei instrumentale baroce vechi, implicând dansurile de curte de origine diferită (germană, spaniolă, franceză). De exemplu, apelând la genul de sarabandă, el scrie o piesă *Le Tombeau sur la Mort de Madame d'Orleans* care devine foarte celebră. Colecția include de asemenea două pagini de explicații ale autorului privind ornamentică și digitație.

C. Andrei relatează: „Cea de a doua culegere, apărută în anul 1674, conține, la început, 12 piese pentru două chitare, dintre care distingem: Fanfares, o Gigue chérie du Roy, o sarabandă, La dauphine, și dansuri negrupate în suite” [3, p. 74]. Concomitent, cercetătorii afirmă că 3 sau chiar 4 lucrări au fost pierdute. Astfel, M. Hall scrie despre o carte publicată ipotetic în anul 1643 sau 1648. În anii 1650 apare o altă carte despre tabulatura italiană, dedicată ducelui Brunswick-Luneberg. După afirmația autoarei citate anterior, această ediție „include câteva piese ale lui Granata pe care Corbetta le-a piratat pentru a se răzbuna pe Granata, care mai de vreme a inclus unele dintre piesele lui Corbetta într-una dintre cărțile sale” [4, p. ii].

Pe parcursul aceluiași deceniu cartea despre tabulatură a fost publicată la Paris și dedicată regelui Ludovic al XIV-lea. Ulterior „plăcile au fost furate, retipărite cu alte câteva piese și dedicate unui „prinț străin” [3, p. ii]. În anul 1677, la Londra, editorul John Carr tipărește *Easie Lessons on the Guiltar for Young Practitioners*. Deși pe copertă este indicat numele lui Francisco, există o ipoteză ca lucrarea dată îi aparține lui F. Corbetta [5, p. 834].

În ceea ce privește materialul notografic, ne bazăm pe o ediție cu titlul *Francesco Corbetta. Selected pieces for baroque guitar from B.Lc Ms. 245 Copied by Jean Baptiste de Castillion* (1680-1753), transcripția și editarea îi aparține lui M. Hall. Culegerea a fost editată în anul 2010. În partea introductivă a culegerii vizate, autoarea explică că „toate piesele din manuscris sunt scrise în tabulatură standard de chitară” [6, p. iv].

Dacă vom caracteriza aspectul genuistic al lucrărilor pentru chitară de F. Corbetta, observăm că predomină dansurile de curte de origine germană, franceză, spaniolă și engleză integrate în suitele instrumentale. Printre dansurile mai des folosite vom evidenția alemandă, curanta, menuetul, passacaglia, ciacona, rondoul și giga, iar tonalitățile folosite au mai puține semne la cheie (do major, la major, fa major, sol major, mi minor, la minor, re minor, si bemol major, sol minor, do minor etc.). Înainte de a exemplifica cele expuse prin fragmente din culegerea *Francesco Corbetta. Selected pieces for baroque guitar from B.Lc Ms. 245, Copied by Jean Baptiste de Castillion (1680-1753)*. Este important de precizat, că notația de chitară barocă era destul de complexă îmbinând mai multe informații detaliate și indicații interpretative privind tehnica mâinii drepte. Acest lucru se datorează faptului că tehnica mâinii drepte a chitarei baroce era diferită de cea a lăutei. După cum relatează M. Hall, în comparație cu lăuta unde fiecare notă a acordului se interpreta cu degete separate, la chitară toate sunetele acordului se interpretează fiind lovite sau ciupite; dacă sunt lovite, se indică direcția loviturilor – în jos sau în sus, și, mai mult, se concretizează desenul ritmic al loviturilor [7, p. 285]. Vom demonstra două fragmente notate care scot la iveală sistemul de notație utilizat de F. Corbetta. Astfel, *Prelude* în *sol minor* se deosebește printr-un stil improvizatoric, bazat pe arpegii în direcția ascendentă și descendentă, tipic pentru acest gen de miniatură care deseori deschide suita barocă.

Exemplul muzical 1. *Pieces in G minor – Prelude*. Francesco Corbetta. *Selected pieces for baroque guitar from B.Lc Ms. 245 Copied by Jean Baptiste de Castillion (1680-1753)* Transcribed and edited by Monica Hall [6, p. 12].

În *Curanta* pe prim-plan se află un stil acordic, cu structuri verticale alcătuite din 3-5 sunete (vezi exemplul ce urmează):

Exemplul muzical 2. *Courante in G minor*. Francesco Corbetta. *Selected pieces for baroque guitar from B.Lc Ms. 245 Copied by Jean Baptiste de Castillion (1680-1753)* Transcribed and edited by Monica Hall [6, p. 14].

Exemplul muzical 1

Pieces in G minor - Prelude

Așadar, privind exemplele incluse putem cita opinia lui C. Andrei, care scrie că F. Corbetta a fost „primul autor care a folosit o scriitură jumătate melodică, jumătate verticală (armonică)” [3. p. 73]. Concomitent se confirmă și opinia cercetătorilor privind stilului armonic al creațiilor lui F. Corbetta pentru chitară care se deosebea printr-o complexitate sporită, lucru deja menționat. Adăugăm, între paranteze, că acest fapt a fost conștientizat de însuși compozitorul, care scria că este de acord cu opinia contemporanilor săi care considerau că stilul lucrărilor lui este „cromatic (colorat), delicat, și în sfârșit complicat” [7, p. 284].

Pe marginea discursului nostru privind aportul chitaristului, compozitorului și profesorului de chitară F. Corbetta putem trage unele concluzii:

1. Compozitorul și interpretul la chitară, italianul F. Corbetta a influențat considerabil dezvoltarea chitarei în spațiul european. Activând, pe lângă alți muzicieni de origine italiană, în mai multe țări, F. Corbetta a contribuit la înflorirea chitarei nu doar în țara lui de baștină, ci și în Franța, Anglia și Țările de Jos.

2. Fiind reprezentant al culturii muzicale italiene, F. Corbetta a fost unul dintre compozitorii, care a avut un rol esențial în procesul de apa-

riție a unui stil nou – omofon-armonic. Scriitura individuală a pieselor pentru chitară semnate de compozitor, deosebindu-se printr-o gândire acordică avansată, plină de sonorități disonante, a influențat înflorirea stilului omofon-armonic în muzica europeană, stil, care ulterior a devenit unul dominant în cultura muzicală clasicistă.

3. În comparație cu stilul polifonic greu de reprodus la chitară, noul tip de scriitură muzicală s-a înrădăcinat în repertoriul chitaristic pentru perioada următoare – epoca clasicismului european, stimulând, la rândul său, interesul publicului larg față de acest instrument.

Referințe bibliografice:

1. Eisenhardt, Lex. *Italian Guitar music of the Seventeenth Century. Battuto and Pizzicato*. Rochester: University of Rochester Press, 2015. [online]. [Accesat: 02.08.2022]. Disponibil pe Internet la adresa: https://books.google.md/books?id=6-EtCwAAQBAJ&pg=PA160&lpg=PA160&dq=francesco+corbetta+imagini&source=bl&ots=md2nHPx07i&sig=ACfU3U0mnaXCbBPmcJu2uts21MXA0H-V4g&hl=ro&sa=X-&ved=2ahUKEwjNutG2g6T5AhWTi_0HHfIEA-4g4ChDoAXoECBIQAw#v=onepage&q=francesco%20corbetta%20imagini&f=false

2. Tyler, James; Sparks, Paul. *The Guitar and Its Music. From the Renaissance to the Classical Era*. Oxford: Oxford University Press, 2022.

3. Andrei, Constantin. *Chitara – tradiție și inovație*. Cluj: MediaMusica, 2006.

4. Hall, Monica. *The best of all* [online]. [Accesat: 28.07.2022]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://monicahall2.files.wordpress.com/2018/11/corbetta-section-i-biography.pdf>

5. *Guitar, §4: Five course*. In: The New Grove Dictionary of Music and Musicians. 2001.

6. *Francesco Corbetta. Selected pieces for baroque guitar from B.Lc Ms. 245 Copied by Jean Baptiste de Castillon (1680–1753) Transcribed and edited by Monica Hall*. [online]. [Accesat: 14.07.2022]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://monicahall2.files.wordpress.com/2018/03/corbetta-liege-edition1.pdf>

7. Hall, Monica. *Francesco Corbetta – The Best of All. A study of his life and works. Section III. Dissonance in Corbetta's music*. [online]. [Accesat: 18.07.2022]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://monicahall2.files.wordpress.com/2020/04/corbetta-section-iii-2020-p.283-342.pdf>

LOCALITATEA CAHUL PÂNĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Doctor habilitat în istorie, conferențiar cercetător, cercetător științific principal, Universitatea de Stat din Moldova. Domenii de preocupare: istoria românilor, istoria localităților, monumentelor de istorie, geografie și demografie istorică. Cărți publicate: *Istoria Românilor. Epoca medievală*, București: Cartier istoric, 1999. *Din istoria Transnistriei*, Chișinău: Civitas, 2001; *Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei (secolul al XIV-lea – începutul secolului al XIX-lea)*, Chișinău: Prut Internațional, 2004; *Din istoria sudului Basarabiei*, Chișinău: Civitas, 2007.

Ion CHIRTOAGĂ

Localitatea Cahul până la începutul secolului al XIX-lea

Rezumat. Orașul Cahul, situat în sud-vestul Republicii Moldova, în apropierea Prutului, brăzdat de văile câtorva râuri și râulețe, străjuit de mai multe culmi și piscuri colinare, a oferit oportunități economice și a permis oamenilor să locuiască în această regiune din cele mai vechi timpuri. În perioada postbelică, pe moșia orașului Cahul arheologii au descoperit primele așezări umane, apărute în jurul anului 1300 î.Hr. Prima atestare documentară a localității a avut loc acum 520 de ani în urmă. Însă localitatea este cu mult mai veche.

Localitatea are o vechime de mai multe secole, schimbându-și de câteva ori denumirea (Șchei, Frumoasa) în dependență de afluxul de populație și conjunctura politică curentă. După 1383 formațiunea statală românească de pe cursurile inferioare ale Siretului și Prutului condusă de Șendre voievod a intrat benevol în componența Țării Moldovei în frunte cu marele voievod Petru Mușatinul, astfel Cahulul actual a ajuns în componența statului moldovenesc.

Dăruit de Ștefan cel Mare Mănăstirii Putna, prădat în numeroase rânduri de turci și tătari, Cahulul își capătă numele în 1835, prin decretul țarului Nicolai I, obținând statutul de oraș și județ. Evoluția Cahului a fost marcată și de activitatea unor personalități istorice și culturale precum B.P. Hasdeu și M. Kogălniceanu.

Cuvinte-cheie: Cahul, Șcheia, Frumoasa, Ștefan cel Mare, localități moldovenești.

The Town of Cahul until the Beginning of the 19th Century

Abstract. The city of Cahul, located in the south-west of the Republic of Moldova, near the Prut, furrowed by the valleys of several rivers and streams, guarded by several hills and peaks, offered economic opportunities and allowed people to live in this region since ancient times. In the post-war period, on the estate of the city of Cahul, archaeologists discovered the first human settlements, which appeared around 1300 BC. The first documentary attestation of the locality took place 520 years ago. But the town is much older.

The locality is several centuries old, changing its name several times (Șchei, Frumoasa) depending on the influx of population and the current political situation. After 1383, the Romanian state formation on the lower reaches of the Siret and the Prut led by Voivod Șendre voluntarily entered the composition of the Republic of Moldova headed by the Grand Voivode Petru Mușatinul, thus the current Cahul became part of the Moldavian state.

Gifted by Ștefan cel Mare to Putna Monastery, plundered numerous times by Turks and Tatars, Cahul got its name in 1835, by decree of Tsar Nicholas I, obtaining the status of city and county.

The evolution of Cahul was also marked by the activity of historical and cultural personalities such as B.P. Hasdeu and M. Kogălniceanu.

Keywords: Cahul, Șcheia, Frumoasa, Ștefan cel Mare, Moldovan localities.

Orașul Cahul este situat în sud-vestul Republicii Moldova, pe un platou din apropierea Prutului, brăzdat de văile câtorva râuri și râulețe, străjuit de mai multe culmi și piscuri colinare. Condițiile favorabile pentru activitatea economică de pe cursul inferior al Prutului au permis oamenilor să locuiască în această regiune din cele mai vechi timpuri. Drept dovadă servesc rezultatele cercetărilor arheologice, efectuate în regiune. În perioada postbelică, pe moșia orașului Cahul arheologii au descoperit primele așezări umane, apărute în jurul anului 1300 î.Hr. Aici au fost identificate vetrele a două sate, pe locul cărora s-au colectat fragmente de vase de argilă și alte obiecte casnice din epoca bronzului (sec. XV-XIII î.Hr.). Prin anii 400-300 î.Hr. a mai existat un sat, dovadă fiind urmele de case arse, fragmentele de vase din argilă din epoca timpurie a fierului (sec. IV-III î.Hr.). Locuințele aparțineau geto-dacilor băștinași, strămoșii românilor actuali. În perioada romană (sec. II-IV), a luat ființă un alt sat al geto-dacilor, care au fost supuși romanizării intense. Satul daco-romanilor a fost distrus în 376, în timpul invaziei hunilor nomazi, veniți din estul Europei. Pe vatra lui au fost identificate diferite obiecte casnice, vase de argilă din perioada romană. În apropierea orașului sunt 4 mabile funerare lasate de triburile nomade, care periodic s-au aflat în preajmă ori au trecut prin vecinătatea localității românești, apărute aici mai târziu [1, p. 89].

În secolele XII-XIV, pe cursurile inferioare ale Siretului și Prutului s-au aflat grupuri de turanici, care duceau un mod de viață nomad ori seminomad. După ce în 1123, în sudul Dunării, basileul Ioan Comnenus i-a zdrobit pe nomazii pecenegi, o parte din familiile lor mari, *aile*, de câte 35-50 persoane înrudite au pătruns în apropierea localităților românești din văile unor râulețe de pe cursurile inferioare ale Siretului, Prutului și Nistrului. În fruntea ail-ului se afla o persoană în vârstă, care se bucura de autoritate în rândul familiei respective. Atare grupuri de turanici, rupți de hoarda lor turanică, se numeau *delii*, adică sălbatici. În anii 1147, 1157, 1162 și 1185, în cronicile rusești se întâlnesc mențiuni

despre așa-numiții „cumanii sălbatici” [2, p. 92]. Aile de pecenegi au lăsat urme în toponimia locală. Pe cursul inferior al Nistrului se află toponimul Delacău (delichiei – satul sălbaticului). Pe cursul de mijloc al Prutului se află pâraul Delia, iar în apropierea Valului Traian de Jos – lacul Beleu (Deliu). Deliii se ocupau, în principal, cu creșterea animalelor (cabalinelor, ovinelor). Unele produse ale turanicilor crescători de animale erau schimbate pe grâne, fructe și legume, crescute de vecinii lor, țărani români.

În secolul al XII-lea, pe cursurile inferioare ale Siretului și Prutului se afla o formațiune statală a românilor, în care periodic se încadrau și unele grupuri de turanici. În documentele timpului ea este menționată sub diferite polito-nime. În sursele istorice din principatele vechi rusești pot fi depistate relatări despre brodnici și berladnici, care se aflau în diferite relații cu locuitorii din teritoriul Haliciului. În cronicile rusești, locuitorii acestei formațiuni statale românești sunt numiți, ca și în principatele lor, după locul unde își avea sediul conducerea formațiunii statale (Halici – halicieni, Bârlad-berladeni). Anumite funcții îndeplineau și turanicii, care își găsiseră un loc de trai alături de satele românești. Ei păzeau trecerile importante de peste râuri, participau la companii militare. De obicei, deliii întreprindeau campanii militare pe cont propriu, jefuind localitățile cu populație creștină din Halici. În unele documente se menționează că în ținutul Cernăuți de mai târziu se află „drumul bârladului”. Cu certitudine, pe acest drum se deplasau turanicii amintiți mai sus în direcția principatului Halici. Uneori turanicii delii participau și la campaniile militare împreună cu ostașii formațiunii statale menționate. Spre exemplu, aventurierul rus Ivan Rostislavici a încercat să ocupe tronul principatului Haliciului cu ajutorul berladnicilor. În timpul înaintării lui Ivan Rostislavici din 1159, pe teritoriul Haliciului o parte din berladnici, cu certitudine, de origine turanică, au început să jefuiască populația locală, uitând că ei aveau misiunea de înlocuire a lui Iaroslav Osmomîsl cu pretendentul menționat. De această „confuzie previzibilă” au profitat halicienii, care l-au

respins pe Ivan Rostislavici din teritoriul principatului. În anul următor berladnicii, cu certitudine, cei de origine turanică, au atacat Oleșie, o insulă din apropierea gurii Niprului. În 1164 românii de pe cursurile inferioare ale Siretului și Prutului au participat la prinderea lui Andronic Comnenus, un pretendent la tronul Bizanțului. Iar în 1166, ei l-au susținut pe strategul bizantin Leon Vatatzes să atace Ungaria din direcția Mării Negre. După izbucnirea răscoalei bulgarilor și românilor din 1185 din sudul Dunării, la care au participat și cumanii din spațiul nord-pontic, grupurile de pecenegi de pe cursurile inferioare ale Siretului și Prutului s-au transferat cu traiul pe alte meleaguri. Iar românii băștinași, rămași pe loc, pentru a proteja conducerea formațiunii de atacurile inopinate ale cumanilor, și-au transferat sediul administrației lor în apropierea Carpaților, în localitatea Brodnice, unde se aflase anterior, fiind menționată în anul 1146 (ori în 1147). Iar formațiunea lor a redevenit a brodnicilor, menționați sub acest nume în 1216. În 1222 este menționat hotarul brodnicilor. Această informație lapidară este relevantă, deoarece ea constituie un indiciu că la temelia formațiunii se aflau nu unele grupuri de turanici nomazi, pentru care nu existau spații limitate în căutarea hranei pentru animale. Teritoriul ocupat de brodnici avea hotare bine stabilite ca și orice formațiune statală medievală. După campania lui Batu han și formarea Hoardei de Aur, formațiunea statală a românilor de pe cursurile inferioare ale Siretului și Prutului continua să existe sub denumirea Brodnice, menționată în 1250 [3, p. 18-31].

În timpul dominației mongolo-tătare, în partea centrală a spațiului pruto-nistean au apărut două orașe ale Hoardei de Aur. Unul se afla pe moșia actualului sat Costești din apropierea Prutului, iar altul – pe locul numit Orheiul Vechi [1, p. 122, 309-310]. În teritoriul Hoardei de Aur, mongolo-tătarii au instituit un sistem de comunicare bine organizat. Poștele Hoardei de Aur din acest spațiu erau păzite de mongolo-tătarii, dar și de alanii aduși din Caucazul de Nord, numiți și iași. Mai târziu, ultima denumire va fi utilizată pentru desemnarea formațiunii

statale a românilor din apropierea Siretului și Prutului, dar și a viitoarei capitale a Țării Moldovei [4, p. 26-29].

După pandemia de ciumă din 1347 puterea mongolo-tătarilor din spațiul nord-pontic și de la sud de Caucaz s-a redus foarte mult. Pe de altă parte, statele din sud-estul european se aflau într-o stare de fărâmițare politică. De slăbirea hoardelor mongolo-tătare și a statelor din sud-estul european au profitat turcii, lituanienii, polonezii ș.a. În 1362, la Apele Albastre lituanienii au înfrânt trei „emiri tătari” – Kutlubuga (din Crimeea), Kacibei (de pe cursul inferior al Nistrului) și Dimitrie [5, p. 203-204]. Primii doi cu supușii lor turanici s-au evacuat la est de râul Don. Așa-numitul „emir Dimitrie”, care se afla în fruntea românilor de pe cursurile inferioare ale Siretului și Prutului a rămas pe loc. El și-a extins puterea sa în teritoriul din stânga Prutului. În 1362/1363, în orașul oriental de pe moșia satului actual Costești a încetat de a mai pătrunde moneda proaspătă mongolo-tătară. În 1368/1369 moneda proaspătă mongolo-tătară a încetat de a mai pătrunde și în Orheiul Vechi. Deci, în mod pașnic Dimitrie a preluat în acest teritoriu puterea de la mongolo-tătarii, intensificând relațiile cu țările vecine [3, p. 24]. La 22 iunie 1368, regele Ungariei Ludovic de Anjou acordase negustorilor supuși lui „Demetrius prinseps Tartarorum” scutire de vamă în regatul ungar, urmând ca brașovenii, la rândul lor, să se bucure de aceleași înlesniri în „țara” (terra) lui Dimitrie [5, p. 326]. În unele surse istorice această formațiune statală românească e numită și țara iașilor, cu certitudine, în amintirea alanilor, care împreună cu unele aile mongolo-tătare au păzit căile poștale create de Hoarda de Aur în regiune. „Emirul Dimitrie” (princeps Demetrius) a fost urmat de Gheorghii voievod, apoi de Șendre voievod. După 1383 formațiunea statală românească de pe cursurile inferioare ale Siretului și Prutului condusă de Șendre voievod a intrat benevol în componența Țării Moldovei în frunte cu marele voievod Petru Mușatinul [3, p. 26]. În așa mod, românii de pe cursul inferior al Prutului, unde se află actualul oraș Cahul, au ajuns în componența statului moldovenesc.

În această perioadă evenimente îngrijorătoare aveau loc la sud de cursul inferior al Dunării. În 1352 turcii au ocupat orașul Tzimpe, iar peste doi ani – peninsula Galiopoli, prin care se putea trece lejer din Anatolia pe continentul european [6, p. 23]. În 1362 turcii au ocupat Adrianopolul. Peste trei ani acest oraș cu numele schimbat în Edirne a devenit noua capitală a statului otoman. În 1362 turcii au ocupat orașul bulgar Filipopol (Plovdiv). În 1385 sultanul otoman Murad I a ocupat Sofia, oraș cu o poziție strategică deosebită. În 1388, în lupta antiotomană s-a încadrat Țara Românească. Mircea cel Bătrân i-a înfrânt pe turci, extinzându-și autoritatea la Silistra și în alte localități importante din viitoarea Dobroge, amânând pentru o perioadă de timp introducerea administrației otomane în această regiune. În 1389, pe Câmpia Merlei (Kossovopolje) turcii i-au înfrânt pe sârbi, obligându-i să plătească tribut. În 1393 turcii au cucerit orașul Târnovo, capitala de atunci a Bulgariei. În 1396 turcii i-au înfrânt pe cruciații europeni, care veniseră în ajutorul creștinilor din Balcani. Treptat, cea mai mare parte a peninsulei Balcanice a nimerit într-o formă sau alta sub dominația otomană [7, p. 7-17]. Unii locuitori ai peninsulei Balcanice, inclusiv de origine română din Serbia, Macedonia și nordul Greciei, s-au refugiat pe alte meleaguri.

Într-o atare situație internațională complicată, domnul Moldovei, Alexandru cel Bun (1400–1432) a început să întărească structurile administrative și militare ale țării. Prin documente oficiale ale domniei era întărită proprietatea funciară a boierilor, care jucau un rol important în structurile politico-militare ale țării. Pe de altă parte, din Balcani, la est de Carpați soseau imigranți români, care nu doreau să locuiască sub o dominație străină. Aceste procese și-au găsit o reflectare lapidară în documentele cancelariei domnești din Moldova. În unele din sursele istorice e menționată și localitatea Cahul, dar sub o altă denumire. Localitatea are o vechime de mai multe secole, schimbându-și de câteva ori denumirea în dependență de aflfluxul de populație și conjunctura politică curentă. Prima atestare documentară a localității a avut

loc acum 520 de ani în urmă. Însă localitatea este cu mult mai veche.

Într-un document emis de Ștefan cel Mare e menționată o copie a unui act eliberat pe timpul lui Alexandru cel Bun logofătului Niagoi pentru a confirma proprietatea lui asupra a trei localități, inclusiv a satului Șcheia din valea pâraului Frumoasa [8, p. 25]. În perioada medievală *șchei* erau numiți imigranții de la sud de Dunăre, inclusiv de origine română. Prin urmare, în primele decenii ale secolului al XV-lea, pe moșia orașului actual Cahul deja locuia un grup de imigranți români din Balcani, care au părăsit satele natale, rămase în contunare sub dominația otomană, preferând să trăiască într-o localitate, aflată sub o administrație apropiată de limba și cultura lor.

După moartea lui Alexandru cel Bun Moldova a trecut printr-o perioadă complicată de lupte intense pentru tronul țării. În 1457 pe tronul Moldovei a urcat Ștefan cel Mare. Anume pe timpul lui Ștefan cel Mare și Sfânt (1457–1504), Țara Moldovei a obținut succese remarcabile în politica sa internă și externă. Succesele lui Ștefan cel Mare, obținute, în primul rând, în luptele cu turcii și tătarii au făcut din Țara Moldovei un loc preferabil în ochii celor care decenii la rând au trăit sub un regim, aflat pe o temelie turanică și musulmană, cum se prezintă statul otoman. Pe timpul lui Ștefan cel Mare se întreprindeau măsuri energice pentru a organiza viața internă a statului românesc de la est de Carpați, înregistrând și pe cei care veneau de peste hotare. Nu-i exclus că pe moșia orașului actual Cahul au mai sosit noi imigranți de peste hotare, servind un pretext favorabil ca venirea lor să-și găsească un loc destoinic în documentele oficiale ale statului. În fine, această manevră de cancelarie (dacă vreți, birocratică) se prezintă ca un mic episod din istoria seculară a localității.

Într-un document eliberat oficial de cancelaria domnească la 2 iulie 1502, pe moșia orașului actual Cahul este menționată localitatea cu numele Șcheia, dăruită împreună cu alte sate de către Ștefan cel Mare și Sfânt mănăstirii Putna. Aceste sate se aflau în valea pâraului Frumoasa. În documentul lui Ștefan cel Mare se relatează

că mănăstirea Putna a primit de la domnie „pe Frumoasa, Frăcenii [9], din gios de Troian [10] și cu moară, în (de fapt, și – n.n.) Șcheia, în gura Frumoasei, și la Fântâna lui Măciș [11], ce-i în capul cel din gios a iazărului Cerlenii [12], și cu toate gârlele ce sânt în dreptul acelor sate și pân(ă) în Prut...” [13, p. 502].

La 2 februarie 1503 a fost elaborat un nou document prin care se confirma faptul că Ștefan cel Mare a dăruit mănăstirii Putna „pe Frumoasa trei sate – Fărceni, din jos de Troian, Șcheii, la gura Frumoasei și la Fântâna Măceșul, care se află la capătul de jos al Iezerului Roșu – care sate au fost cumpărate de domn și date mănăstirii” [14, p. 54]. Prin urmare, grupul de români, venit în diferite perioade din Balcani, s-a așezat cu traiul la gura Frumoasei. Ștefan cel Mare a cumpărat satul, locuit de imigranții balcanici, împreună cu alte două localități din apropierea pâraului Frumoasa, a lacului Roșu și a Valului Traian de Jos, pe care le-a dăruit mănăstirii Putna.

Peste câțiva ani localnicii au avut de suportat o invazie a trupelor otomane, care de obicei provocau mari pagube materiale satelor, aflate în calea armatei străine. În 1538 sultanul otoman Suleiman I a întreprins o campanie militară împotriva Țării Moldovei pentru înlocuirea pe tronul ei a lui Petru Rareș, care promova o politică externă prea independentă pentru un stat mic, aflat la hotarele Imperiului Otoman. Această expediție militară a fost descrisă succint de un scrib al sultanului, care a rămas necunoscut. În jurnalul amintit de campanie a lui Suleiman I sunt menționate popasurile, făcute de sultanul otoman pe teritoriul Țării Moldovei. Cu această ocazie sunt menționate și locurile de pe cursul inferior al Prutului, unde se afla satul Șcheia, care în prezent se numește Cahul. Potrivit relatărilor scribului anonim, spre finele lunii august 1538 armata otomană a sosit la Isaccea, pentru a trece la nord de cursul inferior al Dunării și a pătrunde pe teritoriul Moldovei. La 26 august 1538 „padișahul trecând cu bine peste... (podul de la Isaccea – n.n.), pașalele i-au făcut alai (paradă militară – n.n.) împreună cu oastea din Rumelia (din peninsula Balcanică – n.n.). Marți în a doua (zi)... (armata otomană a

făcut un nou – n.n.) popas. Miercuri în a treia zi... (armata otomană a făcut popas – n.n.) la conacul (oprirea – n.n.) de la Iezerul Roșu. Este cale de o zi lungă (de mers – n.n.). Doi neferi (ostași – n.n.) și-au pierdut capetele pentru că au dat foc unei case. Vineri... (armata otomană a făcut un nou – n.n.) popas” [15, p. 384]. Apoi armata otomană în frunte cu sultanul turc Suleiman I a trecut Prutul, în drumul ei spre capitala Țării Moldovei. Potrivit relatărilor scribului turc, după ce au trecut râul Prut, otomanii au ajuns la Fălciu. Din relatările scribului anonim, turcii, ajungând la Iezerul Roșu din apropierea orașului actual Cahul, au incendiat o casă a localnicilor, acțiune care se înscrie perfect în comportamentul brutal al turanicilor, ajunși în apropierea unei localități din teritoriul dușmanului.

Cu trecerea timpului, în desemnarea satului, probabil, s-a revenit la o denumire mai aproape de sufletele localnicilor. În documentele ulterioare satul este menționat deja cu numele Frumoasa, care face tangență directă cu cel al pâraului din apropiere. În această ordine de idei, se poate de accentuat faptul că în perioada medievală, anume, apa curgătoare juca un rol important în activitatea economică a sătenilor. Aici se putea pescui, adăpa animalele domestice, uda zarzavaturile în perioada săcetoasă a anului într-o regiune cu cantități reduse de precipitații atmosferice ș.a. Nu-i întâmplător faptul că în documentul lui Ștefan cel Mare din 2 iulie 1502 se menționează că el a dăruit mănăstirii Putna satele amintite împreună „cu toate gârlele ce sânt în dreptul acelor sate și pân(ă) în Prut...” [16, p. 502].

Localitățile de pe cursul inferior al Prutului intrau în componența ținutului Tigheci. În 1595 populația ținutului Tigheci era formată din 3211 familii, fiind la acest capitol în spațiul pruto-nistean al doilea după cel cu centrul în orașul Orhei. În secolul al XVI-lea hotarul de est al ținutului Tigheci ajungea până la pâraul Lunga, afluent al Ialpugului. Ținutul Tigheci se afla în apropierea Dunării de Jos, fluviu de o importanță economică și politico-militară specială. Aici se află Chilia, un punct strategic deosebit

din apropierea gurilor Dunării. Marii voievozi ai Moldovei aveau grijă ca Chilia cu portul ei important să fie întărită cu o cetate puternică. Acest oraș cu cetate și port era amenințat de către Imperiul Otoman. În 1484 turcii au atacat cetatea Chilia cu forțele lor principale. Ștefan cel Mare n-a reușit să vină în ajutorul apărătorilor cetății deoarece el a fost nevoit să respingă pe tătarii din Crimeea, care atacaseră estul Moldovei. Cu toate acestea, ostașii moldoveni, cu susținerea orășenilor, au apărut cetatea Chilia timp de zece zile. În 1590, lângă trecătoarea Smil de la Dunărea de Jos, turcii au construit cetatea Ismail. În 1621 otomanii au luat de la moldoveni Renii. Pe de altă parte, localitățile de pe cursul inferior al Prutului sufereau de pe urma jafurilor efectuate de către turci și tătari în timpul confruntărilor Moldovei cu Imperiul Otoman. Spre exemplu, în 1574, la Cahul armata Moldovei în frunte cu Ioan vodă cel Viteaz s-a luptat cu turcii și tătarii. După bătălia pierdută de moldoveni și cazaci, turcii și tătarii au jefuit satele cu populație românească de pe cursul inferior al Prutului și din alte teritorii. În 1650 tighecenii au reușit să respingă un atac al tătarilor, care jefuiau cumplit țara. În 1711, când pe malul Prutului armata lui Petru I a fost înfrântă de otomani, tătarii au supus unui jaf cumplit populația Moldovei. Conform relatărilor lui Ion Neculce, moldovenii au fost jefuiți de ambele părți beligerante [17, p. 398]. În atare condiții periculoase moldovenii cu familiile lor se refugiau în munți și în codrii apropiați. Mai aproape de Șcheia se aflau codrii Tigheciului, unde în caz de pericole iminente pentru viața lor sătenii puteau să-și găsească un adăpost sigur. Revenind în ogrăzile lor, oamenii năpăstuiți de soartă găseau case jefuite și arse. Unii dintre cei rămași fără case erau nevoiți să se transfere cu traiul la anumite distanțe de ogrăzile lor. În așa mod oamenii puteau să se pomenească la distanțe considerabile de locul lor vechi de trai, creându-se impresia că a apărut un sat nou. În atare condiții s-a putut ca numele satului Șcheia să fie înlocuit cu cel de Frumoasa.

La vest de cursul inferior al Nistrului sporește numărul turanicilor veniți din spațiul nord-pontic. Cu trecerea timpului, la cele câte-

va zeci de familii de tătari, aflate în sangeakul Cetatea Albă, în câmpia din sudul teritoriului carpato-nistrean se adăugau noi grupuri de turanici, venite din spațiul nord-pontic. În prima jumătate a secolului al XVII-lea, la vest de Nistru tot mai des pătrundeau nogaii din neamul Mansur din Crimeea în frunte cu mârzacul Cantemir. După ce în 1637 mârzacul Cantemir a fost ucis din porunca otomanilor, neamul de nogai Mansur nu mai încerca să pătrundă pe teritoriul Moldovei. La vest de cursul inferior al Nistrului au început să vină nogaii din neamurile Orac oglu și Or-Mehmed oglu, care în secolul al XVII-lea, de la est de râul Volga se transferaseră în spațiul nord-pontic. În 1666 turcii le-au permis nogailor să locuiască la vest de cursul inferior al Nistrului. Însă din cauza că nogaii atacau Moldova fără ca aceasta să-i provoace deschis, Poarta de mai multe ori i-a returnat în spațiul nord-pontic, la est de Bug. În 1673, în toiu războiului polono-turc, Poarta a luat de la tătari Bugeacul, adică unghiul dintre lacul Sasâc și pâraul Alcalia, formând circumscipția otomană Tatarbunar. Iar nogailor din neamurile Orac oglu și Or-Mehmed oglu, Istanbulul le-a dat un teritoriu, rupt din trupul Moldovei, stabilind frontiera dintre spațiul ocupat de turanici și cel rămas sub autoritatea domnului țării pe Valul Traian de Sus (la nord) și cursul râului Ialpug (vest). Asupra teritoriului ocupat de nogai a fost extinsă noțiunea de Bugeac, care timp de câteva decenii la rând fusese utilizată pentru desemnarea spațiului de formă triunghiulară dintre lacul Sasâc și pâraul Alcalia. Deși noul teritoriu nu mai avea formă de triunghi, ci de patruleter, el în continuare s-a numit Bugeac (unghi). Noua frontieră dintre nogai și teritoriul rămas sub autoritatea domnului Moldovei a început să se numească „hotarul lui Halil-pașa” [18, p. 27-28, 147-149]. În așa mod, numele ofițerului otoman, care recent stabilise frontiera dintre nogai și teritoriul rămas sub autoritatea domnului Moldovei, era utilizat pentru desemnarea hotarului amintit. Din cauza presiunilor turanicilor scădea numărul populației ținutului Tigheci, se reducea și potențialul său militar. Către începutul secolului al XVIII-lea potențialul militar

al tighecenilor s-a redus de circa patru ori [19, p. 113]. În noile condiții istorice domnii Moldovei au fost nevoiți să modifice organizarea administrativ-teritorială a spațiului de pe cursul inferior al Prutului, ținutul Tigheci fiind desființat. În acest teritoriu au fost create două ținuturi mici – Codru și Greceni. Satul Frumoasa a intrat în ținutul Greceni.

Însă nogaii căutau noi pretexte în vederea extinderii spațiului lor de trai și economic din contul teritoriului Țării Moldovei. Un atare pretext s-a ivit în 1711, când Petru I, în alianță cu Dimitrie Cantemir, a încercat să limiteze dominația Porții la gurile Dunării. De eșecul campaniei menționate au profitat nogaii pentru a ocupa noi teritorii aflate sub autoritatea domnului Moldovei. Potrivit croniciei anonime, traduse din limba geacă de Amiras, „când au venit rușii să se bată cu turcii satele de la marginea Moldovei au fugit să nu-i calce oastea turcească și moschicească, care sate sunt aproape de hotarul lui Halil-pașa ce a fost rânduit de la împărăție mai în vechime vreme pentru lăcașul tătarilor. Și dacă au rămas moscalii biruiți de turci și s-au dus, până a nu veni oamenii, iar la satele acelea la urma lor tătarii ce locuiesc în pământul ce se cheamă a lui Halil-pașa, având vreme ca să locuiască în Moldova, zicând că nu le ajunge locul lui Halil pașa de hrană pentru că s-au înmuțit” [20, p. 138] au cerut ca și acest teritoriu nou al Moldovei să le fie cedat lor. După mai multe negocieri, reprezentanții domnilor Moldovei cu cei ai Porții și hanului din Crimeea au ajuns la un compromis ca în lungul „hotarului lui Halil pașa” să fie stabilită o fâșie lungă de 32 și lată de 2 ore de mers cu calul, unde nogaii (numiți în cronicile noastre tătari) să utilizeze resursele funciare pentru creșterea animalelor domestice și culturilor cerealiere, achitând pentru utilizarea pământului anumite taxe în folosul stăpânilor lui – domnului țării și boierilor [21, p. 48]. Pe de altă parte, informația dată mai atestă și faptul că numele lui Halil pașa mai era utilizat și pentru desemnarea teritoriului ocupat de nogaii Orac oglu și Or-Mehmed oglu.

În contextul acestor evenimente, la 24 octombrie 1756 „Constantin Racoviță, domnul

Moldovei, trimite pe Arghirii fost mare șetrar la Greceni, ca, cu oamenii bătrâni de prin sate, să măsoare mai întâi moșia Frumoasa, a mănăstirii Putna, și câți stâneni vor ieși în curmeziș, în fruntea locului, atâția stâneni să aleagă și să hotărască în semne, în lung și în curmeziș, din locul „Celor Două Ceasuri”, ce este loc domnesc pe care locuiesc tătarii și să dea mărturie hotarnică, deoarece acest loc a fost „afierosit” mănăstirii Putna. Poruncește lui Toma Luca, medelnicer, ispravnicul Grecenilor, să orânduiască oamenii bătrâni de prin sate pentru hotărnicia moșiei. A citit marele logofăt” [22, p. 316]. Din acest document se vede, că în 1756 Arghirii, fost mare șetrar la Greceni, în calitate de reprezentant al domnului Constantin Racoviță, împreună cu ispravnicul ținutului Greceni, medelnicerul Luca și un grup de oameni bătrâni din localitățile acestui ținut urmau să măsoare suprafața moșiei satului Frumoasa, care aparținea mănăstirii Putna în vederea lărgirii stăpânirii resurselor funciare a lăcașului sfânt cu un lot similar din contul pământului domnesc, aflat în locul „Celor Două Ceasuri” și utilizat de nogai. În așa fel mănăstirea Putna obținea un anumit venit de la nogaii, care utilizau resursele funciare ale „Celor Două Ceasuri”.

În această perioadă s-au produs anumite schimbări în situația unor categorii sociale ale Țării Moldovei, care au influențat și populația satelor din ținutul Greceni, inclusiv a localității Frumoasa. În 1749 Constantin Mavrocordat a efectuat reforma agrară, fiind abolită iobăgia. Nu trebuie de uitat faptul că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea structura socială a Țării Moldovei rămânea a fi specifică unei societăți agrare. După reformele modernizatoare de la mijlocul secolului al XVIII-lea majoritatea locuitorilor deveniseră personal liberi. Factorul definitoriu pentru toate categoriile, cu excepția slujitorilor cultului și al iobagilor (robilor), a devenit statutul fiscal. Locuitorii erau divizați în două mari categorii sociale. Birnicii, care achitau birul deplin, erau reprezentați de cea mai mare parte a țăranimii și o parte a târgoveților. Rufeturile, din care făceau parte reprezentanții aproape a tuturor categoriilor sociale, dispu-

neau de anumite privilegii fiscale în contul unor slujbe oferite statului. Categoriile sociale ale boierilor, mazililor, iobagilor (robilor) întruneau doar reprezentanți ai familiilor respective. Pentru a face parte din tagma slujitorilor cultului era necesar să obțină o instruire specifică. Negustorii și țărani aveau o activitate economică specifică, iar slujitorii trebuiau să execute o anumită slujbă. Vistieria și administrațiile de ținut aveau table de evidență pentru fiecare grup aparte. Rufeturile erau înscrise nominal, iar birnicii – în baza comunităților rurale.

Informații despre numărul populației și statutul ei social din localitatea Frumosa se întâlnesc în cataografiile din 1773–1773 și 1774. În 1772–1773, în localitatea Frumoasa, care în continuare aparținea Mănăstirii Putna, au fost înregistrate 95 de case. În ele locuiau 93 de familii de țărani români moldoveni liberi, unul supus stăpânului moșiei și un slujitor al cultului [23, p. 160].

Cea mai numeroasă categorie socială, atât din numărul birnicilor, dar și din cea a rufeturilor era formată din țărani. În 1774, în Frumoasa au fost înregistrați 103 birnici. Din numărul birnicilor făcea parte și vornicul localității, Grigore Stoian [23, p. 213-214], care împreună cu „oamenii buni și bătrâni” gestiona treburile comunității. Activitatea economică de bază era agricultura și creșterea animalelor. De asemenea, locuitorii practicau și diverse meșteșuguri casnice. Localnicii se bucurau de drepturi personale, inclusiv patrimoniale, de avere și religioase. Unii dintre ei dețineau moșii în devălmășie, aveau mori, iazuri și puteau deține slujitori, pentru care achitau partea lor de impozit. Țăranii, care nu dispuneau de stăpânire funciară personală, trăind și lucrând pământul deținut de alte persoane particulare, se numeau dijmași sau clăcași. Unii dintre aceștia pășteau animalele sătenilor. În 1774, în Frumoasa au fost înregistrați Andreiu argat, Mihălache văcar, Antohi văcar, Manole văcar, Nedelcu vițelar. Țăranii care dispuneau de terenuri agricole proprii intrau în categoria răzeșilor. Un statut asemănător aveau și o parte din târgoveți. Birnicii se bucurau de sprijinul domniei. Prin așezămin-

tele domnești erau stabilite raporturile dintre țărani clăcași și stăpânul moșiei. Iar dreptul de preumțiune proteja stăpânirea devălmășă a țăranilor de pericolul de a fi înglobată în proprietatea boierilor și mănăstirilor. Conform datelor catagrafiei din anul 1774 birnicii reprezentau 53 la sută din populația Țării Moldovei. Conform aceleiași catagrafii, birnicii din ținutul Greceni formau peste 60 la sută din localnici. La ciferul al treilea (plata pentru iulie-septembrie) din anul 1776 un birnic a achitat circa doi-trei lei [24, p. 455-456].

O categorie socială distinctă erau slujitorii cultelor religioase. În 1774, în Frumoasa au fost înregistrați popa Ștefan și Gheorghii dascăl [23, p. 213-214]. Această categorie a fost mai puțin afectată de reformele modernizatoare, păstrând tradițiile și specificul organizării din perioada precedentă. Preoții, dascălii, diaconii, pălămarii reprezentau clerul de mir. Pentru a face parte din una din aceste categorii era necesar să urmeze studii și să fie acceptat de instituțiile religioase conform regulamentelor interne. Preoții și diaconii făceau parte din rufeturi și plăteau Visteriei o dajdie specială. Către finele secolului al XVIII-lea această dajdie a fost abolită. În condica Visteriei din anul 1803 preoții și diaconii au fost trecuți la categoria celor fără de bir. Dascălii, pălămarii erau tratați drept birnici, dar pentru ei impozitul îl puteau achita comunitatea locală. La bunăvoința stăpânului moșiei aceștia puteau obține în folosință un teren arabil, iar parohienii prestau zile de muncă. Printre reprezentanții clerului de mir erau proprietari funciari prin devălmășie. Ei întreprindeau diverse activități economice și aveau unele înlesniri la plata dărilor. Preotul, având dreptul de constituire a familiei, era responsabil de plata dajdiei către ierarhul din eparhie. El trăia acolo unde fusese repartizat la slujba religioasă cu acceptul comunității locale.

Descendenții preoților, în cazul în care nu doreau să urmeze ierarhia bisericească, erau trecuți în rândul rușășilor, iar feciorii celorlalți slujitori bisercești urmau a fi trecuți în categoria socială pe care au deținut-o strămoșii lor. În 1774, în Frumoasa a fost înregistrat rușă-

șul Enachi. Călugării reprezentau o categorie ordonată după canoanele interne și își păstrau specificul din perioada precedentă. Ruptășii reprezentau o categorie socio-fiscală care aveau drept element definitoriu ereditatea. Din acest grup făceau parte urmașii feciorilor fețelor bisericesti, preoți și diaconi, care nu doreau să devină slujitori ai cultului. De regulă, ruptășii erau știutori de carte, contribuind la completarea structurilor administrative cu funcționari de înaltă calificare. Ei achitau un bir anual fix, care era colectat pe părți. La sfârșitul secolului al XVIII-lea fiecare ruptăș achita în mediu 10 lei anual. Ei nu erau la fel de implicați în slujbele statului. Ruptășii puteau să-și urmeze studiile, să practice activități negustorești, să fie dieci la diverse instituții. Mulți dintre ei erau menționați în rândul stăpânilor funciari devălmași.

Slujitorimea menținea activitatea instituțiilor statului. Domnia le acorda slujitorilor scutiri fiscale de la plata impozitului pentru diverse servicii oferite cum ar fi paza hotarului, escortarea deținuților, transportul corespondenței, a mărfurilor ș.a. Slujitorimea era alcătuită, în mare parte, de către locuitorii proveniți din rândul birnicilor și ruptășilor. Dar, în anumite dregătorii, ajungeau și reprezentanții categoriilor privilegiate, cum ar fi mazilii sau boierii. Slujitorii erau organizați în diferite bresle în dependență de activitatea pe care o desfășurau. Cea mai numeroasă breaslă o reprezentau slujitorii ce asigurau paza marginii [25, p. 92-93]. Slujitorii de margine, inclusiv cei din Frumoasa, achitau Visteriei mai puține inpozite, dar când era nevoie de surse financiare suplimentare celor stabilite, puteau fi puși să plătească Visteriei dajdii adăugătoare, la care erau impuse mai multe rufeturi. Deasemenea, ei aveau obligații să presteze zile de clacă pe moșia căpitanului moșiei la sămănat, strânsul pâinii, cosit. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea efectivul slujitorilor căpităniilor de margine era de circa 1000 persoane.

Unii locuitori din Frumoasa aveau activități economice, considerate a fi urbane. În 1774 aici au fost înregistrați Vasile chirigiu, Ioniță cojocar, Necula surugiu, Ștefan olar, Vasile cojocar,

Gheorghe dogar, Voica morar, Ion cojocar, Mateiu cojocar, Marin cojocar, Ion crășmar [23, p. 213-214]. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, locuitorii așezărilor urbane din Țara Moldovei constituiau până la 10 la sută din populația țării. Multe din aceste așezări rămâneau ancorate în economia agrară. Respectiv, o bună parte din târgoveți aveau un statut social și ocupații economice asemănătoare cu cele ale țăranilor birnici. Cealaltă parte a târgoveților, mai puțin numeroasă era alcătuită dintr-o mulțime de categorii sociale, bresle, grupe etnice: fețe bisericesti, boieri, mazili, ruptășii, rupte, slujitori, străini, iobagi. Negustorii erau o categorie specifică așezărilor urbane. Activitatea lor economică era comerțul. Spre deosebire de birnici ei aveau o mai mare libertate de mișcare în interiorul ținutului unde au fost înregistrați. În așezările urbane erau reprezentanții diferitor bresle: bărbierilor, plăcintarilor, chetrarilor, holircarilor (vânzători de băuturi alcoolice destilate din cereale), cojocarilor, cizmarilor, zlătarilor. La 1774 meșteșugarii din Frumoasa prelucrau, în primul rând, materia primă achiziționată de la agricultorii locali. Producția cojocarilor și a altor meșteșugari din Frumoasa era vândută atât localnicilor, cât și populației satelor apropiate ori chiar și celor mai îndepărtate. Producătorul local își vindea singur marfa la baștină ori deplasându-se cu ea prin satele apropiate.

În 1774, în Frumoasa au fost înregistrați imigranți de peste hotarele țării – Dobre sârbul (adică venit de la sud de Dunăre), Alexandru muntean (din Țara Românească), Ion muntean, Iordache Zvârlie rus (de origine română din Ucraina), Vasilache muntean, Ion muntean, Numărul populației noi-venite era completată de categoria bejenarilor care erau numeroși mai ales pe timp de război. În 1774, în Frumoasa a fost înregistrat Toader băgănariu. Unii imigranți din țară aveau deja o oarecare perioadă de ședere la Frumoasa, ca spre exemplu, Ion lăpușeanu venit în localitate de ceva timp. În procesul de colectare a datelor pentru catagrafia din anul 1774 [23, p. 213-214] au fost recenzați 1529 bejenari, din care doar o treime erau persoane venite de peste hotarele Țării Moldovei.

Unii erau din teritoriile administrate înainte de 1768 la Nistru de către turci sau tătari, Alții erau din Transilvania, „ungurenii”, ori din Țara Românească, „muntenii”. Administrația ținutului unde au fost opriți bejenarii anunța Domnia sau Divanul. Ulterior, în baza poruncii domnești funcționarii locali eliberau așa numitul „răvaș de drum”, unde era indicat numele și numărul bejenarilor, de unde vin și unde urmează să se așeze. Aducerea străinilor în perioadă de pace se făcea și prin intermediul stăpânilor de moșii. Aceștia primeau dreptul „să fii volnec a strângi și a așeza oameni pe moșie dum(isale)..., însă datori să fie oameni, fără bir, din Țara Leșască ori din Ocraina, ori din raelile turcești...” [26, p. 92-93]. Visteria le acorda bejenarilor o scutire temporară de impozit, cu prioritate, între 6 luni și 12 luni. În cazul în care ei constituiau localități separate aceste așezări puteau fi numite Slobozii. Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea Domnia va susține procesul de imigrare. Totuși categoria socio-fiscală, care includea persoanele noi-venite din alte țări, nu a fost numeroasă din cauză că statul, peste o perioadă de timp, îi lipsea de privilegiile fiscale și îi trecea în rândul birnicilor.

După reformele sociale ale lui Constantin Mavrocordat un grup mic de locuitori a rămas în categoria socială, membrii căreia nu se bucurau de drepturi personale. În mare parte, aceștia erau reprezentanții etniei romilor, sau cum sunt arătați în documentele de epocă – țigani. În 1774, în Frumoasa au fost înregistrați Vasile robul, Lupul țigan, Sava țigan, Ioniță țigan, Toader țigan. Primii doi romi aparțineau vistiernicului Ion Canta, ultimii doi – lui Costache Lupu. În dependență de stăpânul pe care îl aveau aceștia au fost împărțiți în două categorii. Prima categorie era formată de țiganii boierești și mănăstirești, cea de a doua – de țiganii domnești sau împărătești. Țiganii din prima categorie locuiau pe lângă curțile boierești sau mănăstirești pe care aveau obligația să le întrețină. Aceștia mai erau numiți țigani boierești sau mănăstirești. Romii nu dispuneau de avere. Ei erau tratați ca un bun și puteau fi vânduți, făcuți zestre împreună cu moșia, sau să fie obiectul unui schimb, sau a unei moșteniri, să fie dăruți sau

primiți drept apreciere pentru anumite slujbe de la domnie. În cadrul unor asemenea tranzacții erau vânduți și separați de membrii familiei. În multe cazuri, stăpânii de țigani vindeau sau recurgeau la schimbul întregii familii de romi [27, p. 148]. Prin Hrisovul de Sobor din 1785 această practică a fost interzisă. Nu erau permise cununiile cu reprezentanții altor categorii sociale. Pe parcursul celei de a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea statutul acestei categorii a fost conservat. Statutul social pe care îl aveau romii deseori îi determina să fugă de la stăpâni. Acolo unde romii erau satisfăcuți de condițiile oferite, se constituiau dinastii de țigani care locuiau pe aceeași moșie.

În 1817, la Frumoasa au fost înregistrate 143 familii cu capi de familie bărbați (13 cu capi de familie femei), inclusiv 3 preoți (vădana unui preot), 2 diaconi (vădana unui diacon), 2 dascăli (vădana unui dascăl), un clopotar, 2 mazăli, 1 ruptaș, 120 gospodării de birnici (10 vădăni și 12 burlaci). Locuitorii aveau 9 mori de apă, 3 mori de vânt, 130 vie și livezi etc. [28, p. 219]. La 18 decembrie 1835, prin decretul țarului Nicolai I, Frumoasa a fost redenumită Cahul în cinstea biruinței armatei ruse asupra celei otomane din 1770. Localității i s-a conferit statut de oraș și reședință de județ cu numele Cahul. În anii 1840–1845 orașul Cahul și-a schimbat întrucâtva înfățișarea, căpătând trăsături caracteristice unui centru de județ. Numărul populației a ajuns la 6115 de locuitori. Orașul avea trei ateliere de olărit, unul de dubit piei și două cămătării, zeci de mori de vânt, o școală lancasteriană, unde erau primiți copii de orice credință religioasă, și o școală primară pe lângă biserică, în care învățau 46 de băieți. În 1850 a fost construită Catedrala „Arhanghelului Mihail și Gavril” pe locul vechii biserici de lemn, ridicate în 1785. În 1857, în Cahul timp de câteva luni a lucrat ca judecător scriitorul Bogdan Petriceicu Hasdeu. Îndrăgind acest plai, B.P. Hasdeu va scrie mai târziu despre râul Prut și orașul Cahul, admirând vitejia și înțelepciunea localnicilor. În același an a sosit la Cahul pentru câteva zile istoricul și scriitorul român Mihail Kogălniceanu. Pe parcursul unei jumătăți de mileniu,

Cahulul, mai purtând pe rând numele de Șchei și Frumoasa, a fost o localitate importantă în sudul țării și spațiului pruto-nistean.

Referințe bibliografice:

1. Hâncu, I. *Vetre strămoșești din Republica Moldova. Materiale arheologice unformativ-didactice*. Chișinău: Știința, 2003, p. 89.
2. Плетнева, С.А. *Полвцы*. Москва, 1990, с. 92.
3. Chirtoagă, I. *O formațiune statală românească de la est de Carpați. De la brodnici, berladnici, iași la Demetrius, Georghii voievod, Șendre voievod*. În: *Destin românesc*. 2020, An XV (XXVI), nr. 1 (111). Seria nouă, p. 18-31.
4. Chirtoagă, I. *Stații de poștă pe traseul Iași-Chișinău în perioada medievală și începutul celei moderne*. În: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură*, Anul II, nr. 2, mai-august 2021, p. 26-29.
5. Spinei, V. *Moldova în secolele XI-XIV*. Chișinău: Universitas, 1994, p. 203-204.
6. *Istoria Imperiului Otoman*. Coordonator: Mnatran R. București, 2001, p. 23.
7. Chirtoagă, I. *Imperiul Otoman și sud-estul european (până la 1878)*. Brăila: Istros, 2005, p. 7-17.
8. *Documente privind Istoria României. Veacul XVI. A. Moldova, Vol. I (1501-1550)*. București: Academiei Române, 1953, p. 25.
9. De fapt Fărcenii.
10. Valul Traian de Jos.
11. De fapt, satul Fântâna Măciș.
12. În traducere – Roșu. Copistul documentului a tradus denumirea lacului din limba română în cea slavă veche.
13. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova, Vol. III*. București, 1980, p. 502.
14. *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale. Supliment I (1403-1700)*. București, 1975, p. 54.
15. *Călători străini despre Țările Române, Vol. I*. București: Ed. Științifică, 1968, p. 384.
16. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova, Vol. III*. București, 1980, p. 502.
17. *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău, 1990, p. 398.
18. Chirtoagă, I. *Sud-estul Moldovei și stânga Nistrului (1484-1699). Expansiunea și dominația turco-tătară*. București: Ed. Fundații Culturale Române, 1999, p. 27-28, 147-149.
19. Chirtoagă, I. *Din istoria Moldovei de Sud-est până în anii 30 ai secolului al XIX-lea*. Chișinău: Muzeum, 1999, p. 113.
20. Kogălniceanu, M. *Cronicele României sau letopisețele Moldovei și Valahiei*. Ed. II, Vol. II, București, 1874, p. 138.
21. Chirtoagă, I. *Teritoriile din estul Țării Moldovei sub administrația turco-tătară (1699-1806). Evoluția administrativă, social-economică și cultural-spiritu-ală*. Chișinău: Cartier, 2020, p. 48.
22. *Din tezaurul documentar sucevean*. Catalog de documente, 1393-1849. București, 1983, p. 316.
23. *Moldova în epoca feudalismului*. Vol. VII. Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774, Partea I Editor P. Dmitriev. Chișinău: Știința. 1975, p. 160.
24. *Sămile Visteriei Țării Moldovei editate de Ioan Caproșu*, Vol. I (1763-1784). Iași. 2010, p. 23-32, 564-576, Vol. II (1786-1798), Iași, 2010, p. 455-456.
25. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei*, Vol. XI (1787-1800). Cărți domnești și zapise. Chișinău: CEP USM, 2008, d. 60, p. 92-93.
26. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei*, Vol. X (1775-1786). Cărți domnești și zapise. Chișinău: Civitas, 2005, p. 92-93.
27. La 6 iunie 1783 hatmanul Vasile Razu a dat la schimb lui Andrei Iancu „pi Gheorghii Ciurilă, țigan, zăt Radu giudi, împreună și cu țiganca lui Catrina, ... pentru zamenă ră a țiganului cu femeia și cu puii lui”. Vezi: *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei*, Vol. X (1775-1786). Cărți domnești și zapise. Chișinău: Civitas, 2005, p. 148.
28. *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии*. Том III. Кишинев, 1907, с. 219.

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor Republicii Moldova prin intermediul artelor și mitopoeticii*.

MUNICIPIUL CAHUL DIN PUNCT DE VEDERE DEMOGRAFIC, EDILITAR, ECONOMIC ȘI CULTURAL (CONFORM DATELOR RECENSĂMÂNTULUI DIN 29 DECEMBRIE 1930) (I)

Nicolae ENCIU

Doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal, Universitatea de Stat din Moldova. Domenii de preocupare: istoria contemporană a românilor și universală, demografia contemporană. Cărți publicate: *Scrierea și rescrierea istoriei. Tendințe recente în istoriografia rusă de reinterpretare a participării Rusiei țariste la Primul Război Mondial*. Chișinău: ARC, 2016; 1918. *Pe ruinele imperiului spulberat de istorie. Basarabia în pragul modernității*. ARC, Chișinău, 2018; *În componența României Întregite. Basarabia și basarabenii de la Marea Unire la notele ultimative sovietice*. București: Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2018; *Emmanuel de Martonne – l'avocat de la Roumanie à la Conférence de Paix à Paris en 1919–1920 en matière de Bessarabie*. Mauritius: Éditions Universitaires Européennes, 2018 etc.

Municipiul Cahul din punct de vedere demografic, edilitar, economic și cultural (conform datelor recensământului din 29 decembrie 1930) (I)

Rezumat. Întemeiat pe o gamă largă și variată de surse documentare și statistice, prezentul studiu urmărește istoria municipiului Cahul din punct de vedere demografic, economic, edilitar și cultural între cele două războaie mondiale. Studiul conține o scurtă incursiune în istoria atestării documentare și a întemeierii orașului Cahul, cea mai veche denumire fiind „Șcheia”, nume atestat într-un act oficial al domnitorului Ștefan cel Mare din 2 iulie 1502, dar și „Frumoasa”, așa cum figurează pe harta Moldovei întocmită de Dimitrie Cantemir la 1716. Este efectuată o analiză a evenimentelor produse în localitate în anii renașterii naționale din 1917–1918, constatându-se caracterul benefic al marelui eveniment al Unirii Basarabiei cu Vechiul Regat al României inclusiv pentru populația orașului Cahul. Partea a doua a studiului tratează istoria propriu-zisă a or. Cahul între cele două războaie mondiale. La o distanță de peste trei decenii de evoluție liberă a istoriografiei naționale, apare drept evident adevărul că în anii sovietici, orașul Cahul, la fel ca toate localitățile din interfluviul pruto-nistrean, au avut parte de o istorie paralelă, ideologizată și falsificată, în contradicție pregnantă cu istoria reală a localității, în special evenimentele și procesele produse în cadrul deceniilor interbelice românești fiind falsificate, denaturate și prezentate după tiparele ideologiei sovietice.

Cuvinte-cheie: oraș, Cahul, reședință, județ, renaștere națională, Bugeac, Valul lui Traian, deceniile românești, reforma agrară, recensământ, populație, învățământ, știință de carte.

The Municipality of Cahul from a Demographic, Urban, Economic and Cultural Point of View (According to the Census Data of December 29, 1930) (I)

Abstract. Based on a wide and varied range of documentary and statistical sources, the present study traces the history of the municipality of Cahul from a demographic, economic, urban and cultural point of view between the two world wars. The study contains a short foray into the history of documentary attestation and the foundation of the city of Cahul, the oldest name being “Șcheia”, a name attested in an official act of ruler Ștefan cel Mare dated July 2, 1502, but also “Frumoasa”, as it appears on the map of Moldova drawn up by Dimitrie Cantemir in 1716. An analysis of the events produced in the locality during the years of the national renaissance from 1917–1918 is carried out, noting the beneficial nature of the great event of the Union of Bessarabia with the Old Kingdom of Romania, including for the population of the city of Cahul. The second part of the study deals with the actual history of the town. Cahul between the two world wars. At a distance of over three decades of free evolution of national historiography, the truth appears as obvious that during the Soviet years, the city of Cahul, like all the localities in the Pruto-Dniester interfluvium, had a parallel history, ideologized and falsified, in significant contradiction with the real history of the locality, especially the events and processes produced during the Romanian interwar decades being falsified, distorted and presented according to the patterns of Soviet ideology.

Keywords: city, Cahul, residence, county, national renaissance, Bugeac, Valul lui Traian, Romanian decades, agrarian reform, census, population, education, book science.

Argument

„De pe dealul Crihanei, zării Cahulul, – scria la 1908 în notele sale de călătorie cunoscutul scriitor și publicist de la ziarul „Evenimentul”, State Dragomir. – Linia regulată a ulițelor îți fac o frumoasă și deosebită impresie. Are o poziție așa de frumoasă naturală, încât aici trebuie căutat motivul care i-a îndemnat pe primii lui locuitori să-l numească Frumoasa”. În aceiași termeni elogioși avea să se pronunțe și scriitorul Geo Bogza peste circa trei decenii, consemnând „așezarea lui atât de precis aliniată: zece străzi paralele, pe care le taie perpendicular alte zece străzi paralele. Pare construit cu rigla și echerul” [1].

Conform *Dicționarului geografic al Basarabiei* întocmit de Zamfir Arbore [2], „Cahul” este numele purtat de un lac în fostul județ Ismail, de un râu în aceeași regiune, iar actualmente, de unul din cele mai importante orașe din sudul Republicii Moldova. Purtând de-a lungul timpului și alte denumiri [3], – cea mai veche fiind „Șcheia”, nume atestat într-un act oficial al domnitorului Ștefan cel Mare din 2 iulie 1502 [4], dar și „Frumoasa”, așa cum figurează pe harta Moldovei întocmită de Dimitrie Cantemir la 1716, – localitatea și-a consolidat actuala denumire începând din prima jumătate a secolului al XIX-lea când, printr-un *ucaz* al împăratului Nicolae I din 18 decembrie 1835, județul Leova a fost desființat, iar centrul administrativ, împreună cu toate instituțiile, a fost transferat în Frumoasa, rebotezată acum în orașul Cahul. Conform art. 6 al decretului respectiv, „pentru a înlesni comunicarea locuitorilor județului Leova cu administrația județeană și judecătoria, și pentru a facilita poliției județene exercitarea obligațiilor sale, administrația județeană Leova, judecătoria județeană se transferă în localitatea Frumoasa, redenumind-o în orașul Cahul, respectiv și județul în loc de Leova, Cahul, Leova rămânând în continuare localitate [5].

Câțiva ani mai târziu, în 1840, guvernatorul Basarabiei, P.I. Fiodorov, a cumpărat satul Frumoasa, împreună cu pământurile învecinate în suprafață totală de 4 mii de ari de la Egor Balș pe numele soției sale, Ecaterina Fedotovna (Fo-

tienvna) [6]. Având deja experiență în crearea de orașe, prin amenajarea părții noi a Chișinăului, noul proprietar a procedat la edificarea noului oraș conform unui plan bine gândit, în care erau indicate atât cartierele, piețele și obiectele existente, cât și cele care urmau a fi construite. În așa mod, în locul fostului „sătișor” Frumușica se afirmă un nou oraș Cahul [7]. Un document datând din 15 septembrie 1842 relatează, că în conformitate cu decretul lui Nicolai I, „în regiunea Basarabia a fost hotărnicit orașul Cahul, cu toate domeniile sale existente la cumpărarea lui de la consilierul de clasa VII, Egor Balș de către Excelența Sa, Ecaterina Fiodorov” [7, p. 6].

După Războiul Crimeii din 1853–1856, orașul Cahul, devenit românesc, este transformat în capitală de județ, fiind cumpărat de un nou proprietar, negustorul din Ismail, Dimitrie Caravasile, care va contribui în mod substanțial la dezvoltarea și modernizarea orașului. Astfel, pe lângă zecile de mori de vânt și de apă existente până atunci, care erau puse în funcțiune cu ajutorul cailor, apare o moară cu aburi (proprietar I. Hronopoulo), trei fabrici mici de cărămidă (proprietari frații Sizov, precum și N. Nichitin), trei ateliere de olărie (proprietari M. Goncarencu, V. Motailo, T. Tuluc).

Concomitent cu obținerea statutului de reședință județeană, în Cahul încep lucrări de amenajare a orașului, se înfiripă o viață culturală românească, își fac apariția mici întreprinderi industriale, se instalează organele și instituțiile administrației de stat. Începe o intensă activitate de culturalizare și de instruire a populației. Se deschid aici primele școli elementare, iar Departamentul învățământului de la Iași trimite în sudul Basarabiei profesori, manuale și materiale didactice. În 1858 ia ființă școala urbană de băieți din Cahul, cu 36 de elevi și cu D. Teodorescu în calitate de profesor. În scurt timp se deschide și cea dintâi școală urbană de fete, iar în curs de zece ani (1857–1867) se vor deschide școli rurale, practic, în toate comunele din județ [8, p. 27].

După semnarea armistițiului în războiul ruso-româno-turc și în conformitate cu Tratatul de pace ruso-turc de la San Stefano, din 19 februarie / 3 martie 1878, județele Cahul, Bol-

grad și Ismail, retrocedate Moldovei prin Tratatul de la Paris din 1856, sunt reanexate Imperiului Rus. Pe teritoriul românesc de la est de Prutul inferior se reinstaurează regimul administrației țariste, cele trei județe fiind reunite în unul singur, cu centrul în or. Ismail [8, p. 28-29]. În consecință, după războiul ruso-turc din 1877–1878 orașul Cahul își pierde statutul de capitală de județ, pentru a-l recâștiga la sfârșitul Primului Război Mondial.

De-a lungul timpului, orașul și județul Cahul s-au remarcat ca un ținut cu bogate și temeinice tradiții istorice, științifice și culturale. Un moment istoric important legat de ținutul Cahul îl constituie celebrul „Val al lui Traian” (Zidul de Jos), construit, conform specialiștilor, de romani în timpul lui Constantin cel Mare [9, p. 111]. Valul era o continuare a celui din jurul or. Galați de astăzi, întinzându-se pe o lungime de 126 km de la localitatea Vadul lui Isac de pe Prut, în raionul Cahul, către est în Bugeac, ajungând la lacul Sasâc, la 50 km vest de Nistru. Este de remarcat că Valul lui Traian era redat pe stema ținutului Cahul, din Basarabia țaristă.

Ținutul Cahul păstrează inclusiv amintirea unor glorii militare ce duc până în Evul Mediu: aici au avut loc mari bătălii cu turcii, drept mărturie stând statuia neînfricatului domnitor al Moldovei, Ioan Vodă (1572–1574), supranumit în tradiția istorică „cel Cumplit”, iar istoricul C.C. Giurescu propunând să fie numit „cel Vi-teaz” [10, p. 120].

Nu a fost străin de aceste locuri celebrul scriitor, lingvist, filolog și istoric român Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838–1907) [11, p. 201]. Numit fiind, în 1858, judecător la Cahul, B.P. Hasdeu a continuat să se documenteze pentru viitoarea-i monografie „Ioan Vodă cel Cumplit (1572–1574)” [12, p. 244], fiind fascinat de bogăția istoriei acestor meleaguri sudice și notând: „Aici, undeva în apropiere, se afla un oraș dacic dărâmat de macedonenii lui Alexandru cel Mare în expedițiunea lor dincoace de Dunăre; aici, perșii lui Darius Istaspe trecură și retrecură Istrul în nefericitul lor război cu nomazii sciți; aici, mai târziu, împăratul roman Valinte o pățise hazardându-se contra Goților; aici, până

astăzi, se dezgroapă în toți anii din misterul țării prețioase antichități grece și latine, testamente ale unei lumi pierdute...” [1].

Sfârșitul unei lumi. Orașul Cahul în anii renașterii naționale (1917–1918)

Războiul mondial și revoluția rusă, afirma un bun cunoscător al acelei perioade, Petre V. Ștefănuță, „au dărâmat zidurile pușcării popoarelor – Rusia țaristă – de unde au ieșit la limanul vieții lor naționale și românii din Basarabia” [13, p. 133].

Adevărul respectiv și-a găsit o deplină confirmare în chiar primele zile după Revoluția din februarie 1917 din Rusia: la 3/17 martie 1917 a luat sfârșit perioada de domnie a dinastiei Romanov (1613–1917), iar, odată cu prăbușirea Imperiului, Rusia a fost transformată în republică.

Înlăturarea de la putere a dinastiei Romanovilor, în urma revoluției din februarie 1917 și instaurarea unui Guvern Provizoriu care a funcționat aproape opt luni – de pe 27 februarie / 12 martie și până pe 25 octombrie / 7 noiembrie, – a produs un val uriaș de speranțe, în Rusia ca și în întreaga lume, că în această veritabilă închisoare a popoarelor se va instaura, pentru prima oară în istoria ei milenară, un regim al democrației liberale. Astfel, toți cetățenii au devenit egali în fața legii, libertatea deplină – religioasă, de exprimare, a presei, a adunărilor, a uniunilor și a grevelor – a devenit o realitate; în afară de drepturi egale, minoritățile etnice au obținut autonomie, iar Polonia a fost declarată independentă [14].

Declanșată în capitala Imperiului Rus, revoluția s-a răspândit în mod vertiginos până în cele mai îndepărtate periferii ale acestuia, trezind la viață politică și națională toate popoarele subjugate, care au revendicat cu tărie dreptul lor la autodeterminare, conform principiului naționalităților proclamat de revoluție [15, p. 69-70].

În Basarabia, printre primele revendicări care au canalizat mersul evenimentelor social-politice, economice și culturale a fost programul Partidului Național Moldovenesc, examinat și adoptat în primă lectură la 20 martie

1917, iar în variantă finală, la 5 aprilie același an, care își propunea ca obiectiv să lupte pentru „dobândirea celei mai largi autonomii administrative, judecătorești, școlare și economice a Basarabiei” [16, p. 22].

Urmărind obiectivul propagării și implementării cât mai largi și depline a principiilor democratice proclamate de Guvernul Provizoriu de la Petrograd, Comitetul Executiv Central Moldovenesc al Sfaturilor de Deputați ai Soldaților și Ofițerilor, constituit la 23 aprilie 1917, a decis în toamna aceluiași an să-și trimită în satele și orașele din Basarabia „emisarii” săi, cu instrucțiunea de a explica și a susține în fața populației locale, următoarele teze esențiale: „1. Republica Rusă trebuie să fie o democrație de tipul Statelor Unite ale Americii; 2. Basarabiei trebuie să i se acorde autonomie politico-teritorială deplină între râurile Prut și Nistru, cu asigurarea drepturilor tuturor naționalităților; 3. Toate problemele vieții în Basarabia să fie reglementate de parlamentul suprem al Basarabiei, cu excepția relațiilor internaționale, armată, flotilă, poștă, telegraf, monedă ș.a. Administrația în Basarabia trebuie să fie din băștinași ce cunosc limba, modul de viață și necesitățile populației locale, iar lucrările organelor publice și documentația să se întocmească în limba populației locale; 4. În școlile satelor cu populație moldovenească predarea să se facă în limba moldovenească; 5. În eparhiile moldovenești serviciul divin să se țină în limba moldovenească” ș.a. [16, p. 25-26].

Selectați într-un mod special și trimiși în cele mai diferite și îndepărtate localități ale Basarabiei, „emisarii” Comitetului Executiv Central Moldovenesc al Sfaturilor de Deputați ai Soldaților, Marinarilor și Ofițerilor, condus de Gherman Pânteș, au desfășurat, mai ales în lunile din vara și toamna anului 1917, o amplă și energică activitate națională în vederea trezirii la viață a populației autohtone și mobilizării ei la lupta pentru drepturile sfinte, inclusiv la lupta pentru limba maternă [17, p. 63-64].

Așa cum au demonstrat evenimentele, în pofida valului uriaș de speranțe generat de Guvernul Provizoriu care a funcționat aproape opt

luni – de pe 27 februarie / 12 martie și până pe 25 octombrie / 7 noiembrie 1917, acesta s-a dovedit a fi extrem de fragil, autoritatea fiindu-i mereu contestată de un alt pol al puterii, reprezentat de Sovietul deputaților muncitorilor și soldaților din Petrograd, controlat de bolșevicii lui Lenin. Ca urmare a acelei situații, sfârșitul anului 1917 și primele luni ale noului an 1918 au fost extrem de agitate la Cahul, la fel ca pretutindeni în Basarabia afectată de febra revoluționară.

Încă din mai 1917, aici a luat ființă un „soviet de deputați ai muncitorilor și țăranilor”, iar între 23 și 25 mai s-a produs o revoltă în rândul soldaților din trei regimente ale diviziei 163, care au refuzat să plece pe front [18, p. 240-241]. Un oarecare Ivan Filipov, ales de soldații anarhizați de agitația bolșevică, a proclamat o pretinsă „Republică” la Cahul, cerând „pace, pământ – țăranilor, libertate și fraternitate între truditoresi, egalitatea lor în viața economică, politică și culturală” [19, p. 20].

Însă Filipov și tovarășii săi bolșevici nu s-au limitat doar la agitație, la înlăturarea samavolnică din funcție a primarului orașului și plasarea bolșevicului Tregubov în postura de comisar județean, ci au incitat țăranii din satele învecinate să înceapă a confisca de la „chiaburi” inventarul agricol, animalele domestice și să împartă între ei pământul. Ajutați de soldații anarhizați din regimentele 649 și 650, țăranii din satele învecinate au procedat la confiscarea de la numeroși proprietari pentru a împărți între ei peste 40 mii de puduri de grâne, numeroase animale, inventar agricol ș.a. [19, p. 20]. În continuare, situația s-a agravat și mai mult.

În pofida eforturilor Consiliului Directorilor al Republicii Democratice Moldovenești de menținere a ordinii, „din noiembrie 1917, armatele ruse de pe frontul român, sub comanda generalisimului Krâlenko încep să se retragă în cea mai cumplită dezordine spre Rusia, trecând prin Basarabia. Bande dezarmate străbat drumurile provinciei, împănând satele dintre Prut și Nistru, îndemnând țăranii «să ia parte la stârpirea cuibului boieresc», la nimicirea gospodăriilor mai mari și în decembrie asistăm la

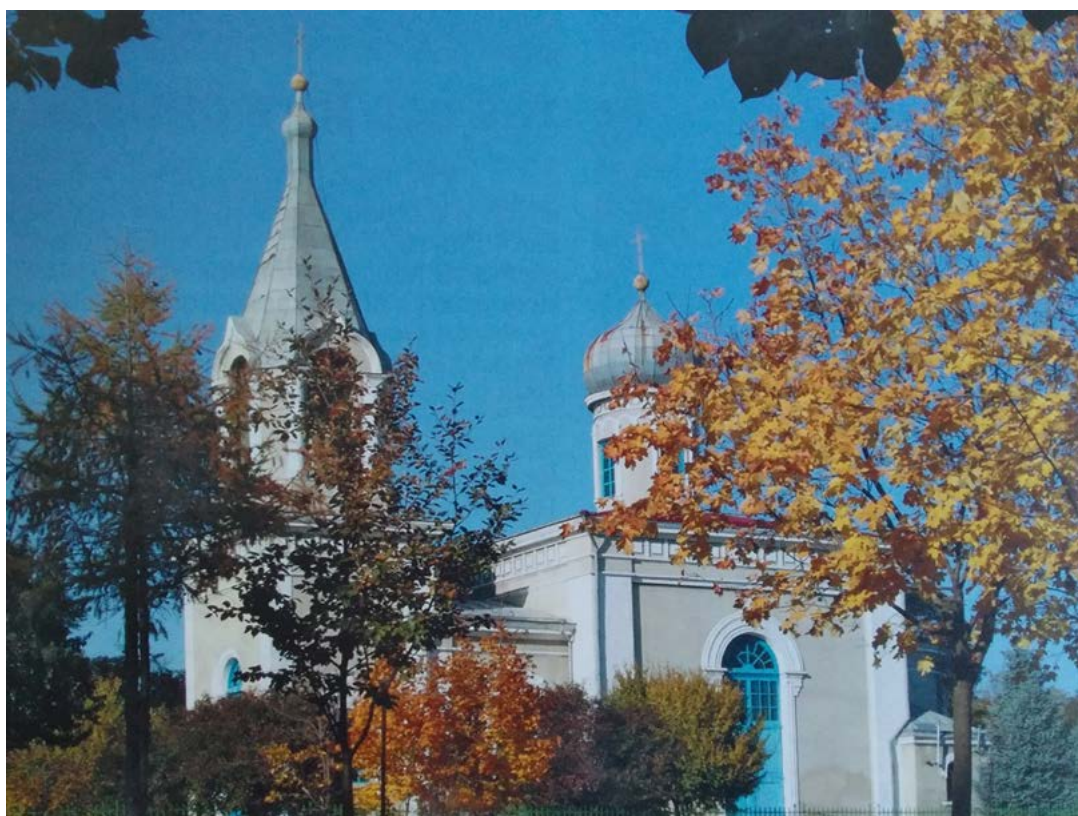

Fig. 2. Orașul Cahul. Catedrala „Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil”.

cunoscutele devastări, furturi și asasinat, care au clătinat cu totul întreaga economie a acestei bogate regiuni” [20, p. 59].

Ca urmare a acelor evenimente dramatice, cel mai mare număr de proprietăți devastate a fost atestat în sudul Basarabiei și mai cu seamă în județele Ismail și Cahul, acest lucru explicându-se prin faptul că „dinspre frontul românesc de Sud, prin Galați, Reni, Leova s-au strecurat toate bandele care s-au format din armata a 4-a și a 9-a rusă și care, prin aceste regiuni, s-au îndreptat spre Odesa” [21, f. 19 verso]. În cuprinsul județului Cahul, au fost devastate atunci 318 proprietăți, valoarea totală a averii distruse fiind estimată la suma de 49.735.158 lei sau 18.697.428 ruble. Calculată pe fiecare gospodărie în parte, paguba medie a fost de 156.397 de lei sau 58.796 de ruble de fiecare proprietate [21, f. 18-20].

La modul general, din totalul celor 1.741 de proprietăți mai mari de 100 de desetine, au fost pagubite 1.261 de gospodării în întreaga Basarabie sau 72,4 % [21, f. 19].

Urmărind restabilirea ordinii în această regiune, în toamna anului 1917, Comitetul Executiv Central Moldovenesc l-a delegat în calitate de emisar pe Serghei Tatarov în or. Cahul și în satele din împrejurimi – Crihana, Manta, Pelinia, Roșu, Andrușu, Baurci, Moscovei, Trifești, Tartaul-de-Salcie ș.a., – administrației comitetului de plasă recomandându-i-se să conlucreze cu reprezentantul său, acesta având „deplina putere a armatei revoluționare și a democrației”. Pentru îndeplinirea cu succes a misiunii sale, S. Tatarov urma să conlucreze în deplin acord cu membrii comitetelor țărănești din toate localitățile menționate [16, p. 273].

În acele condiții, cu toate că însăși situația României era gravă, guvernul român a hotărât la 17 ianuarie 1918 să acorde sprijinul militar solicitat de autoritățile de la Chișinău. Pentru punerea în aplicare a hotărârii adoptate de guvernul român, Marele Cartier General a încredințat Corpului 6 din armată misiunea „să respingă peste Nistru bandele ruse care ar putea încerca să treacă în Basarabia fără ordinul

comandantului rus al frontului (D. Șcerbacev. n.n.) și deci cu intenția de a jefui sau ataca trupele noastre, să asigure ordinea și regulata circulație pe calea ferată, să se facă ordine în tot ținutul Basarabiei, punându-se viața și avutul locuitorilor la adăpostul jafurilor și crimelor” [22, p. 167]. Având conștiința că luptau nu numai pentru cauza propriei națiuni, dar și pentru a împiedica bolșevismul să invadeze și alte zone ale Europei, diviziile române vor curăța până la sfârșitul lunii ianuarie 1918, localitățile aflate sub ocupația trupelor bolșevice.

Așa cum menționa în 1919, cu referire la situația Basarabiei la încheierea Primului Război Mondial, cunoscutul agronom, pedagog, economist și teoretician român al agriculturii cooperatiste, Marin Chirițescu-Arva (1889-1935), „ieșită din granițele imperiului rusesc, cu o întindere atât de vastă, cu o viață primitivă și patriarhală jos sub toate formele, peste care se suprapunea o oligarhie și un sistem de guvernământ absolutist, prin focul revoluției, care frământă și sângerează încă Rusia, ducând cu sine tradiția încă simțită a vieții patriarhale, fără niciun amestec al statului din punct de vedere economic, ura contra cărmuirii absolutiste a Țarilor, și în sângele căruia scânteia spiritul revoluționar prin care a trecut, Basarabia intră în granițele patriei sale etnice, cu așezăminte democratice – aduse de evoluția firească a timpurilor și care nu au nimic comun cu spiritul revoluționar distructiv – cu o viață economică intensă și diferit orientată” [23, p. 237-242].

Deja în iulie 1919, după o călătorie în Basarabia, cunoscutul profesor francez Emmanuel de Martonne scria că „valul de răscoale dezlănțuite în iarna anului 1917 – 1918 de dezertorii ruși și de bandele bolșevice venite din Ucraina n-a durat mai mult de cinci-șase săptămâni și în tot cazul nu a depășit Chișinăul. Răscoalele au fost însă de ajuns pentru a zgudui populația basarabească din temelii, a provoca ruptura dintre aceasta și Rusia și să orienteze pe conducătorii basarabeni spre România, care singură era în măsură atunci ca să asigure ordinea” [24, p. 142-146].

La o distanță de mai mult de 100 de ani de la acele evenimente istorice, apare drept incon-

testabil adevărul că o altă cale decât unirea Basarabiei cu România era sortită unui eșec inevitabil, și este marele merit al Sfatului Țării și al oamenilor politici basarabeni din acea perioadă – Constantin Stere, Pantelimon Halippa, Vasile Stroescu, Ion Inculeț, Ion Pelivan, – de a fi identificat unica soluție salvatoare ce ducea spre limanul multășteptat de întreaga populație. Dincolo de orice speculații de felul „ce ar fi fost dacă nu ar fi fost cum a fost”, cert este că alternativa unirii Basarabiei cu România poate fi urmărită după exemplul RASS Moldovenești din anii 1924 – 1940, – cu colectivizarea forțată a agriculturii și foametea dezastruoasă, cu deportările și represiunile staliniste, cu dezmembrarea teritorială a Basarabiei în 1940 etc.

Grație marelui eveniment al Unirii Basarabiei cu Vechiul Regat al României, după 1918 au urmat 22 de ani de eforturi „pe calea regăsirii de sine și a progresului”, de „reluare a adevăratei continuități etnice și ideale” pe orbita culturii și civilizației europene. În același context, într-o cuvântare rostită la Chișinău în 1931, Nicolae Iorga afirma că „România nu este o țară făcută. România se face acum. Se face prin fiecare dintre noi”, continuându-și ideea la capătul celălalt al aceleiași călătorii, la Timișoara: „Țara aceasta este alcătuită din bucăți, care s-au adunat, pe pământul stropit cu sânge al Marelui Război, abia de câțiva ani de zile”, urmând să devină nu numai o țară întregită, ci și „o Românie a libertății și a dreptății tuturor” [25, p. 104-114].

Același traseu urma să-l parcurgă și orașul Cahul în calitate de reședință de județ, în noua perioadă istorică inaugurată de Marea Unire din 1918.

1918: orașul Cahul redevine capitală de județ

Delegându-și în legislativul basarabean cel puțin 10 deputați originari din părțile fostului județ Cahul și având reprezentanți inclusiv în Biroul de organizare al Sfatului Țării, – Vitalie Zubac (originar din satul Caragaciul Nou, jud. Ismail), Elena Alistar (originară din satul Vaisal, jud. Ismail), Nicolae Ciornei (originar din satul Tocenii, jud. Cahul), Gheorghe Mare

(originar din satul Slobozia Mare, jud. Ismail), Chiril Sbarea (originar din satul Colibași, jud. Cahul) ș.a. [26, p. 133-141], – aceștia au pus în discuție, în câteva rânduri, necesitatea reînființării județului Cahul. Cum însă evenimentele de la sfârșitul anului 1917, – declanșarea anarhiei de către bandele bolșevice, atacurile asupra economiilor, satelor etc., – nu au permis Sfatului Țării să activeze într-un regim obișnuit, și nici începutul anului 1918 nu a fost favorabil unor astfel de discuții, decizia „Despre constituirea județului Cahul și reorganizarea conducerii locale în județele Ismail și Cahul” a fost adoptată în ședința Sfatului Țării din 29 ianuarie 1918, ca urmare a raportului prezentat de deputatul Vladimir Diaconovici [5, p. 477-480].

Cu o suprafață de 4.442 km², noul județ Cahul va face parte, în anii dintre cele două războaie mondiale, dintre județele așezate în sudul Basarabiei. La vest, se întindea până în valea Prutului, iar la est depășea puțin pe cea a Ialpugului. Constituind o prelungire a podișului înalt moldovenesc, relieful județului era alcătuit dintr-o culme lungă și plană orientată dinspre nord spre sud și ramificată în culmi secundare mai strâmte, printre afluenții Prutului și Ialpugului. Dacă în 1918 industria ocupa un loc minor în economia județului, atestându-se doar câteva fabrici de cărămizi, de uleiuri și mori în cuprinsul noii unități administrative, în schimb agricultura obținuse o dezvoltare considerabilă, fiind reprezentată de întinse terenuri cultivabile, contribuind la menținerea unui comerț activ cu produse agricole și concentrat în special în capitala județului.

Noul județ Cahul a fost împărțit inițial în patru plase (Baimaclia, Cahul, Leova și Vulcănești) [27, p. 13-14] și avea la momentul constituirii sale 54 de comune cu 178 de localități. Va dobândi consacrare juridică la nivel național prin Legea pentru unificare administrativă, promulgată prin Decretul regal nr. 1972 din 13 iunie 1925 [5, p. 485]. Reședința județului a devenit comuna urbană Cahul, în timp ce Leova a fost desemnată drept comună urbană nereședință [5, p. 486].

Așezat pe malul stâng al râului Prut, într-o regiune de colină și șes, cu o altitudine de 119

Fig. 1 Orașul Cahul. Piața Independenței. Compoziție arhitectural-sculpturală dedicată aniversării a 500 de ani de la prima atestare documentară a localității Cahul.

metri, în partea cea mai ridicată, deasupra nivelului Mării Negre, județul și orașul Cahul erau părți ale regiunii Bugeacului, din sectorul Pontic, supus deseori anilor secetoși, așa cum s-a întâmplat, bunăoară, în 1928–1929 și 1935–1936. Ploile erau repezi și scurte, făcând ravagii și dând naștere la numeroase râpi. Neregularitatea ploilor s-a constatat mai ales din anii Primului Război Mondial, când o bună parte din păduri au fost tăiate, fără să fi fost ulterior restabilite. Din această cauză, „pământul se surpă acum mai ușor, dând naștere la râpi mari, iar ploile au devenit mai rare și mai neregulate, din cauză că nu mai sunt pădurile care să contribuie la regularizarea lor” [28, p. 11]. Nici vânturile aici nu erau cele obișnuite din România, iernile fiind mai reci și crivățul mai aspru, Bugeacul neavând nici o stavilă naturală pentru potolirea puterii acestui fel de ciclon ce venea dinspre Rusia.

În anul adoptării legii „Despre constituirea județului Cahul și reorganizarea conducerii locale în județele Ismail și Cahul”, orașul Cahul avea o populație totală de 12.000 de locuitori stabili, inclusiv 5.760 bărbați și 6.240 femei, depășind în această privință doar or. Hotin, cu doar 7.000 de locuitori [29, p. 29]. A doua localitate ca importanță economică și comercială din cuprinsul județului era comuna urbană Leova, situată pe malul stâng al Prutului la 68 km de reședința județului, la 160 km de Galați și la 390 km de București. Locuitorii comunei urbane Leova practicau în special comerțul cu cereale, animale și produse animaliere, în oraș funcționând sistematic o moară, o fabrică de ulei și una de cherestea [30, p. 101].

Populația județului Cahul era compusă, în majoritate, din răzeși moldoveni, împroprietăriți aici încă din anii domniei lui Alexandru Ioan Cuza, și din plăieșii lui Ștefan cel Mare (cum erau locuitorii din satul Cania, bunăoară). Locuiau aici și numeroși coloniști – germani, bulgari și găgăuzi, cu gospodării frumoase și suprafețe cultivabile de peste 100 ha. Istoria tumultuoasă a acestui ținut era oglindită inclusiv în denumirea unor localități, amintind de prezența de odinioară sau trecerea pe aici a turcilor și tătarilor, cum ar fi satele Taraclia, Baimaclia,

Coștangalia, Șamalia, Tartaul (Tatar aul), Colibași, Enichioi, Beșalma, Albota ș.a.

Aceleași locuri păstrau și amintirea mai veche a stăpânirii romane, prin toată regiunea Bugeacului trecând faimosul Val al lui Traian. Între cele două războaie mondiale, se observau încă foarte clar urmele aceluia val trecând prin județul Cahul, începând de la râul Prut, în apropiere de Vadul lui Isac, și îndreptându-se pe colinele dealurilor spre Bolgrad, în apropierea căruia se afla și gara Valul lui Traian [28, p. 12]. Amintirea perioadei romane și-a găsit oglindire inclusiv în stema orașului Cahul, adoptată după 1918.

Astfel, stema orașului Cahul în perioada interbelică era reprezentată de un scut roșu și o fascie crenelată de aur. Pe scut era imprimată imaginea unui legionar roman, văzut din față și ținând în mâna dreaptă o insignă militară romană de aur, cu acvila în vârful ei și în mâna stângă, o pavăză de argint cu literele VRR negre (Virtus Romana Rediviva). Scutul era timbrat cu o coroană murală de argint, cu cinci turnuri, amintind valul roman și straja romană la această margine a împărăției [30, p. 588].

Devenind capitală de județ și reședință a principalelor autorități ale noii unități administrative, – aici fiind amplasată prefectura și sub-prefectura județului, reședința plasei Cahul, primăria orașului, prefectura poliției și serviciul de siguranță, inspectoratul poștal, administrația financiară, serviciul sanitar al județului și serviciul veterinar, biroul de măsuri și greutate, revizoratul școlar și alte instituții publice [31, p. 35], – populația orașului Cahul a sporit considerabil în anii următori, astfel încât Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultură din 1928 constată o populație totală a orașului de 14.000 de locuitori [32, p. 673]. La încheierea Primului Război Mondial, populația orașului Cahul constituia 8,15 % din totalul populației județului, cea a comunei urbane Leova – 2,32 % din total, în timp ce populația comunelor rurale – 89,53 % din totalul de 147.266 de locuitori ai județului.

În anul efectuării primului recensământ general al populației României Întregite, județul Cahul consta din patru plase – Cantemir (cu

reședința la Leova), având în componența sa 61 de sate, Ștefan cel Mare (cu reședința la Baimaclia), cu 52 de sate, Ioan Voievod (cu reședința la Cahul), cu 53 de sate în componență și plasa Traian (cu reședința la Taraclia), cu 24 de sate. În total, în componența județului Cahul se aflau 190 de sate (numărul căror în anii '30 va ajunge la 208), grupate în 75 de comune rurale și comuna urbană Leova [33, p. 86-87]. În cuprinsul județului funcționa un Tribunal, cu reședința la Cahul, și patru judecătorii cu reședințele la Cahul, Leova, Baimaclia și Cubei.

Orașul Cahul ocupa o suprafață totală de 262 de hectare, fiind segmentat în 5 sectoare, cu 45 de străzi, un parc și 4 piețe publice, principalele străzi fiind iluminate cu lămpi de petrol „Petromax”. În calitate de capitală de județ, în or. Cahul era concentrat și cel mai mare număr de întreprinderi comerciale și industriale (103 întreprinderi), constituind 0,8 întreprinderi la 100 de locuitori, față de 1,6 întreprinderi la 100 de locuitori în jud. Hotin [33, p. XIV].

În oraș erau circa 2.000 de clădiri locuite, funcționau două biserici ortodoxe, o biserică lipovenească și două case de rugăciuni evreiești. Funcționau, de asemenea, poșta, telefonul, telegraful, câteva bănci populare, iar sistemul cultural-educativ și cel de învățământ consta din două grădinițe de copii, un liceu de fete, un liceu de băieți „Ioan Voievod”, o școală medie, 5 școli primare, o sală de teatru cu instalație cinematografică, editându-se și două ziare bilunare – „Cahulul” și „Liberalul” [8, p. 29-30].

Așezat în partea de sud a Basarabiei, pe platoul de lângă balta Prutului în formă de paralelogram, orașul Cahul era tăiat, în partea de sud, de Valea Frumoasă, plantată cu vii și grădini; la nord, era înconjurat de dealul Marandei și de valea Cotihanei, iar la apus, de valea Prutului, mărginindu-se cu un braț al acestuia, gârla Balășei. Dinspre Prut, valea era mlăștinoasă, iar albia râului se afla la o distanță de 4-5 km de oraș. Cahulul avea străzi largi, în lungime totală de 33 km și dispuse în forma jocului de șah. Orașul dispunea din 1882 de un plan de sistematizare, la care însă s-a renunțat pe parcurs. Clădirile în număr de vreo 1.660 erau construite

din piatră sau cărămidă, din lemn, iar o mare parte din ciamur, majoritatea fiind acoperite cu stuf. Iluminatul orașului se făcea cu petrol, apa se aducea cu sacaua din fântâni, iar încălzirea caselor – cu stuf și cu turte de floarea-soarelui. Cât privește viața economică și comercială a orașului, aceasta devenea mai animată în zilele de vineri și duminică, când aveau loc tradiționale târguri de alimente, precum și luna, când avea loc târgul de vite [34, p. 65-66]. Cerealele erau depozitate în magazinele locale, pentru a fi mai apoi expediate la Galați.

Deceniile românești

O lungă perioadă de timp, istoria interbelică a orașului Cahul a fost mediatizată și receptată aproape exclusiv în interpretarea lui V. Travușkin, autor al broșurii „Cahul” (apărută doar în limba rusă) [19] și prezent în compartimentul privind localitatea respectivă inclusiv în Enciclopedia Sovietică Moldovenească, cu o interpretare oficială identică [18, p. 240-241]. În viziunea acelui autor, promotor al istoriei rusificate și sovietizate a or. Cahul, perioada interbelică a orașului a debutat cu proclamarea unei pretense „Republici” de către soldații anarhizați de propaganda bolșevică în frunte cu un oarecare Ivan Filipov [19, p. 19-22], a continuat cu „lupta orașenilor și a truditorilor din localitățile învecinate împotriva agresiunii imperialiste a României regale”, cu interminabile „răscoale” ale acelorași „truditori” ghidați de organizația comunistă clandestină ilegală, culminând cu „fapta eroică” a locotenentului „eliberator” K.F. Vetcinkin care, ajutat de câțiva gardiști roșii, au instalat stâlpul de graniță în dreptul localității românești Oancea, Cahulul devenind, astfel, un oraș sovietic [19, p. 23-28].

La o distanță de peste trei decenii de evoluție liberă a istoriografiei naționale, apare drept evident adevărul că în anii sovietici, orașul Cahul, la fel ca toate localitățile din interfluviul pruto-nistean, a avut parte de o istorie paralelă, ideologizată și falsificată, în contradicție cu istoria reală a localității, în special evenimentele și procesele produse în cadrul deceniilor interbelice românești fiind falsificate, denaturate și prezentate după tiparele ideologiei sovietice.

În prezent, în condițiile unui acces liber la întreaga informație documentară și istoriografică referitoare la perioada în care Basarabia a fost parte integrantă a României Întregite, este de datoria istoricilor de a reface tabloul complex și veridic al acelor ani inclusiv la nivelul unor localități, prezentul demers constituind o parte componentă a efortului colectiv al cercetătorilor în această direcție.

Viața economică. Importanța reformei agrare

În Declarația de unire a Basarabiei cu Vechiul Regat al României din 27 martie (st. v.) / 9 aprilie (st. n.) 1918, adoptată cu 86 de voturi „pro”, 3 „împotriva”, 36 de abțineri și 13 absențe, Sfatul Țării – organul suprem legislativ reprezentativ și electiv al Basarabiei, constituit prin delegarea reprezentanților partidelor politice, a diverselor categorii sociale, a etniilor conlocuitoare etc., – a decis, „în numele poporului Basarabiei”, că „Republica Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, în baza principiului că noroadale singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mamă-sa România” [35].

În atare mod, „după un veac și mai bine de iobăgie sufletească și politică a românilor dintre Prut și Nistru, la 27 martie (st.v.) 1918, printr-un act spontan și plin de o netăgăduită conștiință românească, prin voința unanimă a norodului basarabean și prin votul reprezentanților săi legali din Sfatul Țării, Moldova dintre Prut și Nistru revine la sânul Patriei daco-romane, de la care mai înainte fusese silnic dezlipită” [36, p. 7]. Declarația Sfatului Țării din 27 martie / 9 aprilie 1918 de unire a Basarabiei cu România a venit „ca o supremă răsplată pentru toate suferințele din timpul războiului și din timpul celor 106 ani de stăpânire străină” (Petre V. Ștefănuță), ideea și decizia respectivă izvorând „din conștiința și din sufletul poporului și nu din alte împrejurări venite din afară” [37, p. 4].

În aceeași ordine de idei, marele istoric englez R.W. Seton Watson afirma că Primul Război Mondial a adus pentru întreaga Românie trei mari schimbări fundamentale: unitatea națională, reforma agrară și sufragiul universal, - toate înscriindu-se pe traseul modernității și al modernizării: „Dintre acestea, prima a ridicat România de la o putere mică la una de rangul al doilea în Europa, urmând imediat după Polonia și Italia; a doua, satisfăcând foamea de pământ a țăranilor, a înlăturat orice pericol al unei revoluții de jos și a imunizat România contra bolșevismului, cu toată apropierea ei de Rusia; a treia a înzestrat națiunea cu mijloacele unei autoexprimări democratice” [38, p. 281], legiferându-se dreptul de vot universal, direct, secret și obligatoriu.

Atât în întreaga Basarabie, cât și în or. Cahul, în particular, factorul determinant care a contribuit efectiv la consolidarea unirii din 1918 l-a constituit proclamarea și realizarea reformei agrare radicale, apreciată drept „reforma pozitivă cea mai simțită”, „piatra de temelie a activității Statului român” în Basarabia [39, p. 18]. Principiul de bază al reformei agrare a constatat în desființarea marii proprietăți în schimbul unei despăgubiri juste, menținerea proprietății mijlocii și consolidarea micii proprietăți țărănești [40, p. 950].

În urma acelei reforme, care a schimbat substanțial aspectul vieții sociale și economice a ținutului Cahul în anii de după Primul Război Mondial, circa 1.670 de țărani cu puțin pământ sau lipsiți de acesta au fost împroprietăriți cu un total de 11.233 ha de pământ arabil și de pășuni, reușind să-și amelioreze considerabil nivelul de trai [8, p. 29].

Conform datelor dr. Agricola Cardaș, în cuprinsul județului Cahul au fost supuse exproprierii de către Comisiunea județeană un număr de 403 moșii, a căror suprafață totală era de 223.446 ha 9.250 m². Toate aceste moșii au fost judecate și emise hotărâri. Din suprafața de 223.446 ha 9.250 m² s-a expropriat și a fost trecut la stat 190.122 ha 3.250 m², iar restul de 33.324 ha 6.000 m² a fost lăsată proprietarilor. Din acest total expropriat și trecut la stat, a trecut în mâna țăranilor la împroprietărire suprafața de 139.818

ha 1.860 m² la un număr de 26.910 locuitori din 153 de sate din cuprinsul județului [20, p. 115].

Restul expropriat a fost repartizat după cum urmează: pentru rezervele comunale, suprafața de 2.887 ha 7.700 m²; pentru art. 44 și anexa lui, suprafața de 8.916 ha 5.000 m²; s-a predat județelor vecine suprafața de 2.600 ha, cota ofițerilor suprafața de 675 ha, repartizări interne și disponibil suprafața de 6.280 ha 3.900 m²; iazuri în suprafață de 7.710 ha 2.000 m²; păduri în suprafață de 10.171 ha 7.300 m²; teren arendat provizoriu proprietarilor suprafața de 5.149 ha 9.600 m² și neproductiv, drumuri, în suprafață de 5.544 ha 3.590 m² [20, p. 117-118].

Conform legislației din acea perioadă, punerea în aplicare a legii agrare pentru Basarabia prevedea constituirea inclusiv a unui Birou al colonizărilor, cu misiunea studierii și organizării de colonizări „pe pământurile rămase disponibile”, precum și a întocmirii, de comun acord cu serviciul lucrărilor tehnice, a planului și condițiilor pentru așezarea coloniștilor în sate noi, sau lărgirea satelor existente [41, p. 17]. În județul Cahul, colonizările în procesul aplicării reformei agrare au fost efectuate în 16 localități – Pelinei, Carbalia, Musaitu, Leova, Hănăsenii Noi, Mingir, Cazangic, Mingir Sărata Nouă, Sărata Nouă, Borogani, Căetu, Chioselia, Haragăș, Sadâc, Taraclia și Vicinești, – coloniștilor fiindu-le atribuite un total de 3.692 ha, repartizate la 18 capi de familie [42, f. 67, 72, 75-76].

Conform datelor statistice din perioada interbelică, terenurile arabile din cuprinsul județului Cahul ocupau o suprafață de peste 292 mii ha, în valoare de circa 1,5 mln. lei, producând anual circa 35 mii de vagoane de cereale calculate la 15 mii lei vagonul. Plantațiile de vii se întindeau pe o suprafață de peste 15 mii ha, evaluate la aproximativ 602 mln. lei, cu o producție medie anuală de circa 2 mln. decaltri de vin. Bălțile în suprafață de 5.825 ha, asigurau o producție anuală de pește în valoare de circa 16 mln. lei. Erau exploatate prin cooperative și prin arendări particulare, iar peștele prins era întrebuințat pentru consumul intern, aprovizionând, în parte, și piața or. Galați. Livezile în suprafață de circa 200 ha, ofereau o producție

anuală de fructe estimată la 1,3 mln. lei. În sfârșit, suprafața ocupată de păduri alcătuia circa 4 mii ha, în valoare aproximativă de 80 mln. lei [65]. Suprafața pădurilor era apreciată drept insuficientă, o mare parte fiind defrișată în anii Primului Război Mondial, iar cele rămase „abia fiind suficiente pentru aprovizionarea cu lemne a regiunii Cahul” [43, p. 5].

În pofida progresului evident realizat în domeniul economic între cele două războaie mondiale, au existat și opinii mai rezervate, potrivit căror „agricultura din an în an devine o ramură economică ce nu rentează, pe motive de depresiune economică mondială”, accentuându-se necesitatea unor preocupări mai mari atât din partea agricultorilor cât și din partea statului și a instituțiilor sale [43, p. 4].

Fiind o regiune tradițional bogată în cereale, vinuri de calitate, pește și vite în special, – deci o zonă agricolă și în același timp comercială de o importanță economică deosebită, – deja în anii imediat următori aplicării reformei agrare se atestă o evidentă înviorare a vieții economice și comerciale, înființându-se o Cameră de Comerț cu scopul de a facilita și de a impulsiona activitățile în această direcție în cele patru regiuni distincte ale județului și anume: în regiunea de stepă a județului, cu întinse terenuri arabile și șesuri bogate în cereale, fânețe, vite și lână; în regiunea cu terenuri ocupate cu plantații de vii, a căror suprafață depășea considerabil celelalte județe basarabene; în regiunea ocupată cu terenuri inundabile și bălți bogate în pește; în regiunea ocupată cu păduri [43, p. 1-2].

Așa cum apreciază specialiștii în domeniu, principala consecință a trecerii de la marea proprietate latifundiară la mica gospodărie țărănească a constat în stimularea interesului țăranului pentru folosirea mai bună și rațională a pământului, pentru ameliorarea metodelor și mijloacelor de cultură [44, p. 146-147]. Comparativ cu perioada anterioară reformei agrare, un număr sporit de țărani reușesc acum să-și asigure mijloace de trai prin prelucrarea propriului pământ. În consecință, producându-și o mare parte din bunurile necesare cu forțe proprii și ridicându-și starea materială, gospodăria

țăărănească se transforma progresiv într-o cliență a industriei și comerțului local, depășind tot mai mult stadiul patriarhal de până la reformă.

Legitatea respectivă a fost caracteristică inclusiv celor circa 1.670 de țărani cu puțin pământ sau lipsiți de acesta, împroprietăriți cu un total de 11.233 ha de pământ arabil și de pășuni în 153 de sate din cuprinsul județului Cahul. În anii următori, statul român a intervenit cu măsuri suplimentare în vederea ameliorării stării și consolidării noilor gospodării țărănești individuale, prin suportarea a jumătate din prețul terenurilor expropriate, prin păsuirea pe un termen îndelungat a cotei ce trebuia achitată de țăranii împroprietăriți pentru lotul obținut ș.a. [45, p. 148-149].

Au fost alocate în special sume importante în bugetul județean și în cel al or. Cahul, în vederea creării și ameliorării unei rețele moderne de comunicații. Astfel, bugetul drumurilor al Serviciului de poduri și șosele al jud. Cahul pe exercițiul anului 1922/1923 a fost de circa 2 mln. lei [46], de 2.506.850 lei în 1925 [47], menținându-se tendința de creștere a alocațiilor în această direcție pe întreaga durată a perioadei interbelice.

În cadrul aceleiași politici se înscrie și construirea unui mare pod de beton peste râul Prut, a cărui punere în exploatare s-a ridicat la sume de 30 mln. de lei, precum și începerea funcționării unei rețele telefonice prin fir de circa 800 km cu un număr de peste 100 de abonați la începutul anilor '30. De asemenea, începând cu 1928, autoritățile or. Cahul au elaborat un studiu amănunțit și au făcut mai multe demersuri în vederea îndiguirii râului Prut, vizând acomodarea lui la necesitățile transportului pe apă a cerealelor.

Pentru istoria socială și economică a or. Cahul, perioada interbelică este importantă inclusiv prin existența unor prime informații statistice care permit formularea unor aprecieri privind elementele de modernitate apărute în viața cotidiană a populației, privind confortul locuitorilor, veniturile și cheltuielile orașenilor, costul vieții în acei ani ș.a.

Statisticile acelor ani permit, bunăoară, să constatăm, ca o confirmare a răspândirii bunei

stări materiale în rândul populației împroprietărite prin reforma agrară din 1918-1924, apariția primelor tractoare, a mașinilor de treierat, a plugurilor, semănătoarelor și combinelor pentru strângerea recoltei, acestea constituind primele semne de modernitate în agricultura Basarabiei. În jud. Cahul, deja în 1927, erau atestate 31 unități de tractoare, 31 mașini de treierat, 23.334 de pluguri, 315 semănătoare și 1.739 de combine și mașini pentru strângerea recoltei [48, p. 74, 76]. Spre deosebire de anii antebelici, energia electrică începe acum a fi utilizată nu numai în capitala Basarabiei, ci și în alte localități, inclusiv în cuprinsul jud. Cahul, unde circa 17.000 de locuitori sau 8,7 % din populația județului beneficiau, în a doua jumătate a anilor '30, de alimentarea locuințelor cu energie electrică [49, p. 500-501].

O atenție sporită în perioada dintre cele două războaie mondiale a fost acordată ameliorării stării de sănătate a populației. De rând cu dotarea cu o nouă organizare a serviciului sanitar din Basarabia, sănătatea populației a constituit terenul unor importante realizări, deși încă departe de a fi suficiente, fiind construite noi spitale, dispensare, farmacii, băi și centre de deparazitare. Bugetele comunelor urbane și ale celor rurale din Basarabia interbelică au beneficiat, pentru prima dată în istoria existenței lor, de importante alocații și bugete speciale sanitare.

În jud. Cahul, în anii '30 au fost deschise primele 3 farmacii în mediul urban și 5 în mediul rural, revenind câte o farmacie la 560 km² în mediile întrunite, număr evident insuficient pentru localitățile din cuprinsul județului [50, p. 308-309]. În orașul Cahul, la o populație estimată la 10.743 de locuitori la 1 iulie 1933 și un buget general de 5.175.736 lei, alocația sanitară din acest buget a constituit suma de 279.900 lei sau 5,4 % din total, revenind câte 481,8 lei pe locuitor al orașului din bugetul general și 26,0 lei pe locuitor din alocația sanitară [50, p. 382-383].

Un element important de judecată asupra nivelului de dezvoltare și al gradului de civilizație a populației din cuprinsul județului și orașului Cahul în perioada interbelică îl constituie inclusiv modul în care aceasta își satisfacea nevoile de bază în calitate de factor de producție

și de consum. Dincolo de ameliorările evidente obținute în această privință, atât veniturile cât și cheltuielile populației în perioada interbelică au fost extrem de diferențiate, în funcție de averea personală, slujba, situația familială, conjunctura economică sau socială ș.a.

După nivelul costului vieții în perioada interbelică, mun. Chișinău se afla, în ordinea de clasificare, pe locul 6 între orașele României (după București, Brașov, Constanța, Cluj și Timișoara), Ismail – pe locul 40, Bălți – 41, Soro-ca – 42, Cetatea Albă – 48, Cahul – 59, urmat de Tighina – 62, Hotin – pe locul 63 și Orhei pe locul 64. După N. Georgescu-Roegen, orașele cu costul vieții cel mai redus erau cele din Basarabia [51, p. 276]. Comparativ cu celelalte provincii istorice, Basarabia se evidenția însă printr-o scumpete excesivă a combustibililor și a energiei electrice, indicii grupei respective ai costului vieții ajungând la cote semnificative. La rândul său, prețul ridicat al lemnului, ca sursă de combustibil, se explica prin lipsa ori prin suprafețele insuficiente ale pădurilor, – așa cum era cazul județului Cahul, în particular, – ca și prin insuficiența căilor de comunicații.

Pe ansamblul Basarabiei, datele statistice arătau că, spre sfârșitul perioadei interbelice, în orașe, cheltuielile populației se distribuiau în felul precum urmează [51, p. 275-277] (Tab. 1).

După cum se observă, în privința structurii cheltuielilor, diferențele de la o provincie la alta au fost neînsemnate. Practic, în toate orașele României, ponderea cea mai mare o aveau cheltuielile pentru alimente. Nivelul mai redus al acestor cheltuieli în Basarabia se explică prin faptul că în orașele de aici, locuitorii se ocupau, în bună parte, cu agricultura, producându-și alimentele în gospodăria proprie. În toate provinciile istorice, cheltuielile pentru îmbrăcăminte și încălțăminte erau reduse, iar „serviciile” nici nu aveau o rubrică distinctă, acest fapt constituind o probă elocventă a decalajului dintre societatea românească interbelică, inclusiv din mediul urban, și cea din lumea apuseană, dezvoltată, modernă.

În or. Cahul, costul anual al vieții în a doua jumătate a anilor '30 era estimat la 101.195 lei, plasându-se în această privință după orașele

Chișinău (127.830 lei), Ismail (107.044 lei), Bălți (106.689 lei), Soro-ca (106.566 lei) și Cetatea Albă (105.192 lei). Din punctul de vedere al importanței procentuale a diferitelor categorii de cheltuieli, pe primul loc în or. Cahul se aflau cheltuielile pentru alimente de origine animală (26.143 lei sau 25,8 % din totalul cheltuielilor anuale), cheltuielile pentru alimente de origine vegetală (18.675 lei sau 18,5 % din total), urmau lumina, apa și combustibilii (15.499 lei sau 15,3 %), chiria (14.400 lei sau 14,2 %), îmbrăcăminte și încălțăminte (12.980 lei sau 12,8 %) [52, p. 653].

O imagine generală despre principalele produse și articole oferite locuitorilor or. Cahul de piața locală este ilustrată de datele următorului tabel: *Tablou comparativ al prețurilor principalelor articole din or. Cahul pe anii 1932 și 1933 (lei)* [53, p. 12-13] (Tab. 2).

La o privire generală, perioada dintre cele două războaie mondiale învederează diferențe semnificative între cele patru mari regiuni istorice ale României din punctul de vedere al veniturilor și cheltuielilor, respectiv, al nivelului de trai al populației, datorate faptului evoluției acestora, până la 1918, în cadrul unor regimuri de guvernare diferite. Conform estimărilor specialiștilor din acea perioadă, respectivele diferențe puteau fi atenuate doar cu scurgerea timpului și, în orice caz, nu puteau fi omise „atâta vreme cât comerțul bunurilor de consum, în special cel alimentar, va rămâne în caracterul regional și izolat de azi” [51, p. 277].

Evoluția populației

Referindu-se la mediul urban al Basarabiei interbelice, Ștefan Ciobanu menționa, într-o cunoscută lucrare consacrată istoriei municipiului Chișinău că, „dacă cineva ar voi să-și facă o idee oarecare asupra populației Basarabiei după orașele ei, ar cădea în cele mai cumplite greșeli” [54, p. 74], acest fapt datorându-se inclusiv precarității datelor statistice. În aceeași ordine de idei, dr. Nicolae Smadu menționa că, „în afară de recensământul general, făcut de statul rus, anterior Primului Război Mondial, nu s-a mai făcut niciun fel de catagrafie, de numărătoare a populației. Așa că azi (în 1927.- n.n.) nu știm

precis populațiunea a niciunui județ sau oraș din Basarabia, nu numai exact, dar nici chiar cu aproximație. Așa, vedem cum se spune, că orașul Chișinău are când aproape 300.000 locuitori, când 180.000 locuitori, că orașul Tighina are când 40.000 locuitori, când 26.000 locuitori; că orașul Cetatea Albă ar avea, după statistica populației, 45.000 locuitori, iar după statistica primăriei – 25.000 locuitori. Din acestea noi vedem, că nu mai poate fi vorba de evaluări cu aproximație, ci din contra de diferențe în proporții așa de mari, că pierdem orice încredere într-o astfel de statistică” [55].

Cu toate că sporul numeric al populației din mediul urban al Basarabiei între 1897 și 1919 constituie un fapt în afara oricăror dubii, prezența unei populații flotante (refugiate din stânga Nistrului) de circa 406.308 de locuitori în mediul urban la încheierea Primului Război Mondial a creat probleme, practic, insurmontabile în calcularea numărului, chiar și aproximativ, al populației orașelor basarabene.

În privința orașului Cahul, bunăoară, se știa că la recensământul rusesc din 28 ianuarie 1897 fusese atestată o populație totală de 7.077 de locuitori, inclusiv 3.599 de bărbați și 3.478 de femei [56, p. 1].

O primă estimare postbelică aparținând directorului departamentului de statistică din Basarabia, Eugeniu N. Giurgea, a constatat în or. Cahul un număr de 2.000 de case locuite și 2.400 de menaje, precum și un total de 12.000 de locuitori, inclusiv 5.760 de bărbați și 6.240 de femei [57, p. 12]. Cu referire la categoria populației *de facto*, în timp ce recensământul din 1897 în Cahul a constatat doar 125 de persoane aflate temporar în oraș și 295 de supuși străini, statistica din 1923 a surprins o „populație flotantă” de 2.400 de persoane (!). Conform definiției date „populației flotante” în dicționarul respectiv, aceasta „la locul ei de origine avea în bună parte ocupațiune, cu care își putea agonisi cele necesare traiului, din cauza evenimentelor ultime a devenit în cea mai mare parte un element vagabond, care trăiește din stipendii, sau foarte mulți chiar căutând să profite de avutul altuia. Din această populație flotantă au fost

recrutați în timpul din urmă o bună parte din escrocii internaționali, comuniști, anarhiști și criminali” [57].

Rămânând nesoluționată pe întreaga durată a perioadei interbelice, problema „populației flotante” (refugiate de peste Nistru.- n.n.) a constituit o piedică serioasă în calea descrierii obiective a situației demografice inclusiv a orașului Cahul. Astfel, în timp ce primele anuare statistice postbelice au preluat datele conținute în Dicționarul statistic editat de E.N. Giurgea, făcând distincția necesară și obligatorie între „populația stabilă” și cea „flotantă” (imigrată, refugiată), alți autori au făcut abstracție de acest lucru, recurgând la estimări proprii și invocând, în consecință, cifre incorecte și fără vreun suport științific. Așa au procedat, bunăoară, Chr. Staicovici și P. Iconomu, pretinzând, fără vreun temei științific, că populația totală a or. Cahul în 1919 ar fi fost de 18.000 de locuitori [58, p. 11], cifra fiind, în mod evident, mult exagerată.

Dat fiind că cifra respectivă a fost preluată necritic și vehiculată și în alte lucrări cu caracter statistic și demografic, rezultatele primului recensământ efectuat la scara României Întregite au produs o evidentă deziluzie și derută în rândul specialiștilor. Conform datelor recensământului din 29 decembrie 1930, populația orașului Cahul ajunsese, către finele aceluia an, la 11.370 de locuitori, inclusiv 5.671 bărbați și 5.699 femei [59, p. XXVIII-XXIX]. Ar fi rezultat, în așa mod, că în intervalul de timp cuprins între 1919 și 1930, populația or. Cahul nu doar a stagnat din punct de vedere numeric, ci chiar s-a redus cu 630 de persoane.

Investigații de dată recentă arată că la baza acestei situații neobișnuite s-au aflat mai mulți factori de natură obiectivă, manifestați ca urmare a unor noi condiții intervenite după realizarea unității naționale. Unul din acești factori a fost valul de emigrare a basarabenilor din anii 1925–1926 în țări precum Brazilia, Argentina, Canada, SUA, Uruguay, care a cuprins mai ales județele sudice ale Basarabiei, afectate de o secetă prelungită și de vraja unei puternice propagande susținute din exterior. Așa cum menționa C. Stănescu, directorul general al or-

ganizării și ocrotirii muncii, plasării migrațiilor și șomajului, fenomenul emigrării era aproape necunoscut în România antebelică. Însuși cuvântul „emigrare” părea ceva exotic, ce se întâlnea prin ziare și alte publicații, atunci când era vorba de țări străine [60, p. 192]. Sub aspectul influențării procesului de emigrare, factorul cel mai important a constat în noua reclasificare economică a țărilor lumii, produsă după Primul Război Mondial. În urma acelei reclasificări, în țările care s-au pomenit pe un plan secund sub aspect economic, printre care și România, condițiile de trai s-au înrăutățit considerabil. Rezultatul firesc al acelor transformări a fost sporirea numărului emigranților, doritori de a se stabili în țările care au resimțit mai puțin consecințele războiului, deci în care munca era mai avantajos remunerată [61]. În orașul Cahul, descreșterea numărului populației între 1919 și 1930 își are explicația anume în consecințele negative produse de valul respectiv de emigrare, care s-a consumat deja către 1929, prin reducerea aproape totală a cotei de emigrare a românilor în țările „Lumii Noi” [62, p. 78].

În așa mod, recensământul din 29 decembrie 1930 trebuie considerat singura sursă veridică privind numărul populației orașului Cahul între cele două războaie mondiale, care a stabilit-o la 11.370 de locuitori de ambe sexe. Considerat după numărul populației sale, or. Cahul se situa pe locul 63 din totalul celor 71 de orașe din România interbelică, pe primul loc aflându-se capitala țării, mun. București, cu 631.288 de locuitori (populație statornică), urmat de mun. Chișinău, cu 117.016 locuitori, iar pe ultimul loc, mun. Miercurea Ciuc, cu 5.014 locuitori stabili [63, p. 54-55].

Întreaga populație a orașului alcătuia 2.450 de gospodării propriu-zise și 6 gospodării colective, prin acestea din urmă înțelegându-se, conform metodologiei recensământului: cazar-me, aziluri, internate, mănăstiri, colonii, închisori etc.) [59, p. XLVI].

Conform statutului matrimonial, din cei 5.671 de bărbați, 3.263 erau necăsătoriți, 2.212 căsătoriți, 123 erau văduvi, 11 divorțați și alți 62 nu și-au declarat statutul. La rândul său, popu-

lația feminină a orașului în număr total de 5.699 de persoane avea următorul statut matrimonial: 2.979 necăsătorite, 2.116 căsătorite, 520 văduve, 27 divorțate și 57 nedecarate [59, p. XXVI-II-XXIX].

Considerată pe grupe de vârstă, populația or. Cahul era una tânără, în piramida vârstelor dominând grupurile de până la 20 de ani [59, p. XLII-XLIV] (Tab. 3).

Considerată din punct de vedere etnic și confesional, recensământul din 29 decembrie 1930 a atestat o majoritate românească de 5.613 locuitori de ambe sexe, urmată de ruși în număr de 3.017 locuitori. Recensământul a constatat, de asemenea, prezența a 234 de ruteni, ucraineni, a 178 de bulgari și, în proporții mult mai mici, a 27 de polonezi, 19 unguri, 17 germani și 2 ceho-slovaci. Din punct de vedere confesional, majoritatea covârșitoare a populației or. Cahul era de religie ortodoxă (9.574 de locuitori), aici locuind și o compactă comunitate de lipoveni (849 de locuitori), precum și 118 romano-catolici.

Populația or. Cahul după neam și religie, conform datelor recensământului din 29 decembrie 1930 [59, p. XL-XLI] (Tab. 4).

De la recensământul din 29 decembrie 1930 și în continuare, pe parcursul anilor '30, datorită în mare măsură modernizării evidenței statistice a populației și adoptării standardelor europene în acest domeniu, a devenit posibilă aplicarea rigorilor analizei demografice propriu-zise inclusiv asupra populației județului și orașului Cahul.

S-a putut stabili, bunăoară, o certă evoluție numerică a populației județului Cahul, de la 196.693 de locuitori numărați în cadrul recensământului din 29 decembrie 1930, la 223.974 de locuitori la data de 1 ianuarie 1939, estimările aparținând Institutului Central de Statistică din București (director: Dr. Sabin Manuilă) [59, p. XXIV; 60, p. 446]. Datele furnizate de principală instituție de cercetări statistice și demografice din România interbelică probează o creștere de 27.335 de locuitori a populației județului Cahul între 29 decembrie 1930 și 1 ianuarie 1939, respectiv un spor mediu anual de circa 3.372

de locuitori. În același timp, sporul natural al populației județului Cahul se realiza într-un regim cu totul particular, în situația în care indicii mișcării naturale a populației județului erau cei mai mari în întreaga Basarabie. La data de 1 iunie 1939, bunăoară, numărul născuților-vii în județul Cahul a fost de 670 sau 36,4 %, în situația în care în Basarabia indicele mediu era de 29,5 %. Din nefericire, jud. Cahul înregistra nu numai cel mai mare număr de născuți-vii din Basarabia interbelică, ci și cel mai mare număr de decese – 398 sau 21,6 %, față de media de 15,7 % pentru întreaga Basarabie. Cu toate acestea, datorită numărului-record de născuți-vii, județul Cahul deținea și cel mai înalt nivel al excedentului natural – de 272 de locuitori în 1939 sau 14,8 %, față de media de 13,8 % în Basarabia [64, p. 442].

Legitatea respectivă era caracteristică inclusiv populației orașului Cahul. Astfel, la data de 1 iunie 1939, în or. Cahul se nașteau anual 31 născuți-vii sau 34,1 % față de media de 20,1 % în mediul urban al Basarabiei, erau înregistrate 14 decese sau 15,4 %, realizându-se, în așa mod, un excedent natural de 17 persoane. Cu alte cuvinte, creșterea naturală a populației orașului Cahul era, practic, înjumătățită anual datorită numeroaselor decese și, în special, a deceselor în rândul născuților-vii sub 1 an.

La modul general, excedentul natural al populației județului și orașului Cahul între cele două războaie mondiale, s-a realizat în condițiile unui număr anual impresionant de născuți-vii, care însă era, practic, înjumătățit de numărul la fel de mare al mortalității și, în special, al mortalității infantile.

Referințe bibliografice:

1. *Cahul – verticala noilor aspirații. Istorie, cronologie, date generale*. Coord. ed.: Silvia Strelciuc. Texte: Alexandru Manoil, F.e. Cahul, 2006, p. 7.
2. Arbore, Zamfir. *Dicționarul geografic al Basarabiei*. Editor: Iurie Colesnic, Fundația Culturală Română (București). Chișinău: Editura Museum, 2001, p. 42.
3. „După unele date istorice”, în veacul II d.Hr., pe locul actualului oraș Cahul ar fi existat târgul Cartal, care însă a dispărut fără urme. În anii interbelici, în apropiere de or. Cahul puteau fi încă observate „ră-

mășițele unor zidiri vechi”, presupunându-se că ar fi amintit de existența târgului Cartal, fără posibilitatea confirmării sau infirmării acestei ipoteze (Enciclopedia României, Vol. II: Țara Românească, Imprimeria Națională, București, 1938, p. 120).

4. 2 iulie 1502 este considerată și prima atestare documentară a mun. Cahul. La 2 iulie 2002, în consemnarea acestui eveniment, a fost inaugurată compoziția arhitectural-sculpturală din Piața Independenței (autor – I. Pascal). Trei porumbei de pe abacă sugerează cele trei dimensiuni ale istoriei orașului: trecutul, prezentul și viitorul. Senzația de perfecțiune vehiculată de coloana executată în stil doric evocă și caracterul desăvârșit al realizărilor de până acum ale trăitorilor acestui ținut, accesorii decorative ale postamentului durat dintr-o stană de piatră nefinisată, în care o mână nevăzută parcă mai cioplește, denotă suportul primordial al realizărilor în cauză – munca, perpetuarea eforturilor cahulenilor de a-și făuri un trai demn de ofranda generațiilor anterioare (Cahul – verticala noilor aspirații. Istorie, cronologie, date generale. Coord. ed.: Silvia Strelciuc. Texte: Alexandru Manoil, F.e. Cahul, 2006, p. 6).

5. Tașcă, Mihai. *File din istoria și organizarea administrativă a județului Cahul (de la constituire până în prezent)*. În: În onoare Ion Șișcanu. Studii de istorie a românilor. Coord.: Nicolae Enciu, Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu”. Cahul, 2011, p. 476.

6. Cazacu, Petre. *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812–1918*. Iași: Editura „Viața Românească”, F.a., p. 119.

7. *Basarabia*. Monografie sub îngrijirea lui Ștefan Ciobanu. Chișinău: Editura Universitas, 1993, p. 88.

8. *Localitățile Republicii Moldova: itinerar documentar-publicistic ilustrat*, Vol. 3, Chișinău: Agenția Națională de Presă „Moldpres”, 2001, p. 27.

9. Croitoru, Costin. *Sudul Moldovei în cadrul sistemului defensiv roman. Contribuții la cunoașterea valurilor de pământ*. În: Acta terrae septemcastrensis. I. Arheologie, studii clasice, medievistică. Sibiu: Editura Economică, 2002, p. 111.

10. Așa cum se știe, în 1574, Ioan Vodă a refuzat să plătească Porții un tribut majorat, adunând oastea mare a țării și solicitând ajutor polonez. Poarta l-a mazilit pe domn, numindu-l la tronul Moldovei pe Petru Șchiopul din dinastia munteană a Basarabilor. Ion Vodă, ajutat de 1.200 de cazaci veniți din Polonia, l-a zdrobit pe noul domn, susținut de o oaste otomană, la Jiliște, a devastat împrejurimile Brăilei, a luat Bucureștiul și a atacat Tighina. La 10 iunie, a avut loc bătălia decisivă de lângă iezarul Cahulului. Trădat de boierime, Ioan Vodă, după o rezistență dărză, a fost silit să se retragă la Roșcani. Asediată de turci la Roșcani și lipsită de apă, la 11 iunie oastea moldo-cazacă a fost silită să se predea și, în ciuda asigurărilor date, Ioan Vodă a fost

ucis de turci (*Istoria României în date*. Sub conducerea lui Const. C. Giurescu. Chișinău: Întreprinderea editorial-poligrafică „Crai nou”, 1992, p. 120).

11. *Dicționar de Istorie*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Chișinău: Editura Civitas, 2007, p. 201.

12. Hasdeu, B.P. *Ioan Vodă cel Cumplit (1572–1574)*, Ediție comentată de Constantin Chițimia. Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1942, 244 p.

13. Ștefănuță, Petre V. *Amintiri din războiul mondial (adunate de la soldații moldoveni din comuna Cornova, jud. Orhei)*. În: *Folclor și tradiții populare*, Vol. 2. Alcăt. Grigore Botezatu și Andrei Hâncu. Chișinău: Știința, 1991, p. 133.

14. Enciu, Nicolae. *100 de ani de la căderea Imperiului Romanovilor* (23 februarie 2017) // <https://www.art-emis.ro/istorie/100-de-ani-de-la-caderea-imperiului-romanovilor>

15. *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării (1917–1918)*. Ediție îngrijită de I. Negrei și D. Poștarenco. Chișinău: Prut Internațional, 2004, p. 69–70.

16. Tașcă, Mihai; Aramă, Elena. *Satul basarabean la 1917: revendicări social-politice și naționale. Studiu și culegere de documente*. Chișinău: Editura Serebia, 2019, p. 22.

17. Popovschi, Valeriu. *Basarabia în epoca renașterii naționale: 1917–1918. Fenomene politice. Instituții. Personalități*. Chișinău: Editura Serebia, 2018, p. 63–64.

18. *Энциклопедия Советикэ Молдовеняскэ*. Вол. 3. Кишинэу: Редакция принципалэ а Енчиклопедией Советиче Молдовенешть, 1972. П. 240–241.

19. Травушкин, В. Кагул. Кишинёв: Издательство «Карта Молдовеняскэ», 1966. с. 20.

20. *Agricola Cardaș, Aspecte din reforma agrară basarabeană*. Chișinău: Editura „Foaia plugarilor”, 1924, p. 59.

21. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), F. 1416, inv. 2, d. 2, f. 19 verso.

22. *Armata Română și Marea Unire. Contribuții la realizarea Unirii și la consolidarea statului național*. Îngrijit de Teodor Pavel și Nicolae Ciobanu. Cluj-Napoca: Editura Daco-Press, 1993, p. 167.

23. Chirițescu, Marin. *Statul și agricultura*. În: „Basarabia agricolă” (Chișinău), An. I, nr. 7–8, 1919, p. 237–242.

24. Enciu, Nicolae; Ursu, Vasile G. *Emmanuel de Martonne – l'avocat de la Roumanie à la Conférence de Paix à Paris en 1919–1920 en matière de Bessarabie*. Éditions Universitaires Européennes, International Book Market Service Ltd, member of OmniScriptum Publishing Group, 2018, p. 142–146.

25. *Cursurile de Vară ale Universității Nicolae Iorga, Vălenii de Munte*, ediția 2004. Cronică selectivă de Constantin Manolache. Ploiești: Editura Libertas, 2005, p. 104–114.

26. Popovschi, Valeriu. *Biroul de organizare al Sfatului Țării (27 octombrie – 21 noiembrie 1917) / Republica Democratică Moldovenească (Formarea și evoluția. 1917–1918)*. Volum îngrijit de Gh.E. Cojocaru, Editura Academiei Române, Muzeul Brăilei „Carol I”. București–Brăila: Editura Istros, 2017, p. 133–141.

27. Ulterior, între 1927 și 1937, județul Cahul va avea cinci plase: plasa Ion Voevod, cu reședința la Cahul, plasa Cantemir, cu reședința la Leova, plasa Ștefan cel Mare, cu reședința la Baimaclia, plasa Mihai Viteazul, cu reședința la Moscovei și plasa Traian, cu reședința la Taraclia (Crețu, V. *Județul Cahul economic. 1927–1937*, F.e. Cahul, 1937, p. 13–14).

28. Crețu, V. *Județul Cahul economic. 1927–1937*, F.e. Cahul, 1937, p. 11.

29. *Anuarul statistic al României, 1922*. București: Tipografia Curtii Regale F. Göbl Fii, 1923, p. 29.

30. *Enciclopedia României*, Vol. II: Țara Românească. București: Imprimeria Națională, 1938, p. 101.

31. *Anuarul „Socec” al României Mari*. Vol. II: Provincia. Direcțiunea: N. Molbert. București: Editura „Socec & Co.”, 1923–1924, p. 35.

32. *Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultură*. București: Editura Rudolf Mosse, S.A., 1928, p. 673.

33. Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România cuprinzând rezultatele recensământului general al populației din 29 decembrie 1930, Comisia recensământului general al populației. București, 1932, p. 86–87.

34. Panaitescu, Scarlat. *Aspecte economice și sociale din Basarabia (1920–1926)*, Vol. I. Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1926, p. 65–66.

35. *Декларация Сфатулуй Цэрий а Републикей демократиче Молдовенешть*. În: *Кувинт Молдовенеск*, an. V, nr. 30 (345), 1 aprilie 1918.

36. Andronachi, Gh. V. *Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii*, Monitorul Oficial și Imprimeria Statului. Chișinău, 1933, p. 7.

37. Macovei, Ion. *15 ani de la Unirea Basarabiei cu Patria-mamă*. Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1933, p. 4.

38. Cf. Ioan Lupaș. *Istoria Unirii românilor*. Ed. a II-a. Cuvânt înainte: Ioan Scurtu, București: Editura Scripta, 1993, p. 281.

39. *Prof. Agricola Cardaș, Reforma agrară din Basarabia (II)*. În: *Generația Unirii*, nr. 4, 1929, p. 18.

40. *Dezbaterile Adunării Deputaților*, nr. 56, ședința din 8 martie 1920, p. 950.

41. *Regulamentul de punere în aplicare a legii agrare pentru Basarabia* (Publicat în Monitorul Oficial nr. 166 din 29 octombrie 1920), Imprimeria Statului, Chișinău, 1922, p. 17.

42. Arhivele Naționale ale României, București,

Fond Președinția Consiliului de Miniștri, d. 73/1939, f. 67, 72, 75, 76.

43. Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Cahul pe anul 1933, p. 3.

44. *Dezvoltare și modernizare în România interbelică. 1919–1939*. Culegere de studii. București: Editura Politică, 1988, p. 146–147.

45. Georgescu, M. *Reforme agrare. Principii și metode în legiurile române și străine*. București: Tipografia Bucovina I.E. Torouțiu, 1943, p. 148–149.

46. Bugetul drumurilor pe exercițiul 1922–1923 / Ministerul Lucrărilor Publice, Direcțiunea generală de poduri și șosele, Serviciul de poduri și șosele județul Cahul, 1922, 8p.

47. Bugetul drumurilor pe anul 1925 / Ministerul Lucrărilor Publice, Direcțiunea generală de poduri și șosele, Serviciul de poduri și șosele județul Cahul, 1925, 12p.

48. *L'Agriculture en Roumanie. Album statistique publié à l'occasion du XIVe Congrès international d'agriculture. Ministère de l'Agriculture et des Domaines*. Bucarest, 1929, p. 74, 76.

49. *Anuarul statistic al României. 1939 și 1940*, București: Imprimeria Națională, 1940, p. 500–501.

50. Banu, G. *Sănătatea poporului român*, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”. București, 1935, p. 308–309.

51. Georgescu-Roegen, N. *Costul vieții în orașele românești*. În: *Sociologie românească*, An. II, nr. 7–8, iulie-august 1937, p. 276.

52. *Sociologie românească*, An. II, nr. 7–8, iulie-august 1937, p. 653.

53. Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Cahul pe anul 1933, p. 12–13.

54. Ciobanu, Ștefan. *Chișinăul*, Editura monumentelor istorice, Secția din Basarabia. Chișinău, 1925, p. 74.

55. Smadu, Nicolae. *Contribuția studiului demografiei la progresul igienii în Basarabia*. Chișinău: Editura „Cartea Românească”, 1927, 20 p.

56. *Первая всеобщая перепись населения Российской Империи, 1897г. Бессарабская губерния*.

Под ред. Н.А. Тройницкого. Москва: Издание ЦСК МВД, с. 1.

57. *Dicționarul statistic al Basarabiei. Întocmit pe baza recensământului populației din anul 1902, corectat prin datele actuale statistice ale primăriilor și prin tabelele birourilor de populație centralizate în 1922/1923*. Ediție oficială. Chișinău: Editura „Glasul Țării”, 1923, p. 12.

58. Staicovici, Chr.; Iconomu, P. *Statistica anuală a României pe anul 1922*. București: Cultura Națională, 1923, p. 11.

59. *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, Vol. I: Sex, stare civilă, grupe de vârstă, gospodării, infirmități, populația flotantă. București: Imprimeria Națională, 1938, p. XXVIII–XXIX.

60. *Ministerul muncii, sănătății și ocrotirilor sociale. Zece ani de politică socială în România. 1920–1930*. București: Editura Eminescu S.A., F.a., p. 192.

61. Enciu, Nicolae. *Pe urmele basarabenilor emigrați în Brazilia în anii '20 ai secolului al XX-lea* (1) // <https://www.art-emis.ro/istorie/pe-urmele-basarabenilor-emigrați-in-brazilia-in-anii-20-ai-secolului-al-xx-lea-1>

62. Ștefănescu, C. *Munca în viața economică*, în *Enciclopedia României*, Vol. III: Economia națională. Cadre și producție. București: Imprimeria Națională, 1939, p. 78.

63. *Populațiunea actuală a României. Cifrele preliminare ale recensământului general de la 29 decembrie 1930*. Publicațiile Direcțiunei recensământului general al populațiunei din Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale. București, 1931, p. 54–55.

64. *Buletinul demografic al României*, Anul VIII, nr. 10, octombrie 1939, p. 446.

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor Republicii Moldova prin intermediul artelor și mitopoeticii*.

Tab. 1

Provincia	Alimente	Îmbrăcă- minte și încălțăminte	Lumină, apă, combustibil	Diverse	Transport	Chirie
Transilvania	40,9	14,8	8,5	13,7	19,6	19,6
Bucovina	40,9	15,7	9,2	14,4	17,6	17,6
Vechiul Regat	41,0	15,4	10,1	15,4	2,4	15,7
Basarabia	39,5	15,8	13,4	14,0	1,6	15,7

Tab. 2

Denumirea articolelor	Piața Cahul	
	1932	1933
Carne de vacă	16	13
Carne de porc	16	13
Făină calitate I	8,50	7,50
Unt de vacă	75	69
Untură de porc	24	26
Șuncă	45	43
Slănină afumată	35	29
Untdelemn de gătit	30	27
Găină bucata	30	56
Pui perechea	20	30
Rațe bucata	24	24
Gâscă bucata	60	48
Curcan bucata	90	78
Crap 1 kg	12	13
Somn 1 kg	14	13
Șalău 1 kg	24	18
Ouă 100 buc.	100	91
Lapte 1 litru	6	5
Brânză albă felii	24	28
Brânză de burduf	34	30
Cașcaval	50	45
Zahăr cubic	32	29
Zahăr tos	30	26
Făină albă	10	11
Mălai 1 kg	2	2
Varză bucata	2	2
Cartofi 1 kg	3,50	2
Fasole albă	4	2
Ceapă uscată	8	3
Orez	20	18
Cafea	90	88
Ceai	220	178
Grâu 100 kg	330	403
Orz 100 kg	230	117
Ovăz 100 kg	214	138
Secară 100 kg	217	277
Porumb 100 kg	140	115
Floarea-soarelui 100 kg	290	290
Stofă pentru haine 2 m	300	264
Șifon pentru cămăși	20	28
Haine bărbățești 1 costum	1.600	1.606

Ghete de damă	400	357
Lemne de fag 100 kg	50	53
Petrol lampant 1 l	4	4
Vin de masă alb 1 l	20	10
Vin calitatea a II-a 1 l	14	8
Bere	30	28

Tab. 3

	Bărbați	Femei
Nedeclarat	89	78
65 și peste	178	185
20-64	2.673	2.738
13-19	833	891
7-12	804	775
0-6	1.094	1.032
Grupe de vârstă, ani	5.671	5.699

Tab. 4

Populația orașului după neam	Cifre absolute	Populația orașului după religie	Cifre absolute
Români	5.613	Ortodocși	9.574
Unguri	19	Greco-catolici	*
Germani	17	Romano-catolici	118
Ruși	3.017	Reformați (calvini)	*
Ruteni, ucraineni	234	Evanghelici (luterani)	7
Sârbi, croați, sloveni	*	Unitarieni	*
Bulgari	178	Armeno-gregorieni	6
Cehi, slovaci	2	Armeno-catolici	*
Polonezi	27	Lipoveni	849
Huțani	*	Advențiști	*
Evrei	803	Bapțiști	*
Greci	172	Mozaici	803
Albanezi	*	Mahomedani	*
Armeni	22	Alte religii, secte	2
Turci	10	Fără religie, liber-cugetători	*
Tătari	*	Nedeclarați	11
Găgăuzi	4		
Țigani	91		
Alte neamuri	1.116		
Nedeclerate	45		
Total	11.370	Total	11.370

INFLUENȚA VARIETĂȚII ETNICE ASUPRA DEZVOLTĂRII SOCIO-ECONOMICE A ORAȘULUI CAHUL DE-A LUNGUL TIMPULUI

Marina MIRON

Doctor în științe istorice, expert în domeniul turismului și patrimoniului cultural. Cercetător științific superior, Universitatea de Stat din Moldova. Autoare a unei teze de doctor în științe istorice cu specializare în etnologie (2019).

Doctor în științe economice, expert în domeniul turismului și gestionării patrimoniului local. Autorul unei teze de doctor în științe economice cu specializare în managementul resurselor turistice (2004).

Viorel MIRON

Influența etniilor asupra dezvoltării socio-economice a orașului Cahul de-a lungul timpului

Rezumat. Articolul de față vine cu o reconstrucție a imaginii etno-culturale a așezării Cahul de-a lungul timpului. La dezvoltarea localității au contribuit, pe lângă populația băștinașă, etnii ca bulgarii, evreii, grecii, germanii, armenii etc. Restabilirea evoluției tabloului etnic al orașului Cahul va dezvălui câteva aspecte care țin de contribuția la dezvoltarea socio-economică și culturală a localității. Autorii urmăresc cum puterile politice pot influența cursul dezvoltării elitelor economice dintr-o regiune. Influențele nu se limitează doar la domeniul economic, mari schimbări se produc și pe paleta etnică. Din materialele cercetătorului I. Gumenai cunoaștem că, spre anul 1860, în județul Cahul locuiau 26.313 români, 4.367 de slavi, 1.721 de evrei, 431 de greci, 99 de germani, 58 de armeni și 38 de italieni. Analizând datele statistice din 1930, se observă modificări semnificative în componența etnică a populației orașului Cahul.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Cahul, grup etnic, diversitate etnică, dezvoltare socio-economică.

The Influence of Ethnic Groups on the Socio-economic Development of the City of Cahul Over Time

Abstract. The present article comes with a reconstruction of the ethno-cultural image of the Cahul settlement over time. In addition to the native population, ethnic groups such as Bulgarians, Jews, Greeks, Germans, Armenians, etc. contributed to the development of the town. Restoring the evolution of the ethnic picture of the city of Cahul will reveal some aspects related to the contribution to the socio-economic and cultural development of the locality. The authors trace how political powers can influence the course of development of economic elites in a region. The influences are not only limited to the economic field, great changes also occur on the ethnic palette. From the materials of the researcher I. Gumenai, around 1860, we know that in Cahul county lived: 26,313 Romanians, 4,367 Slavs, 1,721 Jews, 431 Greeks, 99 Germans, 58 Armenians and 38 Italians. Analyzing the statistical data from 1930, significant changes are observed in the ethnic composition of the population of the city of Cahul.

Keywords: Bessarabia, Cahul, ethnic group, ethnic diversity, socio-economic development.

Amplasat la intersecția de drumuri comerciale și militare, teritoriul actualei Republici Moldova a fost traversat de-a lungul istoriei de reprezentanții mai multor popoare. Cel mai pestriț în aspectul etnic a fost și rămâne sudul țării, în special stepa Bugeacului. Teritoriul actualului oraș Cahul, numit anterior Șcheia și Frumoasa, nu a fost o excepție.

Actualmente orașul Cahul a devenit subiectul cercetării în cadrul proiectului 20.80009.16.06.19.A „Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii”, director Aliona Grati, doctor habilitat, profesor universitar, susținut financiar de Programul de Stat. Echipa proiectului își propune cercetarea științifică a imaginilor orașelor din Republica Moldova (Chișinău, Bălți, Cahul) prin intermediul artei și mitopoeticii și aplicarea rezultatelor acesteia în practică prin activități concrete, care contribuie la îmbunătățirea calității informațiilor despre aceste orașe, utilizate în domeniul turismului. Autorii materialului științific de față, pe parcursul acestui an de implementare a proiectului, țin să analizeze imaginea etno-culturală a așezării urbane Cahul pe parcursul dezvoltării sale. Mult timp, tema abordată nu a fost subiect al unei cercetări dedicate. În materialele mai multor cercetători, sunt expuse unele informații ce atestă prezența diferitor grupuri etnice pe teritoriul actualului Cahul de-a lungul istoriei sale. Unele materiale, doar tangențial, confirmă faptul diversității etnice. Totodată, subiectul este suficient de important, deoarece cunoașterea tabloului etnic ajută adeseori la obținerea mai multor răspunsuri referitor la dezvoltarea socio-economică și culturală a așezării. Prezentarea mai exactă a specificului etnic va fi însoțită și de unele informații referitor la istoria localității, însă în tangență cu subiectul de cercetare a acestui articol.

Așadar, orașul Cahul a fost întemeiat în anul 1835 pe vatra satului Frumoasa, cunoscut din secolul al XVIII-lea, în apropierea căruia s-a aflat un sat mai vechi, Șcheia, menționat documentar la începutul secolului al XVI-lea [1, p. 65-74]. Cercetătorul Valentin Constantinov

Fig. 1 Stela Șcheia – Frumoasa – Cahul.
Sursa: Eremia, A. *Cahulul în timp și spațiu (I)*. În: *Limba română. Revista de știință și cultură*, nr. 10 (136), 2006, pp. 66.

consideră că denumirea localității Șcheia, cunoscută încă de pe vremea domniei lui Ștefan cel Mare, are legătură directă cu niște locuitori de etnie bulgară. „La 2 iulie 1502, Ștefan cel Mare întărea mănăstirii Putna satul Șcheia, la gura Frumoasei. La 2 februarie 1503, satul Șcheia era întărit alături de altele aceleiași mănăstiri Putna” [2, p. 53]. El menționează că denumirea „Șchei”, după proveniență etimologică, era strâns legată de bulgari, pe vremea lui Ștefan cel Mare se utilizează pentru satul dispărut de lângă actualul Cahul [2, p. 53].

În perioada interbelică, cercetătorul Alexandru I. Gonța vine cu mai multe detalieri în acest sens. Analizând mai multe surse scrise, anterioare anului 1502, el a presupus că numele „Șcheia”, în unele circumstanțe specifice, a fost atribuit unei așezări mai vechi cu denumire Niag sau Neag, menționată în documente încă în 1452, denumirea provenită din numele pro-

prietarului acestor pământuri, lucru obișnuit pentru acele vremuri. Conform analizei lui A. I. Gonța, în documentele Țării Moldovei perioadei dintre secolele XV–XVI-lea, când așezări întregi de bulgari și sârbi s-au refugiat la nord de Dunăre și s-au instalat în localitățile rurale de acolo, au fost menționate 5 sate numite „Bulgari” și 12 cu denumirea „Șchei”, precizând că „bulgarii repartizați în unele așezări moldovenești, care aveau denumiri deja, au atras după sine schimbarea numelui satelor în Bulgari sau Șchei” [3]. Dintre aceste din urmă, doar una fiind localizată în stânga Prutului – cea de pe râul Frumoasa. Adică, putem admite că, încă din mijlocul secolului XV, pe teritoriul satului amplasat lângă râul Frumoasa, pe lângă populația baștinașă, mai locuiau refugiați transdunăreni, cel mai probabil bulgari sau sârbi, care au influențat schimbarea denumirii așezării. Acestora le datorăm denumirea, menționată în documentele de pe vremea lui Ștefan cel Mare, însă satul propriu-zis a existat și mai devreme.

Cu mai multe detalii referitor la originea toponimului „șcheia” vine Anatol Eremia. În opinia cercetătorului toponimul „Șcheia” reproduce, într-o formă modificată, antroponimul „Șcheau”, acesta fiind adaptat la modelul onimic derivational cu formantul -a / -ea. Numele de persoană Șcheau, la rândul său, provine de la apelativul șcheau „bulgar; sârb”. Deci, Șcheia va fi însemnat la origine locul de așezare a unui oarecare Șcheau, satul descendenților sau moșia celor care formau o comunitate de oameni, numită în trecut obște sătească, avându-l în frunte pe un vătăman sau jude cu numele Șcheau [4, p. 230].

În notele unor călători străini despre Țările Române, în special în notele lui Joan Kunig Schonhofen din 1588, referitor la numărul de biserici catolice în așezările românești, este menționată localitatea Schei [5, p. 141] în zona Moldovei, dar nu este precizată amplasarea geografică ca să putem insista pe faptul că este vorba de satul de pe râul Frumoasa.

Înfrângerea tragică a lui Ioan Vodă cel Cumplit în bătălia de la Cahul din 1574 a influențat puternic soarta mai multor așezări din

acele locuri. Mărturisirile cronicarului Grigore Ureche despre bătălia precum că „... tătarii s-au lăsat în pradă piste toată țara... unde până astăzi între Prut și între Nistru au rămas pustietate, de nu s-au mai descălecat oameni” [6] confirmă ideea mai multor cercetători că satul Șcheia a fost nimicit ulterior.

Mai târziu, pe harta din „Descrierea Moldovei” publicată la 1716, descoperim în locul așezării vechi o denumire de localitate care în transcripția latină sună ca *Formoza* sau în limba română – *Frumoasa*. Prin aceasta, Dimitrie Cantemir consemnează și atestă apariția unei localități noi pe locul satului Șcheia într-o perioadă ulterioară bătăliei din 1574. Recensământul din 1772 ne informează că satul Frumoasa din ținutul Grecenilor avea 95 de gospodării și că moșia aparținea aceleiași mănăstiri Putna ca și pe vremea lui Ștefan cel Mare. Datele statistice din 1774 sunt mai complete: 115 case, dintre care 103 aparțineau birnicilor, iar 12 – rufetașilor, adică breslașilor, persoanelor cu o anumită funcție, slujbă sau meserie [4, p. 231]. „Condica liuzilor” din 1803 conține și unele informații de ordin social și economic din care reiese că la acea vreme satul Frumoasa era în proprietatea clirosului din Bucovina, adică în continuare aparținea mănăstirii Putna, cu 94 de birnici pe teritoriul localității, care plăteau bir trimestrial de 350 de lei și unul anual de 1400 lei [4, p. 233]. Analizând conținutul, putem observa că în comparație cu celelalte 12 sate din ținutul Grecenilor locuitorilor satului Frumoasa revenea un bir mai mare, dar și numărul birnicilor era la fel mai mare. Faptul că nu se menționează componența etnică a localității ne permite să presupunem că este una omogenă și compusă din băștinași-moldoveni sau români.

După anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Țarist, în urma războiului ruso-turc din 1806–1812, satul Frumoasa trece din proprietatea mănăstirii Putna în stăpânirea neamului Balș. Conform datelor recensământului din 1817 localitatea Frumoasa aparținea în totalitate Consilierului Colegial Ioan Balș. Gheorghe / Iorgu (zis și Egor) Balș, fiul lui Alecu Balș și nepot de frate al lui Iancu Balș, este ates-

Fig. 2 Harta Moldovei, parte a lucrării „Tabula Geographica Moldaviae – Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae”, Frankfurt und Leipzig, 1771, de Dimitrie Cantemir.

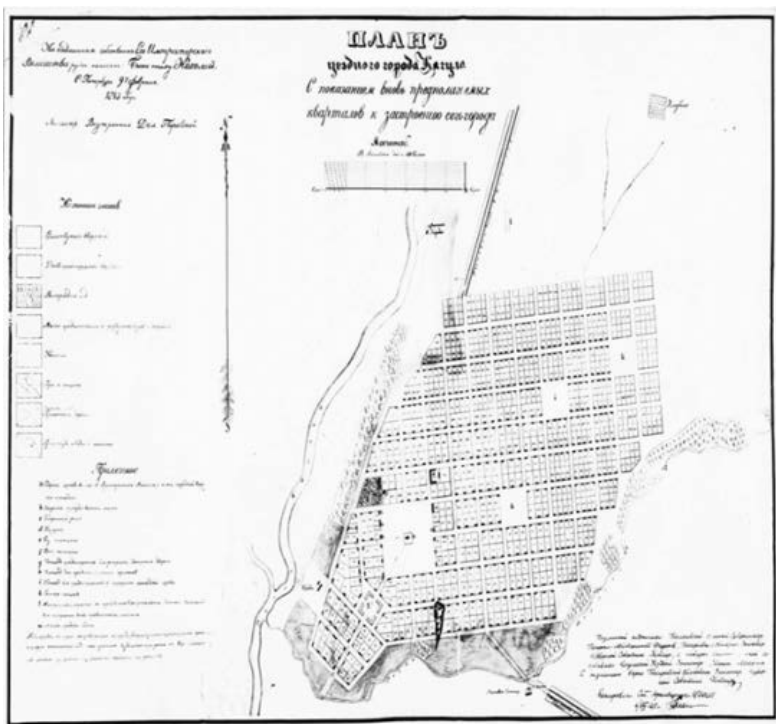

Fig. 3 Planul or. Cahul din 1835, sursa: <https://m.moldovenii.md/md/news/view/section/11/id/25603>

tat din 1825 ca moșier la Frumoasa, localitate inclusă, după noile regulamente administrative, întâi în județul Ismail, apoi – în județul Leova [7, p. 261].

A treia și ultima denumire a localității – Cahul – ca toponim, era cunoscută cu mult până la atribuirea acestuia așezării amplasate pe malul râului Frumoasa. Cum a fost menționat mai sus, încă cronicarul Grigore Ureche vorbește în Cronicile sale despre bătălia de la Cahul a lui Ion Vodă cu turcii din 10 iunie 1574. A doua bătălie de la Cahul a avut loc la 1 august 1770. A fost una dintre cele mai importante bătălii ale războiului ruso-turc din 1768–1774 și una dintre cele mai mari bătălii din secolul al XVIII-lea. Întemeierea orașului Cahul are loc prin ucazul împăratului Rusiei, Nicolai I, din 18 decembrie 1835. Noul toponim a fost determinat de aniversarea a 65-a a victoriei repurtate de feldmarșalul Piotr Rumeanțev asupra turcilor în vara anului 1770, pe râul Cahul [6].

Cunoscutul savant N. Iorga, referitor la denumirea orașului Cahul, consideră că lacul Cahul a preluat denumirea localității, neavând, probabil, prea multe detalii la acest subiect: „... lacul Cahulului, care vine de la târgul cu acest nume, ce a fost până la 1878 al nostru, capitala de județ românesc” [8, p. 179]. Urbea constituită devine centrul administrativ al județului cu același nume, preluând funcțiile de la târgul Leova. Până în 1840 orașul Cahul a rămas în

proprietatea lui Iorgu Balș, apoi a devenit proprietatea lui Ec.F. Fiodorova, soția guvernatorului Basarabiei P.I. Fiodorov. Din anul 1854, proprietar al orașului ajunge să fie negustorul de ghilda I din or. Izmail Dimitrie Caravasile [9, p. 257].

Politica statului țarist de colonizare a Basarabiei, în special a arealului de sud, stepii Bugeac, a influențat drastic și schimbarea componenței etnice a centrului județan Cahul. Din documentele de la mijlocul secolului al XIX-lea se cunoaște că varietatea etnică a orașului era deja vastă. Din materialele cercetătorului I. Gumenai cunoaștem că, spre anul 1860, în județul Cahul locuiau 26.313 români, 4.367 de slavi, 1.721 de evrei, 431 de greci, 99 de germani, 58 de armeni și 38 de italieni. Din punct de vedere confesional, predominau creștini-ortodocși, urmați de izraeliți, romano-catolici, protestanți și gregorienii [10, p. 182]. Autorul confirmă cu date statistice numărul luteranilor din Basarabia pentru anii 1841–1842, arătând că în Cahul erau, în 1841, 1 luteran, iar în 1843 – 3 luterani [11, p. 151]. Adică, după datele relevante județului Cahul, dar proiectate pe oraș, putem concluziona că majoritatea absolută a populației era formată din români, numeroasă era populația slavă, nelipsiți erau evreii, grecii, armenii. Cel mai probabil populației slave erau atribuiți rușii, rușii-staroveri, ucrainenii și bulgarii, însă nefiind divizată această cifră pe grupuri etnice,

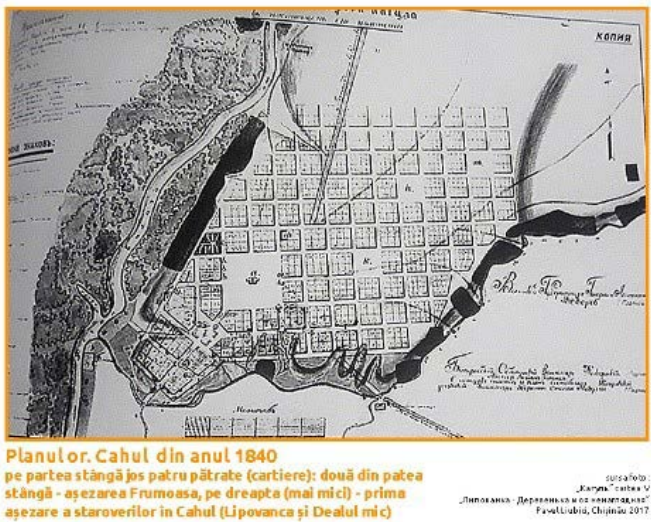

Fig. 4 Planul or. Cahul din 1840.

este greu de stabilit proporțiile de prezență a acestora printre locuitorii orașului.

Recensământul din 1864 fixează pentru orașul Cahul 926 de case, 1146 de familii, 2 biserici. Catedrala „Sf. Arhanghel Mihail”, construită în 1837–1850, când era ctitoria familiei Fiodorov. Biserica rusă din mahalaua Lipovanca a fost ridicată în anii 1856–1857 [4, pp. 233–234], adică pe vremea aflării în jurisdicția Principatului Moldovei, și nu a Imperiului Rus.

Iacov Butovici, în materialele sale pentru harta etnografică a Basarabiei, menționează că, conform recensământului general din 1897, orașul Cahul era în continuare populat de reprezentanți ai diferitor grupuri etnice, predominantă rămâne populația română (2800 suf.), urmată de maloroși (1560 suf.), ruși-staroveri (1220 suf.), evrei (1000), greci (323 suf.) și alte etnii cu un număr mai puțin semnificativ, cum ar fi: bulgarii (80 pers.), țigani (60 pers.), polonezii (30 pers.), nemții (27 pers.), armenii (13 pers.) [12, p. 59].

Raportul „Politico-economic review of Basarabia by Captain John Kaba” prezentat la 30 iunie 1919 ne comunică despre faptul că, după Primul Război Mondial, populația orașului este constituită din români (5000 pers.), un număr mare de evrei (3000; putem pune la îndoială această cifră, deoarece recensământul din 1897 arată cifra de 1000, iar datele perioadelor ulterioare, la fel, sunt mai mici decât cifra anunțată de John Kaba). Mai sunt prezenți și germani, bulgari, greci etc. [13]. Indiscutabil că această informație nu este una detaliată și foarte specifică, aceasta poartă doar caracter general informativ despre Basarabia văzută prin prisma unui ofițer din SUA. Kaba a fost trimis în Basarabia pentru a servi ca membru al Comisiei Hoover [29] în România de supraveghere a misiunii, pentru a asista la distribuirea corectă a alimentelor trimise de Aliți, a studia nevoile economice, sociale, politice ale provinciei, și condițiile generale. Observațiile efectuate de acest ofițer american de proveniență română au permis elaborarea unui raport generalizat despre Basarabia ce includea informații despre istorie, etnografie și multe tabele și diagrame cu date statistice.

Analizând datele statistice din 1930, observăm modificări semnificative în componența etnică a populației orașului Cahul. Din numărul total de locuitori (11370 suf.), populația română rămâne să fie dominantă (5613), constituind practic jumătate din toți locuitorii orașului, urmați fiind de ruși (3017), numărul cărora crește peste 2,5 ori, în comparație cu datele recensământului din 1897. Numărul evreilor este în scădere (803), un număr mult mai mic de ucraineni (234) în comparație cu datele anterioare, se micșorează practic de 2 ori populația greacă (172). Nesemnificativ se modifică cifra nemților și polonezilor care locuiau în Cahul, în schimb, crește dublu populația bulgarilor ajungând la 178 de persoane [14, p. 100].

Conform datelor de recensământ din 1936, populația orașului Cahul se împărțea după naționalități în felul următor: din numărul total de locuitori (13495) românii în continuare constituiau jumătate din populație (6346 pers.). Rușii în continuare erau pe locul doi cu o populație de 2805 persoane, lipovenii fiind numărați separat cu un număr de 1905 suflete. Evreii constituiau un număr de 1426, fiind urmați de bulgari (377 pers.), greci (354), apoi de germani (51), găgăuzi (23), unguri (13) și alte etnii (195) [15, pp. 2–3]. (Tab. 1)

Perioada sovietică aduce schimbări esențiale pe plan etnic pe întreg teritoriul RSSM, când sunt implementate politici categorice de schimbare a componenței etnice, în special în localitățile urbane. Cu toate acestea, la sfârșitul secolului XX, în Cahul populația autohtonă, în continuare, predomină, constituind 60% din total, crește numărul de ruși, ucraineni, bulgari și găgăuzi. Însă dispar de pe harta etnică a orașului evreii, nemții, armenii și grecii. Așadar, la recensământul din 1989, orașul Cahul, cu un număr de 42904 locuitori, avea următoarea structură etnică: 21086 români, 9794 ruși, 6728 ucraineni, 2572 bulgari, 1245 găgăuzi, 1479 persoane de altă etnie [16].

Recensământul populației Republicii Moldova din 2004 a permis să observăm scăderea numărului total de locuitori în orașul Cahul la începutul secolului XXI, însă în continuare po-

pulația română reprezintă majoritatea locuitorilor, populația rusă scade aproximativ cu 30 % în comparație cu datele anului 1989, dublu se micșorează populația de etnie ucraineană, nesemnificativ scade numărul de bulgari și găgăuzi (Tab. 2).

Conform recensământului populației din 2004, peste 60 % din numărul total al populației o constituie moldovenii/românii, urmați de ruși (17,1 %), ucrainenii (11%), bulgarii (6,66 %), găgăuzii (3,26%) și alte etnii [6; 17].

Aici ținem să menționăm că cel mai cunoscut și longeviv grup minoritar etnic și confesional pe teritoriul Cahulului, probabil, sunt totuși rușii-staroveri. Unul dintre cei mai devotați cercetători ai subiectului, scriitorul Pavel Liubici, insistă că așezarea lipovenilor în acest spațiu este din 1711, când încă nici vorbă nu era de orașul Cahul [18]. Dovadă rămâne faptul că și până acum un sector al orașului Cahul este cunoscut cu denumirea „Lipovanca”, care este mai veche, decât denumirea orașului propriu-zis.

Studierea dezvoltării economice în această regiune, de-a lungul timpului, la fel ajută la elucidarea aspectelor etnice și a ponderii diferitor etnii în dezvoltarea Cahulului și teritoriilor adiacente. Întâi de toate, orașul Cahul a fost o importantă piață de comerț pentru coloniștii transdanubieni, care își vindeau aici roada.

Din materialele cercetătorului Iv. Dumnica cunoaștem că printre marii latifundiați ai județului Cahul, pe lângă proprietari români/moldoveni erau și familii de bulgari. „Până în 1851, în județul Cahul, în proprietatea familiei Mincov erau 7.000 de desetine de pământ, din care 3.600 de desetine – pășuni, 2.200 – fânețe, 1.100 – teren arabil, 4 – pământ gospodăresc, 2– livezi și 94 de desetine de pământ ce nu era comod pentru folosire” [19, p. 190]. În publicațiile precedente ale autorilor prezentului articol, consacrate specificului etnic al orașului Chișinău am menționat că unul din reprezentanții acestei familii Dmitrii Chiril Mincov, a fost primar al Chișinăului mai bine de 13 ani (1850–1854; 1857–1866) [20, p. 113].

După înfrângerea Rusiei în războiul din Crimeea (1854–1856), o parte a Basarabiei a

fost restituită Principatului Moldova. Datele statistice din acea perioadă, mai exact din 1858, referitor la evreii din orașul Cahul și ocupațiile acestora mărturisesc că aici locuiau 14 familii cu 91 de persoane ocupate în exclusivitate de negustorie, 7 familii cu 55 de membri, care trăiau din activități meșteșugărești și 47 de familii cu 188 de persoane făceau parte din mica burghezie [21, p. 349] (Tab. 3).

Comparând datele referitor la ocupațiile evreilor din Cahul și numărul de comercianți în Cahul în general, în perioada respectivă, putem constata cu mare probabilitate că evreii erau reprezentați printre comercianții Cahulului în cel mai mare număr.

Cum menționează cercetătorul Anatol Eremia în articolul dedicat istoriei orașului Cahul, cahulenii, împreună cu țăranii satelor, au participat în 1859 la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor, înfăptuind prin aceasta unirea Principatului Moldova cu Țara Românească. Și românii basarabeni, și coloniștii bulgari, găgăuzi, germani, ruși, ucrainenii etc. au beneficiat de aceleași drepturi de împrăștiere în timpul reformei agrare din 1864, efectuată de înțeleptul domn. Referitor la dezvoltarea economică, autorul menționează că pe teritoriul orașului funcționau la vreo 20 de mori de vânt, câteva oloinițe, ateliere de fierărie și lemnărie, o topitorie de seu, o instalație de prelucrare a lăunii, o boiangerie etc. Principala ocupație a locuitorilor era, bineînțeles, agricultura și creșterea animalelor [4, p. 233-234].

La începutul secolului XX, pe fundalul evenimentelor social-politice și militare, se atestă o stagnare în dezvoltarea localității, dar oricum descoperim, în datele vremii respective, mărturii referitor la câteva activități economice importante pentru această localitate. Așadar la 1902 orașul Cahul, amplasat administrativ în județul Izmail, unde preponderent locuiau moldoveni, funcționa: o farmacie, proprietatea lui Iosif Abramovici Poltorac, două băcănii ce aparțineau lui Cuclarus Hristofor Dm. (piața Catedrală) și lui Cepalov Ivan Const. (str. Dmitrievscaia). Iar dulciuri puteau fi gustate și procurate în cofetăria lui Cepalov Spir. Const.

derea statornicirii în Basarabia a negustorilor alogeni și creării unei elite burgheze comerciale cosmopolite, care în scurt timp a ocupat poziții importante nu doar în comerțul intern și extern al provinciei, ci și în întreaga viață economică a Basarabiei și a concentrat în mâinile sale importante capitaluri comerciale” [23, p. 107].

Constantin Reabțov, în cartea sa, descrie orașul Cahul de la 1920 din punct de vedere industrial astfel: „Cahulul a rămas un oraș provincial, mărunț, industrie ca atare nu exista. Erau 3 mori (Caravasile, Demoncoș, Niunin), două oloinițe (Arabadji, Goldenstein), o dubălărie de piele, câteva fabrici de cărămidă (Sizov, Chiosa, Vișnevschi), se construiau doar case particulare...” [24, p. 82]. Acest pasaj scurt confirmă că și în secolului XX populația autohtonă, în continuare, nu deținea *întâietatea* în domeniul economic, că majoritatea afacerilor dezvoltate în urbe se afla în *proprietatea* reprezentanților diferitor etnii locuitoare pe acest teritoriul. Totodată, „cele mai bune vinuri se obțineau de pe moșiile fraților Caravasile (Cahul-Frumoasa) și Crăciunescu (Crihana)” [16]. Din altă parte, cota joasă a reprezentanților populației române în industria orașului Cahul era o consecință a modului de viață tradițional rustic al băștinașilor, mai puțin tentați de activități extra-agricole în raport cu etniile conlocuitoare. Astfel că tendință generală în Basarabia, 72,1 % din întreprinderile situate în orașe, cele mai înzestrate tehnic și cele mai mari după numărul salariaților, se aflau în posesiunea cetățenilor de origine evreiască. În orașul Cahul cei mai întreprinzători industriași, potrivit datelor prezentate de Anuarul Statistic al României pentru Comerț, Industrie, Meserii și Agricultură, au fost reprezentanții de naționalitate evreiască, urmați de băștinași [25, pp. 39-40].

Sfidând dificultățile create de criza economică, cahulenii își inițiau noi afaceri sau le dezvoltau pe cele anterioare. Astfel, din cele 201 firme individuale înmatriculate în lunile august-septembrie 1931, câteva se aflau în oraș. În acea perioadă și-au deschis restaurante Ignat Drencov, Avram Lazarovici, Dimitrie Ciobanu, Simion Felțev și Grigore Avram, o librărie – Elena Sorochin, o fierărie «La cuțitar» – Ștefan

Parlapanov, un magazin «de muzică și articole tehnice» – Nicolai Lemoni, magazinul numindu-se «Universul»: comercializa și automobile, și accesorii, autouleiuri și pneuri, biciclete, articole electrotehnice și de menaj, mașini agricole și de cusut, arme și muniții, aparate de fotografiat, bijuterii, optică, papetărie și cărți etc. În comerțul cu cereale, pielărie, petrol și vinuri s-au lansat Ștrul Bercovici, Oisie Terdiman, David Freiberg, o ceainărie și o cârciumă deschisese Vasilisa Stefoglu. Dintre firmele particulare înmatriculate în 1932, remarcăm pe cele deschise ale lui Haralamb Cubreacov, Ion Nedelcu, Dumitru Prozorov – anterior agricultori, Ana Cuznețova, Maria Suruceanu, Dobra Repus – anterior casnice. Târgul de animale din orașul Cahul a fost construit la 1936 prin efortul comun al evreului Ițic Gold, vicepreședintelui Ion Maldur, membrului Simion Cadî și secretarului-controlor Moise Haham [25, pp. 41-42].

Analizele activităților economice în Cahul prin prisma apartenenței etnice a proprietarilor acestor afaceri prezintă informații valoroase despre situația de la sfârșitul anilor '30 ai secolului XX. În oraș, funcționau trei fabrici de apă gazoasă – cele ale proprietarilor Vasile Gut, Antipa Lambru și al firmei „Munteanu&Co”, cărămidăriile fraților Sizov și a firmei „Chiosa&Vișanovschi”, morile lui Theodor Arabagi dislocate la bariera Bolgrad, a lui Gheorghe Caravasile de pe strada Ștefan cel Mare și cea a firmei „Pilalis&Co”, fabricile de uleiuri vegetale Fruct Solomon, „Arabagiu&Co” și „Șliom Goldnștein&frații Reful”. Tipografiile lui Anastasie Mănescu, Constantin Sorochin și Haralamb Vizanti – întreprinderi ce-și făceau publicitate în ziarele locale „Cahulul” și „Liberalul” și care angajau, pentru dezvoltarea afacerilor, creditele oferite de instituțiile bancare locale: „Banca Cahul” S.A., sucursala Băncii Moldovei de Jos S.A. din Bârlad, Băncile Populare „Gospodarul” și „Prutul”, Casa de Credit a Agricultorilor din jud. Cahul S.A., Federația Băncilor Populare din jud. Cahul și Banca „Diomos&Gătuțescu” de pe Piața Unirii [25, p. 39]. Observăm că, în continuare, afacerile private în mare parte aparțineau reprezentanților minorităților

etnice, numărul afaceriștilor de etnie română fiind unul mic. Nișa bancară este ocupată de mai multe sucursale ale băncilor române și nu a lăsat câmp de manevră pentru bancheri locali.

Din datele Buletinului Camerei de Comerț și Industrie Cahul cunoaștem că această instituție consolida eforturile a 2023 de întreprinderi individuale din întreg județul. Ulterior, datele acestei surse constată că în 1938, înainte de al Doilea Război Mondial, pe teritoriul orașului Cahul, capitală de județ, funcționau 223 firme individuale, dintre care doar în 54 erau proprietari-români, o majoritate absolută, 137 de întreprinderi, erau în proprietatea evreilor, 32 de afaceri aparțineau persoanelor de altă origine etnică [26, p. 94].

În perioada sovietică, nu putem estima aportul grupurilor etnice în dezvoltarea economică a Cahulului, deoarece, după 1945, toate proprietățile private au fost nimicite, cel mai mare proprietar devenind statul URSS.

În urma celor expuse mai sus, venim cu mai multe concluzii care țin de specificul paletii etnice a așezării Cahul și rolul acesteia în dezvoltarea urbei. Întâi de toate, ținem să subliniem că localitatea Cahul (Frumoasa, Șcheia, dar poate fi și Niag/Neag) ajunge cu rădăcinile sale în adâncul perioadei medievale și foarte probabil că prima mențiune documentară poate fi considerat anul 1452, și nu 1502 cum a fost fixat până acum. Probabil că, în perioada medievală, la una dintre etapele dezvoltării așezării Șcheia, un rol important au avut bulgarii refugiați la nord de Dunăre (mult înaintea procesului de colonizare lansat de Imperiul Rus după anexarea Basarabiei). Această minoritate etnică este prezentă până acum în tabloul etnic al orașului.

Dacă generalizăm datele statistice referitor la evoluția numărului de locuitori în satul Frumoasa, ulterior orașul Cahul, vom obține următorul tablou: 1771 – 95 gospodării cu cca 500 locuitori, 1774 – 115 gospodării cu până la 600 de persoane, 1819 – 1500 locuitori, 1845 – 3070 loc., 1859 – 4300 loc., 1897 – 7113 loc., 1904 – 7738 loc., 1923 – 12000 loc., 1930 – 11370 loc., 1936 – 13495 loc., 1940 – 11800 loc., 1979 – 33100 loc., 1989 – 42904 loc., 2000 – 45500 loc.,

2004 – 35488 loc. [16] și 30018 locuitori conform datelor recensământului din 2014 [27].

Ca și 200 de ani în urmă, deciziile politice au jucat și joacă un rol important în toate domeniile vieții sociale, inclusiv în aspect etnic. Până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus la începutul secolului al XIX-lea, populația așezării, cel mai probabil, era în mare parte omogenă din punct de vedere etnic. Însă transformarea acesteia, în 1835, în oraș și numirea în calitate de oraș județean a influențat puternic tabloul etnic al așezării. Spre mijlocul secolului al XIX-lea, în afară de moldoveni, aici locuiesc slavi, evrei, greci, germani, armeni și italieni. Cel mai probabil, populației slave erau atribuiți rușii, rușii-staroveri, ucrainenii și bulgarii. Recensământul general al Imperiului Rus din 1897 vine cu mai multe detalii la tabloul etnic, detaliind informațiile despre slavii – deja menționați în mod separat malo-roși, ruși-staroveri; la cele menționate în perioadele anterioare apar informații despre bulgari, țigani, polonezi. În perioada interbelică, pondere mare în tabloul etnic al orașului aveau românii, rușii, evreii, bulgarii, grecii și câteva zeci de nemți. De-a lungul perioadei sovietice, paleta etnică a așezării s-a schimbat, profilându-se acele cinci etnii, care și până acum ocupă principalele locuri în structura etnică a municipiului Cahul, aici vorbim despre români/moldoveni, ruși, ucraineni, bulgari și găgăuzi.

Structura etnică, cu siguranță, influența direct domeniile de producere și sfera serviciilor în această localitate. Materialele prezentate de noi confirmă faptul că diverse grupuri etnice, în diferite măsuri, au contribuit la dezvoltarea socio-economică și culturală a orașului Cahul de azi. Pe lângă marii moșieri proveniți din populația autohtonă, la mijlocul secolului al XIX-lea erau cunoscuți și latifundiarilor bulgari, dintre care Chiril Mincov, familia căruia a jucat un rol important în viața socio-economică și politică a Basarabiei din secolul al XIX-lea. Evreii formau un alt grup etnic bine reprezentat în domeniile comerțului și serviciilor din Cahul. Datele statistice ale vremii respective arătau că, la mijlocul secolului al XIX-lea, toți evreii din orașul Cahul se ocupau de negustorie, meșteșuguri sau erau

mici burghezi. La sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX s-a profilat următorul tablou al ocupațiilor din această așezare urbană: domeniul comerțului, farmaceutic, producției obiectelor din piele în mare parte era reprezentat de evrei, fierăria – de un bulgar, domeniul cofetăriei și serviciilor fotografice – de proprietari de proveniență slavă. Populația autohtonă fiind mai puțin prezentă în domeniile de producere și comerț în acea perioadă.

Schimbarea elitei politice după Marea Unire a Basarabiei cu Regatul României a contribuit nu doar la modificări semnificative în componența etnică, cum am menționat mai sus, dar și la schimbări esențiale în domeniul producerii și comerțului, sectorului bancar în Basarabia, în general și în orașul Cahul, în special. Deși înțâietatea în afaceri, în continuare, o dețineau evreii, totuși, spre anul 1938, pe locul doi erau deja proprietarii români. Naționalizarea tuturor sectoarelor și domeniilor economiei în perioada sovietică nu ne lasă câmp de cercetare și, de fapt, pune punct în subiectul abordat.

Faima orașului și reperele importante în istoria lui au fost personalitățile așezării (la fel de diversă ca proveniență etnică), care, de-a lungul timpului, au trăit aici și au creat operele lor, lăsând amprente importante în mozaicul timpului. Informații despre aceste personalități sunt acumulate și păstrate în Muzeul Ținutului Cahul sub formă de lucruri personale, manuscrise, fotografii sau chiar în formă de standuri sau publicații specializate [28]. Acest subiect merită să fie cercetat și prezentat în publicațiile ulterioare.

Referințe bibliografice:

1. Eremia, A. *Cahulul în timp și spațiu (I)*. În: Limba română. Revista de știință și cultură, nr. 10 (136), 2006, p. 65-74.
2. Constantinov, V. *Colonizările bulgărești în Țara Moldovei în perioada secolelor XIV–XVII*. În: Relațiile moldo-bulgare: istorie și cultură = Молдовско-български връзки: история и култура. Chișinău: SȘB (Tipogr. «Lexon-Prim»), 2016, p. 49–63.
3. Șcheia-Frumoasa-Cahul: <https://www.primariacahul.md/index.php/orasul-cahul/istoria-orasului/72-scheia-frumoasa-cahul>
4. Eremia, An. *Orașul Cahul: pagini de istorie*. În: Limba română. Revista de știință și cultură, nr. 4-6, anul XVI, 2006, p. 229-239.
5. *Călători străini despre Țările Române*. Supliment I. București: Ed. Acad. Rom., 2011, 351 p.
6. <https://www.primariacahul.md/index.php/orasul-cahul/istoria-orasului/72-scheia-frumoasa-cahul>
7. Tabuncic, S.; Vornic, Vl.; Ciobanu, Ion. *Cahul – mărturii istorice și arheologice*. În: Arheologia Preventivă în Republica Moldova, Vol. IV, 2019, p. 259-284.
8. Iorga, N. *Neamul românesc în Basarabia*. București: Ed. Librăriei Socescu&Co, 1905.
9. Maței, M. *Situația economică a județului și orașului Cahul în anii '30-50 ai secolului al XIX-lea*. În: Tyragetia, s.n., Vol. II [XVII], nr. 2, 2008, p. 257-264.
10. Gumenăi, I. *Evoluția demografică a comunității armenesti din Basarabia sub stăpânirea rusă*. În: Archiva Moldaviae, Vol. X, 2018, p. 175-189.
11. Gumenăi, I. *Constituirea, evoluția și principalele activități ale comunității evanghelistice-luterane din Chișinău în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. În: Identitățile Chișinăului: Materialele conferinței, 12-13 sept. Ch.: Pontos, 2012 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală”), p. 146-154.
12. Butovich, A. *Materialy dlya etnograficheskoy karty Bessarabii*. Kiyev, 1916 [Бутович, А. Материалы для этнографической карты Бессарабии. Киев, 1916].
13. *Politico-economic review of Basarabia by Captain John Kaba*. 30 June, 1919.
14. *Recensământul general al populației României din 29 decembrie, 1930*. Washington University in St. Louis, Vol. II, Neam, limba maternă, religie, partea 1 Neam, limba maternă.
15. *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie – circumscripția Cahul / sub Direcțiunea Secretarului Camerei*, 1928. Cahul: Tip. „Lumina”, 1936/37, an. 10, 112 p. În: <http://www.moldavica.bnrm.md/biblielmo?e=d-01000-00---off-0periodice--00-1---0-10-0---0---0direct-10---4-----0-01--11-ptZz-pt-50---20-preferences---00-3-1-00-0-0-11-1-Outf-Zz-8-00&a=d&cl=CL1.2.20&d=JD1705.5>.
16. Eremia, A. *Cahulul în timp și spațiu*. În: Limba română. Revista de știință și cultură, nr. 11-12, anul XVI, 2006.
17. www.statistica.md.
18. Lyubich, P. *Kagul. Kniga V. Lipovanka – Dereven'ka moy a nenaglyadnaya*. Chișinău, 2017, 172 p. [Любич, П. Кагуль. Книга V. Липованка – Деревенька моя ненаглядная. Chișinău, 2017, 172 p.].
19. Duminica, Iv. *Un mare negustor bulgar din Basarabia secolului al XIX-lea: Chiril Mincov*. În: Studii de arhondologie și genealogie. Chișinău: S. n. (Tipogr. „Bons Offices”) 2014, Vol. 1, 2014, p. 186-198.
20. Miron, M.; Miron, V. *Aportul diferitor grupuri etnice la istoria și dezvoltarea orașului Chișinău*.

În: Dialogica. Revista de studii culturale și literatură. Chișinău, nr. 2, 2021, p. 110-118.

21. Tomuleț, V. *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812–1868)*. Chișinău: CEP USM, 2015, 564 p.

22. *Obzor Bessarabskoy gubernii ... [po godam]*. Kishinev: Bessarab. gub. stat. kom., 1871–1914, 1902. / *Обзор Бессарабской губернии ... [по годам]*. Кишинев: Бессараб. губ. стат. ком., 1871–1914, 1902.

23. Tomuleț, V. *Geneza burgheziei basarabene sau cum au fost ratate posibilitățile constituirii unei burghezii comercial-industriale naționale în Basarabia (1812–1868)*. În: Akademos, nr. 3, Chișinău, 2015, p. 107-114.

24. Reabțov, C. *Cahul. Istorie, personalități, cultură*. Chișinău: Tipografia ASEM, p. 82.

25. Ghelețchi, Ion. *Evoluția economică a orașului Cahul în perioada interbelică (1918–1940)*. In: Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Історичні науки». Вип. 40, p. 35-43.

26. Enciu, N. *Minoritatea evreiască în Basarabia interbelică*. În: Revista istorică, nr. 3-4, seria nouă, tomul XVI, 2005, p. 83-96.

27. <https://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774>.

28. Miron, V.; Miron, M. *Turismul în arealul Dunărean al Moldovei. Dezvoltarea capacităților muzeelor locale pentru promovarea mobilității de transport și turismului la Dunăre*. Chișinău: Master Print, 2015, 136 p.

29. Herbert Clark Hoover, (10 august 1874, West Branch, Iowa, S.U.A. –20 octombrie 1964, New York), al 31-lea președinte al Statelor Unite (1929–1933). Reputația lui Hoover ca om umanitar – câștigată în timpul și după Primul Război Mondial când a salvat milioane de europeni de la foame. A dispărut din conștiința publicului când administrația sa s-a dovedit incapabilă să atenueze șomajul generalizat, lipsa adăpostului și foamea în propria sa țară în primii ani ai Marea Criză.

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor Republicii Moldova prin intermediul artelor și mitopoeticii*.

Tabel 1. Evoluția populației or. Cahul, sf. sec. XIX-lea – prima jum. sec. XX

	Naționalitate	Locuitori în 1897	Locuitori în 1930	Locuitori în 1936
1	Moldoveni/Români	2800	5613	6346
2	Ruși cu lipovenii	1220	3017	4710
3	Evrei	1000	803	1426
4	Ucraineni	1560	234	-
5	Bulgari	80	178	377
6	Greci	323	172	354
7	Nemți	27	17	51
8	Romi/Țigani	60	91	-
9	Polonezi	30	27	-
10	Armeni	13	22	-
11	Altele		1196	231
Total		7113	11370	13495

Sursa: Tabel elaborat de autori în baza datelor statistice disponibile.

Tabel 2. Evoluția populației or. Cahul, sf. sec. XX-lea – încep. sec. XXI

Nr. ord	Naționalitate	Nr. Locuitori 1989	Nr. Locuitori 2004	% de Locuitori în 2004
1	Moldoveni/Români	21086	21453	60.45
2	Ruși	9794	6071	17.11
3	Ucraineni	6728	3918	11.04
4	Bulgari	2572	2366	6.67
5	Gagauzi	1245	1157	3.26
6	Evrei	-	39	0.11
7	Romi/Țigani	-	23	0.06
8	Polonezi	-	20	0.06
9	Altele	1479	441	1.24
	Total	42904	35488	100%

Sursa: Tabel elaborat de autori în baza datelor statistice disponibile pe www.statistica.md

Tabel 3. Evoluția numărului de comercianți în or. Cahul la mijl. sec. XIX-lea

Oraș	Anii							
	849	850	1 852	852	854	1 855	856	857
	Numărul certificatelor comerciale							
Cahul	2	2	1 8	0	3	2 9	0	1
Total Basarabia	70	50	7 99	96	101	9 78	010	007

Sursa: Tomuleț, V. Evreii în structura etnică a burgheziei comerciale din Basarabia (anii 1812–1868). În: Tyrageția, s.n., Vol. I (XVI), nr. 2, 2007, pp. 45-56.

Orașul meu

DIN ISTORIA CLĂDIRII MUZEULUI ȚINUTULUI CAHUL

Directoarea Muzeului Ținutului Cahul.

Domenii de preocupare: istorie și etnologie.

Lucrări publicate: M. Maftai (coaut. L. Istomina), *File din istoria orașului Cahul: Documente din patrimoniul Muzeului Ținutului Cahul*. Cahul: Centrografic, 2013.

Maria PREPELIȚĂ

Din istoria clădirii Muzeului Ținutului Cahul

Rezumat. Muzeului Ținutului Cahul își desfășoară activitatea într-o clădire administrativă din secolul al XIX-lea, având un trecut istoric bogat și de o valoare indubitabilă pentru patrimoniul cultural al municipiului Cahul, dar și pentru patrimoniul material național. Edificiul a fost construit între anii 1852–1857 și a avut inițial, până la cutremurul din noiembrie 1940, două etaje, fapt ilustrat în două cărți poștale din anii '20–'30. Despre clădire se pomeneste în lucrarea lui George Sion „Suvenire de călătorie în Basarabia meridională” publicată în anul 1857, dar și în câteva documente din Arhiva Națională a Republicii Moldova: rapoartele ispravnicului județului Ismail din 29 octombrie 1887 și 11 septembrie 1897, și actul de evaluare a clădirii din 18 octombrie 1888. De-a lungul timpului, cele două etaje găzduiesc diferite instituții de stat: Prefectura, Comitetul județean și Tribunalul (în perioada administrației românești, 1857–1878); Primăria orășenească, Comisariatul, Comitetul Județean și Închiisoarea județeană (după reanexarea sudului Basarabiei la Imperiul Rus, 1878); Tribunalul județului Cahul, Gimnaziul de băieți „P. Rumeanțev” (denumit ulterior Liceul de băieți „Ioan Voievod”), Primăria orășenească, Comandamentul trupelor de grăniceri (în secolul al XX-lea); iar din anul 1960 și până în prezent găzduiește Muzeul Ținutului Cahul. De asemenea, clădirea a fost vizitată de personalități cu renume, care au activat la Cahul sau se aflau în trecere pe meleagurile cahulene, de exemplu: Bogdan Petriceicu Hasdeu, Teodor Șerbănescu, Dumitru Crăciunescu, regele Ferdinand I.

Cuvinte-cheie: Muzeul Ținutului Cahul, municipiul Cahul, clădire administrativă, patrimoniul cultural, instituții de stat.

From the History of the Cahul County Museum Building

Abstract. The Cahul County Museum operates in an administrative building from the 19th century, having a rich historical past and of an undeniable value for the cultural heritage of Cahul, but also for the national material patrimony. The edifice was built between 1852–1857 and had initially, until the earthquake in November 1940, two floors, illustrated in two postcards from the 1920s and 1930s. The building is mentioned in George Sion's work "Travel Souvenirs in Southern Bessarabia" published in 1857, but also in several documents from the National Archive of the Republic of Moldova: the reports of the Ismail county administrator from October 29, 1887 and September 11, 1897, and the act of evaluation of the building on October 18, 1888. Over time, the two floors host different state institutions: The Prefecture, the County Committee and the Court (during the Romanian administration period, 1857–1878); the City Hall, the Commissariat, the County Committee and the County Prison (after the re-annexation of southern Bessarabia to the Russian Empire, 1878); the Cahul County Court, the boys' High School "P. Rumeantev" (later called "Ioan Voievod" Boys' High School), City Hall, Command of Border Guard Troops (in the 20th century); and since 1960 until now it hosts the Cahul County Museum. Also, the building was visited by famous personalities who worked in Cahul or were passing through the Cahul lands, for example: Bogdan Petriceicu Hasdeu, Teodor Șerbănescu, Dumitru Crăciunescu, King Ferdinand I.

Keywords: Cahul County Museum, Cahul municipality, administrative building, cultural heritage, state institutions.

Municipiul Cahul este un important centru administrativ, economic și cultural, situat în sud-vestul Republicii Moldova, pe malul râului Prut. Rădăcinile istorice ale Cahulului încep din secolul al XVI-lea, de la obștea sătască Șcheia, atestată documentar la 2 iulie 1502. Statutul de oraș și numele le-a obținut prin decretul țarului Rusiei, Nicolai I din 18 decembrie 1835 [1, p. 13-14]. S-a dezvoltat după planul urbanistic desenat de inginerul cadastral cahulean Stepan Miculin în anul 1841, avizat de împăratul rus la 9 februarie 1845 [2].

Principalele monumente istorice (laice și ecleziastice) din secolul al XIX-lea, care s-au păstrat pe teritoriul municipiului sunt Catedrala „Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil”, Biserica de rit vechi „Acoperământul Maicii Domnului” și Clădirea Muzeului Ținutului Cahul.

Muzeul Ținutului Cahul își desfășoară activitatea în actualul sediu, aflat pe strada Lev Tolstoi nr. 4, în fața Catedralei, din anul 1960. Această clădire a avut inițial, până la cutremurul din noiembrie 1940, două etaje. Printre sursele documentare, care confirmă existența celui de-al doilea etaj al clădirii date, sunt două cărți poștale din patrimoniul muzeului tipărite în anii '20-'30 ai secolului al XX-lea la tipografia „C. Sorochin” din Cahul [3].

Despre existența unei clădiri cu două etaje, în centrul istoric al orașului Cahul, vis-a-vis de Catedrală, pomenește George Sion în lucrarea sa „Suvenire de călătorie în Basarabia meridională” publicată în anul 1857. Autorul menționează că: „În centrul târgului, o piață mare cvadrată, în mijlocul căreia este o biserică de arhitectură frumoasă, înconjurată de un bulevardu de arbori. În față cu biserica, unu palatu administrativu, cu două etajuri și foarte elegantu, în care astăzi rezidă administratura noastră.” [4, p. 45] Deci, către anul 1857, în centrul de atunci al Cahulului, în fața Catedralei exista o clădire cu două etaje, unde își avea sediul administrația orășenească.

În ceea ce privește anul de construcție a acestei clădiri, ținem să menționăm că documentele recent identificate la Arhiva Națională a Republicii Moldova, ne-au permis să eluci-

dăm mai detaliat acest subiect. În continuare vom face referire la rapoartele ispravnicului județului Ismail din 29 octombrie 1887 [5] și 11 septembrie 1897 [6], și la actul de evaluare a clădirii din 18 octombrie 1888 [7].

Din raportul ispravnicului județului Ismail din 29 octombrie 1887, aflăm că lucrările de construcție a clădirii, concepută ca una administrativă, pentru instituții de stat, au început în anul 1852 la inițiativa guvernatorului Basarabiei Pavel I. Fiodorov. Însă războiul ruso-turc din Crimeea (1853-1856) a blocat aceste lucrări. Construcția clădirii s-a încheiat după război, în anul 1857. Referitor la originea surselor financiare utilizate – de stat sau private, raportorul menționează, că din lipsa izvoarelor scrise este greu de pronunțat pe marginea acestui subiect, deși noul proprietar al orașului Cahul, negustorul de ghilda I, Dimitrie I. Caravasile [8, p. 101], susține că el a finanțat lucrările de construcție a acestei clădiri [9]. Deci, raportorul nu cunoaște dacă această clădire este una de stat sau privată.

Din cele menționate reiese că actualul sediu al muzeului a fost construit în perioada anilor 1852–1857, ca clădire administrativă.

Din actul de evaluare a clădirii, elaborat în toamna anului 1888 la solicitarea Departamentului de Afaceri Generale al Ministerului Afacerilor Interne, aflăm că clădirea era amplasată în Piața Catedralei (astăzi Parcul „Grigore Vieru”). A fost construită din cărămidă, acoperită cu olane, cu lungimea de 10 stânjani și lățimea de 6 stânjani și 1 arșin. Avea 10 camere, 2 antreuri, 24 geamuri, 14 uși cu două deschideri, 12 sobe olandeze. Toate camerele și antreurile aveau podele din lemn. Geamurile aveau câte două cârlige și zăvoare, și câte patru balamale de metal. Ușile aveau broască cu mâner de aluminiu, câte patru balamale și câte două zăvoare [10].

În toamna anului 1897 a fost elaborat planul cadastral al acestei clădiri, la solicitarea Departamentului de Afaceri Generale. Și anume, la raportul ispravnicului județului Ismail, nr. 3633 din 11 septembrie 1897, înaintat către Cărmuirea Gubernială a Basarabiei, au fost anexate 3 desene (schițe) ilustrative ale clădirii: planul ge-

ometric și două planuri de nivel – pentru etajul inferior și superior. Autorul planului cadastral este pristavul orașului Cahul, Vrjejevschi [6].

Planul geometric al clădirii a fost elaborat la scara de 3 stânjeni într-un țol (inch) (1 țol = 25,4 mm). Clădirea din Piața Catedralei, de la intersecție cu strada „Prisutstvenaia” (Присутственная) (astăzi str. Mărășești), avea 10 stânjeni lungime și 7,5 stânjeni lățime [11]. Planul de nivel a fost făcut la scara de 1 stânjen în țol. Autorul desenului indică înălțimea de 6 arșine pentru un etaj, iar înălțimea clădirii, de la fundament până la acoperiș – de 6 stânjeni [12].

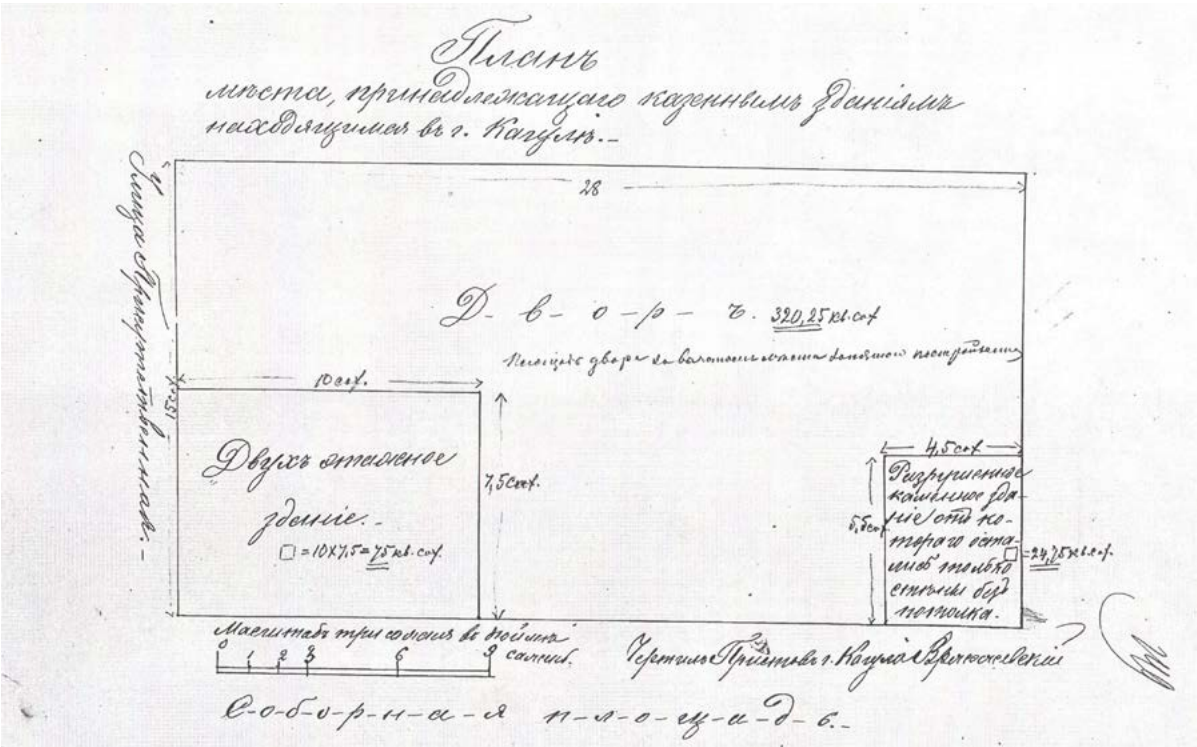
Analiza comparativă a actului de evaluare a clădirii din 18 octombrie 1888 și planului cadastral din anul 1897, a scos în evidență unele deosebiri. Astfel, în anul 1888 au fost indicate 10 camere, conform planului cadastral – sunt 12 camere. A crescut și numărul geamurilor de la 24 la 27, și a ușilor: de la 14 la 15. Probabil, în această perioadă de nouă ani, de la elaborarea actului de evaluare și până în anul 1897, până la elaborarea planului cadastral, au apărut unii pereți de interior. Lucrul acesta explică creșterea numărului de camere, uși și geamuri. Diferențe există și la dimensiunile clădirii, însă probabil

acestea au apărut fie ca eroare umană sau din cauza sistemului metric.

Dacă comparăm planul cadastral al muzeului cu planul etajului întâi al clădirii cu două etaje, ținând cont de modificările pe care le-a suportat după cutremurul din anul 1940 [13], observăm că sunt foarte asemănătoare. Și anume, din planul cadastral al muzeului lipsește perețele din spatele scărilor. El a fost mutat, probabil după scoaterea scărilor, mai spre dreapta. La fel, a fost lichidat peretele care separa cele două camere din cadranul din dreapta al clădirii. În ciuda acestor mici diferențe, ambele documente fac referire la aceeași clădire. Toate acestea confirmă că Muzeul Ținutului Cahul ocupă clădirea care a fost construită în anii 1852–1857.

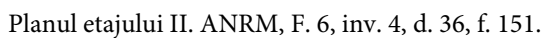
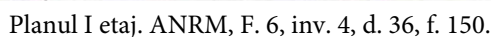
În perioada administrației românești (1857–1878) în această clădire au activat: la etajul I – Prefectura, iar la etajul II – Comitetul județean (Земский Комитет) și Tribunalul, „...fără plata contribuțiilor în favoarea proprietarului orașului...” după cum se stipulează în sursele documentare [14].

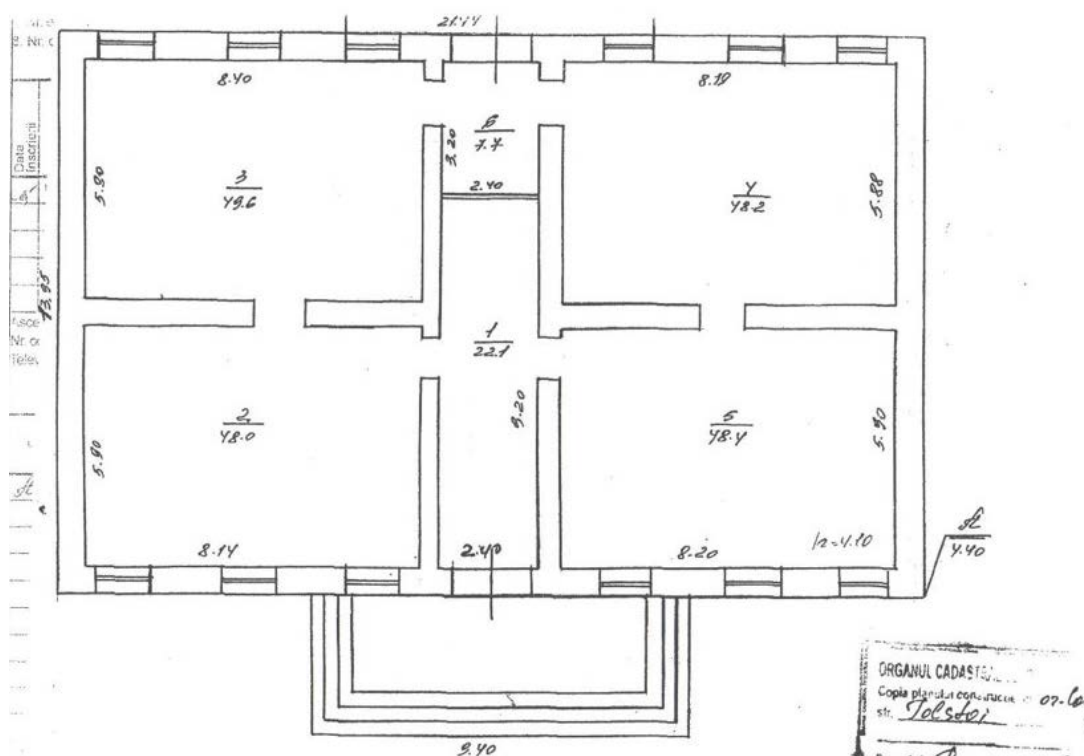
După reanexarea sudului Basarabiei la Imperiul Rus, în anul 1878, în această clădire au continuat să activeze, la etajul inferior: Primăria

Planul general al clădirii cu două etaje. ANRM, F. 6, inv. 4, d. 36, f. 149.

țean și Închisoarea județeană (Земское арестное помещение) [15].

Planul cadastral al Muzeului Ținutului Cahul.=

În secolul al XX-lea această clădire și-a menținut rolul său de edificiu administrativ, găzduind pe parcursul anilor Tribunalul județului Cahul, gimnaziul de băieți „P. Rumeanțev” (denumit ulterior Liceul de băieți „Ioan Voievod”) [1, p. 252], Primăria orașenească, Comenduirea trupelor de grăniceri [16, p. 20], iar din anul 1960 și până în prezent, găzduiește Muzeul Ținutului Cahul.

În concluzie putem menționa că Muzeul Ținutului Cahul activează astăzi într-o clădire cu valoare istorică pentru patrimoniul cultural al municipiului Cahul. Construită în anii 1852-1857, ea a găzduit pe parcursul anilor diferite instituții de stat. De-a lungul timpului, pragul „palatului administrativ” a fost trecut de personalități cu renume pentru istoria și cultura neamului românesc ca Bogdan Petriceicu Hasdeu, Teodor Șerbănescu, Dumitru Crăciunescu, regele Ferdinand I, care au activat la Cahul sau au fost în trecere pe meleagurile cahulene.

Referințe bibliografice:

1. Maftai, Maria; Istomina, Lidia. *File din istoria orașului Cahul. Documente din patrimoniul Muzeului Ținutului Cahul*, Cahul, 2013.

2. Agenția Națională a Arhivelor (ANA), Direcția Generală Arhiva Națională (DGAN), F. 2, inv. 1, d. 3319, f. 16-17 verso, 84.

3. Cartea poștală „Tribunalul județului Cahul” (MȚC FB-5153); Carte poștală „Manifestare pe Piața Unirii” (MȚC FA-3426).

4. George Sion, *Suvenire de călătorie în Basarabia meridională*, București, 1857.

5. ANA, DGAN, F. 6, inv. 4, d. 36, f. 3-7.

6. ANA, DGAN, F. 6, inv. 4, d. 36, f. 146, 149, 150, 151.

7. ANA, DGAN, F. 6, inv. 4, d. 36, f. 46-46 v, 49.

8. A. Manoil, *Cahul la răscruci de vreme*, Cahul, 2008.

9. ANA, DGAN, F. 6, inv. 4, d. 36, f. 5.

10. ANA, DGAN, F. 6, inv. 4, d. 36, f. 46.

11. ANA, DGAN, F. 6, inv. 4, d. 36, f. 149.

12. ANA, DGAN, F. 6, inv. 4, d. 36, f. 150, 151.

13. Etajul doi al clădirii, în urma distrugerilor suportate după cutremurul din anul 1940, a fost demolat. Abia în anul 1943, în perioada administrației românești, a fost reparat etajul întâi și construit acoperișul clădirii.

14. ANA, DGAN, F. 6, inv. 4, d. 36, f. 1v, 5, 6, 122.

15. ANA, DGAN, F. 6, inv. 4, d. 36, f. 1, 6, 7.

16. Prepeliță, Maria; Istomina, Lidia. *Clădire cu valoare istorică pentru patrimoniul cultural al municipiului Cahul*. În: *Cahulul literar și artistic*, nr. 1 (5) ianuarie-martie 2020.

ORAȘUL CONSTANȚA VĂZUT PRIN PANA CONTEMPORANILOR SFÂRȘITULUI DE SECOL XIX

Lavinia DUMITRAȘCU

Doctor în istorie; cercetător științific III – Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, România. Domenii de preocupare: istoria Dobrogei, istoria națională, istoria Americii Latine – cca. 200 articole publicate în reviste de specialitate. Volume publicate: *Secolul XX. Latinii din Carpați și din Anzi. Contribuții la istoria relațiilor României cu Argentina și Brazilia (1900–1930); România și Columbia (1965–2000)*. Constanța: Ovidius University Press, 2004, 123 p.; *Un veac de ne-singurătate: relații între România și Columbia în secolul al XX-lea*. Constanța: Muntenia, 2005, 295 p.; *Pagini din relațiile internaționale în secolul XX. Lumea – o lume de relații* (în colaborare cu Gheorghe Dumitrașcu). Constanța: Ed. Fundației „Andrei Șaguna”, 1999, 111 p.; *Raporturi între români – turcii și tătarii din România, dinspre sfârșitul secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XXI-lea/ articole, memorii, anchete și chestionare, documente inedite și/sau rare, recensăminte, statistici, contribuții și sugestii bibliografice* (în colaborare cu Gheorghe Dumitrașcu). Constanța: Ed. Imperium, 2016, 446 p.

Orașul Constanța văzut prin pana contemporanilor sfârșitului de secol XIX

Rezumat. Revenirea Dobrogei la România, în 1878, a însemnat punctul de plecare spre modernizarea ținutului dintre Dunăre și Mare. Constanța a devenit orașul cel mai important din această parte din țară, datorită politicii și interesului autorităților centrale și locale.

Constanța devine, astfel, poarta deschisă spre lumea întreagă – prin port –, important centru turistic, de „băi de mare”, oaspeții cazați în hoteluri frumoase, având posibilitatea să se distreze, să se relaxeze și să se însănătoșască, în egală măsură. Dar, fără îndoială, „vedeta” orașului este Marea.

Combinația dintre orientalismul tradițional și europenismul determinat de deschiderea spre lumea întreagă, a făcut din Constanța un oraș cosmopolit, cu trăsături particulare deosebit de pregnante. Devenirea Constanței se poate constata și prin ochii celor care au vizitat-o și care ne-au lăsat mărturie în acest sens. Câteva impresii ale lui V. Grozescu, M.D. Ionescu-Dobrogianu, Petru Vulcan ș.a. pentru cititorii de peste timp sunt oferite în acest articol.

Cuvinte-cheie: Constanța, România, port, Carol I, M. Kogălniceanu, turism, oraș cosmopolit, note de călătorie.

The City of Constanta Seen Through the Eyes of Contemporaries at the End of the 19th Century

Abstract. The return of Dobrogea to Romania in 1878 marked the starting point for the modernization of the land between the Danube and the Black Sea. Constanta had become the most important city in this part of the country, thanks to its political renewal and the increased interest of both national and local authorities.

Constanta thus became a metaphorical open gate to the whole world, through its port as well as through ample tourism; the city was home to beautiful hotels, coveted for the opportunity to have fun, relax and recover in equal measure. But undoubtedly the „star” of the city is the Sea.

The combination of traditional Orientalism and Europeanism, determined by the openness to the whole world, made Constanta a cosmopolitan city, with particularly meaningful particular features. The development of Constanta can also be seen through the eyes of those who visited it and who left us testimonies in this regard. Some impressions of V. Grozescu, M.D. Ionescu-Dobrogianu, Petru Vulcan et al. for overtime readers are provided in this article.

Keywords: Constanta, Romania, port, Carol I, M. Kogălniceanu, tourism, cosmopolitan city, travel notes.

La 14 noiembrie 1878, Dobrogea revenea la Țară. Un teritoriu cu mult potențial, dar puțin dezvoltat și cu populație puțină, majoritar musulmană. Tulcea era cel mai important oraș dobrogean. Constanța se prezenta mai mult ca un târg, în care locuiau musulmani, greci și, în mai mică măsură, români. Compania engleză „Danube and Black Sea Railway Company Limited”, care concesionase construirea portul, începuse să transforme, încet, orașul.

Majoritatea vizitatorilor străini care au scris despre Constanța în a doua jumătate a secolului XIX au considerat-o oraș, iar unii, i-au prezis „un viitor care-și deschide larg porțile”. [1, p. 66] Principele Carol însuși era un vizionar în privința Constanței, care, legată de restul României printr-un pod cu cale ferată, făcea posibilă deschiderea României, prin portul orașului, spre lumea întreagă. Dar, poate, un rol mai important decât viitorul rege al României l-a jucat Mihail Kogălniceanu, autor nu doar al Proclamațiilor principelui la intrarea în Dobrogea, ci și, împreună cu prefectul Constanței, Remus Oprescu, a ceea ce s-a numit *Constituția Dobrogei* și a legilor care au urmat. Mai mult, Kogălniceanu și-a cumpărat case și pământ în Dobrogea, inclusiv în Constanța.

Dar, drumul era lung și anevoios. A fost nevoie de răscumpărarea căii ferate Cernavoda-Constanța și a portului Constanța [2, p. 111-116], de o serie de legi care, pe de o parte, să pună în acord realitățile provinciei unite cu Țara cu legislația României și, pe de altă parte, să-i permită Dobrogei să se dezvolte într-un ritm destul de alert. Un rol important l-a jucat și românizarea teritoriului nou revenit la Țară, printr-o politică deșteaptă de colonizare cu elemente românești, venite, într-un prim val, din Transilvania și din Basarabia. Aceștia primeau pământ gratuit, iar ei au venit cu Biblia și Abecedarul în traistă.

Grație acestor măsuri, Constanța devine orașul cel mai important al Dobrogei. Podul de la Cernavoda, portul Constanța, amenajarea băilor de mare, construirea de hoteluri și restaurante elegante, organizarea de baluri și diverse întruniri, dezvoltarea culturală, educativă a orașului se completeau cu mozaicul de naționalități,

care-și puneau, fiecare, amprenta asupra devenirii noului oraș. De aceea, combinația dintre orientalismul tradițional și europenismul determinat de deschiderea spre lumea întreagă, a făcut din Constanța un oraș cosmopolit, cu trăsături particulare deosebit de pregnante. Cu alte cuvinte, orașul se dezvoltă într-un ritm accelerat, atrăgând nu doar investitori, ci și turiști.

Centrul orașului devine Peninsula, și, mai ales, Piața Independenței – devenită Piața Ovidiu după ridicarea statuii poetului latin exilat la Tomis –, spre care curgeau străzile importante ale orașului și în care se concentrau hotelurile și localurile de distracții ce se prelungeau până pe malul Mării [3, passim]. Pentru că marea este cea care-i fascinează pe toți. Autoritățile nu au făcut decât să creeze cadrul pentru ca turiștii să ajungă la țarm de mare.

Sunt foarte multe evocările despre devenirea orașului Constanța. Fără îndoială că nu putem cuprinde tot, așa că ne vom opri la doar câțiva „martori” ai bucuriei de a veni în noul oraș Constanța, în perioada de sfârșit de secol XIX.

Dar să vedem prezentarea evoluției orașului Constanța în 1878, pe care, în 1935, o face învățătorul Mihail Măldărescu: „orașul Constanța semăna cu o biată mahala turcească, murdară, plină de dărâmături, străzi nepavate, gropi și maidane pustii. Tot orașul era format din câteva străzi în jurul pieței Ovidiu de astăzi și cari duceau toate în port. De la poșta de astăzi, ca să te duci în sus, îți trebuia mare curaj, căci erai atacat imediat de lupi. Portul era un mic adăpost complectat cu un dig de 200 m lungime, vreo 200 m cheu de lemn cu o adâncime de apă de 4-5m cu câteva linii ferate și magazii de cereale făcute toate sub stăpânirea Engleză, acum stricate; portul împotmolit, abea dacă putea adăposti 4-5 corăbii. Tot comerțul consta în descărcarea câtorva butoaie cu măsline și încărcarea câtorva tone de cereale. Exista o singură școală înființată de românii cari își purtau turmele de oi nesupărați de nimeni. (...) La 1879 se construiește primul bulevard pe malul Mării spre Sud, care mai târziu a fost transformat într-un bulevard mareț. În 1880 sub Remus Oprescu, primul Prefect, se ridică în piața Independenței statuia lui Ovidiu,

Statuia Ovidiu Constanța.

opera celebrului sculptor italian Ferari Ettore... Și rând pe rând încep să se construiască localuri pentru administrație. Primar fiind M. Coiciu se construiește localul de primărie care a fost dat apoi poștei; biserica de jos; Catedrala; școala mixtă primară No. 1. Particularii văzând statornicia cu care lucrează autoritățile românești, se pun și ei pe lucru și construiesc în piața Ovidiu cât și pe alte străzi, edificii mari. Astfel sub primariatul lui Schina se construiește casa cea mai impozantă din piața Ovidiu, proprietatea lui Nazaret Torosian, apoi altele și altele. Statul convins că fără port Constanța nu poate progresa oricât s-ar strădui administrațiile și particularii, încă din 1881 – după 3 ani de la anexare – însărcinează pe Syr Charles Hartley, inginerul Șef al Comisiunii Europene, cu studiul amenajării Portului Constanța. Dar mai era încă un factor principal determinant, întru propășirea Portului, deci și

a Constanței. Dobrogea trebuia legată cu țara mamă, trebuia deci un pod peste Dunăre care... să deschidă astfel drumul de scurgere de la Est spre West și de la West spre Est. În anul 1895, adică după 17 ani podul era gata. Fără acest pod comerțul Constanței era greu amenințat, iar înflorirea ei cu mult întârziată. Imediat, în 1896 încep lucrările pentru amenajarea portului. [...] În 1882 se înființează Spitalul Comunal” [4, p. 7-9].

Sub domnia principelui Carol, Dobrogea revenise la România. Prima sa vizită făcută în Tulcea și Constanța, între 15-18 octombrie 1879, i-a permis să-și exprime impresiile într-o scrisoare către sora sa, Maria de Flandra. Desigur, trebuie să ținem cont că este vorba despre o vizită oficială, a conducătorului țării, și, pentru aceasta, autoritățile orașului făcuseră pregătiri. Acesta scria că „Tulcea și Constanța sunt orașe cosmopolite cum cu greu mai găsești. În primul

Moscheea „Carol I”

loc am vizitat de exemplu 10 (zece) biserici și temple de diferite religii și confesiuni și în fermecătorul nostru oraș portuar am fost salutat în 14 limbi diferite și am asistat la serviciul religios într-un templu Kairit în care a fost ținută o rugăciune foarte poetică pentru mine.

[...] Am fost primit într-un mod foarte călduros de către turci și tătari, ale căror moschei de asemenea le-am vizitat și le-am dat bani pentru restaurarea acestora. Am fost salutat ca Sultan Carol ceea ce m-a măgulit mai puțin.

Ceea ce ar face foarte atrăgătoare piața din Constanța pentru un pictor sunt costumele multicolore [...] și căruțele trase de cămile ale tătarilor.

Dacă Elisabeta nu s-ar fi întors [...] aş mai fi rămas câteva zile la mare, așa de atrăgătoare este șederea pe marea coastă a Constanței, care este scăldată de apele mării din trei părți; va fi viitoarea noastră Ostende și deja am pus acolo piatra de temelie pentru un mare hotel care se construiește lângă un debarcader [...]. Intențio-

nez să pun să mi se amenajeze o cabană pentru ca în fiecare an măcar o lună de vară să pot petrece acolo” [5, p. 73].

Multe au fost personalitățile epocii care au vizitat și s-au tratat la Constanța. Orașul a avut onoarea de a-l găzdui pe cel care va deveni poetul național al României, Mihai Eminescu, care se cazase la Hotel „D’Angleterre”. Venit la băi, îi scria, în 1881, Veronicăi Micle și, ca orice vizitor, Eminescu se oprește în primul rând asupra mării: „O să mă întrebi ce efect mi-a făcut marea pe care o văz pentru ’ntâia oară. Efectul unei nemărginiri pururi mișcate. Dar abia de două zile aici, n-am văzut-o în toate fețele – căci ea e schimbătoare la culoare și în mișcări, de unde unii o și compară cu femeia.” Abia apoi face referiri și la oraș, mai mult ca extensie a impresiei pe care i-a produs-o marea: „Constanța sau Chiustenge este un mic orașel, dar îndestul de frumos. Nu are a face de loc cu Rusciucul. Casele au oarecare eleganță în clădirea lor, căci piatra e efină aici și clădirile sunt din piatră pătrată,

Prima primărie a Constanței. Acum e Muzeul de Artă Populară.

iar primăria, de când stăpânesc românii și există un consiliu comunal, a făcut foarte mult pentru orânduirea și înfrumusețarea orașului. O terasă pe țărmul mării înaltă dă o frumoasă priveliște pe toată întinderea mării și când luna e deasupra apei, ea aruncă un plin de lucire slabă, care pluteste pe o parte a apei”. Și, nu în ultimul rând, apreciază că „Viața e cam scumpă aici dar nu atât de exagerată precum mi se descria mai ales de când s-au deschis câteva oteluri. La anul să știi că venim amândoi aici, căci băile de mare întîresc și grăbesc bătăile inimii. Cu toate că omul pare a întineri în ele, privirea mării liniștește, mai ales sufletele frumoase” [6, p. 60-61].

Publicistul ardelean V. Grozescu, sosit în concediu la Constanța, în 1886, ne-a lăsat impresiile sale despre acest „oraș atât de plăcut și cu un aranjament european. Guvernul român a depus multe sacrificii ca să renască acest oraș... pururi comercial și de mare interes. A pavat și regulat stradele, a edificat o catedrală de o frumusețe și un stil rar, care aredică aspectul orașului de minune, a lăsat a se construi școli, hoteluri, casărmi, scăldi maritime, a renovat portul unde zilnic îmbarcă o mulțime de corăbii produsele românești [...]” [7, p. 92]. Referitor la băile

de mare, în urma cărora „mă simțeam ca renăscut... Devenisem flexibil ca un om de sport. Da, băile de mare sînt excelente. Serile venețiene, soarele, balurile, muzicile militare (...), trenul «Pui» ce zilnic ne duce la băile de la «portul genoves», gondolele fantastice ce sburau printre valurile agitate ale mării, menagiul delicat de pește de mare (...) ce se consuma între răsede și prieteni (...), admirarea vapoarelor, mișcarea comerțului, admirația furtunilor...”. [8, p. 185]

În 1894, are loc, la Constanța, Congresul studenților universitari [9, p. 152-164]. Cu acest prilej, studentul *Ilie din Urseni*, publica în „Rândunica – Foaie literară-beletristică din Sibiu” [10], impresiile sale despre orașul în care a stat 5 zile:

„Constanța este un orașel, situat în imediată apropiere de Mare. E capitala Dobrogei, anexată la România după resbelul de independență de la 1878. Locuitorii sînt în cea mai mare parte Turci și Tătari, nisce omeni conservatori și patriarchali, cari fug ca dracul de tămăie de radele civilizațiunei, ce le vin din partea elementului român. De cât să se civilizeze, mai bine părăsesc cu sutele Dobrogea, spre a să așeza în Turcia, unde pot continua viața-le patriarchală și primitivă.

Constanța, vedere din port, începutul secolului XX.

[...]Umblând prin Constanța îți atrage la primul moment atențiunea un contrast teribil. Aci observi o vilă, un edificiu modern, care ar face onore ori cărui oraș european, iar înmediat lângă el o casă orientală, turcească, joasă, scundă, negrijită și acoperită cu cirepuri – în formă de scoc –, cari la noi să așadă numai pe dungile coperișului.

Ultima-ți pare cu atât mai urâtă cu cât prima e mai frumoasă și mai măreță. «Contraria juxta se posita eo magis ellucescunt». Aceste rînduri ne oferă un tablou despre lupta, în care să află primitivismul cu spiritul de progres, reprezentat prin elementul român civilisatoric.

Dintre lucrurile mai remarcabile merită amintire «statua lui Ovidiu», mort în esil din mânia împăratului său în acest loc, numit în timpurile vechi Tomis; «monumentul soldaților Francesi», muriți pentru patrie în resbelul crimeic din 1853–54; «Hotelul Carol I», cu poziția-i romantică, cu întocmirile cele mai moderne și admirabile, dar și cu prețuri piperate. O chilie costă preste 14 lei la zi. Apoi «Villa prințului Grigore Brătianu»...

[...] De o deosebită frumusețe este «Cheiul Mării-negre» prevăzut dinspre mare cu întări-

tură de piatră, iar sus cu bance de șezut, cu o șosea curată și cu arbori încă tinerei, cu chioșcuri și cu un salon de cură mai mare, în care s-au ținut ședințele, balurile și concertul” [11].

O părere critică asupra avansului realizat de autoritățile constănțene este exprimată de istoricul, geologul, arheologul, etnograful, colonelul M.D. Ionescu-Dobrogeanu, autor al monumentalei lucrări *„Dobrogea în pragul veacului XX: Geografia matematică, fizică, politică economică și militară”*. Acesta aprecia că, între 1879-1895, Constanța „a rămas tot cu înfățișarea ei turcească”, extinzându-se puțin, „prin cladiri mici și răzlețe [...] mai mult niște cocioabe”. „Numai clădirile în piatră ale lui Aleon (în coasta de S. a liceului vechi) meritau numirea de case.” Primăria s-a mutat în diferite clădiri, până în 1896, când s-a construit un local propriu, care s-a dovedit neîncăpător, fapt pentru care a fost vândut. Iluminatul orașului se făcea cu 46 lămpi cu petrol, iar, în 1896, erau 359. „Serviciile de incendiu, de curățenie și de salubritate erau reduse la trei căruțe cu trei cai; în 1896, pompierii erau organizați (15 oameni, 26 cai, 4 pompe. 13 sacale). Nici vorbă nu poate fi de pavaj sau canalizare. Paza orașului era încredințată la 11 sergenți de

Catedrala Sf. Apostoli Petru și Pavel.

noapte, nici unul de zi. În 1896, erau 56 sergenți, cu un comandant. Piața alimentelor se rezuma la 8 barăci de scânduri. [...] Comuna avea un spital, într-o casă închiriată; dar era lipsit de toate cele necesare. Nu putea îngriji, decât șapte bolnavi. În 1893, s-a construit pentru spital un local propriu. [...] Locuitorii orașului nostru beau tot apa, pe care o băuse și Ovidiu, pe timpul exilului său la Tomis. Fiecare casă își avea fântâna ei în curte. Dar apa era salcie și se întrebuința mai mult la gospodărie. Pentru apa de băut, 80 sacagii o aduceau din «fântânile dela Palaz».

În privința bisericilor, „cu cheltuiala Statului, s-a ridicat în 1884 Catedrala (cu hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel). A fost târnosită în 1895. Comunitatea greacă își avea biserica ei, clădită între 1864–7. Armenii și-au clădit biserica lor în 1880. Catolicii își aveau mica lor capelă din 1872.

[...] Prefectul Remus Opran a luat inițiativa, ca să se strângă fonduri, pentru ridicarea unei statui poetului Ovidiu. A fost ridicată în 1887.

[...] Începuturile culturale au fost slabe. S-a înființat o școală normală, care a funcționat din 1893 până în 1896. A fost mutată la Câmpulung. Erau două școli primare (una de băieți alta de fete). S-a clădit pe locul unui fost cimitir turcesc «Școala primară mixtă Principele Ferdinand și

Principesa Maria» prin anul 1893. În urmă s-au mai înființat alte două...

[...] Pe țărmul Mării, între farul vechiu Catedrala s-a deschis (1879) «bulevardul Regina Elisaveta», Sala de cură a fost mai întâi (1880) lângă farul vechiu...; apoi, în 1892, s-a construit – în fața Bancii Naționale de azi - un alt local, pe bulevardul Elisabeta, care țărmurea marea. Ca clădiri particulare: Hotel Carol I, construit de o societate engleza în 1882 (...) Lângă el, palatul construit de Gr. Sturza (1884)...; iar în față, localul Bancii Naționale.... Am moștenit dela Turci două hoteluri: Danubiu (azi Metropol), unde a fost gazduit Domnitorul Cuza în Mai 1864, când a trecut spre Constantinopol și alătura hotel Bizanț...” [12, p. 76-77].

Descrierea orașului pe care, în 1898, o face scriitorul și publicistul Petru Vulcan, unul dintre pionierii literaturii și culturii românești în Dobrogea, pentru frații români din Oradea, prin intermediul revistei „Familia” este, fără îndoială, realizată pentru a-i încuraja că se poate. După ce face o scurtă prezentare a portului aflat în construcție, acesta se oprește asupra orașului: „Până în Piața Independenței, unde se înalță statuia marelui poet străbun, orașul are o înfățișare europeană, situat pe un platou, și la marginea mării, cu clădirile sale gingașe, dispuse în

strade drepte, cu cosmopolitismul său, cu circulația spre agenția vapoarelor și gară, se poate considera cel mai vii din restul orașelor țării, dar cu cât va înainta cineva pe str. Carol afară de otelul Regal și cel din urmă clădit, care se poate socoti și cel mai gingaș din punct de vedere al construcție, numit Dacia, încolo restul prezintă aspectul unui oraș oriental”. Într-un alt număr: „Turiștii găsesc multă plăcere în a face de două ori pe zi plimbare cu trenul de plăcere pînă la «Vii» unde sunt băile. [...] Seara pe bulevard, ce e drept, observ multă lume, dar nu înțeleg de ce nu cântă muzica? Ba da, ea cântă, însă nu pe bulevard, ci la terasă. O terasă vastă, luminată a giorno unde vizitatorul poate să se minuneze la vederea unei ființe exotice, pseudo-artiste-cântărețe care debutează în costume străvezii-provocatoare prin excelență, singurele care-i atrag pe risipitori, căci aici intrarea e piperată la preț, mai sărată ca unda mării. Restul și majoritatea publicului turist se mulțumește cu refrenul produs de plescăitul undei de câte ori se izbește de stâncile țărmurilor” [13, p. 185].

Referințe bibliografice:

1. Moise, Marian. *Constanța veche. Restituiri necesare*. Constanța: Menora, 2001.
2. Dumitrașcu, Lavinia. *Podul de la Cernavoda – operă a oamenilor politici și a inginerilor români*, În: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură*. Chișinău, An. IV, supliment, nr. 1, 2022.

3. Păuleanu, Doina. *Peninsula misterioasă*. București: Editura „Monitorul Oficial”, 2019.
4. Măldărescu, Mihai. *Din istoria orașului Constanța*. Constanța: Tipografia ziarului „Dobrogea Jună”, 1935.
5. Cristescu, Sorin. *Carol I. Corespondența privată 1878–1912*. București: Editura Tritonic, 2005.
6. Lăpușan, Aurelia; Lăpușan, Ștefan. *Constanța. Memoria orașului*, Vol. 1 (1878–1940). Constanța: Editura Muntenia, 1997.
7. Păuleanu, Doina. *Constanța 1878–1928, Spectacolul modernității târzii*, Vol. 1. Constanța: Muzeul de Artă, 2005.
8. Cioroiu, Constantin. *Călători la Pontul Euxin*. București: Editura Sport-Turism, 1984.
9. Dumitrașcu, Lavinia. *Congresul studenților universitari, Constanța, 1894. Din presa românilor*. În: *Acta Terrae Fogarasiensis*, Făgăraș, X, Făgăraș: Negru Vodă, 2021, p. 152-164.
10. Cîrlea, Aurelia. *Rândunica: fôie literară beletristică (1894–1895)*. Sibiu: Armanis, 2013. „Rândunica” – foaie literă-beletristică, apare la Sibiu, între 30 martie 1894-10 iunie 1895, de trei ori pe lună, avându-l ca proprietar, editor și redactor pe Silvestru Moldovan.
11. <https://www.techirghiol.com/constanta-impresii-de-calatorie-1894>Constanta, impresii de călătorie, 1894.
12. Ionescu Dobrogianu, M. *Tomi-Constanța*. Constanța: Tipografia Lucrătorilor asociației, 1921, p. 76-77.
13. Cioroiu, Constantin. *Călători la Pontul Euxin*. București: Editura Sport-Turism, 1984.

CONTRIBUȚIA ARTISTULUI ION SERBINOV LA FORMAREA GENERAȚIILOR DE PLASTICIENI

Ion SERBINOV

Maestru în Artă. Membru al Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova. Absolvent a Academiei de Arte Plastice, Sculptură și Arhitectură „I. Repin” din Leningrad. Participant la numeroase tabere de creație din țară și peste hotare, precum și la expoziții în grup și internaționale. Lucrările artistului se află în colecții private din Egipt, Franța, Germania, Italia, Rusia, Republica Moldova ș.a.

Contribuția artistului Ion Serbinov la formarea generațiilor de plasticieni

Rezumat. Ion Serbinov, membru titular al Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova și Membru al Uniunii Artiștilor Plastici Profesioniști din Federația Rusă, s-a născut la 3 decembrie 1946, în orașul Cahul. După absolvirea studiilor superioare de învățământ artistic la Academia de Arte Plastice, Sculptură și Arhitectură „I. Repin” din Leningrad, artistul plastic Ion Serbinov se întoarce la Chișinău, unde contribuie la deschiderea Facultății de Pictură în cadrul Institutului de Stat a Artelor din Chișinău, actualmente, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice. În calitate de pedagog, a format generații de artiști cunoscuți și apreciați în domeniu.

Ion Serbinov perseverează în activitatea de creație, abordând diverse genuri ale picturii și graficii de șevalet. În creația lui este recurentă tematica nudul și portretul în care expresivitatea corporală este redată prin pete clareobscur și transparente, conturul ajutându-l pe artist să obțină expresivitatea plastică. Ion Serbinov revine la peisajul chișinăuian, executat în tehnica picturii și graficii de șevalet, și de fiecare dată, evidențiază contrastul dintre orașul vechi cu străzi și colțuri pitorești, edificiile moderne.

Cuvinte-cheie: Ion Serbinov, artist plastic, pictură de șevalet, peisaj, nud, portret, gamă cromatică.

Contribution of the Artist Ion Serbinov to the Formation of Generations of Plastic Artists

Abstract. Ion Serbinov, full member of the Union of Visual Artists of the Republic of Moldova and Member of the Union of Professional Visual Artists from the Russian Federation, was born on December 3, 1946, in the city of Cahul. After graduating from higher studies in artistic education at the Academy of Fine Arts, Sculpture and Architecture „I. Repin” from Leningrad, plastic artist Ion Serbinov returns to Chisinau, where he contributes to the opening of the Faculty of Painting within the State Institute of Arts in Chisinau, currently the Academy of Music, Theater and Fine Arts. As a pedagog, he trained generations of artists known and appreciated in the field.

Ion Serbinov perseveres in creative activity, approaching various genres of easel painting and graphics. In his creation, the themes of the nude and the portrait are recurring, in which the body's expressiveness is rendered through chiaroscuro and transparent spots, the outline helping the artist to achieve plastic expressiveness. Ion Serbinov returns to the Chisinau landscape, executed in the technique of easel painting and graphics, and every time, highlights the contrast between the old town with its picturesque streets and corners, the modern buildings.

Keywords: Ion Serbinov, plastic artist, easel painting, landscape, nude, portrait, color range.

Portretul fratelui, anii 1970, ulei, pânză, 500×650 mm, colecția autorului.

Ion Serbinov, membru titular al Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova și Membru al Uniunii Artiștilor Plastici Profesioniști din Federația Rusă, s-a născut la 23 decembrie 1946, în orașul Cahul. În perioada anilor 1958–1961, și-a făcut studiile la Școala de pictură pentru copii din orașul natal. Școala a jucat un rol important în creația viitorului plastician, avându-l ca director atunci pe artistul plastic Gheorghe Guzun [1]. A continuat studiile de specialitate la Școala Republicană de Arte Plastice „I. Repin” din Chișinău (1964–1968) [2], apoi la Facultatea de Arte Plastice a Academiei de Arte Plastice, Sculptură și Arhitectură „I. Repin” din Leningrad (1968–1974). Talentul tânărului artist a fost remarcat încă de pe timpul când absolvea instituția superioară de învățământ și își susținea teza de licență cu titlul „Nuntă moldovenească”, pentru care a obținut calificativul „bine”.

După încheierea studiilor superioare, Ion Serbinov se întoarce la Școala Republicană de Arte Plastice „I. Repin” din Chișinău în calitate de profesor (1974–1982), unde a activat în perioada anilor 1984–2019, contribuind la deschiderea Facultății de Pictură. Își dedică întreaga

viață profesiei de pedagog la Institutul de Stat al Artelor din Chișinău, actualmente, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice. A format generații întregi de viitori plasticieni, ca Ixari Robert, Constantin Musteață, Iurie Matei, Oleg Tarasenco, Oleg Turchin, Nina Hămuraru, Petru Băț, Valeria Duca. Paralel cu această activitate, a pictat neobosit, practicând pictura și grafica de șevalet. A realizat lucrări și în tehnica picturii murale, printre care se remarcă „Lăutarii” (1976) din interiorul restaurantului „Doina” din Chișinău, local recent demolat.

Ion Serbinov practică cu desăvârșire toate genurile de pictură de șevalet: nudul, portretul, peisajul, natura statică și compoziția de gen. Nudul feminin se remarcă printr-un deosebit simț estetic al frumosului. Având la bază o școală academică, operează cu desenul constructiv precis, în care predomină modelarea elegantă a corpurilor nude feminine. Expresivitatea corporală este redată prin petele clare și întinse și conturul întrerupt. Printre lucrările ce aparțin acestui gen se numără: „Nud” (1989, u/p, 260×350 mm, MNAM), „Nud în fața oglinzii” (2010, u/p), „Nud la fereastră” ș.a.

Detașament de construcție. Prânzul în câmp, 1984, 1600×1860 mm, MNAM.

Artistul este un excelent portretist cu un simț deosebit de sensibil în redarea stării lăuntrice a personajului. În colecția autorului, găsim cu predilecție portrete ale oamenilor de cultură: actori, compozitori, muzicanți etc. Seria este îmbogățită și de portretele membrilor familiei. „Portretul mamei” (anii ’70, u/p, 1200×800 mm) se distinge prin finețea cromatică și eleganța expresiei chipului portretizat. Figura așezată pe scaun, detașată de detaliile interiorului, are chipul mamei, meditativ și blând, îmbogățit de multiplele nuanțări fine. Lucrarea emană căldură și afecțiune. Portretul este pătruns de dragostea artistului față de mama sa. O altă lucrare datată cu aceeași perioadă este „Portretul fratelui” (anii ’70, u/p, 500×650 mm). La fel ca și în pictura precedentă, artistul plastic redă starea meditativă a modelului. Figura semiculcată, în repaus, este tratată în gamă rece, cu predominarea nuanțelor de verde. Ceea ce caracterizează portretele și nudurile rea-

lizate de Ion Serbinov este excelența cunoaștere a construcției și proporției, redarea stării lăuntrice a modelului, fiind opera unui artist perfecționist, cu o enormă forță de lucru.

Colecția Muzeului Național de Arte al Moldovei dispune de o serie de compoziții de gen ale autorului, datate cu anii ’80 ai secolului XX, care reflectă perioada picturii angajate, cu evocarea diferitor profesii sau activități: „Înainte de raid” (1983, u/p, 1400×1570 mm), „Farmaciștii” (1982, u/p, 1900×1480 mm), „Detașament de construcție. Prânzul în câmp” (1984) [3]. Aceste subiecte au fost dictate de ideologia perioadei postbelice, în care, pentru a deveni membru al Uniunii Artiștilor Plastici, tinerii creatori erau obligați să se conformeze subiectelor angajate și stilului realismului socialist. În aceste compoziții din colecția de stat, realizate în tehnica vopselei de ulei, Ion Serbinov reușește să mențină transparența acuarelei.

Farmaciștii, 1982, ulei, pânză, 1900×1480 mm, MNAM.

Tema muncii este una pe larg abordată de Ion Serbinov în perioada postbelică. Artiștii plastici pictau reprezentanții diferitor profesii, precum: constructori, colhoznici, medici etc. Ion Sebinov preferă atât intelectualii, cât și țărănii, în lucrări ca „Farmaciștii”, „Detașament de construcție. Prânzul în câmp” ș.a. Figurile din lucrarea „Farmaciștii” (1982, u/p, 1900×1480 mm), amplasate pe diagonală, sunt lipsite de mișcare. Fețele îngândurate și starea de repaus a personajelor oferă senzația de așteptare de către echipa de farmaciști a unei acțiuni din afară.

„Detașament de construcție. Prânzul în câmp” (1984, u/p, 1600×1860 mm) reprezintă o scenă din viața cotidiană, o compoziție extrem de dinamică străbătută de linii și forme verticale și oblice. Sunt redată două tinere ce au venit să ia prânzul în costum de baie. Acestea au atras privirea unui tânăr îmbrăcat în straie naționale.

Clarobscurul este modelat prin tonalitate cromatică sensibilă, conturul contrastează cu figurile din prim plan. Umbra căzătoare pe verdele firav al ierbii întregește schema compozițională creată de artist.

Peisajele lui Ion Serbinov sunt realizate în diferite maniere stilistice ca utilizarea culorilor contrastante pentru evidențierea zilei solare de vară, obținerea transparenței acvarelui în tehnica picturii în ulei sau utilizarea multiplelor nuanțări cromatice etc.

Lucrarea „Peisaj din Chișinău” (1980, u/p, 1100×1470 mm, MNAM) prezintă o fațetă a noului Chișinău, care e un oraș modern cu infrastructură, troleibuze și blocuri multietajate. În manieră expresionistă, autorul reprezintă drumuri șerpuite și vegetație redată prin tușe păstoase, modelate cu cuțitul de paletă. Intensitatea vieții urbane moderne este sugerată de

drumuri complexe, numeroase automobile în mișcare, multitudinea edificiilor înalte în planurile îndepărtate etc.

Orașul vechi în contrast cu edificiile înalte este reprezentat în tabloul „Chișinău, strada Ion Donceș” (anii 1990, u/p, 500×700 mm). Se proiectează o ulicioară de țară cu case mici amplasate la drum și vegetație bogată în curte. În zona veche întâlnim elemente moderne, cum sunt corpurile de iluminat stradal, care fac legătura cu cartierele noi, multietajate. Strada „Ion Donceș” apare cu multă lumină solară, autorul preferând combinația între gama rece și cea caldă, cu predominarea multiplelor semitonuri. Aceeași manieră stilistică este și în tabloul „Peisaj de Chișinău” (2006, u/p, 500×400 mm).

Picturile din colecția personală ale artistului plastic, dateate cu anul 2009, executate în tehnica uleiului, repetă transparența acuarelilor: „Peisaj cu biserică” (2009, u/p, 800×900 mm), „Peisaj str. V. Alecsandri” 2009, u/p, 1000×900 mm). Străzile pavate, cartierele noi cu puțini copaci care apar unde și unde prezintă un alt Chișinău.

Contrastul dintre orașul vechi și nou este practicat de artist și în grafica de șevalet. În „Înainte de ploaie” (2017) este redat dialogul luminilor și culorilor dintre casele mici la curte cu blocuri înalte sau, în „Moara Roșie” (2002,

creion/hârtie, 500×700 mm), dintre edificiul industrial părăsit și cele câteva case de locuit din preajmă [4, p. 120] ș.a.

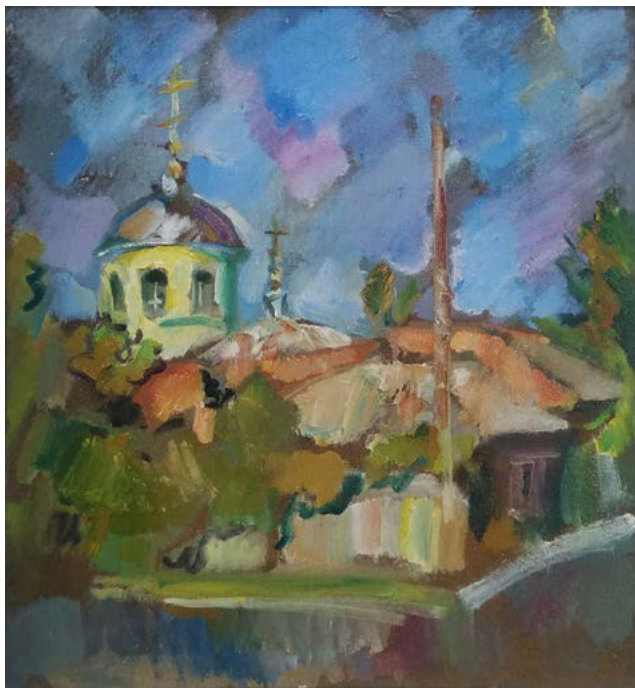
În toate lucrările sale, artistul plastic Ion Serbinov pune accentul stării, pe atmosferă, pe emoții și trăiri personale. Este maestru nu doar pentru membrii familiei sale, artiști plastici și ei – soția Maia Cheptănaru-Serbinov și fiica Maria Serbinov –, dar și pentru discipolii săi, cunoscuți și apreciați în domeniul artistic. Apreciat pentru creația sa, artistul plastic Ion Serbinov bucură spectatorii pe parcurs a cinci decenii, educând în societate arta frumosului.

Referințe bibliografice:

1. Zaharescu, Natalia. *Ion Serbinov: „Arta te poate susține pe parcursul vieții, este o sursă de energie care îți dă puteri”*. În: Cahulul literar și artistic, nr. 8 (12) octombrie-decembrie 2021, Cahul, p. 70-73.
2. Colesnic, Iurie. *Colegiul de Arte Plastice „Al. Plămădeală”*, Chișinău: Museum, 2008, 254 p.
3. Fondul plastic al Muzeului Național de Artă al Moldovei.
4. Procop, Natalia. *Moara cu aburi – un simbol al Chișinăului industrial*. În: DIALOGICA. Revistă de studii culturale și literatură, nr. 2, 2022, p. 118-126.

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor Republicii Moldova prin intermediul artelor și mitopoeticii*.

Natalia PROCOP, dr. în studiul artelor

Chișinău, peisaj cu biserică, 2006, ulei, pânză, 600×600 mm, colecția autorului.

Portretul mamei, anii 1970, ulei, pânză, 1200×800 mm, colecția autorului.

Nud, 1989, ulei, pânză, 260×350 mm, MNAM.

Peisaj cu biserică, 2009, ulei, pânză, 800×900 mm, colecția autorului.

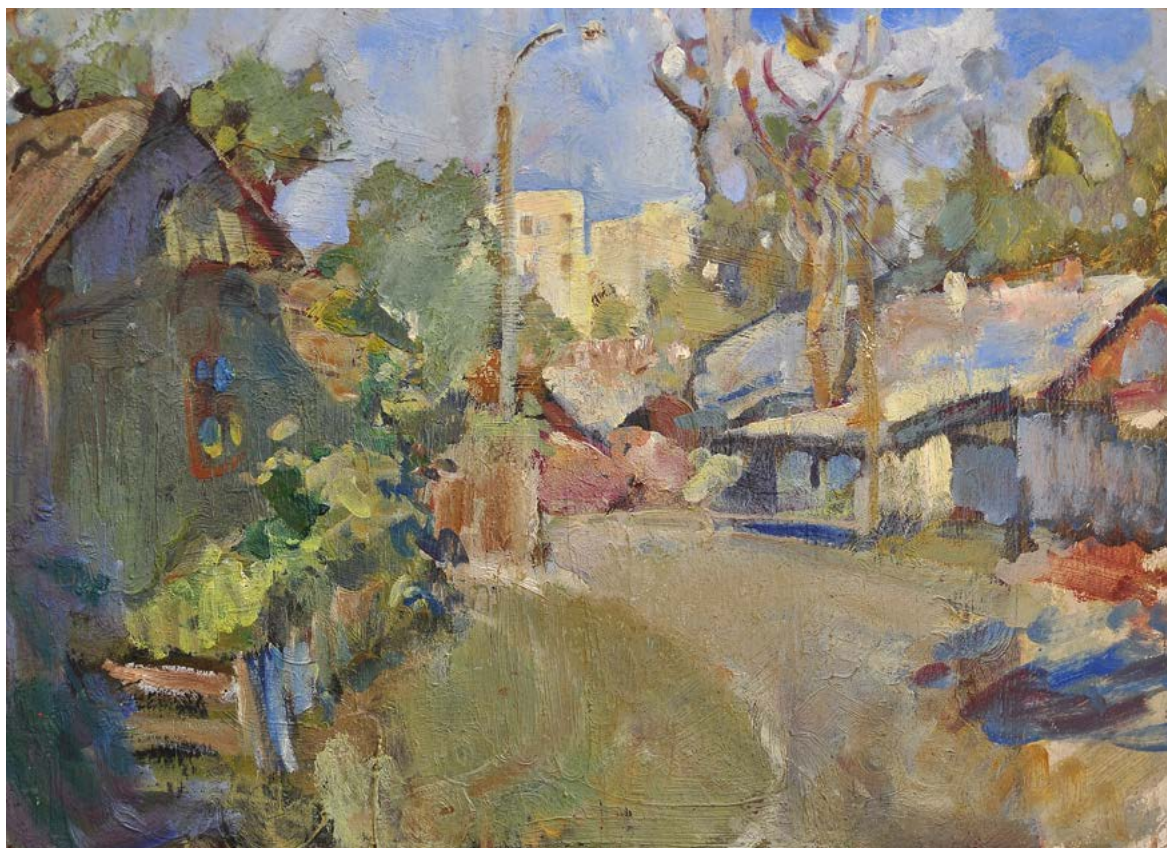
Peisaj de Chișinău, 2010, ulei, pânză, 800×500 mm, colecția autorului.

Peisaj din Chișinău, 1980, ulei, pânză, 1100×1470 mm, MNAM.

Peisaj de Chișinău, 2006, ulei, pânză, 500×400 mm, colecția autorului.

Chișinău, str. Ion Donceș, anii 1990, ulei, pânză, 500×700 mm, colecția autorului.

Peisaj, str. V. Alecsandri, 2009, ulei, pânză, 1000×900 mm, colecția autorului.

REGELE MIHAI ȘI BASARABIA. O POVESTE UITATĂ DE NEUITAT

Critic și istoric literar la Departamentul de Istorie Literară al Institutului de Filologie Română „A. Philippide” – Academia Română, filiala Iași. Deține un Master în Literatură comparată, Hermeneutică literară și Estetică la aceeași universitate (2002). Bursier al Universității „Aristotel” din Salonic, Grecia, cu specializare în limba, cultura și civilizația neogreacă (1998). Doctor în Științe umaniste, Istoria literaturii române, din 2011, cu o lucrare despre ambivalența tiparelor clasice în opera lui Mihai Eminescu. Din 1990 publică în revistele științifice și culturale „Philologica Jassyensia”, „Convorbiri literare”, „Intertext”, „Anuar de lingvistică și istorie literară”, „Akademos”, „Postmodernisme”, „Journal of Humanistic and Social Studies”, „Romanian Kukai”, „Acta Jassyensia Comparationis”, „Hermeneia”, „Journal of Romanian Literary Studies”, „Studii și cercetări științifice”, „Territorial Identity and Development” ș.a. Redactor la revista de cultură poetică „Poezia” (1999–2006); redactor la revista științifică „Philologica Jassyensia” (2005); colaborator la revista „Dacia Literară” (2009–2014); în 2014 face parte din *editorial board* al revistei științifice „International Journal of Literature and Arts” (New York). Colaborator la diverse granturi naționale și internaționale și la un proiect transfrontalier PHARE. Autor al volumului de studii culturale *Ambivalența tiparelor clasice în opera eminesciană*, publicat la București în 2013. Co-autor la șapte lucrări de referință în domeniu, dintre care cea mai importantă este *Dicționarul General al Literaturii Române* (7 volume, două ediții – 2009; 2016), apărut sub egida Academiei Române. Membru în echipa de elaborare a proiectului *Enciclopedia Scrierilor Memorialistice Românești*. Proiect personal (în colaborare cu S. Drăgulănescu): *Orientări în dinamica paradigmelor literare din proza europeană actuală între postmodernism și metamodernism*.

Amalia DRĂGULĂNESCU

Regele Mihai și Basarabia. O poveste uitată de neuitat

Rezumat. Articolul prezintă liniile de forță ale studiului Alionei Grati Regele Mihai și Basarabia. O poveste uitată de neuitat (București: Eikon, 2021). Investigația se bazează pe istoria compusă din mărturii orale și din documente indirecte. În același timp, acesta se arată ca un exercițiu de admirație critică privind legenda și persoana reală a Regelui Mihai, precum și situarea acestei personalități față de destinul sinuos și mișcător al Basarabiei. Proiecțiile literare, atâtea câte există, constituie forme de rezistență la mecanismele de spălare a creierului ale istoriografiei oficiale și, totodată, mijloace de păstrare a memoriei. Efectuând o dificilă operație de translație a imaginii regelui din istoria reală, atât cât poate fi omenește cunoscută din sursele indirecte, într-un auroral *illo tempore*, din relatare în parabolă, din realitate în ficționalitate, cartea se impune prin stilul liber, pe alocuri colocvial, în sensul bun al cuvântului.

Cuvinte-cheie: Regele Mihai I, Basarabia, istorie orală, folclor contemporan.

King Mihai and Bessarabia. A Forgotten Unforgettable Story

Abstract. The article presents the lines of force of the study of Aliona Grati King Mihai and Bessarabia. An unforgettable unforgettable story (Bucharest: Eikon, 2021). The investigation is based on history composed of oral testimony and circumstantial documents. At the same time, it is shown as an exercise in critical admiration regarding the legend and the real person of King Michael, as well as the location of this personality in relation to the winding and moving destiny of Bessarabia. Literary projections, as far as they exist, constitute forms of resistance to the brainwashing mechanisms of official historiography and, at the same time, the means of preserving the memory. Carrying out a difficult operation of translating the image of the king from real history, as much as it can be known to mankind from indirect sources, in an auroral *illo tempore*, from narrative to parable, from reality to fictionality, the book imposes itself through its free, sometimes colloquial style, in the good sense of the word.

Keywords: King Mihai I, Bessarabia, oral history, contemporary folklore.

Cartea de față – Aliona Grati, *Regele Mihai și Basarabia. O poveste uitată de neuitat*, Editura Eikon, București, 2021, 314 pagini – reprezintă, după afirmația autoarei, o investigație bazată pe istoria compusă din mărturii orale și din documente indirecte, dar și un exercițiu de admirație critică privind legenda și persoana reală a Regelui Mihai, precum și situarea acestei personalități față de destinul sinuos și mișcător al Basarabiei. Pe lângă intenția informativă, volumul deține și o *formulă de restaurație a lumii* personale, a idealului de regim monarhic luminat, a unei perioade interbelice paradigmatică, dar și o proiectare întrucâtva literară a unei figuri ambivalente. „Regele devine astfel patrimoniu, un complex de reprezentări și repere culturale pe care le putem decanta creativ. Pentru mine înseamnă că am avut un trecut de bun-simț care cântărește mult în destinul nostru, o memorie împărtășită cu membrii unei națiuni cuprinse cândva într-un vast și impunător în plan european teritoriu, precum și un model de lider luminat, de prestigiu, unitar și integru moral, înrudit cu mai toate casele regale europene și, la care putem face referință, atunci când cerem și îi proiectăm societății normalitatea, începând chiar de la capii ei” (p. 233).

Structurat ca o monografie deschisă, opul se deschide cu unele nedumeriri și îndoieli care țin, în cele din urmă, și de autobiografie, această cercetare *sui-generis* pornind de la propriile întrebări despre statura istorică reală a regelui Mihai, și despre ipostazele regalității, în genere, cu trimitere inclusiv la literatura populară. De altfel, temerara finalitate de a *acoperi golul imens din memoria concetățenilor (basarabeni)* se susține prin repetatele apeluri la izvoarele scrise și nescrise, la evocările din epocă, la articolele din presa de atunci, pentru a întregi imaginea monarhului oarecum blurată și viciată de intemperii istorice. „Am continuat cercetarea și mi-am îmbogățit viziunea, am umplut biblioteca cu materiale, cu tomuri despre regii și reginele României în dorința neostoită de a găsi confirmări și repere. Numărul de autori și de cărți s-a dovedit impresionant. Peripețiile regelui Mihai la întoarcerea sa în România postdecembristă

după o lungă absență, nu doar fizică, dar și ca informație valabilă despre el, au detonat vii pasiuni polemice și au provocat o explozie de studii dedicate monarhiei românești, în general, și regelui Mihai, în particular.” (p. 12). În mod indirect, scriitoarea consideră că uitarea colectivă are funcția paradoxală de recuperare ulterioară a unor valori ocultate ori a unor simboluri căzute în dizgrație, din eroarea (in)voluntară a istoriei.

În aceeași ordine de idei, *Proiecțiile literare, atâtea câte există, constituie forme de rezistență la mecanismele de spălare a creierului ale istoriografiei oficiale și, totodată, mijloace de păstrare a memoriei* (p. 19). „Povestea” regelui Mihai în Basarabia, de-a lungul a șapte decenii, din 1935, de la ceremonia de sfințire a Catedralei Episcopale, și până la ultima sa vizită, din 2006, devine pretext de meditație culturală și de nostalgie retrospectivă pentru cercetătoarea Aliona Grati, într-un *itinerariu intelectual și emoțional* fără precedent. În cadrul acestui caleidoscop, cu accente mitice, și nuanțe ideologice, în sensul larg al cuvântului, se regăsesc diferite avataruri ale Regelui idealizat până la un punct: regele părinților, regele imaginarului colectiv, regele *in absentia*, revenirea regelui după Revoluția română din 1989. „În ansamblu, am optat pentru mobilitatea interdisciplinară. Rezultatele mai mult sau mai puțin sesizabile a ceea ce urmează se datorează metodelor elaborate de istoria culturală, istoria mentalităților, antropologia socială, studiul imaginarului, al creației orale și folclorului („de cabinet”). Totuși, centrul de greutate l-au alcătuit interogațiile proprii studiului literar. (...) Mai exact, mi-am propus să urmăresc reprezentarea regelui Mihai în literatura produsă de locuitorii de astăzi din raza geografică a fostei cândva provincii Basarabia aparținând Regatului României” (p. 26).

Unul dintre principalele capitole se intitulează chiar *Vizitele lui Mihai în Basarabia* și prezintă, mai întâi, aspecte din viața părinților regelui, Carol al II-lea și reginei Elena (de pildă, darul de nuntă, un mic palat, din partea localnicilor din Chișinău), trecând cu ușurință peste momentele controversate, precum și unele tablouri recompuse din memoria altora din

copilăria regală, căci *Se știe bine că atunci când e vorba de formele de amintiri literare nu pot fi trase linii de demarcație între relatarea istorică și fabulația legendei* (p. 27). Exegeta apelează, pe bună dreptate, la ideea bahtiniană de cronotop literar, care fixează cumva în desfășurarea mentalităților colective spațiul și timpul unei rememorări paradoxal prospective. Altădată este invocat Gilbert Durand, atunci când, în contrast cu privilegiata copilărie a lui Mihai I, se situează, cităm, descompunerea profanatoare a devenirii și a morții. Nu în cele din urmă, James George Frazer este autoritatea la care se raportează profesoara A. Grati când observă că sacralitatea și regalitatea sunt îngemănate, în chip de meta-narațiunii dominante. Între vizitele regale, marcante rămân cele din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, dar și aceea de la 6 ianuarie 1940, făcută alături de tatăl său. Percutantă este și imaginea dintr-o fotografie conținând trei ipostaze ale regalității: Carol I, Ferdinand, Carol al II-lea. În acest context, se remarcă faptul că basarabenii au avut un adevărat cult pentru suverani, un soi de evlavie religioasă, etalate cu măsură bineînțeles, până când a intervenit opresiunea comunistă, cu interdicțiile ei.

Portretul idealizat al copilului, tânărului, și apoi al Marelui Voievod de Alba-Iulia se reliefează treptat, din trăsături de condei succesive, câteodată ușor ambivalente. *Principesa Elena a fost cea care s-a ocupat de educația prințului în cursul primilor ani. Ea credea în concepțiile britanice de formare a caracterului. L-a învățat ce înseamnă autocontrolul și respectul de sine. Religia ocupa un loc important în această educație.* (p. 51). Ținuta regală, dar și o anumită stângăcie, atitudinea spartană, dar și un fel de lejeritate, reținere sporită, dar și o relativă emfază romantică întregesc profilului tânărului principe, care rămâne, oarecum, veșnic tânăr în memoria colectivă, pentru simplul fapt că este obligat la abdicare la vârsta de numai 26 de ani. În altă ordine de idei, autoarea consideră, parafrazăm, că revizitarea trecutului face parte dintr-un ritual de autodefinire și este reîntregirea cea mai spirituală. *Calea regală de flori se preschimbă apoi într-un destin nefast, într-un parcurs sinuos al*

existenței, un fel de vină tragică ori de *hybris* care își găsește soluționare în revenirea tardivă a regelui în România prin anii '90, și apoi cu trecerea prin Basarabia.

Rotirea îndărăt a caleidoscopului istoric relevă vizita efectuată de regele Mihai la 31 octombrie 1942 la Chișinău, participarea lui la sfințirea Catedralei Mitropolitane „Nașterea Maicii Domnului”, care fusese consolidată și cu sprijinul financiar al casei regale, dar și la parada fastuoasă de atunci. Se mai semnalează, printre altele, că Mihai a luat parte la ceremonia de inaugurare a Expoziției „Dezrobirea Basarabiei” și la Muzeul Satului Basarabean, alături de regina-mamă și de alte personalități, precum și la dezvelirea Turnului Dezrobirii Basarabiei, care se afla aproape de satul Ghidighici. Mai înainte, deoarece *caleidoscopul are posibilități nebănuite*, prospective și, mai ales, retrospective, analistul culturii are grijă să pună în evidență episodul dureros al cedării Basarabiei din 1940. „Mihai devine Regele Mihai I, încoronat cu Coroană de Oțel. Din clasa sa egală, constituind o țară în miniatură, este silit să ia întreaga sa povară a responsabilităților față de țara sa mare, sfâșiata de uraganul schimbărilor istorice. Pierderea Basarabiei și a celorlalte teritorii a stat la baza resentimentelor populației române îndreptate asupra regelui Carol al II-lea, fiind considerat cel care a atras nefericirea asupra țării. Poporul și-a transferat iute simpatia asupra lui Mihai, a cărui încoronare a fost întâmpinată cu entuziasm” (p. 105).

Se pare că regele Mihai a inițiat prin anii '40 proiectul financiar „Împrumutul întregirii” pentru a contribui la refacerea unor biserici și construcții din Basarabia. Pe de altă parte, *tinerețea și frumusețea regelui de atunci devin tipare dominante ale memoriei oamenilor, sublimarea imaginii reale constituind un reper istoric peren, iar proiectarea într-o narațiune având conotații sacre revenind mereu în amintirea poporului, după cum explică cercetătoarea. De altfel, politicile culturale au contribuit și ele la modelarea spiritului și sensibilității basarabenilor față de regalitate* (p. 121). Autoarea prezintă, cu lux de amănunte, unele dintre fotografiile vremii, înserează mărturii orale, pline de coloratura tim-

pului, decupează secvențe din ziarele epocii ori fragmente din peliculele caselor de filme. „Filmul surprinde familia coborând din tren. Mai întâi, tânărul Mihai calcă peronul cu distincție, sprijinindu-și mâna pe spada prinsă în centiron. Regina-mamă Elena îl urmează cu eleganță sublimă. Ambii au o ținută sobră, în gestică lor se citește înalta calitate a stilului și a eticii aristocratice. Regele este îmbrăcat în uniformă de militar, decorată sumar. Regina poartă rochie în culori estompate, pardesiu și pălărie de fetru negre, la gât are salbă de perle. Ei gustă din pâinea și sarea oferite pe un platou de primarul Chișinăului. Apoi regele pornește de-a lungul peronului gării pentru a trece în revistă Garda de Onoare” (p. 125). Altădată, se amintește cum regele mergea la mănăstirea Curchi și lua ceaiul cu starețul de acolo, Teofilact Diaconu, și o dată a fost însoțit de o escortă de motocicliști, fapt inedit pentru oamenii locului. O ipostază modernă, palpabilă, familiară se îmbină, în context, cu ipostaza solemnă, ceremonială, aproape sublimă a maiestății, în toate sensurile.

În asidua căutare de modele, reprezentată în carte, valorile de *permanență* și *conservare* sunt frecvent asociate cu personalitatea regelui Mihai. Câteva elemente din imensul puzzle istoric la care a luat parte regele, ori la care a fost doar martor neputincios rămân anexarea Transnistriei, înaintarea armatei române dincolo de Bug și persecutarea evreilor. Alături de figura tutelară ușor ezitantă a lui Carol al II-lea apare și aceea controversată a mareșalului Antonescu. Din nefericire, *scurta și recea primăvară polară a democrației românești a fost curmată la 30 decembrie 1947, când s-a dat cale liberă infernului comunist* (p. 146). „Mihai s-a bucurat atunci de o mare susținere a românilor. Populația îl aclama cu entuziasm ori de câte ori ieșea la manifestări publice. Militarii, oamenii politici și ambasadorii occidentali îl priveau cu respect. Posturile de radio britanice spuneau lucruri frumoase despre el. Această solidaritate îi dădea tânărului rege o oarecare speranță că foarte curând se va reinstala liniștea în țară și toți se vor reface după război” (p. 146). Urmează apoi imaginea deprimantă a unui rege părăsit de Oc-

cident, lăsat în voia sortii, în pragul dictaturii comuniste care urma să se instaureze. Deznodământul era inevitabil: la 3 ianuarie 1948, regele Mihai și regina-mamă Elena, cităm, au plecat cu trenul în exil pentru o viață lungă, de o jumătate de secol. Încheind periplul omenesc al regelui, autoarea insistă asupra ultimei vizite regale din Basarabia, cu inaugurarea și slujba de sfințire a cimitirului din localitatea Țiganca, unde la 1941 se purtasera luptele cele mai crâncene pentru reîntregirea țării. Cu toate că regele nu a declarat atunci mai nimic, *Era ceva ancestral în atitudinea și chipul lui. Figura ireproșabilă face impresia de adâncă și autentică gravitate morală (...). Fața îi este luminoasă și marcată de un profund sentiment de reculegere. Aerul misterios și dens din jurul lui fac un tot armonios cu bucuria oamenilor care îl ovaționează.* (p. 156).

Este interesant de observat că există unele momente de respirație exegetică, intitulate *În oglindă* în cadrul volumului, și care surprind nu numai personalitatea mozaicată a regelui Mihai, dar și chipul reginei Ana, consoarta sa, al reginei Elena, ale celorlalți regi care, prin contrast, ori în completare, aruncă unele reflexii relevante asupra portretului principal. De altfel, cartea nu este construită din punct de vedere strict cronologic, cât mai ales din perspectiva memoriei afective a românilor, într-un fel mai cuprinzătoare, și pe alocuri accidentată de spițele ostile ale istoriei. „Exilul, spunea regele, nu e climatul cel mai prielnic pentru practicarea marilor virtuți. Totuși, el a reușit să păstreze acolo o imagine onorantă a instituției dinastice. A jucat rolul unui lider onorific care a reprezentat unitatea emigrației politice, destul de pestrițe și conflictuale, beneficiind de un oarecare consens al conaționalilor săi, în acest sens. Mai mult chiar, Mihai I a fost recunoscut de mulți drept capul opoziției din exil, emblema libertății și a democrației, precum și simbolul speranțelor naționale.” (p. 163-164).

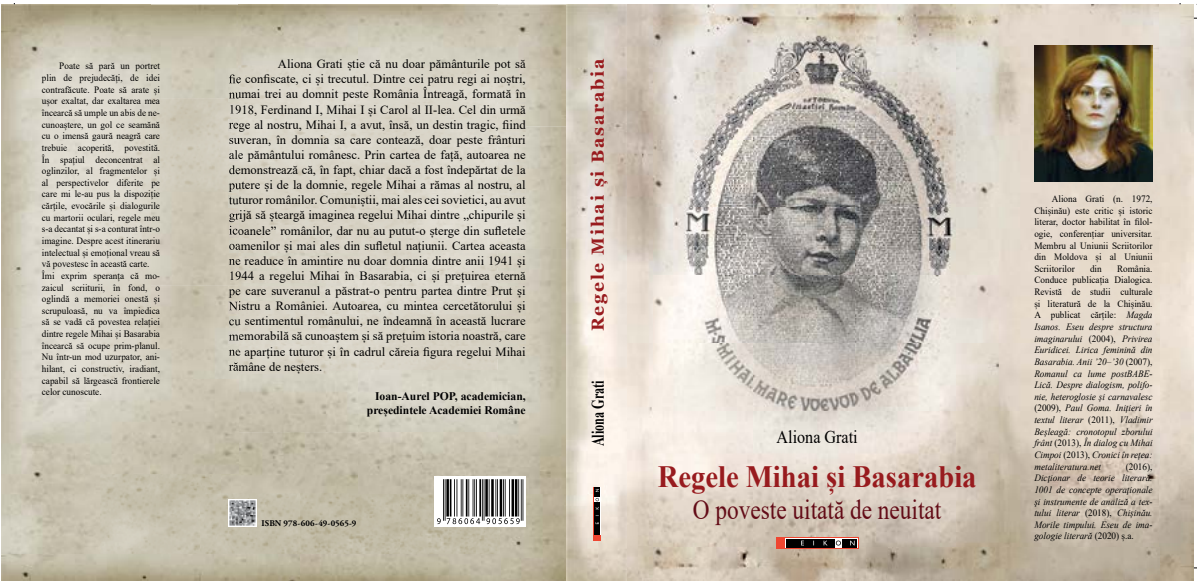
În capitolul *Mihailiada basarabenilor*, scriitoarea înserează câteva legende și plasmuri populare, într-o încercare de imagologie a personalității regelui Mihai, căci *Viața privată a regilor a fost mereu în centrul atenției, fiind*

dezbatută și exagerată de către supuși. Poporul generează și acum reprezentări mitizante despre regii săi ca în timpurile lui Alexandru cel Bun sau Ștefan cel Mare (p. 171).

Efectuând o dificilă operație de translare a imaginii regelui din istoria reală, atât cât poate fi omenește cunoscută din sursele indirecte, într-un aural *illo tempore*, din relatare în parabolă, din realitate în ficționalitate, cartea se impune prin stilul liber, pe alocuri colocvial, în sensul bun al cuvântului, prin propunerea de istorie deschisă, acribia științifică neconvenind intenției de a lăsa receptorilor libertatea de a getare asupra acestui subiect ofertant și delicat deopotrivă. Inclusiv episodul reîntoarcerii fragmentate a regelui Mihai într-o Românie aproape liberă după anii '90 este lăsat să fie filtrat până la capăt prin conștiința cititorului... Cartea se termină simplu și solemn, în același timp, cu imaginea funeraliilor regale din 5 decembrie 2017 cu care, consideră cercetătoarea, se încheie o epocă întreagă.

Ultima secvență, *Regele Mihai despre Basarabia*, reprezintă o micro-sinteză a situației diacronice a acestei personalități față de tribulațiile istorice din destinul basarabean. Distilând, din multitudinea amintirilor omenești, două fațete ale aceluiși rege, una *temporală*, și cealaltă *imuabilă*, și după terminologia lui Ernst H. Kantorowicz,

din studiul *Cele două corpuri ale regelui*, o ipostază naturală și una politică (*humanitas* și *divinitas*), autoarea de studii culturale și imagologice A. Grati cizează efigia căzută în uitare a regelui Mihai, îi conferă autenticitate și oarecare strălucire, și mai ales lansează o rampă *sui-generis* care conectează perioadele antebelică, interbelică și postbelică, îngemănate, cu receptarea uneori precară din partea postmodernității. Convinșă fiind că *Regia maiestas non moritur*, profesoara habilitată în filologie recuperează trăsăturile regale, în sens larg al cuvântului, și dintr-o necesitate acerbă de modele care se conturează în actualitate, în încercarea de impunere a unei noi paradigme socio-culturale, reliefată ca metamodernism: *politețea, curtoazia, concilierea, seriozitatea, sobrietatea, modestia, delicatețea, smerenia, demnitatea, măreția, simțul datoriei, patriotismul, capacitatea de a crea și realiza proiecte economice și politice naționale*. (p. 233). Colecția de evocări literaturizate propuse de cercetătoare constituie modalitatea cea mai convingătoare de a accede întrucâtva la trecut și de a reconfigura, în bună parte, cele viitoare. „Regele Mihai și Basarabia” este o carte necesară în peisajul culturologiei de astăzi, dar și în genere, când monarhiile europene sunt în prefacere, iar democrațiile tradiționale sunt cumva amenințate de un Big Brother de la Răsărit...

TUDOR ZBÂRNEA – ÎNTRE MITIC ȘI MISTIC

Între 19 iunie și 4 septembrie 2022, la Muzeul Național de Artă al României a fost deschisă Expoziția retrospectivă Tudor Zbârnea așezată sub inspiratul și atractivul titlu *Călătorie spre centrul ființei. Ecourile arhetipului*.

Tudor Zbârnea (n. 1955) este unul dintre cei mai importanți plasticieni de dincolo de Prut – poate chiar cel mai strălucit reprezentant al penelului din Republica Moldova – care întrunește în persoana sa atât creatorul, cât și un priceput curator secondat de un dedicat director al Muzeului Național de Artă al Moldovei din Chișinău, instituție ce o conduce din 2002.

El nu se află la prima sa expoziție bucureșteană ci la a șasea personală, fără a pune la socoteală participările la manifestări colective. Și, de fiecare dată, apariția sa pe simeză a impresionat și a lăsat amintiri puternice publicului.

Expoziția de față a fost o retrospectivă de anvergură în care artistul a selectat operele care consideră a fi caracteristice pentru firul creativității sale până în momentul de față. Se constată, cu pregnanță, un interes pentru investigarea vieții spirituale a civilizațiilor succesive trăitoare în această lume, de la politeismul primitiv la monoteismul civilizațiilor înfloritoare

ale erei noastre. Este evidentă stăpânirea unui vast muzeu imaginar din care artistul își poate alege elementele constitutive ale compozițiilor. Discursul expozițional debutează cu simbolismul formelor primare ale civilizațiilor naturii: în lucrările intitulate *Extensie*, *Decor sacru* sau *Axe totemice* se găsesc sugestii ale stâlpilor totem Haida sau Kwakiutl din Columbia Britanică și citate din totemismul oftalmic al lui Țuculescu împletite cu semen din Paleoliticul Superior scrijelate pe oase ori pe pereți de peșteră sau cu siluete umane schematice din Tassili. Spre a-și asigura privitorii că eroul civilizator nu este corbul sau coyotul populațiilor amerindiene ci Omul, între formele geometrice stilizate sunt inserate siluete filiforme de strămoși mitici.

În *Armonie celestă* dispar aceste ideograme ale copilăriei omenirii spre a se impune însemnele creștine, crucea bizantină și crucea latină ce se compun, la scară monumentală, din mozaicarea casetoanelor ce închid în ele clepsidre (ce poate, la origini, erau figurărie schematice de oameni) ce se transformă, printr-un subtil proces evolutiv, în Sfântului Graal! Paleta se dezvoltă într-un dialog de cald-rece: ocru-oranj și albastru.

Tot din seria totemică fac parte lucrările intitulate *Axe*, *Redescoperire*, *Căi axiale*, *Arbore ancestral*, *Stratificare* și *Stratificarea memoriei*, toate având o mai pregnantă antropomorfizare a elementelor componente aduse în zona măștilor rituale de strămoși. Paleta devine mai gra-

vă, mai profundă, pendinte de introspecția ce o practică artistul și concluziile la care ajunge, ce nu dau loc la „șuguială”, la persiflare sau buf. Pătruns de seriozitatea actului creator, demiurgic, Zbârnea descoperă întru sine că viața nu este un etern carnaval voios, ci un constant zburcium, marcat de încercări prin care numai cei tari de cuget izbândesc și își salvează sufletul.

Alte situații I și II ascund în ele marile тайне creștine: siluetele tremurânde, neclare, ale Mariilor în fața Mormântul gol, cu giulgiul răsfrânt pe marginea sarcofagului dă o sugestie asupra mesajului de credință al autorului. O interpretare, să-i spunem, laicizată, a „Coborării de pe Cruce” apare, fără echivoc, în pânza *Disperare*: nimbul și obiectul supliciului nu sunt figurate dar dramatismul specific purtării unui trup neînsuflit este evocat, în mod magistral.

Dacă misticismul e doar imanent – sau citat în subsol, cu surdină (și relevant doar pentru inițiați) – în lucrările de început, în primele decenii ale secolului XXI, el devine manifest. *Crucificare* (2015) nici măcar nu are nevoie să reprezinte forma crucii în geometria sa aspră pentru că petele de variate nuanțe de gri, albastru, citron și roșu, care încadrează chipul chinuit de durere, enunță, fără tăgadă, martirajul. Apoi, *Chip I* și *Înălțare* (2015) – unde sunt alăturate trei portrete însângerate și contorsionate de supliciul la care au fost supuse – poartă în ele amintirea „Sfintei Fețe” plăsmuită de penelul lui Georges Rouault. Înscrierea în triumfiuri a

Detașare, 2019, 1500×1400 mm, acril, pânză.

celor trei chipuri, ochii stinși, buzele cu colțurile lăsate a mare tristețe, rapelurile de roșu sângeri în masa de alb-gri, euritmia liniilor veritabile ce desemnează nasul axial, intersectat cruciform de linia arcadelor, accentuează dramatismul sfâșietor al imaginii ce te urmărește, obsedant. În *Dispersie* (2018), cele trei chipuri par multiplicat prin culoarea lichidă lăsată să curgă ca o ploaie asupra lor, conferindu-le indecizie formală, virbatilă. Tragismul lor este accentuat de mărirea cantității de roșu. În *Trecere* (2018) apelează la efecte gestualiste de tip Pollock, însă lipsite de violență, ca descărcarea de nervi a artistului american ci, mai degrabă, ca o mângâiere duioasă a pânzei de care Zbârnea este îndrăgostit. *Sacrificiu* (2018) se prezintă ca o evocare a chipurilor fragmentare din frescele paleocreștine ale catacumbelor romane.

În *Extracorporalitate* (2018), *Calea memoriei*, *Dincolo de noi* (2018), *Revenire* (2019) și *Martiri* (2020) suntem purtați în zona de

Dincolo, a spiritului despărțit de trup. Totul este eteric, părelnic. Contuurile dispar, culorile sunt scurse pe pânză și printre dărele verticale, se străvede, ca printr-un văl al iluziei, cel ce a fost cândva tangibil, dar, prin Înălțare, a devenit Etern și Universal!

Monumentalist de forță, expozantul se manifestă plenar pe suprafețe ample în care își poate enunța ideile și umanismul funciar. Cu inepuizabilă forță de extrapolare, cu disponibilități spre trecerea, cu ușurință, dintr-o stare într-alta și constantă curiozitate întru investigarea eului personal în comparație dar și consonanță cu lumile succesive, necunoscute dar intuibile, contextualizate și aduse în zona palpabilității, Tudor Zbârnea, glosează, cu har, între mitic și mistic.

Adrian-Silvan IONESCU, dr. în științe istorice, cercetător științific gradul I, Institutul de Istoria Artei „George Oprescu”, București, Academia Română

Revenire IV, 2019, 1500×2000 mm, acril, pânză.

Trecere, 2019, 1500×2000 mm, acril, pânză.

Andrei CIURUNGA

Poet, memorialist și martir în închisorile regimului dictatorial comunist român. Robert Eisenbraun (numele real) s-a născut la Cahul (28 octombrie 1920) în familia lui Herman Eisenbraun, profesor de limbă germană la liceul „Ion Voievod” din Cahul, România Mare, azi în Republica Moldova. Debutează editorial cu placheta de versuri *Melancolie* în 1936. Semnând cu pseudonimul literar Robert Cahuleanu, își publică versurile în revistele: „Basarabia”, „Basarabia literară”, „Raza”. La Chișinău, în 1944, publică cartea de poezii *Cântece de dor și de război*. Tot în același an, după pierderea Basarabiei de către România, s-a refugiat cu familia la București, unde s-a angajat la revista „Flacăra” și a colaborat cu publicațiile: „Contemporanul”, „Viața Românească”, „Ateneu”, „Ramuri”, „Tribuna”, „Vatra” ș.a. Și-a schimbat numele în Andrei Ciurunga, deși, mai târziu, a semnat și cu pseudonimele Radu Calomfir, Matei Scutaru, Nicu Grădinaru. A fost arestat la 2 februarie 1950 și condamnat la 4 ani de închisoare pentru volumul *Cântece de dor și de război*, pedeapsa și-a ispășit-o prin închisorile Uranus, Galați și Jilava și în lagărul de muncă de la Canalul Dunăre-Marea Neagră. La 28 noiembrie 1958 a fost arestat din nou și condamnat la 18 ani de muncă silnică în Balta Brăilei și la Gherla. În 1964 a fost eliberat, iar trei ani mai târziu a fost reprimat în Uniunea Scriitorilor și a început să-și publice opera: *Decastihuri* (1968), *Vinovat pentru aceste cuvinte* (1972), *Argumente împotriva nopții* (1976), *Poemele cumplitei canal* (1992), *Lacrimi pentru Basarabia* (1995), *Poeme cu umbre de gratii* (1996) etc. Andrei Ciurunga a decedat la București la data de 6 august 2004.

„EU AȘA TE VĂD...”

DIN CORRESPONDENȚA LUI ANDREI CIURUNGA CU LILIA POPOVICI

Anul acesta poetul martir Andrei Ciurunga ar fi împlinit 102 ani, la 28 octombrie. Născut la Cahul ca Robert Eisenbraun, și-a publicat poeziile sub pseudonimele de Robert Cahuleanu (1936) și Andrei Ciurunga (1946). În anul 1944 familia Eisenbraun s-a refugiat în România, stabilindu-se la Brăila, iar în anul 1949 poetul s-a mutat la București.

A fost condamnat pentru poezie în anii 1950–1954 (Canalul Dunării) și 1958–1964 (Balta Brăilei, Gherla). După eliberare, a continuat să trăiască la București alături de soția sa Ina, până la 6 august 2004, când inima poetului i-a încetat să bată.

Cu această ocazie, reproducem mai jos două scrisori, parte componentă a patrimoniului Muzeului Ținutului Cahul, semnate de Andrei Ciurunga și adresate Liliei Popovici, locuitoare a orașului Cahul, născută în anul 1924, în satul Șafranovca (lângă Coștangalia), în familia lui Grigore și Zinovia Popovici. Către anul 1929, familia Popovici locuia pe str. Principesa Elisaveta, nr. 23. Lilia Popovici, absolventă a Liceului de fete „Iulia Hașdeu”, a lucrat ca învățătoare de biologie la Școala medie nr. 7 din orașul Cahul.

Scrisorile sunt trimise de pe adresa: Căsuța poștală 2-33; Of.P.T.T.2 – sector 1; Cod 78200 – București, România; către – URSS, RSS Moldovenească, 278830, Cahul, str. Tankiștilor 29/6, etaj. 2 (astăzi str. Ștefan cel Mare 9, ap. 6). Au fost scrise de mâna autorului pe foi albe, în linii, care au în colțul din stânga, jos, imprimeu floral reliefat, colorat.

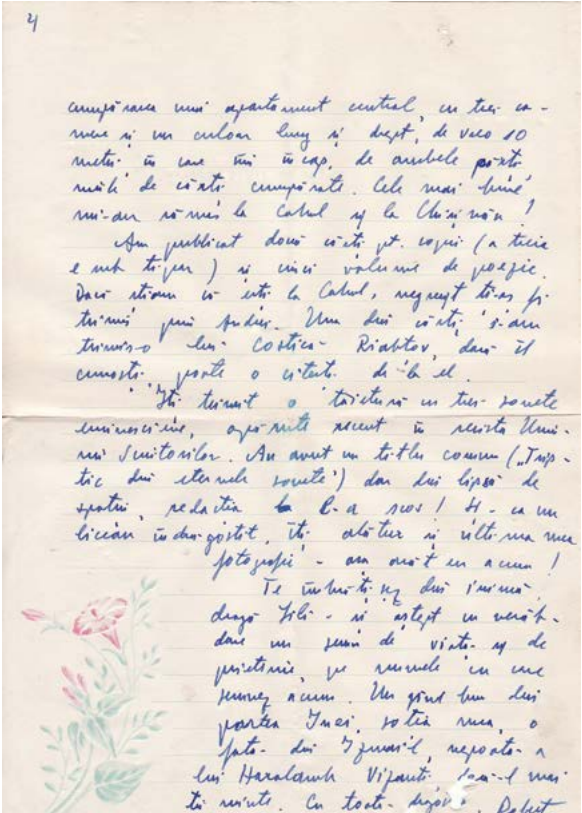
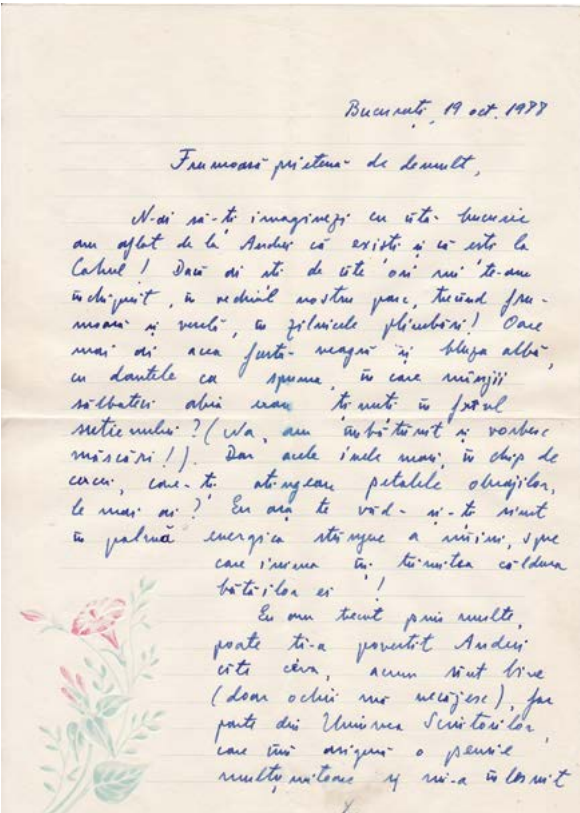
Prima scrisoare a fost scrisă pe data de 19 octombrie 1988, iar pe data de 20 a fost înregistrată la oficiul poștal. La Cahul a ajuns abia la data de 27 octombrie. Plicul este cu timbru de 2 lei. Scrisoarea este scrisă pe aversul a două file. Din scrisoare aflăm că tânărul Robert era amoretat de Lili, pe care o aștepta zilnic în parc, pentru a-i sorbi nectarul ochilor, pentru potolirea focului inimii.

Autorul scrisorii face referire tangențial la timpurile grele prin care a trecut, adică la anii pe care i-a petrecut în detenție, la activitatea sa editorială, la starea materială. Face o scurtă descriere a apartamentului său din București. Pomeneste și despre imensa sa bibliotecă. În scrisoare sunt pomenite numele pedagogului și omului de cultură, cahuleanul Constantin Reabțov (1920-1997) și Hara-lamb Vizanti, deputat din partea Cahulului în Parlamentul României Mari din 1919 și inițiatorul fondării Camerei de Comerț din Cahul (inaugurată la 5 decembrie 1937).

La scrisoare a fost anexată și o fotografie a poetului, semnată pe revers: „Eu, cel de-acum, către fata de-atunci, cu prietenie și dragoste. Nu-i așa că nu m-ai uitat, Lili Popovici? (Robert Cahuleanu (Andrei Ciurunga))”.

Cea de-a doua scrisoare a fost scrisă la 12 februarie 1989. Comparativ cu prima scrisoare, aceasta este mai scurtă, scrisă doar pe o filă. În această scrisoare Andrei Ciurunga amintește de Chiril Aldea-Cuțarov, membru al Uniunii Scriitorilor, care a fost coleg de liceu cu poetul martir.

Scrisorile sunt reproduse în forma lor primară, fără a interveni în text.

Prima scrisoare din corespondența lui Andrei Ciurunga cu Lilia Popovici, 19 octombrie 1988.
MȚC FB-14372, PM-162.

București, 19 oct. 1988

Frumoasă prietenă de demult,

N-ai să-ți imaginezi cu câtă bucurie am aflat de la Andrei că există și că ești la Cahul! Dacă ai ști de câte ori mi te-am închipuit, în vechiul nostru parc, trecând frumoasă și veselă, în zilnicele plimbări! Oare mai ai acea fustă neagră și bluză albă, cu dantelă ca spuma, în care mînjii sălbatici abia erau ținuți în friul sutienului? (Na, am îmbătrînit și vorbesc măscări!) Dar acele inele mari, în chip de cercei, care-ți atingeau petalele obrajilor, le mai ai? Eu așa te văd, și-ți simt în palmă energica strîngere a mîinii, spre care inima își trimitea căldura bățăilor ei!

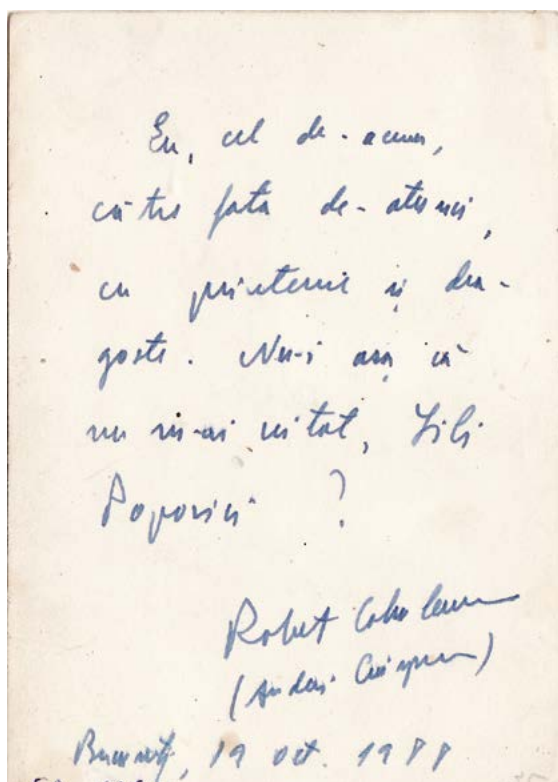
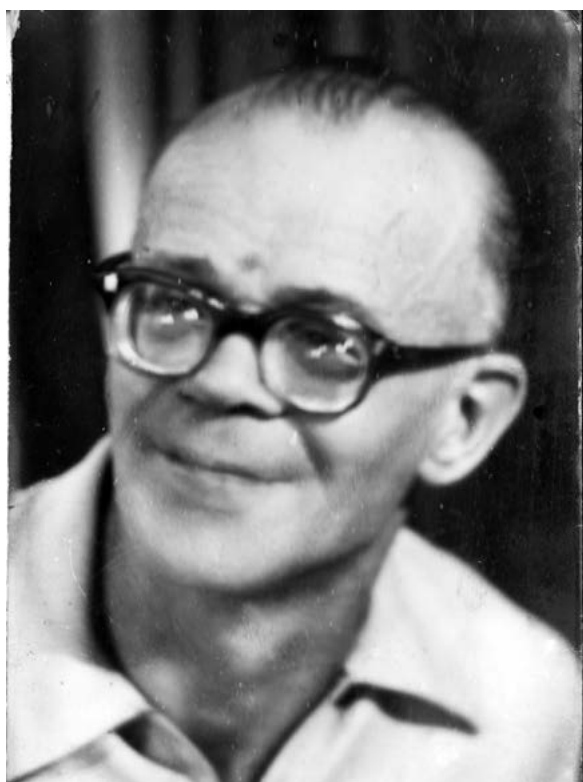
Eu am trecut prin multe, poate ți-a povestit Andrei câte ceva, acum sînt bine (doar ochii mă necăjesc), fac parte din Uniunea Scriitorilor, care îmi asigură o pensie mulțumitoare și mi-a înlesnit cumpărarea unui apartament central, cu trei camere și un culoar lung și drept de vreo 10 metri în care îmi încap, de ambele părți, miile de cărți cumpărate. Cele mai bune mi-au rămas la Cahul și la Chișinău!

Am publicat două cărți pt. copii (a treia e în tipar) și mici volume de poezie. Dacă știam că ești la Cahul, negreșit ți-aș fi trimis prin Andrei. Una din cărți i-am trimis-o lui Costică Riabțov, dacă îl cunoști, poate o citești de la el.

Îți trimit o tăietură în trei sonete eminesciene, apărute recent în revista Uniunii Scriitorilor. Am avut un titlu comun („Tryptic din eternele sonete”) dar din lipsă de spațiu, redacția l-a scos! Și ca un licean îndrăgostit, îți alătur și ultima mea fotografie – așa arăt eu acum!

Te îmbrățișez din inimă, dragă Lili, și aștept cu nerăbdare un semn de viață și de prietenie, pe numele cu care semnez acum. Un gând bun din partea Inei, soția mea, o fată din Izmail, nepoată a lui Haralamb Vizanti, dacă-l mai ții minte.

Cu toată dragostea, Robert

Andrei Ciurunga. Fotografia (avers și revers) atașată la scrisoarea din 19.10.1988. MȚC FA-11682.

București, 12 II 1989

Scumpa noastră prietenă,

Conform unei vechi tradiții, nedate uitării, îți trimitem un mărtișor, așa cum făceam acum 50 de ani, la Cahul!

Am primit desigur, scrisoarea de care-mi vorbești și-ți mulțumim pentru toate cele trimise în ea. Ne bucurăm că ți-a plăcut „Guguță”.

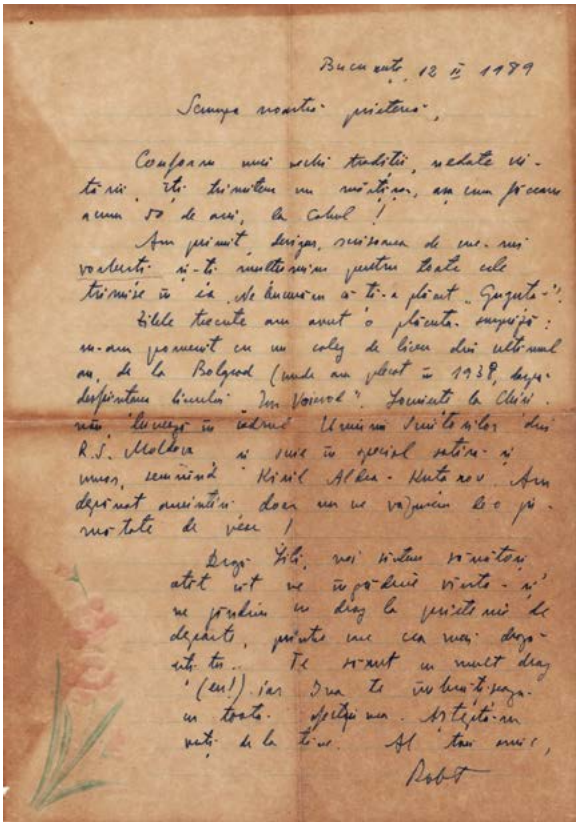
Zilele trecute am avut o plăcută surpriză: m-am pomenit cu un coleg de liceu din ultimul an, de la Bolgrad (unde am plecat în 1938, după desființarea liceului „Ion Voievod”). Locuiește la Chișinău,

lucrează în cadrul Uniunii Scriitorilor din R.S. Moldova și scrie în special satiră și umor, semnînd Kiril Aldea-Kuțarov. Am depănat amintiri, doar nu ne văzusem de-o jumătate de veac!

Dragă Lili, noi sîntem sănătoși, atît cît ne îngăduie vîrsta și ne gîndim cu drag la prietenii de departe, printre care cea mai dragă ești tu. Te sărut cu mult drag (eu!), iar Ina te îmbrățișează cu toată afecțiunea. Așteptăm vești de la tine.

Al tău amic,

Robert

Lilia Popovici (1924–2012), 1 aprilie 1948, Cahul. MȚC FA-11656 /
Scrisoarea din 12 februarie 1989. MȚC FA-12988.

Material oferit de către
Maria PREPELIȚĂ,
directoarea Muzeului Ținutului Cahul

Maria PREPELIȚĂ

Directoarea Muzeului Ținutului Cahul.

Domenii de preocupare: istorie și etnologie.

Lucrări publicate: M. Maftai (coaut. L. Istomina), *File din istoria orașului Cahul: Documente din patrimoniul Muzeului Ținutului Cahul*. Cahul: Centrografic, 2013.

ISTORIA ORAȘULUI CAHUL ÎN SĂLILE MUZEULUI ȚINUTULUI CAHUL

MM: Stimată doamnă directoare Maria Prepelită, la anul viitor Muzeul Ținutului Cahul va aniversa frumoasa cifră de 65 de ani. Se știe că la fondarea lui accentul era pus pe dezvoltarea colecțiilor care reflectau istoria și natura acestui ținut, precum și arta ca element important al culturii. Care sunt tematicile expozițiilor permanente acum, după mai bine de șase secole de activitate a instituției? Ce povestesc ele vizitatorului despre ținutul Cahul?

MP: Expozițiile permanente ale muzeului au tematici variate și reflectă diversitatea ținutului Cahul. Turul de vizitare începe cu prezentarea viețuitoarelor din două eco-sisteme locale: de pădure cu gârneț și silvo-stepă cu gârneț, în special, ale acelor introduse în Carte Roșie și protejate prin lege. Aici vizitatorii se pot documenta pe marginea unor subiecte de interes ca: specii periclitare, autentice locului sau aduse în calitate de experiment în perioada sovietică. Conținutul excursiei vine să dezmință unele legende legate de lumea păsărilor și animalelor.

MM: Constatăm un număr foarte mare de animale împăiate. Care este istoria lor?

M.P. Majoritatea absolută de exemplare de animalele împăiate a fost comandată și produsă în anii '60 ai sec. XX, la fabrica specializată din Rostov. O parte din exponate a fost comandată, în anii '70, taxidermistului Mufnarovschi din Chișinău. Întreținerea exponatelor este dificilă, cerând mari eforturi echipei muzeului. În general, trebuie să spun, nu există conexiune între muzeele din raion, un schimb de experiență și discuții despre problemele legate de domeniul nostru. Știu că în satul Giurgiulești funcționează de mulți ani Muzeul Naturii, al cărui profil rezonază cu al muzeului nostru, dar eu personal nu am fost în vizită niciodată la acest muzeu. Cred că îmbunătățirea situației e posibilă prin crearea unor programe comune pentru toate muzeele din întreaga țară. Nu sunt suficiente doar instruirii precum crearea registrelor electronice, e nevoie de o conexiune, de colaborare, ca să aducem muzeele în pas cu tehnologiile contemporane, inclusiv în promovarea muzeelor sau colecțiilor interactive. O altă problemă constituie vitrinele și standurile muzeale, care sunt învechite, provenind în mare parte din perioada sovietică, iar noi ne dorim vitrine moderne cu iluminare internă potrivită. Producătorii nu se ocupă însă de vitrine muzeale.

MM: Ați ridicat probleme care sunt comune aproape pentru toate muzeele din Republica Moldova. Probabil că această situație trebuie discutată cu funcționarii Ministerului Culturii, iar problema să fie trasată în noua strategie în domeniul culturii, care este acum în proces de elaborare. La capitolul vestigii paleontologice, care din exponatele muzeului sunt cele mai reprezentative?

MP: Într-adevăr, compartimentul tematic *Vestigii paleontologice* este unul foarte interesant pentru vizitatorii noștri, în special pentru copii. Acesta conține rămășițe de animale preistorice descoperite, la fel, în ținutul Cahul. Aici avem rămășițe de mastodonți, de rinocer cu blană, ale elefantului sudic etc., care au fost descoperite întâmplător la săparea unor șantiere sau la surparea pământului după ploi abundente. Arealul geografic al acestor descoperiri depășește hotarele raionului Cahul. Avem mostre din Cahul, satul Pelinei (r-nul Cahul), orașul Comrat, satul Hagichioi (r-nul Taraclia). Autenticitatea rămășițelor este confirmată de specialiștii din Chișinău. În special, se colaborează cu domnul Teodor Obadă, care se implică activ în expertiza exponatelor și în restabilirea istoriilor din spatele acestor artefacte paleontologice. O mare parte a exponatelor a apărut în colecția muzeului ca urmare a expedițiilor geologice realizate în timpul practicilor geologice pe teritoriul ținutului Cahul. Muzeul dispune și de exemple de diferite tipuri de roci din Baimaclia (r-nul Cantemir), Baurci, Roșu, Manta, Larga Veche (r-nul Cahul).

MM: Raionul Cahul apare deseori în rapoartele arheologilor din Republica Moldova, dar și în perioada sovietică, aici au avut loc descoperiri impresionante. Cu ce bucură ochiul și satisface curiozitatea vizitatorului Sala de arheologie a muzeului?

MP: Sala de arheologie întâmpină oaspeții săi întâi de toate cu o mică dioramă care redă o scenă din viața oamenilor perioadei preistorice. Aceasta a fost confecționată la comandă de un

centru specializat din Chișinău. Prezentarea începe din epoca pietrei cu obiecte care reprezintă ocupațiile omului, aduc mărturii cu referire la cultura materială și spirituală. Descoperirile, începând cu cultura Gumelnița din perioada eneoliticului, atestă primele așezări de pe acest teritoriul, specifice ținutului dat. În colecțiile muzeului sunt păstrate obiecte și fotografii ale vestigiilor din satele Lopațica, Cucoara (r-nul Cahul), orașul Vulcănești, efectuate în anii '60 ai sec. XX, de către arheologul G. Sergheev. În expoziția muzeului sunt mai multe tipuri de vase din ceramica sură. Exponatul unicat este „Gânditorul de la Vulcănești”, la fel, descoperit în timpul săpăturilor arheologice. Imaginile demonstrează cum arăta acesta în momentul descoperirii și deja după restaurarea făcută de renumitul arheolog și antropolog sovietic M. Gherasimov. Alte exponate interesante reprezintă epoca bronzului, vremea marilor migrații, în urma cărora a rămas tezaurul din monede descoperit la Lărguța (r-nul Cantemir), în 1947, într-o cupă de aur, în care erau ascunse 21 de monede macedoniene de aur și salbe. Legenda spune că țăranul care a descoperit acest tezaur l-a ascuns în pod, într-un sac cu grâu. Periodic se urca acolo ca să admire descoperirea sa, însă soția, geloasă, l-a declarat la sovietul sătesc.

Tranzacțiile comerciale cu romanii sunt confirmate prin prezența în acest spațiu a monedelor romane. În urma migrației sarmaților avem pe teritoriul ținutului mai multe necropole, în care sunt descoperite oglinzi din bronz, șiraguri de mărgele. Această sală expozițională dedicată vestigiilor arheologice a fost dezvoltată conceptual în anul 1992, cu ajutorul colegilor de la Muzeul din Brăila, România; vitrinele și materialul tipărit au fost oferite, la fel, de ei.

MM: Știu că a patra sală este dedicată istoriei localității Cahul. Aici, probabil, ați avea multe de spus cu referire la exponatele care ilustrează dezvoltarea urbei, confirmă rolul unor persoane în acest proces. Rog să-mi spuneți lucruri interesante, poate chiar curiozități pe această temă.

MP: Dacă facem apel la curiozități, nu pot să nu spun că planul actual al orașului Cahul, cel puțin al părții sale istorice, se suprapune în mare parte cu primul plan urbanistic al localității elaborat în 1841 și semnat prin decretul imperial în 1845. Copia acestui document se află în colecția muzeului și vizitatorii îl pot analiza, vizitând această sală. Dintre exponate importante și interesante pot menționa cele două cărți poștale pe care este reprodusă clădirea actualului muzeu, construită inițial cu două etaje. Apropo, una dintre aceste cărți imortalizează vizita regelui Ferdinand I la Cahul în 1924. Poza este făcută de pe clopotnița Catedralei Sf. Arh. Mihail. Se presupune că aici funcționa Tribunalul județului Cahul. Acest lucru este confirmat de cea de a doua carte poștală, pe care se vede inscripția „Tribunalul județului Cahul”. Se presupune că acestea au fost editate în anii '20-'30 ai secolului XX, la Editura lui Sorochin. Pe mijlocul acoperișului era ridicat un turn de supraveghere a incendiilor. Fiind atunci cele mai înalte edificii din oraș, catedrala cu clopotnița și această clădire administrativă erau folosite pentru supraveghere anti-incendiară.

Printre descoperirile neașteptate se numără ceramica moldovenească, descoperită în 2016, în timp ce au fost săpate fundațiile pentru edificiul nou al Teatrului „Bogdan Petriceicu Hasdeu”. Conform opiniei dlui Vlad Vornic (director ANA), cel mai probabil că aceste farfurii datează cu sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX.

MM: În afară de expozițiile permanente, am observat că muzeul găzduiește și câteva expozițiile temporare cu diverse tematici. Care sunt acestea, cum au apărut ideea de creare a acestor expoziții?

MP: În acest moment, în incinta muzeului, avem câteva expoziții temporare. Întâi de toate, vizitatorii pot admira o colecție de țesături, mare parte dintre care sunt prosoape tradiționale și câteva covoare. Covorul cel mai vechi este din 1904, țesut din ațe de lână, vopsite cu coloranți naturali. Cel mai vechi prosop ține de perioada interbelică, din 1937. Însă unul foarte

valoros se referă prin desen brodat la anul 1940 și la coroana regală a României Mari.

MM: Foarte interesantă și neobișnuită temă pentru broderie. Se cunoaște ceva despre istoria acestui prosop?

MP: La colectarea obiectelor care devin exponate muzeale se notează proprietarul, de unde provine prosopul, la ce se utiliza, constituind mici istorii în spatele lor. Acest prosop a fost găsit în casa unei locuitoare din oraș, pe care o chema Lilia Popovici. Doamna nu avea urmași și după decesul ei cineva a descoperit acest prosop în apartamentul ei. Interesant este că am solicitat permisiune să vizităm acel apartament și am descoperit în afară de prosop și corespondența proprietarei cu Andrei Ciurunga. Altă descoperire interesantă este numărul de ziar „Graiul satului” din 1937, în care a fost trecută lista tuturor donatorilor care au contribuit la colectarea fondurilor pentru inaugurarea primului monument lui Ioan Vodă cel Cumplit, realizat la inițiativa inspectoratului școlar și liceului de băieți „Ioan Vodă” de către sculptorul monumentalist român, Teodor Burcă și inaugurat la 29 iunie 1937.

MM: Sunt autentice materialele din care au fost țesute aceste prosoape? Acestea se produceau în condiții casnice sau se procurau undeva?

MP: Avem în colecție prosoape țesute din bumbac și din borangic. Pe vremuri borangicul se producea aici mai în fiecare gospodărie. Tot din corespondența Liliei Popovici, cu fratele său de această dată, care lucra la Brașov, descoperim următoarea mențiune: „nu mai pot să intru în cămară că ea e plină de viermi de mătase”. La lansarea acestei expoziții temporare a fost invitată o doamnă, locuitoare a orașului Cahul, care a mărturisit despre munca de creștere a viermilor și de producere a ațelor de mătase pe vremea gospodăriilor colective din perioada sovietică. Ața de mătase produsă aici a fost utilizată la producerea stofei pentru confecționarea parașutelor. Putem observa că prosoape-

le din borangic au culoarea naturală, așa nu a fost vopsită, doar că nuanța cromatică a ațelor de borangic depindea mult de culoarea fluturelui. Prosoapele sunt colectate nu doar din ținutul Cahul, dar și de la reprezentanți ai diferitor grupuri etnice, dovadă fiind istoriile lor, dar și ornamentele, dantelele de pe suprafața acestor podoabe de artă populară.

MM: De la arta țesutului și broderie trecem la o altă temă. Văd aici o colecție impresionantă de aparate telefonice aranjate în ordinea apariției acestora. Cum v-a venit ideea creării expoziției temporare dedicate istoriei telefoniei în ținutul Cahul?

MP: Da, într-adevăr, următoarea expoziție temporară din această sală este dedicată istoriei telefoniei în raionul Cahul. În perioada telefoniei mobile puținii își pun întrebarea cum a apărut în general acest fenomen în viața noastră, a umanității, cum arătau primele aparate telefonice? Deoarece muzeul deseori este vizitat de copii, care au aici ore tematice, s-a simțit necesitatea acestei expoziții. Aceasta redă evoluția fenomenului, în special în orașul Cahul. Cu toate că unele exponate de pe vremea sovietică au fost aduse din Sankt Petersburg în calitate de donații, ca schimb de exponate muzeale, ele permit să se vadă cum arătau aparatele pe vremuri, atât cele de birou, cât și cele din locuințele private. Aparatele telefonice ce se atârnavă de perete sau cele utilizate în al Doilea Război Mondial trezesc curiozitatea copiilor care vin la muzeu și se pot documenta în acest sens. Sunt date informații despre cei care au fost primii abonați ai serviciilor telefonice în Cahul, pot fi văzute cărțile telefonice din diferite perioade de timp etc.

MM: O altă expoziție temporară, care rezonază cu istoria telefoniei în acest ținut, este cea dedicată radioamatorilor și acestei activități. Cum a apărut această idee de expoziție?

MP: În urma unei cercetări efectuate în primăvara anului 2022 de către echipa muzeului,

au fost descoperiți, numai în Cahul, șapte radioamatori, dintre care familia Maldur – tatăl și fiul, care au oferit o mare parte a exponatelor. Ei au fost prezenți la lansarea expoziției și au demonstrat celor prezenți cum funcționează în ziua de azi radioul, folosind stații mai moderne, contemporane, dotate după actualele cerințe. Tot atunci au stabilit conexiunea cu radioamatori din Brazilia și au comunicat cu aceștia.

MM: Aveți probabil și alte idei interesante pentru expoziții temporare?

MP: O altă expoziție temporară este dedicată instrumentelor muzicale locale. Avem în plan procurarea unor instrumente de la Școala muzicală. Aici dorim să scoatem în evidență în special subiectul lăutarilor, cu tematica lui Liubomir Iorga (n. 12.04.1932 în s. Vadul lui Isac, r-nul Cahul), Maestru Emerit în Artă și Cavaler al Ordinului Republicii. În 1971 s-a filmat în filmul „Lăutarii”. Meșterul popular, instrumentistul, dansatorul, actorul și muzicianul Liubomir Iorga s-a stins din viață pe data de 7 noiembrie 2014.

MM: Cum credeți, care ar fi rolul muzeului Ținutului Cahul în sporirea interesului turiștilor pentru această destinație?

MP: Informația obținută în timpul excursiei poate provoca vizitatorii să caute, să descopere și alte lucruri interesante prin ținutul Cahul.

MM: Vă mulțumesc mult, stimata doamna director Maria Prepeliță. Sper că subiectele abordate în acest dialog îi vor motiva pe cititorii noștri să ajungă la Cahul, să viziteze mai întâi Muzeul Ținutului Cahul, ca mai apoi să exploreze străzile și locurile interesante de aici.

**Interviu realizat de Marina Miron,
doctor în istorie**

Investigațiile istorice ale cercetătorului Dmytro Bondarenko s-au materializat prin publicarea monografiei dedicate unei probleme complexe în plan istoriografic – *România și Finlanda: de la războaiele Anti-bolșevice spre flancurile Cordonului Sanitar (1918–1920): monografie* = Дмитро Бондаренко, *Румыния и Финляндия: от Антибольшевистских войн к флангам Санитарного Кордона (1918–1920): монография* = Бондаренко Дмитро Якович, *Румунія та Фінляндія: від Антибільшовицьких війн до флангів Санітарного Кордону (1918–1920): монографія*, Odessa, „Астропринт”, 2021, 148 c. Autorul a cercetat un spectru vast de documente de arhivă, fortificându-le cu numeroase realizări bibliografice în domeniu, publicate în limbile ucraineană, română, maghiară, engleză, rusă și franceză. Pe dimensiunea vizuală în lucrare sunt invocate personalitățile istorice marcante ale epocii: Regentul Regatului Finlandei (1918–1919) Baronul Carl Gustav Emil Mannerheim, Regele României Ferdinand I (1914–1927), Regina României Maria, Prim-ministru al României Ionel Brătianu. O relevanță vizuală aparte o au hărțile și schemele unor bătălii prezentate în concordanță punctuală cu subiectele cercetate în lucrare.

Monografia are o structură conceptualizată, cuprinzând următoarele compartimente: *Gratitudini*; *Din partea autorului*; *Introducere*; șapte capitole; *Încheiere*; *Bibliografie selectivă*; *Adnotări* în limbile română, engleză, maghiară și ucraineană; *Anexe*; Descrierea cărții în limba ucraineană. În partea introductivă autorul accentuează rolul istoric al spațiului central și est european în contextul Primului Război Mondial și al războiului Anti-bolșevic care în cazul Finlandei a întrunit unele caracteristici ale unui Război de eliberare, interferat cu războiul civil și *heimosodat* (*războaie naționale*). Pentru România, luptele purtate pe durata anilor 1916–1920, întruchipează *Războiul pentru întregirea României*. Respectiv, în viziunea autorului, războiul anti-bolșevic cuprinde totalitatea acțiunilor militare ale Finlandei și României în anii 1918–1920, acțiuni care s-au desfășurat sub următoarele forme: Război de Independență, Război pentru întregirea națională, intervenția străină, acordarea ajutoarelor militare și exportul contrarevoluției.

În primul capitol – *Importanța geopolitică a României și Finlandei* – sunt nuanțate tendințele expansioniste de secole ale țărilor ruși față de teritoriile finlandeze și românești. Expansiunea rusă este elucidată în contextul a numeroase proiecte panslaviste îndreptate împotriva Finlandei și României. În cel de-al doilea capitol – *România și Finlanda în Primul Război Mondial* – autorul accentuează că ambele state urmăreau dezideratul întregirii naționale și, concomitent, Finlanda aspira spre independența sa națională care putea fi atinsă doar prin înfrângerea militară a Rusiei. Totodată, finalizarea proiectului național românesc putea fi realizată doar prin înfrângerea militară a ambelor rivale: Imperiul Rus și Imperiul Austro-Ungar.

În următorul capitol – *Destrămarea Imperiului Rus și a Austro-Ungariei* – este analizat procesul de dispariție a imperiilor nominalizate prin prisma unor trăsături generale și particulare. Pe ruinele fostelor imperii s-au format noi centre de putere regională: Finlanda, Polonia, România și Iugoslavia. Totodată, în contextul proiectelor naționale, au apărut disensiuni teritoriale dintre Ucraina, România și Ungaria privind apartenența Bucovinei, Basarabiei, Transilvaniei, Banatului și a regiunii Transcarpatice. În capitolul patru – *Apariția bolșevismului ca un nou pericol internațional. Războaiele Anti-bolșevice duse de România și Finlanda în anul 1918* – este invocată expansiunea bolșevică care urmărea ca România și Finlanda să fie atrase în vâltoarea revoluției ruse. Prima încercare a bolșevicilor de a exporta în anul 1918 „revoluția mondială” pe teritoriul României și Finlandei a suferit eșec. România a reușit să-și readucă în componența sa Basarabia, urmând continuarea procesului de reîntregire a țării cu Transilvania, Bucovina și Banatul. După terminarea Războiului de eliberare, Finlanda nu a reușit să-și ducă până la capăt proiectul său național, în afara țării rămânând Karelia (Karjala) Răsăriteană și Peninsula Kola (Kuola).

Următorul capitol – *România și Finlanda în anul 1919: rezistența față de bolșevism și contrarevoluția la export* – este dedicat operațiilor militare în cadrul cărora România și-a apărut frontiera sa răsăriteană, reușind concomitent să lichideze focarul bolșevic din Ungaria. Finlanda a oferit sprijin militar Estoniei în lupta cu bolșevismul. Regimul bolșevic din Rusia a exploatat la maximum postulatele „problemei naționale” și a dreptului națiunilor la autodeterminare, creând în acest scop entități autonome artificiale pentru a pătrunde pe flancurile Cordonului Sanitar: Comuna muncitorească din Karelia (1920), transformată în 1923 în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Kareliană (Karjalan ASNT) și, respectiv, Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească (1924). În capitolul șase – *Potențialul militar al României și Finlandei în postura lor de noi puteri regionale* – autorul evaluează starea armatei române și celei finlandeze, prima dispunând de forțe militare proprii, cu experiența câpătată pe câmpurile de luptă ale Primului Război Mondial, iar Finlanda și-a creat propria armată „din mers”, pe parcursul Războiului de eliberare (1918), pornind de la detașamentele de voluntari și finalizând cu crearea armatei regulate în baza legii obligativității militare generale din 18 februarie 1918.

În capitolul șapte – *România și Finlanda: Brest-Litovsk și Versailles. Formarea Cordonului Sanitar* – sunt elucidate aspecte relevante ale problemei investigate, astfel: pe ruinele Imperiului Rus și ale celui Austro-Ungar în spațiul central și sud-est european s-au format state noi, orientate politic spre Marea Britanie și Franța; Finlanda, România și Polonia au reușit să stăvilească bolșevismul, afirmându-se în calitate de puteri cu impact regional. Cele trei state au devenit verigi importante ale Cordonului Sanitar: Finlanda și România protejând flancurile (în spațiile scandinav și, respectiv, balcanic), iar Polonia reprezentând o redută centrală în calea pericolului bolșevic. În *Încheiere* autorul a formulat un șir de concluzii care însumează informații de ordin istoric, militar, politologic, geoistoric și geopolitic.

În monografia sa, istoricul Dmytro Bondarenko demonstrează cu pri-

sosință competențe veritabile de cercetător al relațiilor internaționale cu invocarea informațiilor istorice și din domenii conexe istoriei. Autorul conceptualizează materialul cercetat, aplicând multiple metode de cercetare, inclusiv metoda comparativă în descrierea politicilor promovate de Finlanda și România în privința consolidării Cordonului Sanitar. În pofida faptului că problema abordată în lucrare prezintă un grad înalt de dificultate, autorul a reușit cu brio să pună accentele necesare, să elucideze chintesența subiectelor dezbătute, fortificându-și ideile și concepțiile prin invocarea unor surse documentare și bibliografice temeinice.

Lucrarea lui D. Bondarenko este actuală prin prisma oferirii unor învățăminte istorice privind repercusiunile agresiunii bolșevice asupra țărilor din spațiul central și est-european cu un secol în urmă, respectiv, problema enunțată fiind reactualizată în contextul invadării actuale a Ucrainei de către hordurile neo-bolșevice, contaminate și obsedate de ideile imperialismului sovietic. Politicile expansioniste ale Kremlinului repetă un șir de metode ale trecutului, inclusiv practicile imperiale sovietice de formare a unor entități sau republici artificiale pe teritoriile anexate cu forța brutală a armelor.

Istoricul Dmytro Bondarenko a elaborat o monografie valoroasă, lucrarea întrunind în sine rezultatele numeroaselor stagii de documentare efectuate de autor în România, Republica Moldova și Ungaria. Monografia *România și Finlanda: de la războaiele Anti-bolșevice spre flancurile Cordonului Sanitar (1918–1920)* întrunește toate cerințele înaintate față de o lucrare științifică și academică, fiind destinată atât specialiștilor cât și tuturor celor interesați de istorie și de învățămintele sale.

Valentin ARAPU, dr. în istorie

Volumul conferinței științifice internaționale „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine” (vol. IV, editor dr. hab. Liliana Condraticova, Chișinău: Unu, 2022, 354 p., ISSN 2558 – 894X) reprezintă un supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique” din Iași, România (editor-șef dr. hab. Nicoleta Vornicu) și apare în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 de la Universitatea de Stat din Moldova. „Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii” (director de proiect dr. hab. Aliona Grati), prioritatea strategică „Provocări societale”. Fiind la cea de-a VI-a ediție, conferința s-a desfășurat în zilele de 27-28 septembrie 2022 în contextul Zilelor Europene ale Patrimoniului, totodată a marcat Ziua Internațională a Turismului (27 septembrie).

Suplimentul cuprinde 45 de articole în limbile română, ucraineană, rusă și engleză, care au fost sistematizate în 6 compartimente, în conformitate cu secțiunile de discuție: „Patrimoniul artistic și arhitectural în context național și internațional”, „Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural – experiență și bune practice”, „Patrimoniul istoric și educațional”, „Patrimoniul etnologic: de la necunoaștere la valorizare culturală”, „Arta și mitopoetica orașului”, „Designul interior: istorie și modernitate”.

Autorii articolelor, oameni de știință consacrați sau debutanți, repre-

zintă comunități științifice din mai multe țări (Republica Moldova, România, Ucraina), fiind cercetători din cadrul diferitor institute de cercetare (de la științe socio-umane la științe exacte și ale vieții); cadre didactice de la instituții de învățământ superior sau liceale; reprezentanți ai uniunilor de creație, muzeelor, agențiilor, bibliotecilor; doctoranzi. Astfel, publicația devine un spațiu intermediar favorabil pentru colaborări și dezbateri științifice, întru stabilirea de relații trans- și interdisciplinare eficiente.

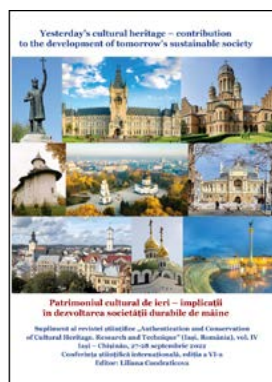
Spre deosebire de prerogativele volumelor anterioare (vol. I – 2020, vol. II – februarie 2021, vol. II – septembrie 2021), volumul IV „se pronunță” pentru pace, pentru restabilirea păcii și dezvoltarea durabilă a societății naționale și internaționale.

Apărut sub coordonarea armonioasă și, totodată, redactarea minuțioasă a doctorului habilitat Liliana Condricova, suplimentul urmărește să sensibilizeze comunitatea științifică, dar și întreaga societate, vis-a-vis de importanța cercetărilor fundamentale și aplicative pentru dezvoltarea durabilă a țării. Colecția de articole din diferite domenii (artă plastică, arhitectură, design, știința literaturii, lingvistică, istorie, arheologie, etnologie) atenționează cu privire la necesitatea stridentă de a conserva și valorifica patrimoniul cultural material și imaterial la nivel național și internațional.

Demersurile cuprinse între copertile volumului se înscriu într-o serie variată de preocupări științifice, toate converg cu tendințele actuale și, în mod implicit, răspund la provocările societății contemporane. O parte dintre articole pun în lumină numeroase personalități ale trecutului care au activat în diferite domenii, așa ca: Mihail Ceban – meșter de artă decorativă; Nicolae Drăgulescu – caricaturist; Generalul I. Rășcanu; literații – Iacob Negruzzi, Andrei Ciurunga, Leonid Nuzbroh, A.E. Baconsky Cezar Baltag, Leonid Dimov. Alte cercetări valorifică anumite monumente arhitecturale: clădirea fostei școli eparhiale poloneze a Bisericii romano-catolice din Chișinău; monumentul istoric tehnic „Cuptor Zimbru”, din localitatea Zimbru, Arad; designul interior al Teatrului Național „Mihai Eminescu”. O preocupare aparte constituie promovarea unei imagini pozitive a orașelor din Republica Moldova: imaginea orașului Cahul în literatură; imagologia literară a orașului Bălți; dominantele imagologice ale Chișinăului din perioada sovietică; școala națională de tapiserie din Chișinău; Chișinăul în pictură. De asemenea, s-au propus demersuri prin care se identifică specificul procesului de promovare a patrimoniului cultural în mediul on-line, dar și diversitatea de modalități și tehnici digitale de diseminare.

Așadar, volumul „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”, ediția 2022, are o valoare indubitabilă atât prin felul în care este conceput în ansamblu – datorită principiilor specifice de cercetare și promovare a patrimoniului cultural, cât și prin temele științifice studiate în mod particular. Materialele vor servi ca sursă de informare pentru cadrele didactice universitare și liceale, cercetătorii din diferite domenii, studenții, dar și toți cei interesați de promovarea valorilor culturale. Totodată, oferă posibilitatea de a identifica deschideri către noi teme de interes științific.

Diana DEMENTUEVA, dr. în filologie

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură; redactor-șef: Aliona Grati,
Chișinău: Fox Trading SRL, 2022. – ISSN 2587-3695, E-ISSN 1857-2537,
Anul IV, nr. 3, 2022, 150 p.
Tiraj 50 ex.